

KATOLICKI UNIWERSYTET LUBELSKI
JANA PAWŁA II
Wydział Teologii
Instytut Teologii Pastoralnej i Katechetyki

Ks. Bartłomiej Wink

Nr albumu: 133728

POSŁUGA CHARYTATYWNA
ŻEŃSKICH ZGROMADZEŃ ZAKONNYCH
W POLSCE W LATACH 1989-2015.
STUDIUM TEOLOGICZNOPASTORALNE

Rozprawa doktorska
napisana na seminarium
z teologii charytatywnej
pod kierunkiem
ks. prof. dra hab. Wiesława Przygody

Lublin 2018

SPIS TREŚCI

WYKAZ SKRÓTÓW	4
WSTĘP	6
ROZDZIAŁ I	
WSKAZANIA KOŚCIOŁA I AKTUALNE WYZWANIA WOBEC POSŁUGI CHARYTATYWNEJ ZAKONÓW ŻEŃSKICH	17
1.1. PODSTAWY TEOLOGICZNE DZIAŁALNOŚCI CHARYTATYWNEJ ŻEŃSKICH ZGROMADZEŃ ZAKONNYCH	18
1.2. HISTORIA DZIAŁALNOŚCI CHARYTATYWNEJ ZAKONÓW ŻEŃSKICH W POLSCE	31
1.3. AKTUALNE PRZEBIEGY UBÓSTWA W POLSCE JAKO WYZWANIE DLA ZAKONÓW ŻEŃSKICH	51
ROZDZIAŁ II	
POSŁUGA CHARYTATYWNA W KRĘGU RODZINY, DZIECI I MŁODZIEŻY ORAZ OSÓB STARSZYCH	70
2.1. TROSKA O RODZINĘ	70
2.2. FORMY POSŁUGI CHARYTATYWNEJ WZGLĘDEM DZIECI I MŁODZIEŻY	82
2.3. LUDZIE STARSZY ADRESATAMI POMOCY CHARYTATYWNEJ ZAKONÓW ŻEŃSKICH	98
ROZDZIAŁ III	
OPIEKA NAD LUDŹMI CHORYMI I NIEPEŁNOSPRAWNYMI ORAZ NIEDOSTOSOWANYMI SPOŁECZNIE	114
3.1. TROSKA O LUDZI CHORYCH	114
3.2. OPIEKA ZAKONÓW ŻEŃSKICH NAD OSOBAMI NIEPEŁNOSPRAWNYMI	131
3.3. POSŁUGA CHARYTATYWNA WOBEC LUDZI BEZDOMNYCH I SKRAJNIE UBOGICH	161
ROZDZIAŁ IV	
ODNOWA POSŁUGI CHARYTATYWNEJ ZAKONÓW ŻEŃSKICH W POLSCE. WNIOSKI I POSTULATY PASTORALNE	178
4.1. KIERUNKI ODNOWY PRACY CHARYTATYWNEJ ZAKONÓW ŻEŃSKICH W ZAKRESIE RODZINY, DZIECI I MŁODZIEŻY ORAZ STARSZYCH	179
4.2. KIERUNKI ODNOWY PRACY CHARYTATYWNEJ ZAKONÓW ŻEŃSKICH W ZAKRESIE OSÓB CHORYCH, NIEPEŁNOSPRAWNYCH, BEZDOMNYCH I SKRAJNIE UBOGICH	191
4.3. KIERUNKI ROZWOJU FORMACJI CHARYTATYWNEJ OSÓB KONSEKROWANYCH	204
ZAKOŃCZENIE	218
BIBLIOGRAFIA	223

WYKAZ SKRÓTÓW

- ArPrA – Archiwum Prywatne Autora
- APND – Archiwum Prowincjalne Zgromadzenia Sióstr Szkolnych de Notre Dame
- BKWPZZZ – Biuletyn Konferencji Wyższych Przełożonych Żeńskich Zgromadzeń Zakonnych.
- ChL – *Christifideles laici*. Posynodalna adhortacja apostolska Jana Pawła II o powołaniu i misji świeckich w Kościele. 30.12.1988.
- Dz.U. – Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej
- DCE – *Deus Caritas est*. Encyklika Benedykta XVI o miłości chrześcijańskiej. 25.12.2005.
- DPSP – II Polski Synod Plenarny 1991-1999. Poznań 2001.
- EE – *Essential Elements*. Instrukcja Kongregacji Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego o istotnych elementach nauczania Kościoła na temat życia konsekrowanego w zastosowaniu do instytutów oddających się pracy apostolskiej. 31.05.1983.
- EG – *Evangelii gaudium*. Adhortacja apostolska Franciszka o głoszeniu Ewangelii we współczesnym świecie. 24.11.2013.
- EK – *Encyklopedia katolicka*. T. 1-20. Lublin 1973-2014.
- ES – *Ecclesiae sanctae*. Motu proprio Pawła VI ustanawiający przepisy wykonawcze do niektórych dekretów Soboru Watykańskiego II. 06.08.1966.
- FC – *Familiaris consortio*. Posynodalna adhortacja apostolska Jana Pawła II o zadaniach rodziny chrześcijańskiej w świecie współczesnym. 22.11.1981.
- KKK – *Katechizm Kościoła Katolickiego*. Poznań 1994.
- KPK – *Kodeks Prawa Kanonicznego*. Poznań 1984.
- LThK – *Lexikon für Theologie und Kirche*. Hrsg. von J. Höfer, K. Rahner Bd. 1-10, Freiburg 1957-1967.

- NMI – *Novo millennio ineunte*. List apostolski Jana Pawła II na zakończenie Wielkiego Jubileuszu Roku 2000. 6.01.2001.
- OsRomPol – „L'Osservatore Romano” (wersja polska). Città del Vaticano 1980-
- RD – *Redemptionis donum*. Adhortacja apostolska Jana Pawła II o konsekracji zakonnej w świetle tajemnicy odkupienia. 25.03.1984.
- RdC – *Ripartire da Cristo*. Instrukcja Kongregacji Instytutów Życia Konsekwowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego o odnowionym zaangażowaniu życia konsekrowanego w trzecim tysiącleciu. 19.05.2002.
- SCH – *Sakramenty chorych. Obrzędy i duszpasterstwo*. Katowice 1998.
- SD – *Salvifici doloris*. List apostolski Jana Pawła II o chrześcijańskim sensie ludzkiego cierpienia. 11.02.1984.
- SKWPZZZ – Sekretariat Konferencji Wyższych Przełożonych Żeńskich Zgromadzeń Zakonnych w Polsce
- SRS – *Sollicitudo rei socialis*. Encyklika Jana Pawła II z okazji 20 rocznicy ogłoszenia *Populorum progressio*. 30.12.1987.
- VC – *Vita consecrata*. Posynodalna adhortacja apostolska Jana Pawła II o życiu konsekrowanym i jego misji w świecie. 25.03.1996.

Cytaty z Pisma Świętego według: *Biblia Tysiąclecia*. Wyd. 5 Poznań 2002. Wydawnictwo Pallotinum łącznie z zawartymi tam skrótami; Dokumenty Soboru Watykańskiego II według edycji: Sobór Watykański II. *Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*. Nowe tłumaczenie: Poznań 2002 łącznie z przyjętymi tam skrótami.

WSTĘP

Kościół od zarania swoich dziejów pełnił posługę charytatywną zaadresowaną do wszystkich ludzi potrzebujących wsparcia materialnego, psychicznego czy duchowego. Zdaniem papieża Benedykta XVI działalność na rzecz potrzebujących pomocy nie jest przypadkową aktywnością Kościoła, którą można by powierzyć komuś innemu, lecz „należy do jego natury, jest niezbywalnym wyrazem jego istoty” (DCE 25). Posługa miłości należy, obok udzielania sakramentów i głoszenia słowa Bożego, do istotnych sektorów działalności zbawczej Kościoła. Dlatego „Kościół nie może zaniedbać posługi miłości, tak jak nie może zaniedbać sakramentów i Słowa” (DCE 22). Według Benedykta XVI Kościół jest rodziną Bożą, w której nie powinno „być nikogo, kto cierpiałby z powodu braku tego, co konieczne” (DCE 25). W podobnym duchu nauczał św. Jan Paweł II, twierdząc, że Kościół powinien stawać się „domem otwartym dla wszystkich i gotowym służyć każdemu” (ChL 29). Natomiast papież Franciszek podkreśla, że Kościół to nie biurokratyczna instytucja, ale historia miłości. „My, ludzie Kościoła, jesteśmy pośrodku historii miłości. Każdy z nas jest ogniwem tego łańcucha miłości. A jeśli tego nie rozumiemy, nie rozumiemy wcale, czym jest Kościół. Jest historią miłości”¹.

Kościół nie jest rzeczywistością pochodzącą od ludzi, lecz jest przejawem stwórczego działania Boga. Kościół jest powołany do tego, aby być dla świata znakiem odwiecznej miłości Ojca i Syna, i Ducha Świętego. Najlepszym świadectwem o miłości Bożej w życiu doczesnym jest miłość bliźniego, co potwierdził słowem i własnym przykładem Jezus Chrystus (J 13,34). Szczególnym przejawem miłości bliźniego, chociaż nie jedynym, jest posługa charytatywna, którą Kościół od pierwszych wieków chrześcijaństwa uważał za swoje królewskie prawo i niezbywalny obowiązek.

Posługę charytatywną Kościoła można określić jako działalność wynikającą z Bożego przykazania miłości, adekwatną do potrzeb ludzi cierpiących z powodu materialnego lub

¹ Franciszek. *W historii miłości. Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty*. 23.04.2013. OsRomPol 34:2013 nr 6 s. 28-29.

duchowego ubóstwa, mającą na celu usuwanie niedostatku z ich życia poprzez udzielanie im pomocy niezbędnej do zaspokojenia podstawowych potrzeb egzystencjalnych i odpowiedniego rozwoju osobowego². Według Soboru Watykańskiego działalność charytatywna jest obowiązkiem i niezbywalnym prawem Ludu Bożego oraz powinna ogarniać wszystkich ludzi i wszystkie ich potrzeby (por. DA 8).

Kościół w Polsce stara się być obecnym we wszystkich obszarach ubóstwa, by nieść ludziom potrzebującym pomoc i ulgę w cierpieniu. Działalność charytatywna w parafiach opiera się na tradycji sięgającej okresu dwudziestolecia międzywojennego, a niekiedy nawet XIX wieku. Jednak w tym zakresie posługi charytatywnej Kościoła w Polsce okres komunizmu spowodował różne perturbacje. Dopiero po 1989 roku Kościół w Polsce mógł reaktywować organizację Caritas, rejestrować stowarzyszenia chrześcijańskie, a zgromadzenia zakonne i parafie odzyskały osobowość prawną w zakresie prawa państwowego. Obecnie działalność charytatywną na płaszczyźnie krajowej i międzynarodowej koordynuje Caritas Polska, a Komisja Charytatywna Konferencji Episkopatu Polski czuwa nad zachowaniem charakteru chrześcijańskiego i nadprzyrodzonej motywacji w przedsięwzięciach charytatywnych Kościoła. Dziedziny posługi charytatywnej słabo zagospodarowane przez diecezje i parafie są podejmowane m.in. przez żeńskie zgromadzenia zakonne³.

Warto na wstępie zauważyć, że już w starożytności chrześcijańskiej pojawiły się radykalne formy naśladowania Chrystusa czystego, posłusznego i ubogiego. Najpierw takie formy życia praktykowali pustelnicy a następnie cenobici, czyli osoby żyjące we wspólnotach chrześcijańskich. Już w III wieku pojawili się pierwsi pustelnicy (anachoreci), którzy opuszczali swoje domy, by na pustyni oddawać się modlitwie i pokucie. Pierwszymi znanymi pustelnikami, którzy w starożytności chrześcijańskiej zasłynęli radykalizmem ewangelicznym byli św. Paweł Pustelnik († 341) i św. Antoni († ok. 356). Natomiast do pierwszych założycieli zakonów na Wschodzie trzeba zaliczyć: św. Pachomiusza († 345) – ojca cenobitów, czyli mnichów zamieszkujących wspólnie, św. Makarego Starszego († 385) i św. Bazylego († 378). Na Zachodzie natomiast znaczny wkład w rozwój życia zakonnego wnieśli: św. Euzebiusz z Vercelli († 371), św. Ambroży († 397), św. Augustyn († 430) oraz św. Benedykt († 543) i jego siostra św. Scholastyka (ok. † 543).

Według nauczania św. Jana Pawła II „życie konsekrowane, głęboko zakorzenione w przykładzie życia i w nauczaniu Chrystusa Pana, jest darem Boga Ojca udzielonym jego Kościołowi za sprawą Ducha Świętego. Dzięki profesji rad ewangelicznych charaktery-

² Por. W. Przygoda. *Funkcja charytatywna Kościoła po Soborze Watykańskim II*. Lublin 1998 s. 16-22.

³ Por. W. Przygoda. *Wprowadzenie*. „Ateneum Kapłańskie” 2005 nr 578 s. 5-7.

styczne przymioty Jezusa – czystość, ubóstwo i posłuszeństwo – stają się w pewien swoisty i trwały sposób «widzialne» w świecie, a spojrzenie wiernych zwraca się ku tajemnicy królestwa Bożego, które już jest obecne w historii, ale w pełni urzeczywistni się w niebie» (VC 1). Od początku istnienia Kościoła nie brakowało ludzi, którzy posłuszni wezwaniu Ojca i poruszeniom Ducha Świętego, wybierali drogę wyjątkowego naśladowania Chrystusa, oddając Mu siebie sercem „niepodzielnym (por. 1 Kor 7,34). Porzucając wszystko wzorem Apostołów, chcieli przebywać z Mistrzem, by tak jak On oddać się na służbę Bogu i braciom (por. VC 1). Poprzez konsekrację stawali się radykalnym darem z siebie, który człowiek składa z miłości do Chrystusa, Mistrza i Oblubieńca oraz do braci odkupionych na krzyżu krwią Zbawiciela (por. KK 44).

Życie zakonne wyrosło w Kościele z pragnienia naśladowania Chrystusa, który przez Wcielenie stał się dla świata Apostołem wiary i uświęcenia (Hbr 3,1). Naśladowanie Chrystusa ukazanego w Ewangelii jest ostateczną normą i regułą dla wszystkich instytutów życia konsekrowanego (DZ 2). Pójście za Chrystusem zobowiązuje do podjęcia Jego posłannictwa wobec świata oraz do oddania się na służbę apostolską Bogu i Kościołowi. Konsekrowani świadczą o nowym, wiekuistym życiu, zyskanym dzięki odkupieniu Chrystusa poprzez apostołstwo.

Życie konsekrowane nie istnieje dla siebie samego, ale jest darem Boga dla Kościoła i świata. Dokonuje się to na wiele sposobów: przez sam fakt istnienia osób oddających swoje życie w służbie Bogu i ludziom, poprzez świadectwo obecności i modlitwy, a także poprzez konkretne działanie w służbie bliźnim, w służbie społeczeństwu, w którym osoby konsekrowane żyją. Jest to integralna część „bycia darem”, szczególnie, w odniesieniu do tzw. zgromadzeń zakonnych czynnych. Właśnie to „bycie darem dla Kościoła” określa pewne cechy tej posługi: bezinteresowność, gotowość do poświęcenia, ukierunkowanie na potrzebujących, słabych, wykluczonych. Uwaga, życzliwa troska poświęcona bliźniemu, zwłaszcza człowiekowi ubogiemu, cierpiącemu, odepchniętemu, zapomnianemu, jest dla świata sprawdzianem prawdziwości wiary osób konsekrowanych.

W dziejach Kościoła zgromadzenia zakonne odgrywały zawsze wyjątkową rolę w dziele apostołstwa. Już w starożytności reguły mnisze podkreślały wartość przykazania miłości. Założyciele pierwszych zakonów zabiegali o to, aby wspólnoty troszczyły się o podróżnych, pielgrzymów i gości, a także o osoby chore. W średniowieczu powstało wiele zgromadzeń, których szczególnym zadaniem była opieka nad chorymi. Zakony pustelnicze, mnisze i rycerskie świadczyły adekwatną do potrzeb czasu pomoc materialną, kształceniową oraz duchową. Również w okresie po Soborze Trydenckim (1545–1563) powstawały nowe zakony poświęcające się dziełom miłosierdzia. Posługa charytatywna

była nieodłączną częścią działalności zgromadzeń zakonnych przez całą historię ich istnienia.

Również obecnie zakonnicy i zakonnice towarzyszą na drodze życia wielu ludziom, dzielą ich losy oraz rozgrzewają serca miłością płynącą z kontemplacji oblicza Chrystusa. Naśladując całym sercem i ze wszystkich sił Chrystusa czystego, ubogiego i posłusznego, dają świadectwo życia obdarzającego nadzieją i nadającego sens każdemu osobistemu wysiłkowi. Osoby powołane do życia konsekrowanego kontemplują w modlitwie Chrystusa i służą Mu w braciach bezinteresowną miłością i dobrocią.

Życie zakonne w Polsce jest od tysiąca lat częścią życia zakonnego europejskiego. Do Polski pierwsze zakony przybyły z Zachodu, aby wspomóc ewangelizację nowo nawróconego kraju. Także przez wszystkie minione wieki dzieje życia konsekrowanego na kontynencie miały znaczenie i oparcie w Kościele w Polsce. Od początku istnienia państwa i Kościoła w Polsce zakony angażowały się w działalność charytatywną. W historię i teraźniejszość społeczeństwa polskiego głęboko wpisały się żeńskie wspólnoty zakonne obecne na ziemiach polskich od XII wieku. Ich wieloraka posługa przyczyniła się do rozwoju życia religijnego, kulturalnego i społecznego. Nieoceniona jest ich praca apostolska w okresie I Rzeczypospolitej, okresie zaborów, I wojny światowej, dwudziestolecia międzywojennego oraz II wojny światowej. Duże zmiany przyniósł czas powojenny. Życie zgromadzeń zakonnych po II wojnie światowej toczyło się w warunkach wrogiego stosunku nowych władz państwowych do Kościoła. Komunistyczna władza przejęła większość dzieł charytatywnych żeńskich zgromadzeń zakonnych oraz usunęła z nich osoby konsekrowane. Zgromadzenia zakonne traciły swoje domy, prowadzone ośrodki pomocy społecznej a przez to ztracały odrębność pod względem specyfiki działalności opiekuńczej i pomocowej.

Rok 1989 przyniósł znaczące zmiany dla Polski oraz całej Europy Środkowo-Wschodniej. Dla zakonów czas ten stał się nowym wyzwaniem. Zmiany polityczne oraz społeczne stworzyły szczególny klimat i możliwości rozwoju działalności zbawczej Kościoła, a zatem również rozwoju życia zakonnego. Przemiany prawne pozwalały na uregulowanie sytuacji poszczególnych zgromadzeń zakonnych oraz statusu ich własności. Zlikwidowano kontrolowany przez władze komunistyczne Związek Katolików Świeckich „Caritas” i przywrócono przejęte po II wojnie światowej placówki opiekuńcze ich prawnym właścicielom, w tym w dużej części zgromadzeniom zakonnym. W konsekwencji siostry zakonne powróciły do pełnienia dzieł miłosierdzia chrześcijańskiego zgodnie z własnym charyzmatem. Jednocześnie kryzys ekonomiczny i ubożenie znacznych warstw społecznych w Polsce stawiały nowe wyzwania także przed zakonami. Od 1989 roku po-

wstało wiele nowych dzieł charytatywnych, w tym czasie przybyły także do Polski nowe zgromadzenia zakonne. Żeńskie instytuty życia konsekrowanego podjęły zadania pomocy osobom starszym, samotnym, rodzinom wielodzietnym, dzieciom i młodzieży a także chorym, niepełnosprawnym i skrajnie ubogim. Nowa rzeczywistość społeczno-polityczna naszej ojczyzny przyniosła nowe możliwości, ale także nowe wyzwania.

Papież Franciszek ogłosił rok 2015 Rokiem Życia Konsekrowanego⁴. Zbiegał się on z 50. rocznicą opublikowania soborowego *Dekretu o przystosowanej odnowie życia zakonnego* „*Perfectae caritatis*” i miał służyć dziękczynieniu za ten dokument. W liście apostolskim skierowanym do osób konsekrowanych nakreślił cele tego wyjątkowego wydarzenia⁵. Miał to być czas spojrzenia w przeszłość z wdzięcznością, przeżycia teraźniejszości z pasją oraz przyjęcia przyszłości z nadzieją. Jednocześnie Franciszek wyraził oczekiwanie, że będzie to rok, w którym każda forma życia konsekrowanego udzieli odpowiedzi na pytania o to, czego pragnie od nich Bóg i współczesna ludzkość. Instytuty charytatywne miały za zadanie zweryfikować swoją obecność w życiu Kościoła oraz swój sposób „odpowiedzi na nieustanne i nowe pytania, jakie podnoszą się wokół nas, na wołanie ubogich”⁶. Zatem rok ten stał się zachętą do refleksji nad życiem konsekrowanym i odnową pełnionej przez zakony posługi. Warto także na polskim gruncie pochylić się nad działalnością zgromadzeń zakonnych z wdzięcznością za minione lata ich pracy oraz z otwartością na przyszłość, zwłaszcza, że ostatnie ćwierćwiecze było czasem wytężonej pracy żeńskich instytutów życia konsekrowanego na polu działalności charytatywnej.

Temat działalności charytatywnej Kościoła w refleksji naukowej był podejmowany wielokrotnie w różnego rodzaju monografiach, artykułach i innych publikacjach. Do najbardziej znaczących autorów zajmujących się tematyką posługi charytatywnej należą F. Woronowski⁷, J. Wal⁸ i J. Majka⁹. W sposób szczególny warto zwrócić uwagę na publi-

⁴ Rok Życia Konsekrowanego trwał od 30.11.2014 do 02.02.2016.

⁵ Franciszek. *Świadkowie radości*. List apostolski do zakonnic i zakonników na rozpoczęcie Roku Życia Konsekrowanego. 21.11.2014. OsRomPol 36:2015 nr 1 s. 6-12.

⁶ Tamże s. 11.

⁷ Zob. F. Woronowski. *Funkcja miłości czynnej Kościoła*. Łomża 1977; tenże. *Miłosierni miłosierdzia dostąpią*. Łomża 1989; tenże. *Charytatywna działalność Kościoła*. Łomża 1997.

⁸ Zob. J. Wal. *Wpływ Soboru Watykańskiego II na rozwój teologii charytatywnej*. Notif 120:1982 nr 3-5 s. 115-120; tenże. *Problematyka charytatywna w Polskim posoborowym ustawodawstwie synodalnym*. „*Analecta Cracoviensia*” 15:1983 Kraków s. 151-270; tenże. *Formacja charytatywna*. W: *Miłość miłosierna*. Red. J. Krucina. Wrocław 1985 s. 283-307.

⁹ Zob. J. Majka. *Rozwój działalności charytatywnej w Kościele*. W: *Miłość miłosierna* s. 195-221; tenże. *Formy akcji charytatywnej*. W: *Miłość miłosierna* s. 223-240; tenże. *Kościelna działalność dobroczynna w Polsce w XIX i w pierwszej połowie XX wieku*. W: *Miłość miłosierna* s. 241-281; tenże. *Miłosierdzie jako zasada spo-*

ację W. Przygody *Posługa charytatywna Kościoła w Polsce*, która zawiera kompendium wiedzy na ten temat¹⁰. Autor przedstawił aktualny stan realizacji tej posługi w Kościele w Polsce. Jak sam jednak zaznaczył w swojej obszernej monografii, „przedstawienie bogactwa i różnorodności form posługi charytatywnej zakonów w Polsce wymagałoby przeprowadzenia odrębnego studium”¹¹. Na uwagę zasługują raporty Instytutu Statystyki Kościoła Katolickiego. Można w nich znaleźć pewne informacje dotyczące posługi charytatywnej żeńskich instytutów życia konsekrowanego. W 2013 roku Instytut wspólnie z Głównym Urzędem Statystycznym opracował publikację prezentującą działalność Kościoła katolickiego w Polsce w latach 1991–2011¹². Jednak posługa charytatywna była jedną z najsłabiej zbadanych i opisanych¹³. Kolejny raport dotyczył samej posługi charytatywnej Kościoła w Polsce. Jest on bardzo wartościowy, gdyż jest pierwszą próbą opisanie całości działalności charytatywnej Kościoła katolickiego. Sami jednak autorzy zauważyli, że „z powodu trudności dotarcia do wszystkich podmiotów charytatywnych Kościoła, wyniki mają jedynie charakter szacunkowy”, a raport „ma wyłącznie charakter sprawozdawczo-statystyczny”. Pomocą w nakreśleniu zasięgu działalności charytatywnej zakonów żeńskich są co roku publikowane sprawozdania Sekretariatu Konferencji Wyższych Przełożonych Żeńskich Zgromadzeń Zakonnych w Polsce. Jednak są to bardzo ogólne liczby, które nie niosą za sobą refleksji pastoralnej.

Bogata jest literatura dotycząca instytutów życia konsekrowanego. Istnieje wiele dokumentów Kościoła na ten temat¹⁴. Powstały także dobre komentarze czy opracowania hasłowe¹⁵. Nie brakuje również opracowań niektórych elementów teologii życia konse-

teczna w świetle encykliki „*Dives in misericordia*”. W: *Dives in misericordia. Tekst i komentarze*. Red. S. Grzybek, M. Jaworski. Kraków 1981 s. 175-186.

¹⁰ Zob. W. Przygoda. *Posługa charytatywna Kościoła w Polsce. Studium teologiczno-pastoralne*. Wydawnictwo KUL. Lublin 2004.

¹¹ Tamże s. 312

¹² Zob. Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego, Główny Urząd Statystyczny. *Kościół katolicki w Polsce 1991-2011*. Warszawa 2014.

¹³ Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego. *Posługa charytatywna Kościoła katolickiego w Polsce. Raport z pierwszego ogólnopolskiego badania kościelnych instytucji oraz organizacji charytatywnych*. Warszawa 2015 s. 4.

¹⁴ Będą one zasadniczo ukazane w bibliografii. Warto wskazać m. in. na: Paweł VI. *Charyzmat życia konsekrowanego. Przemówienia i dokumenty*. Wybór i opr. A. Żuchowski, T. Sułowska. Poznań-Warszawa 1974; Jan Paweł II. *O życiu zakonnym. Przemówienia-Listy Apostolskie-Instrukcje*. Red. E. Weron, A. Jaroń. Poznań-Warszawa 1984; *Życie konsekrowane w dokumentach Kościoła. Od Vaticanum II do Ripartire da Cristo*. Red. B. Hylla. Kraków 2003.

¹⁵ Zob. M. Daniluk. *Encyklopedia Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego. Pojęcia. Terminy. Instytucje. Dokumenty. Czasopisma*. Lublin 2000.

krowanego. Na gruncie polskim tematykę tę podjęli m.in. C. Parzyszek¹⁶, T. Paszkowska¹⁷, J. Misiurek¹⁸ oraz A. J. Nowak¹⁹.

Trudniej jednak znaleźć opracowania dotyczące posługi charytatywnej żeńskich zakonów w Polsce. Informacje o działalności dobroczynnej kilkunastu żeńskich zgromadzeń zakonnych można odnaleźć w serii *Pedagogie katolickich zgromadzeń zakonnych* pod red. J. Kostkiewicz²⁰. Także *Leksykon zakonów w Polsce* B. Łozińskiego podejmuje temat działalności charytatywnej poszczególnych instytutów życia konsekrowanego²¹. Nie brakuje opracowań historycznych dotyczących zakonów żeńskich w dziejach Polski. Publikacje A. Mirek²², J. Kłoczowskiego²³, M. Borkowskiej²⁴ czy seria Ośrodka Badań nad Geografią Historyczną Kościoła w Polsce KUL pt. *Żeńskie Zgromadzenia Zakonne w Polsce 1939-1947*²⁵ ukazują powstanie, historię i działalność zakonów na ziemiach polskich. Brakuje jednak systematycznego opracowania najnowszej działalności charytatywnej żeńskich zgromadzeń zakonnych w Polsce, uwzględniającego aktualne uwarunkowania, zgodnego z założeniami metodologicznymi współczesnej teologii pastoralnej. W naukowej refleksji

¹⁶ Zob. C. Parzyszek. *Życie konsekrowane w posoborowym nauczaniu Kościoła*. Ząbki 2007; tenże. *Istotne treści nauczania Jana Pawła II o życiu konsekrowanym*. W: „Warszawskie Studia Pastoralne” 3:2006 s. 260-295; tenże. *Misja instytutów życia konsekrowanego w Polsce dziś*. „Życie konsekrowane” 12:2005 s. 20-32; tenże. *W służbie Kościoła i świata. Życie konsekrowane w Polsce 40 lat po Soborze Watykańskim II*. Biblioteka „Życia konsekrowanego” 3. Warszawa-Wrocław 2003.

¹⁷ Zob. T. Paszkowska. *Apostolstwo osób konsekrowanych w missio Ecclesiae*. „Roczniki Teologiczne” 5:2002 s. 16; tejże. *Charyzmatyczność życia konsekrowanego*. W: *Vita consecrata. Adhortacja. Tekst i komentarze*. Red. A. J. Nowak OFM. Redakcja Wydawnictw KUL. Lublin 1999 s. 325-342; tejże. *Misterium konsekracji osób w perspektywie duchowości Soboru Watykańskiego II*. Wydawnictwo KUL. Lublin 2005 s. 204-230.

¹⁸ Zob. J. Misiurek. *Charyzmatyczny wymiar życia konsekrowanego*. „Życie konsekrowane” 1:1998 s. 24-28; tenże. *Vita consecrata w świetle nauczania Soboru Watykańskiego II o życiu zakonnym*. W: *Vita consecrata. Adhortacja. Tekst i komentarze*. Red. A. J. Nowak OFM. Redakcja Wydawnictw KUL. Lublin 1999 s. 159-178.

¹⁹ A. J. Nowak. *Duchowość osób konsekrowanych*. W: *Vita consecrata. Adhortacja. Tekst i komentarze*. Red. A. J. Nowak OFM. Redakcja Wydawnictw KUL. Lublin 1999 s. 178-189; tenże. *Osoba konsekrowana*. Lublin 1999; tenże. *Osoba zakonna znakiem misji proroczej Chrystusa*. „Życie konsekrowane” 4:2003 s. 20-30; tenże. *Teologia życia konsekrowanego*. „Roczniki Teologiczne” 5:2001 s. 71-87.

²⁰ Zob. *Pedagogie katolickich zgromadzeń zakonnych. Historia i współczesność*. T. 1. Red. J. Kostkiewicz. Kraków: Wydawnictwo Impuls 2012; *Pedagogie katolickich zgromadzeń zakonnych. Historia i współczesność*. T. 2. Red. J. Kostkiewicz. Kraków: Wydawnictwo Impuls 2013; *Pedagogie katolickich zgromadzeń zakonnych. Historia i współczesność*. T. 3. Red. J. Kostkiewicz. Kraków: Wydawnictwo Impuls 2015.

²¹ B. Łoziński. *Leksykon zakonów w Polsce. Informator o instytutach życia konsekrowanego i stowarzyszeniach życia apostołskiego*. Wyd. III rozszerzone i uaktualnione. Warszawa: KAI 2009.

²² Zob. A. Mirek. *Atlas żeńskiego ruchu zakonnego na ziemiach polskich w XIX i XX wieku*. Lublin 2007; tejże. *Zgromadzenie Córek Maryi Niepokalanej w latach 1891-1962*. Sandomierz 2002; tejże. *Świadectwo trwania polskich zakonnic w systemie totalitarnym PRL, na przykładzie Zgromadzenia Córek Maryi Niepokalanej*. Summarius 34:2005.

²³ J. Kłoczowski. *Wspólnoty zakonne w średniowiecznej Polsce*. Lublin 2010.

²⁴ M. Borkowska. *Zakony żeńskie w Polsce w epoce nowożytnej*. Lublin 2010.

²⁵ *Żeńskie zgromadzenia zakonne w Polsce 1939-1947*. T. 1-17. Redakcja Wydawnictw KUL. Lublin 1982-2014.

nie podjęto do tej pory problemu, w jakim kierunku posługa żeńskich zakonów powinna iść, które sektory wymagają odnowy, a jakie dzieła pomocy powinny powstać w odniesieniu do polskiej rzeczywistości. Toteż wydaje się, że pomysł przygotowania odrębnej rozprawy na temat posługi charytatywnej żeńskich zgromadzeń zakonnych w Polsce w latach 1989–2015 jest zasadny i aktualny.

Problem przygotowanej dysertacji można wyrazić w formie pytania: jakie wymagania w zakresie posługi charytatywnej stawia żeńskim zgromadzeniom zakonnym Magisterium Kościoła i jakie są aktualne wyzwania w tej dziedzinie, jak wymagania Magisterium Kościoła są spełniane w aktualnych uwarunkowaniach w Polsce oraz jakie postulaty należy spełnić w celu ulepszenia tego sektora działalności charytatywnej żeńskich instytutów życia konsekrowanego w przyszłości? Powyższe pytanie implikuje wiele problemów szczegółowych. Na początku należy odpowiedzieć na pytanie, jakie są źródła i podstawy teologiczne działalności charytatywnej zakonów żeńskich? Trzeba także ukazać, jak wyglądała posługa charytatywna żeńskich instytutów życia konsekrowanego w Polsce w przeszłości. Żeby udzielić wyczerpującej odpowiedzi na pytanie o realizację posługi charytatywnej przez siostry zakonne, trzeba sprecyzować aktualne obszary ubóstwa w Polsce. Następnie należy ukazać, kto jest adresatem działalności charytatywnej Kościoła i jak żeńskie zgromadzenia zakonne wypełniają wobec różnych grup potrzebujących posługę opiekuńczą. Najtrudniejszą wydaje się odpowiedź na pytanie o kierunki odnowy pracy i rozwoju formacji charytatywnej zakonów żeńskich. Z punktu widzenia celowości rozprawy jest to najważniejsza część. Chodzi bowiem o sformułowanie wniosków i postulatów pastoralnych mających na celu usprawnienie organizacji działalności charytatywnej osób konsekrowanych.

Postawiony problem rozprawy zakłada jego metodę. Praca będzie wymagała użycia wielu metod, gdyż ma charakter interdyscyplinarny a jego specyfiką jest wspólny cel i różne metody²⁶. Autor przygotowywanej pracy zakłada trzy etapy postępowania badawczego. W pierwszym etapie zostaną przeanalizowane wskazania Kościoła dotyczące posługi charytatywnej żeńskich zgromadzeń zakonnych. Ukazane zostaną również aktualne przejawy ubóstwa w Polsce oraz historyczny rozwój działalności charytatywnej żeńskich instytutów życia konsekrowanego w Polsce. W realizacji tego celu zostaną wykorzystane metody dedukcyjne, a zwłaszcza metoda analizy i interpretacji tekstów źródłowych, egzegezy, analogii i metoda porównawcza.

²⁶ R. Kamiński. *Metody teologii pastoralnej*. W: *Teologia pastoralna*. Red. R. Kamiński. T. 1. Lublin 2000 s. 23.

W drugim etapie zostanie przedstawiona działalność charytatywna żeńskich zgromadzeń zakonnych w Polsce w latach 1989–2015. Do tego potrzebne będzie zastosowanie metody historyczno-krytycznej. Konieczne tu będzie zebranie materiałów archiwalnych z Sekretariatu Konferencji Wyższych Przełożonych Żeńskich Zgromadzeń Zakonnych, archiwum domów generalnych i prowincjalnych poszczególnych zgromadzeń oraz z konkretnych instytucji charytatywnych prowadzonych przez siostry zakonne. Żeńskie instytuty życia konsekrowanego prowadzą działalność charytatywną poprzez instytucje własne, w ośrodkach prowadzonych przez inne podmioty oraz poprzez codzienną niezinstytucjonalizowaną pomoc. Autor w dysertacji skupi się na zinstytucjonalizowanej działalności własnej żeńskich zgromadzeń zakonnych, którą można opisać w konkretnych danych liczbowych. Uzyskany materiał będzie trzeba następnie poddać analizie ilościowej i jakościowej.

Trzeci etap postępowania badawczego będzie miał charakter prakseologiczny. Zostaną tu zastosowane metody syntezy i metoda porównawcza do sformułowania wniosków i postulatów praktycznych. Wszystkie trzy etapy pracy zachowują wewnętrzną jedność, która wyraża się w tym, iż analiza posługi charytatywnej żeńskich zgromadzeń zakonnych, zakłada uprzednią refleksję nad jej podstawami teologicznymi i aktualnymi przejawami ubóstwa w Polsce, a postulaty pastoralne ukierunkowane na odnowę tej działalności i rozwój formacji pastoralnej są wnioskami wynikającymi z dwóch poprzednich etapów badawczych jako ich przesłanki.

Postawiony problem oraz konstrukcja rozprawy wymagają skorzystania ze źródeł zastanych, do których należą Pismo Święte, a także dokumenty Kościoła współczesnego dotyczące posługi charytatywnej oraz instytutów życia konsekrowanego. W nauczaniu Kościoła współczesnego nie ma dokumentu poświęconego bezpośrednio posłudze charytatywnej żeńskich zgromadzeń zakonnych. Wiele wskazań na ten temat znajduje się za to w dokumentach Soboru Watykańskiego II, w adhortacji apostolskiej o życiu konsekrowanym i jego misji w świecie *Vita consecrata*, w różnych dokumentach papieskich oraz Stolicy Apostolskiej, zwłaszcza Kongregacji Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego.

Ważnym źródłem niniejszej dysertacji są materiały archiwalne Konferencji Przełożonych Wyższych Zgromadzeń Zakonnych, poszczególnych zgromadzeń zakonnych oraz konkretnych placówek, w których prowadzona jest działalność charytatywna. Autor pracy nawiązał kontakt ze wszystkimi czynnymi zgromadzeniami zakonnymi zrzeszonymi w Konferencji PWZZ. W ten sposób dotarł do materiałów archiwalnych dotyczących działalności poszczególnych instytucji charytatywnych. Poza tym przeprowadził wywiady z siostrami sekretarkami i archiwistkami większości zgromadzeń zakonnych. Część danych

uzyskał bezpośrednio z indywidualnych kontaktów z siostrami odpowiedzialnymi za konkretne dzieła charytatywne i opiekuńcze. Bogate w informacje są także źródła dostępne w Internecie. Mimo, iż autor starał się zebrać wszystkie dostępne informacje dotyczące działalności charytatywnej zakonów żeńskich w Polsce, nie jest wykluczone, że istnieją jakieś pojedyncze przedsięwzięcia charytatywne, które zostały pominięte, gdyż brakuje jakichkolwiek informacji w archiwach bądź w Internecie dotyczących ich działalności.

W celu ukazania podmiotu działalności charytatywnej w niniejszej pracy autor przeprowadził kwerendę, chcąc odpowiedzieć na pytanie o to, które żeńskie zgromadzenia zakonne prowadzą zinstytucjonalizowaną działalność charytatywną i na czym ona w istocie polega? W Polsce w 2014 roku w Konferencji Wyższych Przełożonych Żeńskich Zgromadzeń Zakonnych zrzeszonych było 101 instytutów i stowarzyszeń życia konsekrowanego²⁷. Natomiast dane z 2017 roku mówią o 105 zgromadzeniach²⁸. Pomijając zakony kontemplacyjne, autor zdecydował się objąć badaniem wszystkie 105 zgromadzeń zakonnych czynnych. Przeprowadzona kwerenda poprzez bezpośredni kontakt z sekretariatami domów generalnych bądź prowincjalnych wykazała, że 28 żeńskich zgromadzeń zakonnych nie prowadzi zinstytucjonalizowanej działalności charytatywnej²⁹. Należą do nich: Zgromadzenie Sióstr Adoraterek Krwi Chrystusa (adoratorki), Zgromadzenie Sióstr od Aniołów, Apostołki Jezusa Ukrzyżowanego (siostry Ojca Pio), Siostry Zakonu Świętego Bazylego Wielkiego (bazylianki), Zgromadzenie Sióstr Rodziny Betańskiej (betanki), Zgromadzenie Córek św. Franciszka Serafickiego, Zgromadzenie Sióstr Najświętszej Duszy Chrystusa Pana (siostry Duszy Chrystusowej), Zgromadzenie Sióstr Służebnic Jezusa w Eucharystii (eucharystki), Zgromadzenie Sióstr Najświętszego Imienia Jezus pod Opieką Najświętszej Maryi Panny Wspomożenia Wiernych (siostry Imienia Jezus), Zgromadzenie Sióstr Świętej Jadwigi Królowej Służebnic Chrystusa Obecnego (jadowizanki wawelskie), Zgromadzenie Sióstr Misjonarek św. Piotra Klawera (klawerianki), Zgromadzenie Małych Sióstr Jezusa, Zgromadzenie misjonarek Chrystusa Króla dla Polonii Zagranicznej (misjonarki Chrystusa Króla), Zgromadzenie Sióstr Maryi Niepokalanej Misjonarek Klaretynek (misjonarki klaretynki), Instytut Sióstr Oblatek Serca Jezusa (oblatki Serca Jezusa), Zgromadzenie Sióstr Pocieszycielek Najświętszego Serca Jezusowego (pocieszycielki), Zgro-

²⁷ *Sprawozdanie z pracy Konsulty KWPZZZ w latach 2011-2014*. BKWPZZZ nr 41. Kwiecień 2014 s. 64.

²⁸ *Sprawozdanie z pracy Konsulty KWPZZZ w latach 2014 – 2017*. [online] [data dostępu: 13.01.2017] dostępny w Internecie: <http://www.zakony-zenskie.pl/sprawozdanie-z-prac-konsulty-kwpzzz-w-latach-2014-2017/>.

²⁹ Były to zgromadzenia, które mają inny charyzmat i nie prowadzą działalności charytatywnej, bądź prowadzą działalność charytatywną niezinstytucjonalizowaną lub też posługują w placówkach prowadzonych przez inne podmioty.

madzenie Córek św. Pawła (paulistki), Zgromadzenie Sióstr Franciszkanek Rycerstwa Niepokalanej (siostry Rycerstwa Niepokalanej), Zgromadzenie Najświętszego Serca Jezusa (siostry Sacré Coeur), Zgromadzenie Sióstr Boskiego Zbawiciela (salwatorianki), Zgromadzenie Sióstr Niepokalanego Serca Najświętszej Maryi Panny (siostry Serca Maryi), Szentszacki Instytut Sióstr Maryi (siostry szentszackie), Instytut Zakonny Świętej Rodziny z Bordeaux (siostry Świętej Rodziny), Zgromadzenie Sióstr „Jedność” pw. Św. Teresy od Dzieciątka Jezus (tereski), Zgromadzenie Sióstr Uczennic Boskiego Mistrza, Wspólnota Sióstr Uczennic Krzyża, Zgromadzenie Sióstr Westiarek Jezusa (westiarki), Wspólnota Niepokalanej Matki Wielkiego Zawierzenia (zawierzanki). Tak więc ze 105 czynnych żeńskich zgromadzeń zakonnych 28 nie podejmuje działalności charytatywnej. Podmiotem aktywnym działalności charytatywnej w Polsce, co zostało uwzględnione w analizach niniejszej dysertacji, jest zatem 77 żeńskich instytutów życia konsekrowanego.

Niniejsza rozprawa została podzielona na 4 rozdziały. W pierwszym rozdziale zostaną przedstawione wskazania Kościoła dotyczące posługi charytatywnej zakonów żeńskich. Chodzi tu przede wszystkim o podstawy teologiczne tejże działalności, a także historyczny rozwój działalności charytatywnej zakonów żeńskich w Polsce. Ukazane zostaną również aktualne przejawy ubóstwa w Polsce będące wyzwaniem dla osób konsekrowanych. Dwa kolejne rozdziały będą prezentowały realizację posługi charytatywnej zakonów w Polsce wobec konkretnych grup potrzebujących. Zostanie tu ukazana działalność charytatywna żeńskich zgromadzeń zakonnych wobec rodziny, dzieci i młodzieży, ludzi starszych oraz osób chorych, niepełnosprawnych, bezdomnych i skrajnie ubogich. W rozdziale czwartym będą przedstawione wnioski i postulaty pastoralne dotyczące odnowy posługi charytatywnej zakonów żeńskich w Polsce. Chodzi tu głównie o refleksję na temat kierunków odnowy pracy charytatywnej zakonów żeńskich w odniesieniu do konkretnych grup osób, opisanych w dwóch poprzednich rozdziałach. Ponadto w rozdziale tym ukazane zostaną wnioski i postulaty dotyczące rozwoju formacji charytatywnej osób konsekrowanych.

ROZDZIAŁ I

Wskazania Kościoła i aktualne wyzwania wobec posługi charytatywnej zakonów żeńskich

„Miłość bliźniego zakorzeniona w miłości Boga jest przede wszystkim powinnością każdego poszczególnego wierzącego, ale jest także zadaniem całej wspólnoty kościelnej, i to na każdym jej poziomie: od wspólnoty lokalnej, przez Kościół partykularny, aż po Kościół powszechny w jego wymiarze globalnym” (DCE 20). Jezus Chrystus, sam będąc objawieniem odwiecznej Miłości, pozostawił drogowskaz przykazania miłości bliźniego. Wszyscy chrześcijanie mają nakaz naśladować Chrystusa, który miłował i który został posłany, aby ubogim głosić Dobrą Nowinę, więźniom wolność, niewidomym przejrzenie, a uciśnionych uwolnić z ucisku (Łk 4,18). Głosząc królestwo Boże, sam praktykował przykazanie miłości wobec cierpiących, opętanych i chorych (por. Mt 4,23-24). W sposób szczególny do naśladowania Chrystusa wezwani są ci, którzy dążą do miłości doskonałej drogą rad ewangelicznych, we wspólnotach zatwierdzonych przez Kościół (DZ 1). Życie konsekrowane niemal od samych początków miało znaczenie w realizowaniu Chrystusowego posłannictwa w Kościele i świecie. Historia uczy, że zakony wniosły wielki wkład w dzieło humanizacji świata. W historii życia zakonnego ukazuje się nam oblicze działalności charytatywnej Kościoła. Wiele zakonów przez wieki poświęcało się trosce o ludzi potrzebujących. Również dziś potrzebne jest zaangażowanie osób konsekrowanych w działalność charytatywną, w sytuacji, gdy wiele siostr i braci cierpi głód, gdy Kościół apeluje o nową „wyobraźnię miłosierdzia”, kiedy podkreślana jest opcja preferencyjna dla ubogich, a wspólnota chrześcijańska „potrzebuje serdecznego spojrzenia, by kontemplować, wzruszyć się i zatrzymać przed drugim człowiekiem za każdym razem, kiedy jest to konieczne” (EG 169).

1.1. Podstawy teologiczne działalności charytatywnej żeńskich zgromadzeń zakonnych

Sobór Watykański II przypominał utwierdzoną przez wieki w Kościele prawdę, iż powołanie chrześcijańskie z natury jest powołaniem do apostołstwa (DA 2). Konsekracja zakonna tym bardziej zobowiązuje do oddania się na służbę apostołską Bogu i Kościołowi. *Konstytucja dogmatyczna o Kościele* stwierdza, iż Kościół za pośrednictwem osób konsekrowanych pragnie ukazywać zarówno wierzącym, jak i niewierzącym Chrystusa jako Zwiastuna dobrej nowiny o królestwie Bożym, wyzwającego zniewolonych, czyniącego dobrze wszystkim, a przede wszystkim „zawsze posłusznego woli Ojca, który Go posłał” (KK 46)¹. Osoby konsekrowane mają być świadkami Zbawiciela w różnego rodzaju działalności Kościoła².

Soborowy *Dekret o przystosowanej odnowie życia zakonnego „Perfectae caritatis”* również jednoznacznie potwierdza, że „do istoty życia zakonnego należy działalność apostołska i dobroczynna jako święte posługiwanie oraz właściwe dzieło miłości zlecone im przez Kościół, które mają pełnić w jego imieniu”. Toteż całość życia osób konsekrowanych powinna być przeniknięta duchem apostołskim (DZ 8). Dekret przypomina ponadto, że osoby konsekrowane, jako te, które przede wszystkim szukają Boga, powinny łączyć kontemplację z miłością apostołską, przez którą starałyby się włączyć w dzieło odkupienia i szerzyć królestwo Boże (DZ 5).

Kościół jest wspólnotą, w której istnieje wiele instytutów życia konsekrowanego oddanych różnorodnym dziełom apostołskim. Posiadają one różne dary według udzielonej im łaski: od daru nauczania, by mogły uczyć, przez dar napominania, by mogły napominać, aż po dar miłosierdzia, aby mogły ochotnym sercem udzielać pomocy potrzebującym (por. DZ 8). Apostolstwo instytutów życia konsekrowanego polega na radykalnym świadectwie o nowym i wiecznym życiu, zyskanym dzięki odkupieniu Chrystusa³.

Kodeks Prawa Kanonicznego, w osobnym rozdziale poświęconym apostołstwu instytutów życia konsekrowanego, zauważa, iż dzieło to polega najpierw na świadectwie ich życia, które mają ożywiać modlitwą i pokutą (kan. 673). Tak więc to sposób życia jest naj-

¹ Cytat ten pojawia się w wielu przemówieniach papieskich. Znalazł się również w adhortacji *Vita consecrata* (VC 32).

² T. Paszkowska używa terminu *missio*, który ma objąć jednocześnie posłannictwo bycia i działania. Pojęcie *misja* sugeruje zawężenie treści do samych działań apostołskich. Por. T. Paszkowska. *Misterium konsekracji osób w perspektywie duchowości Soboru Watykańskiego II*. Wydawnictwo KUL. Lublin 2005 s. 231.

³ W. Przygoda. *Posługa charytatywna Kościoła w Polsce. Studium teologiczno-pastoralne*. Wydawnictwo KUL. Lublin 2004 s. 163.

lepszą gwarancją właściwego działania apostolskiego osób konsekrowanych⁴. Ważne jest także ich ściśle zespolenie z Bogiem i Kościołem, z którego wypływa obowiązek pracy, czy to poprzez modlitwę, czy przez gorliwe działanie, by królestwo Boże zakorzenić, umocnić w duszach ludzkich i rozszerzyć je na cały świat (KK 44). Apostolstwo osób konsekrowanych ugruntowane jest na podstawach chrystologicznych, pneumatologicznych, eklezjologicznych oraz na profesji rad ewangelicznych.

Dokumenty Soboru Watykańskiego II ściśle wiążą życie zakonne z osobą Jezusa Chrystusa. Przypominają, iż życie to bierze swój początek od Niego, opiera się na łączności z Nim i zmierza, by przeżywać Jego tajemnicę oraz dążyć do zjednoczenia z Nim⁵. Życie zakonne wyrosło w Kościele z pragnienia naśladowania Chrystusa, który przez Wcielenie stał się dla świata Apostołem wiary i uświęcenia (Hbr 3,1). Osoby konsekrowane, o czym przypomina dekret *Perfectae caritatis*, powinny podążać „z większą swobodą za Chrystusem i dokładniej Go naśladować” (DZ 1). Dekret nie precyzuje, co oznaczają wyrażenia „z większą swobodą”, „dokładniej naśladować”, jednak słowa te, według C. Parzyszka, wskazują na głębsze zaangażowanie się osób konsekrowanych w pójście za Chrystusem i naśladowanie Go bez kompromisów⁶.

Sobór Watykański II, jak i cała Tradycja, czynią z naśladowania Chrystusa według Ewangelii główny temat i najwyższą normę życia konsekrowanego (por. DZ 2a; KPK kan. 662). Osoba konsekrowana powinna osiągać Chrystusa nie tylko w Jego uczuciach i cnotach, a nawet w stylu życia, ale ma naśladować całego Chrystusa, towarzyszyć Mu „bardziej z bliska” (VC 82). Osoba konsekrowana powinna żyć z Chrystusem i żyć dla Niego, a także iść za Chrystusem czystym, ubogim i posłusznym⁷. Dzięki temu, im bardziej osoby konsekrowane, jako naśladowcy Chrystusa, uczestniczą w Jego życiu i są z Nim zjednoczone, im bardziej ofiarują Mu siebie samych, tym piękniejsze, bardziej obfite i wartościowe staje się życie Kościoła, a jego praca apostolska wydaje dorodniejsze plony (DZ 1).

⁴ Por. E. Gambari. *Życie zakonne po Soborze Watykańskim II*. Red. J. B. Bielecki. Kraków 1998 s. 502. Autor zauważa, że osoby konsekrowane przez wieki dają piękne świadectwo wielkoduszności, pomysłowości i wrażliwości na potrzeby Kościoła i świata. Nie odbywa się to także bez ryzyka, które ostatecznie zostanie pozytywnie rozwiązane, jeśli tylko będzie im towarzyszyć prawdziwe rozeznanie oraz uległość wobec tych, którzy posiadają największą odpowiedzialność. Tamże s. 503.

⁵ J. Misiurek. *Vita consecrata w świetle nauczania Soboru Watykańskiego II o życiu zakonnym*. W: *Vita consecrata. Adhortacja. Tekst i komentarze*. Red. A. J. Nowak OFM. Redakcja Wydawnictw KUL. Lublin 1999 s. 167.

⁶ Por. C. Parzyszek SAC. *Życie konsekrowane w posoborowym nauczaniu Kościoła*. Apostolicum. Ząbki 2007 s. 405.

⁷ Por. J. Aubry. *Le tre dimensioni „relazionali” della vita consecrata: teologale, fraterna, apostolica*. W: J. Aubry, F. Ciardi, S. Bisignano, M. Farina, P. G. Cabra, B. Maggioni. *Vita consecrata un Dono del Signore alla sua Chiesa*. Torino 1993 s. 174-175.

Zakonnicy i zakonnice powinni przyswoić sobie styl życia Jezusa Chrystusa⁸. Zbawiciel szukał woli Ojca, trwał z Nim w jedności Ducha Świętego i był zaangażowany w misję zbawienia świata. Podobnie w życiu osoby konsekrowanej powinny być obecne dwa elementy: głęboka więź z Chrystusem i powierzenie się dla spraw królestwa Bożego⁹.

Upodobnienie osób konsekrowanych do Chrystusa jest możliwe dzięki wypełnieniu ich życia miłością. Osoby, które są ożywione miłością, pragną bowiem żyć dla Chrystusa i Jego Mistycznego Ciała, Kościoła (por. DZ 1). W miłości Chrystusa ponad wszystko znajdują źródło miłości bliźniego. Według Elio Gambariego z upodobnienia się do Chrystusa wypływa wszystko, co istotne w życiu zakonnym. To naśladowanie Chrystusa (*sequela Christi*) jest osnową całego życia osoby konsekrowanej, tak w wymiarze indywidualnym, jak i wspólnotowym¹⁰. Joseph Aubry pisząc o naśladowaniu Chrystusa i bogactwie treści *sequela Christi*, zauważa, iż osoby konsekrowane dobrowolnie odpowiadając na zaproszenie Chrystusa, opuszczają wszystko, by Chrystus stał się wszystkim. Naśladowanie Chrystusa oznacza życie na wzór Chrystusa, dzielenie doświadczenia Apostołów, życie dla Chrystusa, aby zbawiać świat¹¹. Naśladowanie Chrystusa przez osoby konsekrowane zobowiązuje do upodobnienia się do Niego i do całkowitej ofiary z siebie (por. VC 30). Jezus jest Tym, którego Ojciec konsekrował i posłał¹². Osoby konsekrowane naśladowują więc Chrystusa – pierwszego konsekrowanego. Pragną stopniowo przyswajać sobie myśli i uczucia Chrystusa względem Ojca i to we wszystkich dziedzinach życia. Warto przytoczyć słowa św. Jana Pawła II z przesłania do uczestników II Międzynarodowego Kongresu Życia Konsekrowanego w Rzymie, w którym zwrócił uwagę na wartość naśladowania Chrystusa oraz miłości bliźniego. Życie konsekrowane ma polegać na umiłowaniu Chrystusa i ludzkości. Należy ciągle, od nowa rozpoczynać od Chrystusa. Dzięki temu można uczyć się miłości bliźniego od Tego, który pierwszy umiłował i „nie przyszedł, aby Mu służyło, lecz żeby służyć i dać swoje życie jako okup za wielu” (Mk 10,45). „Ta gorąca, żarliwa miłość Chrystusa i dusz, ten nienasycony głód Bożej miłości i to pragnienie, by

⁸ B. Giemza. *Apostolski wymiar życia konsekrowanego w nauczaniu Jana Pawła II. Studium teologiczno-pastoralne*. Wrocław 2012 s. 38.

⁹ S. T. Zarzycki. *Apostolski charakter życia zakonnego*. W: *Vita consecrata. Adhortacja. Tekst i komentarze*. Red. A. J. Nowak OFM. Redakcja Wydawnictw KUL. Lublin 1999 s. 387.

¹⁰ C. Parzyšek SAC. *Życie konsekrowane w posoborowym nauczaniu Kościoła*. Apostolicum. Ząbki 2007 s. 407.

¹¹ J. Aubry. *Le tre dimensioni „relazionali” della vita consecrata: teologale, fraterna, apostolica*. W: J. Aubry, F. Ciardi, S. Bisignano, M. Farina, P. G. Cabra, B. Maggioni. *Vita consecrata un Dono del Signore alla sua Chiesa*. Torino 1993 s. 177-180.

¹² A. Żuchowski. *Odnova życia zakonnego*. „*Communio*. Międzynarodowy Przegląd Teologiczny” (wersja polska). Poznań 6(1986)4 s. 97-99.

doprowadzić do niej wszystkich ludzi muszą nieustannie nas wspierać w trudzie osobistego nawrócenia, zdobywania świętości oraz w ewangelizacji. Wy, osoby konsekrowane, jesteście wszyscy powołani, by ściślej naśladować Chrystusa, żywić w sercu te same uczucia (por. Flp 2,5), uczyć się od Niego, który jest cichy i pokornego serca (por. Mt 11,29), wypełniać wraz z Nim wolę Ojca (por. J 6,28) i pójść za Nim drogą krzyża. Oto jedyna droga ucznia. Nie ma innych dróg. Każdego dnia z radosnym i pełnym wdzięczności sercem trzeba wąską drogą iść za Nauczycielem, aby zaczerpnąć potrzebnych energii u źródła, z którego tryska woda życia, które nie zna kresu”¹³. Życie konsekrowane zostało, podczas Kongresu, nazwane pasją, która wyraża się w umiłowaniu Chrystusa i umiłowaniu ludzkości¹⁴.

Jak wskazuje instrukcja Kongregacji Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego *Ripartire da Cristo*, osoby konsekrowane mają wciąż na nowo zaczynać od Chrystusa. Dzięki temu mogą zaangażować się w służbę braciom, w których rozpoznają oblicze Chrystusa. Tajemnica Chrystusa jest jedynym fundamentem każdej działalności duszpasterskiej. Stąd osoby konsekrowane mają oddać życie Bogu i braciom, jak Chrystus, który stał się sługą z miłości do człowieka (por. RdC 34). Wspomniana instrukcja podkreśla, iż osoby konsekrowane powinny uczyć się wrażliwości na potrzeby bliźnich wprost z kontemplacji Chrystusa, który sam zechciał się utożsamić z potrzebującymi pomocy: „Bo byłem głodny, a daliście Mi jeść; byłem spragniony, a daliście Mi pić; byłem przybyszem, a przyjęliście Mnie; byłem nagi, a przyodzialiście Mnie; byłem chory, a odwiedziliście Mnie; byłem w więzieniu, a przyszliście do Mnie” (Mt 25,35-36). Przywołane w instrukcji słowa nie są jedynie wezwaniem do miłosierdzia, ale zawierają one głęboki sens chrystologiczny, który ukazuje w pełnym blasku tajemnicę Chrystusa (por. RdC 34).

Z upodobnienia do Chrystusa posłusznego, ubogiego i czystego wypływa misja osób konsekrowanych, które mają z miłością angażować się w głoszenie i rozszerzanie królestwa Bożego. Każdego dnia powinny odpowiadać na Bożą miłość z radością i przekonaniem. Tej miłości mają być wierne w swym powołaniu, pośród osób, którym posługują. Ich życie ma być wiernością Chrystusowej miłości i oddaniem dla służby bliźniego¹⁵.

¹³ Jan Paweł II. *Wąską drogą za Chrystusem ku szczytom. Przesłanie Jana Pawła II do uczestników II Międzynarodowego Kongresu poświęconego Życiu Konsekrowanemu*. 26.11.2004. OsRomPol 26:2005 nr 2 s. 9.

¹⁴ *Co Duch Święty mówi dziś życiu konsekrowanemu? – przekonania i perspektywy*. Przesłanie końcowe II Światowego Kongresu Życia Konsekrowanego. Rzym, 23-27.11.2004. W: *Nasza pasja: Chrystus i ludzkość*. II Światowy Kongres Życia Konsekrowanego. Rzym, 23-27.11.2004. Kraków 2005 s. 232.

¹⁵ Jan Paweł II. *Całkowicie oddani służbie braciom*. Homilia z okazji Dnia Życia Konsekrowanego. 02.02.2004. OsRomPol 25:2004 nr 4 s. 38.

Związek osób konsekrowanych z misją Chrystusa jest ścisły poprzez sam fakt konsekracji. Przeżywana w radosnym i pełnym oddaniu się Zbawicielowi konsekracja, ma bowiem za zadanie ukazywać Ludowi Bożemu i światu oblicze miłosiernego Jezusa. Siłą charyzmatu zakonnego jest przede wszystkim nie dzieło i posługa, ale świeżość życia i naśladowanie Chrystusa. Stąd osoby konsekrowane muszą się charakteryzować przyjacielską więzią z Bogiem, dzięki której będą mogły stawiać się sercem i rękami Chrystusa oraz dostrzegać w potrzebujących samego Pana¹⁶.

Zakonnicy i zakonnice są, tak jak Chrystus, powołani dla innych. „Całkowicie ogarnięci miłością ku Ojcu, są przez to samo zupełnie oddani Chrystusowej służbie zbawienia braci i siostr” (EE 24). Jak przypomina *Instrukcja o istotnych elementach nauczania Kościoła na temat życia konsekrowanego w zastosowaniu do instytutów oddających się pracy apostołskiej* „*Essential Elements*” z 1983 roku, osoby konsekrowane, które podejmują działalność apostołską „są przedłużeniem w czasie działania Chrystusa, «bądź to zwiastującego rzeszom królestwo Boże, bądź uzdrawiającego chorych i ułomnych, a grzeszników nawracającego do cnoty, bądź błogosławiącego dzieciom i dobrze czyniącego wszystkim, a zawsze posłusznego woli Ojca, który Go posłał» (KK 46). W tym zbawczym dziele Chrystusa uczestniczą poprzez wypełnianie konkretnych zadań, jakie zostały im zlecone przez Kościół w zaaprobowanych konstytucjach” (EE 24).

Konsekrowani powinni na wszelkie sposoby świadczyć o swojej przynależności do Chrystusa i jak uczy papież Benedykt XVI, programowym mottem każdej osoby konsekrowanej powinny być słowa św. Benedykta „niczego nie przedkładać nad miłość Chrystusa”¹⁷. Osoby te mają „należeć do Pana”, aby ukazać obecność Chrystusa w świecie, aby podtrzymywać w sercu żywy płomień miłości, aby naśladować Chrystusa czystego, ubogiego i posłusznego¹⁸. Należąc do Pana, przez całkowite oddanie się Chrystusowi osoby konsekrowane świadczą o miłości Chrystusa, o radości oraz o „atrakcyjności Chrystusowej prawdy”. Przez całe swoje życie mogą głosić Chrystusową miłość: „poprzez kontemplację i działanie, w samotności i braterskiej wspólnotcie, przez służbę ubogim i najmniejszym, przez osobiste towarzyszenie i na współczesnych areopagach”¹⁹. Jedynie na fundamencie,

¹⁶ Jan Paweł II. *Przedłużacie w czasie posługę miłosierdzia Chrystusa*. Przemówienie do sióstr zakonnych pracujących w lecznictwie, Rzym 01.10.1998. OsRomPol 20:1999 nr 2 s. 44.

¹⁷ Benedykt XVI. *Kościół i świat potrzebują waszego świadectwa*. Przemówienie do osób konsekrowanych diecezji rzymskiej. 10.12.2005. OsRomPol 27:2006 nr 3 s. 36.

¹⁸ Benedykt XVI. *Bądźcie wiarygodnym i jasnym znakiem Ewangelii*. Przemówienie do przełożonych generalnych instytutów życia konsekrowanego i stowarzyszeń życia apostołskiego. 22.05.2006. OsRomPol 27:2005 nr 9-10 s. 36.

¹⁹ Benedykt XVI. *Głosicie i świadczcie, że Bóg jest miłością*. Przemówienie do osób konsekrowanych. 02.02.2007. OsRomPol 28:2007 nr 4 s. 48.

jakim jest Jezus Chrystus, zgromadzenia zakonne mogą budować swoją posługę apostołską. Chrystus jest skałą, na której należy budować wspólnoty, wszelkie plany duszpasterskie, odnowę apostołską. Tylko dzięki Niemu życie konsekrowane może być żywe i skuteczne w apostołacie²⁰.

Papież Franciszek ogłaszając 30 listopada 2014 roku Rok Życia Konsekrowanego, przypomniał, iż Chrystus ma być pierwszą i jedyną miłością dla osób konsekrowanych. Tylko wtedy mogą one kochać „w prawdzie i miłosierdziu każdą osobę”, którą spotykają w swoim życiu i posłudze. Ta prawdziwa miłość jest możliwa tylko wówczas, gdy zakonnicy i zakonnice będą mieli serce Chrystusowe. Również skuteczność apostołska płynie ze świadectwa życia, z którego powinien odbijać się blask radości i piękna życia Ewangelią i pójścia za Chrystusem²¹.

Życie konsekrowane posiada bardzo wyraźny charakter pneumatologiczny, gdyż jak każde życie chrześcijańskie, tak i ono polega na osobistej relacji z Osobą i dziełem Ducha Świętego (por. VC 19). Poprzez Ducha Świętego niektóre osoby w Kościele są powołane i skierowane na drogę wyjątkowego naśladowania Chrystusa. Są uzdolnione, aby dać odpowiedź dynamiczną, która pozwoli w pełni zrealizować powołanie i posłannictwo. Ta forma życia w całej swej pełni, a zatem w powołaniu, poświęceniu, wspólnocie z Chrystusem, posłannictwie i charyzmacie, pozostaje w głębokiej relacji do Ducha Świętego, który jest autorem i mocą podtrzymującą charyzmat konsekracji²². Każda forma życia zakonnego zrodziła się z wezwania Ducha, by pójść za Chrystusem, zgodnie z Ewangelią²³.

Adhortacja *Vita consecrata* wyraźnie ukazuje działanie Ducha Świętego w życiu osób konsekrowanych, w podjęciu powołania i szczególnej misji, jaką jest naśladowanie Chrystusa. Duch Święty „sprawia, że na przestrzeni tysiącleci coraz to nowi ludzie odkrywają zachwycające piękno tej trudnej drogi. (...) To Duch budzi pragnienie pełnej odpowiedzi; to On kieruje wzrostem tego pragnienia, skłania do udzielenia pozytywnej odpowiedzi, a później pomaga w jej wiernej realizacji; to On formuje dusze powołanych, upodabnia ich do Chrystusa czystego, ubogiego i posłusznego oraz przynagla do podjęcia Jego misji, oni zaś, idąc pod przewodnictwem Ducha drogą nieustannego oczyszczenia, stają się stopnio-

²⁰ Benedykt XVI. *Kryzys i odrodzenie życia zakonnego*. Przemówienie do członków Rady ds. Kontaktów Kongregacji ds. Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego z Międzynarodowymi Uniami Przełożonych Generalnych. 18.02.2008. OsRomPol 29:2008 nr 4 s. 24.

²¹ Franciszek. *Świadkowie radości*. List apostolski do zakonnic i zakonników na rozpoczęcie Roku Życia Konsekrowanego. 21.11.2014. OsRomPol 36:2015 nr 1 s. 7.

²² C. Parzysz SAC. *Życie konsekrowane w posoborowym nauczaniu Kościoła*. Apostolicum. Żąbki 2007 s. 492.

²³ Franciszek. *Świadkowie radości*. List apostolski do zakonnic i zakonników na rozpoczęcie Roku Życia Konsekrowanego. 21.11.2014. OsRomPol 36:2015 nr 1 s. 7.

wo osobami ukształtowanymi na wzór Chrystusa – historyczną kontynuacją szczególnej obecności zmartwychwstałego Pana” (VC 19). Św. Jan Paweł II dostrzegał wyjątkową rolę Ducha Świętego w misji osób konsekrowanych. Jego zdaniem Duch Święty nie wyobcowuje ich z kontekstu historii ludzkości, lecz nakazuje, by całe życie było służbą ludziom zgodnie z charyzmatem danego zgromadzenia. Pocieszyciel wskazuje na konkretne zadania w zależności od potrzeb Kościoła i świata. Poprzez działanie Ducha istnieją różne formy życia konsekrowanego, dzięki którym Kościół zostaje „ozdobiony różnymi darami swoich dzieci, jak oblubienica strojna dla męża swego (por. Ap 21,2)” i wzbogaca się o wszelkie środki, jakich wymaga jego misja w świecie (VC 19).

Życie zakonne jest darem Bożym, który Kościół otrzymał od swego Pana. Podjęcie takiej misji dokonuje się pod impulsem Ducha Świętego (por. KK 39, 43). Duch Święty ciągle w Kościele wzbudza dar życia konsekrowanego. (por. VC 48). Dar ten został udzielony w historii Kościoła założycielom i założycielkom instytutów życia konsekrowanego (VC 5). Przez Ducha Świętego zostali obdarowani charyzmatami, a ich życie stawało się „dążeniem do Ducha” (VC 36). Poprzez założyciela Duch Święty udziela swych przeróżnych darów mających na celu odnowę i pożyteczną rozbudowę Kościoła. Ten sam Duch, źródło powołania i wszelkiego rodzaju charyzmatu życia konsekrowanego, jest zarazem źródłem specyficznej duchowości danej i zadanej założycielowi. *Vita consecrata* definiuje ją jako „konkretny wzór relacji z Bogiem i ze środowiskiem, wyróżniający się swoistymi cechami duchowości oraz formami działalności, które ukazują i uwypuklają ten czy inny aspekt jedynej tajemnicy Chrystusa” (VC 93).

Duch Uświęciciel wciąż wzywa osoby konsekrowane „do szukania nowych odpowiedzi na nowe problemy współczesnego świata. Tylko ludzie nawykli do szukania we wszystkim woli Boga potrafią właściwie zrozumieć te Boże wskazania, a potem odważnie je realizować poprzez działania zgodne z pierwotnym charyzmatem, a zarazem odpowiadające potrzebom określonej sytuacji historycznej” (VC 73). Te „problemy świata” muszą być ogarnięte przez każdą osobę konsekrowaną: sercem, szczerą modlitwą i gorliwym działaniem według charyzmatu założycielskiego. Jest to punkt wyjścia dla wypracowania nowych programów ewangelizacji z przeświadczeniem, iż Duch Święty może udzielić odpowiedzi nawet na najtrudniejsze pytania płynące z odczytanych znaków czasu²⁴.

Charyzmaty są darami osobistymi, ale udzielane dla dobra wspólnoty Kościoła, służą jego budowaniu się, głównie poprzez rozwój działalności apostolskiej (por. DA 3; VC 36). Instrukcja *Ripartire da Cristo* wskazuje na niektóre obszary oczekujące na nową „wy-

²⁴ T. Paszkowska. *Misterium konsekracji osób w perspektywie duchowości Soboru Watykańskiego II*. Wydawnictwo KUL. Lublin 2005 s. 238.

obrażnię miłosierdzia”, gdzie pod natchnieniem Ducha Świętego życie konsekrowane ma „odczuwać konieczność zadziwiania świata (...) nowymi formami czynnej miłości ewangelicznej, odpowiadającej potrzebom naszych czasów” (RdC 36). Refleksja nad własnymi charyzmatami ma pomóc osobom konsekrowanym, by właśnie te charyzmaty wykorzystały do apostołstwa. Dokument wymienia poszczególne obszary pomocy: „bycie bliżej ubogich, osób starszych, narkomanów, chorych na AIDS, uciekinierów, osób, które doświadczają wszelkiego rodzaju cierpienia ze względu na swoją szczególną sytuację” (RdC 36).

Osoby konsekrowane mają „trwać w otwartości na Ducha Stworzyciela”, by dzięki temu stawiać na miłość, by podejmować dzieła miłości wobec każdego człowieka. To Duch Święty otwiera nowe możliwości, wchodzi z wielką siłą, dlatego też zakonnicy i zakonnice powinni trwać „w uległości Duchowi Stworzycielowi”. To On działa, wypełnia wolę Ojca, promienieje blaskiem tajemnicy nad życiem osób konsekrowanych, które jest poświęcone królestwu Bożemu i dobru rzesz potrzebujących i opuszczonych (RdC 10). Papież Franciszek przypomina, iż osoby konsekrowane mają słuchać sygnałów Ducha Świętego, gdyż On otwiera horyzonty, On kieruje ku nowym ścieżkom, On wzywa, by szły na wielkie peryferie misyjne²⁵.

Poza podstawami chrystologicznymi i pneumatologicznymi apostołstwo charytatywne życia konsekrowanego opiera się także na podstawach eklezjologicznych. Papież Franciszek przypomina, iż eklezjalność jest jednym „z wymiarów konstytutywnych życia konsekrowanego”. Osoby konsekrowane mają „współodczuwać z Kościołem”. Głoszenie i świadczenie Ewangelii mają wykonywać w łączności z posłannictwem Kościoła. Przypominając słowa adhortacji *Evangelii nuntiandi* Franciszek zauważa, iż niemożliwe jest żyć z Jezusem bez Kościoła, iść za Jezusem poza Kościołem i kochać Chrystusa, ale nie Kościół²⁶.

Sobór Watykański II mocno akcentuje szczególny związek życia zakonnego z Kościołem. Z istoty chrześcijaństwa i przynależności do Kościoła wypływa ogólne powołanie apostołskie, polegające na dążeniu za pomocą dostępnych w Kościele środków do świętości. Zatem również zakony, które stawiają sobie za podstawowy cel osiągnięcie ścisłego zjednoczenia z Chrystusem muszą pozostawać pod jego uświęcającym wpływem. Sobór

²⁵ Franciszek. Przemówienie do uczestników sesji plenarnej Kongregacji ds. Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego. 25.11.2014. [online] [data dostępu 12.01.2015] dostępny w Internecie: <http://www.zyciezakonne.pl/2014-11-25-rzym-przemowie-nie-do-uczestnikow-sesji-plenarnej-kongregacji-ds-instytutow-zycia-konsekrowanego-i-stowarzyszen-zycia-apostolskiego-46931/>; tenże. *Misja należy do «gramatyki» wiary*. Orędzie na Światowy Dzień Misyjny 2015 r. 24.05.2015. OsRomPol 36:2015 nr 6 s. 4.

²⁶ Franciszek. *Droga adoracji i służby*. Przemówienie do Unii Żeńskich Przełożonych Generalnych. 08.05.2013. OsRomPol 34:2013 nr 7 s. 8.

stwierdza iż „stan zakonny (...) należy nienaruszalnie do życia i świętości Kościoła” (KK 44). A zatem można powiedzieć, iż życie i doskonałość zakonna wyrastają z Kościoła²⁷. Soborowa *Konstytucja dogmatyczna o Kościele* w rozdziale o zakonnikach przypomina, że Kościół ustanowił stałe formy życia oparte na radach ewangelicznych. Dzięki temu powstały rozmaite rodziny zakonne, które „pomnażają środki służące zarówno rozwojowi duchowemu ich członków, jak i dobru całego Ciała Chrystusa” (KK 43). Stan zakonny nie jest jakimś stanem pośrednim pomiędzy stanem duchownym i świeckim, ale z obydwu tych stanów Bóg powołuje osoby, aby korzystały „w życiu Kościoła ze szczególnego daru i byli, każdy na swój sposób, pomocni w jego zbawczym posłannictwie”. Całe życie osób konsekrowanych ma być poświęcone dobru Kościoła: ich praca – stosownie do osobistego powołania, modlitwa, działanie, rozszerzanie królestwa Bożego. „Dlatego też Kościół bierze w opiekę i popiera odrębności charakteryzujące rozmaite instytuty zakonne” (KK 44). Konstytucja przypomina, że życie konsekrowane nie dotyczy hierarchicznej struktury Kościoła, ale jest jego częścią integralną, należy do jego życia i świętości (por. KK 44).

Zdaniem szwajcarskiego teologa Hansa Ursa von Balthasara „kto sobie wyobraża, że z biegiem czasu na skutek postępu Kościoła wielkie w nim posłannictwa przejdą w ręce laikatu do tego stopnia, iż zastąpi on zakony w apostołstwie, ten nie pojmuje, a nawet zaprzecza wewnętrznej strukturze Kościoła”²⁸. Życie zakonne w pełni można zrozumieć jedynie w powiązaniu z całą strukturą Kościoła i z Jego istotnymi elementami składowymi. Bez łączności z Kościołem traci ono rację bytu. Zatem życie konsekrowane postrzegane w perspektywie eklezjalnej, ukazuje się w całym bogactwie i z płynącą z niego autentyczną siłą przyciągającą²⁹.

Instytuty życia konsekrowanego mają za zadanie brać udział w życiu Kościoła i zgodnie z własnym charyzmatem uczestniczyć w inicjatywach i dziełach Kościoła (por. DZ 2c). Bł. Paweł VI w motu proprio *Ecclesiae sanctae* nakazał, by zakonnicy „w sposób bardziej odpowiedni brali udział w tajemnicy i życiu Kościoła” (ES 16 § 1). W wielu przemówieniach mocno podkreślał, iż konsekwencją pójścia za Chrystusem jest związanie się z Ciałem Mistycznym Chrystusa, Kościołem. Bł. Paweł VI podczas spotkania z siostrami zakonnymi w Castel Gandolfo w 1964 roku przypomniał, iż zajmują one w Kościele „specjalne miejsce”. Osoby konsekrowane są „radością Kościoła, jego zaszczycem, jego pięk-

²⁷ J. Misiurek. *Vita consecrata w świetle nauczania Soboru Watykańskiego II o życiu zakonnym*. W: *Vita consecrata. Adhortacja. Tekst i komentarze*. Red. A. J. Nowak OFM. Redakcja Wydawnictw KUL. Lublin 1999 s. 171-172.

²⁸ H. U. von Balthasar. *Die grossen Ordensregeln*. Einsiedeln 1948 s. 16.

²⁹ C. Parzyšek SAC. *Życie konsekrowane w posoborowym nauczaniu Kościoła*. Apostolicum. Ząbki 2007 s. 502.

nością, pociechą, wzorem! (...) jego siłą!” Kościół otwiera przed siostrami „drogi, na których [ich życie] może stać się bardziej wydajne, gdy chodzi o owoce apostołskie, o mądrą miłość i obfitość zasług”³⁰. Ponieważ osoby konsekrowane zajmują w Kościele miejsce wyjątkowe, Kościół w swoim nauczaniu stale podkreśla doskonałość tej formy życia. Kościołowi potrzebna jest ofiarna służba osób zakonnych, która przejawia się w różnych dziełach miłości i gorliwości. Bez ich obecności i świadectwa „Kościół nie byłby tym, czym jest i czym powinien być”³¹.

Również św. Jan Paweł II zwracał uwagę, iż osoby konsekrowane mają być przeniknięte misterium Kościoła, które wraz z misterium Chrystusa jest siłą napędową i jednoczącą ich życie oraz działania. Osoby życia konsekrowanego są wyjątkowo uzdolnione do miłości człowieka, pełnej bezinteresownego i bezgranicznego oddania. Stąd potrzeba obecności osób konsekrowanych w Kościele³².

Adhortacja *Vita consecrata* zawiera wiele akcentów, wskazujących na szczególną rolę i miejsce życia konsekrowanego w tajemnicy Kościoła. Przypomina naukę Soboru Watykańskiego II, iż „profesja rad ewangelicznych należy niezaprzeczalnie do życia i świętości Kościoła” (por. KK 44; VC 29). Styl życia według rad ewangelicznych w instytutach zakonnych jest uczestniczeniem w życiu Kościoła, dlatego, iż „uobecnia niejako tę formę życia, którą [Chrystus] wybrał, wskazując na nią jako na wartość absolutną i eschatologiczną” (VS 29). Prawdziwe uobecnienie Chrystusowej formy życia w życiu osób konsekrowanych staje się tym bardziej wyraźne, im mocniej jednoczą się one w miłości ze Zbawicielem. Akt złożenia profesji rad ewangelicznych jest zobowiązaniem do posłuszeństwa Bogu i Kościołowi. Nie może być chłodnym posłuszeństwem, ale powinien zmierzać do urzeczywistniania wymiaru oblubieńczego, czyli pełnego i wyłącznego powierzenia się Chrystusowi a w Nim każdemu człowiekowi (por. VC 34)³³.

³⁰ Paweł VI. *Więź z Kościołem*. W: Paweł VI. *Charyzmat życia zakonnego. Przemówienia i dokumenty*. Wybór i opr. A. Żuchowski SAC, T. Sułowska SJK. Poznań-Warszawa 1974 s. 89-90.

³¹ Paweł VI. *Miejsce zakonów w Kościele*. W: Paweł VI. *Charyzmat życia zakonnego. Przemówienia i dokumenty*. Wybór i opr. A. Żuchowski SAC, T. Sułowska SJK. Poznań-Warszawa 1974 s. 50-51.

³² Jan Paweł II. *Bogactwo żywej wiary w sercu Kościoła*. Przemówienie do sióstr zakonnych zamieszkujących w Rzymie. Rzym 10.11.1978. W: Jan Paweł II. *O życiu zakonnym. Przemówienia-Listy Apostolskie-Instrukcje*. Red. E. Weron, A. Jaroch, Poznań-Warszawa 1984 s. 11; por. tenże. *Widome świadectwo Kościoła w coraz bardziej zsekularyzowanym świecie*. Przemówienie do sióstr zakonnych. São Paulo 03.07.1980. W: Jan Paweł II. *O życiu zakonnym. Przemówienia-Listy Apostolskie-Instrukcje*. Red. E. Weron, A. Jaroch, Poznań-Warszawa 1984 s. 121-122; tenże. *Żywotna obecność w Kościele brazylijskim*. Przemówienie do przedstawicieli zakonów męskich. São Paulo 03.07.1980. W: Jan Paweł II. *O życiu zakonnym. Przemówienia-Listy Apostolskie-Instrukcje*. Red. E. Weron, A. Jaroch, Poznań-Warszawa 1984 s. 130.

³³ S. T. Zarzycki. *Apostołski charakter życia zakonnego*. W: *Vita consecrata. Adhortacja. Tekst i komentarze*. Red. A. J. Nowak OFM. Redakcja Wydawnictw KUL. Lublin 1999 s. 391.

Wspomniana adhortacja zwraca ponadto uwagę na wspólnotowy charakter stanu życia zakonnego. Braterska wspólnota pierwotnego Kościoła jest „przestrzenią teologalną, w której można doświadczyć mistycznej obecności zmartwychwstałego Pana” (VC 42). W tę przestrzeń mogą wejść ci, którzy poddają się Duchowi Świętemu – Twórcy jedności między uczniami Chrystusa. Duch jest Tym, który wprowadza duszę w komunię z Bogiem Ojcem i Jezusem Chrystusem, a komunია ta jest źródłem życia braterskiego (VC 42). Osoby konsekrowane przez możliwość doświadczenia komunii z Chrystusem oraz komunii w Chrystusie pomiędzy sobą, stają się „wymownym znakiem kościelnej komunii” (VC 42), *signum fraternitas*, i przez to skutecznym sposobem apostolskiego oddziaływania na innych w Kościele i świecie. Życie zakonne poprzez miłość braterską we wspólnocie może ukazać ludziom, w jaki sposób przemieniać ludzkie relacje i stworzyć nowy typ solidarności (VC 41). Zatem wspólnota przeniknięta Chrystusową miłością ma wielką moc oddziaływania na ludzkość i wnosi spory wkład w urzeczywistnienie apostolskiego i jednoczącego posłannictwa Kościoła.

Życie konsekrowane posiada również wyjątkową eschatologiczną naturę. *Vita consecrata* mocno zwraca na nią uwagę w sytuacji, kiedy „problemy apostolskie wydają się coraz bardziej naglące i zaangażowanie w sprawy tego świata może pochłaniać coraz więcej uwagi” (VC 26). Życie konsekrowane ma być zapowiedzią rzeczywistości niebiańskich oraz ostatecznego przebywania na wieki z Chrystusem. Osoby konsekrowane żyją w swoich czasach, lecz ich serca wybiegają poza czas i dzisiejszemu człowiekowi dają świadectwo, iż jego prawdziwym przeznaczeniem jest sam Bóg³⁴. Zakonnicy i zakonnice mają pamiętać, iż „nie mamy tutaj trwałego miasta” (Hbr 13,14), „nasza bowiem ojczyzna jest w niebie” (Flp 3,20). Eschatologiczna natura życia konsekrowanego nie oznacza bezczynności, ale wyraża się przez pracę i misję, aby królestwo uobecniało się w teraźniejszości, poprzez odnowę ducha ewangelicznych Błogosławieństw. Funkcja znaku eschatologicznego jest ukierunkowana na innych ludzi, zwłaszcza zniechęconych, nie mających nadziei (VC 27). Jest otwarciem na nadzieję „nowego nieba i nowej ziemi” (Ap 21,1), gdzie Bóg „otrze z ich oczu wszelką łzę, a śmierci już odtąd nie będzie. Ani żałoby, ni krzyku, ni trudu już [odtąd] nie będzie, bo pierwsze rzeczy przeminęły” (Ap 21,4).

Apostolstwo własne osób konsekrowanych wynika z profesji rad ewangelicznych. Jedną z cech instytutów oddanych dziełom apostolskim jest konsekracja poprzez ślubowane rady ewangeliczne i ich wierne wypełnianie. Jeżeli w poszukiwaniach tożsamości osoby zakonnej za punkt wyjścia przyjmuje się za św. Tomaszem z Akwinu „totalny charakter jej

³⁴ Benedykt XVI. *Kościół i świat potrzebują waszego świadectwa*. Przemówienie do osób konsekrowanych diecezji rzymskiej. Rzym 10.12.2005. OsRomPol 27:2006 nr 3 s. 35.

ofiary, porównywalnej do prawdziwej ofiary całopalnej”, to profesja rad ewangelicznych wypełnia tę ofiarę istotną treścią³⁵. Trzy rady: czystości, ubóstwa i posłuszeństwa jako konstytutywne składniki życia konsekrowanego, uzdalniają osoby konsekrowane do wejścia na drogę miłości doskonałej, a także na drogę charakterystycznej dla nich formy apostołstwa polegającego na czytelnym znaku obecności Bożej w świecie (DM 15), na dążeniu poprzez miłość i służbę ku powszechnemu braterstwu (KDK 92) oraz na głoszeniu słowem i życiem pierwszeństwa Boga i dóbr przyszłych nad dobrami tego świata (VC 85). Nauczanie Kościoła podkreśla, iż rady ewangeliczne streszczają i wyrażają gorące pragnienie doskonałej miłości i wierniejszego upodobnienia się do Chrystusa³⁶. Każdy ze ślubów zakonnych posiada swój specyficzny przedmiot: są one trzema formami naśladowania Chrystusa, w dziedzinie uczuć, posiadania i niezależności (por. EE 15). Rady ewangeliczne zespalać osobę konsekrowaną z Kościołem, prowadzą do większego upodobnienia do Chrystusa, do osiągnięcia doskonałej miłości, z której wypływa obowiązek miłości bliźniego (por. DZ 6).

Czystość jest wyrazem oddania się Bogu niepodzielnym sercem, jest odbłaskiem nieskończonej miłości łączącej trzy Boskie Osoby w tajemniczej głębi życia trynitarnego (por. VC 21). Dzięki czystości konsekrowanych zbłąkani i zrozpaczeni ludzie mogą odczuć miłość Chrystusa, czerpiąc z Jego serca bosko-ludzką czułość, z jaką On się do nich zwraca³⁷. Ta miłość rozlana jest w sercach przez Ducha Świętego, który przynagla, by odpowiedzieć na nią całkowitą miłością do Boga i bliźniego (VC 21). Jerzy Wiesław Gogola, który dość obszernie komentuje radę czystości w oparciu o dokumenty Kościoła, podkreśla wiele treści powiązanych z tą radą, m.in.: Boży dar, oblubieńczy wybór Chrystusa, miłość ogarniająca wszystkich, większa otwartość na służbę Bogu i ludziom³⁸.

Odpowiedzią życia konsekrowanego na żądę posiadania i brak zachowania równowagi zasobów materialnych jest profesja ewangelicznego ubóstwa, często połączona z konkretną działalnością, szerzącą solidarność i miłosierdzie (por. VC 89). Ubóstwo do-

³⁵ W. Przygoda. *Posługa charytatywna Kościoła w Polsce* s. 165.

³⁶ Por. T. Paszkowska *Misterium konsekracji osób w perspektywie duchowości Soboru Watykańskiego II*. Wydawnictwo KUL. Lublin 2005 s. 204-230. W tej rozprawie autorka, powołując się na innych teologów, obszernie traktuje o profesji rad ewangelicznych: jako środka i wyrazie konsekracji, akcie kanoniczno-liturgicznym Kościoła oraz akcie charyzmatycznym.

³⁷ Jan Paweł II. *Czystość, ubóstwo, posłuszeństwo – podporami w naśladowaniu Chrystusa*. Przemówienie do sióstr zakonnych zgromadzonych w ogrodzie domu generalnego sióstr szarytek. Paryż 31.05.1980. W: Jan Paweł II *O życiu zakonnym. Przemówienia-Listy Apostolskie-Instrukcje*. Red. E. Weron, A. Jarocho, Poznań-Warszawa 1984 s. 106-107.

³⁸ Por. J. W. Gogola. *Czystość konsekrowana: teologia i praktyka*. W: *Formacja zakonna*. T. 3. Red. tenże. Kraków 1997 s. 33-46.

maga się od osób konsekrowanych zapatrzania w radykalizm życia Chrystusa do nawiedzania ludzi potrzebujących i biednych. Ta rada ewangeliczna wybrana w sposób wolny stanowi wielką wartość. Stąd Kościół popiera postępowanie chrześcijan, którzy na sposób Chrystusa miłującego ubogich chcą śpieszyć im z pomocą. Warunki panujące we współczesnym społeczeństwie ukazują bardzo głęboko różnicę między Ewangelią ubogich a światem zdominowanym przez bogactwo i żądzę władzy. Dlatego też Kościół „ulega coraz bardziej natchnieniu Ducha Świętego, który go skłania, by był ubogim wśród ubogich, by przypominał wszystkim o konieczności dążenia do ideału ubóstwa, głoszonego i praktykowanego przez Chrystusa oraz naśladowania Jego szczerej i konkretnej miłości wobec ubogich”³⁹. Jezus wzywa do ubogacenia bliźnich przez własne ubóstwo, które przynosi do duszy ludzkiej mocą łaski nieskończone bogactwa Boga (RD 12). Najważniejszym sensem ubóstwa jest świadectwo, że to Bóg jest prawdziwym bogactwem ludzkiego serca. Świadectwo to powinno łączyć się ze szczególnym umiłowaniem ubogich i wyrażać się również przez dzielenie z najbiedniejszymi ich warunków życia (VC 90). Ubóstwo przeżywane z miłością staje się solidarnością, dzieleniem się z innymi i miłosierdziem. Dzięki niemu osoby konsekrowane mogą dotknąć ciała Chrystusa ubogiego w biednych, chorych i dzieciach. Rada ubóstwa uwrażliwia na wszystkich ubogich i na różne rodzaje nędzy: materialnej, moralnej i duchowej⁴⁰.

Trzecia z rad ewangelicznych, posłuszeństwo, ukazuje w sposób szczególny posłuszeństwo Jezusa (por. VC 91). Poprzez ślub posłuszeństwa osoby konsekrowane zostają włączone w misterium synowskiego posłuszeństwa Chrystusa, a przez to wyznają Chrystusa jako nieskończone umiłowanego i miłującego (por. VC 16). Posłuszeństwo praktykowane na wzór Chrystusa objawia piękno uległości synowskiej wzbogaconej poczuciem odpowiedzialności i wzajemnego zaufania. To zaufanie jest doczesnym odbłaskiem harmonii miłości, właściwej Trójcy Świętej (por. VC 21). Takie świadectwo synowskiej miłości osób konsekrowanych jest źródłem mocy i skuteczności ich apostołstwa (VC 46).

Rady ewangeliczne ukierunkowują głębokie pragnienia osoby ludzkiej, czyniąc ją zdolną do miłości i służby. Zakonnikom i zakonnicom pomagają w wyzwoleniu się z pokusy używania wszechwładzy wobec innych i w działaniach na rzecz godności ludzi,

³⁹ Jan Paweł II. *Ewangeliczne ubóstwo istotnym warunkiem życia konsekrowanego*. Katecheza z 30.11.1994. OsRomPol 16:1995 nr 2 s. 51.

⁴⁰ Franciszek. *Trzeba przeciwstawiać się ekonomii wykluczenia*. Przesłanie do uczestników sympozjum Kongregacji ds. Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego. 08.03.2014. OsRomPol 35:2014 nr 3-4 s. 33.

zwłaszcza tych najslabszych i potrzebujących⁴¹. Rady te są w stanie przemawiać z mocą i jasno do współczesnego świata, cierpiącego z powodu przerostu „konsumpcji, dyskryminacji, erotyzmu i nienawiści, gwałtu i ucisku” (EE 17). Zobowiązanie przez śluby do spełnienia rad czystości, ubóstwa i posłuszeństwa, zgodnie z własnym prawem instytutów życia konsekrowanego, stanowi wyraz całkowitego poświęcenia się Bogu oraz środek prowadzący do jego urzeczywistniania. Stąd bierze swoją formę świadectwo i apostołstwo właściwe osobom konsekrowanym⁴².

1.2. Historia działalności charytatywnej zakonów żeńskich w Polsce

Od samego początku swojego istnienia Kościół miał świadomość, iż Chrystus nadał wysoką rangę czynom miłości. *Dzieje Apostolskie* ukazują czyny miłosierdzia pierwszego pokolenia chrześcijan. Apostołowie ustanowili diakonów (Dz 6,1-6) i diakonise (por. Rz 16,1-2; 1 Tm 3,11), którzy we współpracy z biskupami troszczyli się o ubogich, chorych, sieroty i wdowy. Św. Paweł zaangażował do posługi charytatywnej współpracowników świeckich (2 Kor 8,16-24). Troska o ubogich przejawiała się przez wspólnotę dóbr urzeczywistnianą w gminie jerozolimskiej (por. Dz 2,44; 4,32). Pieniądze uzyskane ze sprzedaży majątków i domów, które przynoszono na spotkania liturgiczne i składano u stóp apostołów, stały się jej podstawą (Dz 4,35). Już w czasach apostołskich ukształtowały się formy pomocy charytatywnej wykraczające poza granice jednej gminy. Chrześcijanie z Antiochii pośpieszyli z pomocą chrześcijanom z Jerozolimy w czasie głodu, który panował w Judei w 45 roku, wysyłając jałmużnę za pośrednictwem Barnaby i Szawła (Dz 11,27-30). Natomiast w 58 roku chrześcijanie z Galacji, Macedonii i Achai zorganizowali z inspiracji św. Pawła kolektę dla „ubogich spośród świętych w Jerozolimie” (por. Dz 24,17; Rz 15,25-31). Zbiórki te są ważnym świadectwem uniwersalnego charakteru posługi charytatywnej. Kościół apostołski od samego początku pielęgnował w sobie głębokie poczucie odpowiedzialności i troski za ludzi ubogich oraz potrzebujących pomocy. Tym sposobem wypełniał jeden z istotnych drogowskazów pozostawionych mu przez Zbawiciela⁴³.

W starożytności chrześcijańskiej kontynuowano działalność zapoczątkowaną w czasach apostołskich oraz rozwijano nowe formy pracy charytatywnej Kościoła: przede

⁴¹ C. Parzyszek SAC. *Życie konsekrowane w posoborowym nauczaniu Kościoła*. Apostolicum. Ząbki 2007 s. 422.

⁴² Tamże s. 462.

⁴³ W. Przygoda. *Miłość preferencyjna Kościoła do ubogich i odepchniętych. Aspekt teologiczno-pastoralny*. „Studia Diecezji Radomskiej” 5:2003 s. 345.

wszystkim opiekę nad niewolnikami i więźniami, pomoc nieuleczalnie chorym, uciekinierom i podróżnym. Obok działalności spontanicznej chrześcijan w miastach biskupich powstawały zespoły złożone z prezbiterów, diakonów i świeckich, które świadczyły zorganizowaną pomoc charytatywną⁴⁴. W starożytności w sposób szczególny działalnością na rzecz ubogich wyróżniali się św. Cyprian, św. Bazyli i św. Ambroży, a także powstałe wówczas zakony bazylianów i benedyktynów. Starożytne reguły mnisze zwracały uwagę na potrzebę troski o potrzebujących, widząc w ubogich i wykluczonych samego Chrystusa⁴⁵. Św. Bazyli napisał w swej regule, iż jednym z zadań jego zakonów winno być wychowanie chłopców oraz opieka nad biednymi i chorymi. Zasadę tę przejęły zarówno męskie, jak i żeńskie zakony bazyliańskie. Także reguła św. Benedykta nakazuje, aby zarządzający majątkiem zakonnym *cellerarius* troszczył się o ubogich, chorych i dzieci, zgłaszających się do furty klasztornej po pomoc i wsparcie. Przy wielu klasztorach powstały szpitale dla chorych, upśledzonych umysłowo i trędowatych, a klasztorne apteki wydawały bezpłatne leki dla wszystkich potrzebujących⁴⁶.

Po edykcie mediolańskim (313) Kościół rozwinął własne instytucje charytatywne, które były finansowane z zapisów i darowizn na cele kościelne. W zarządzaniu majątkami kościelnymi biskupi korzystali z pomocy świeckich. Dochody z tych majątków dzielono na cztery części: na utrzymanie biskupa, na żywność dla kleru diecezjalnego, na utrzymanie i konserwację budynków kościelnych oraz na ubogich. Papież Symplicjusz († 483) specjalnym dekretem zatwierdził czwartą część dochodów Kościoła na rzecz ubogich (*quarta pauperum*)⁴⁷. Wiele synodów diecezjalnych i partykularnych przypominało o tym prawie. W pierwszej połowie XII wieku *quarta pauperum* znalazła swoje odzwierciedlenie w *Dekrecie Gracjana*⁴⁸.

Początek średniowiecza przyniósł osłabienie działalności charytatywnej Kościoła. Przyczyniły się do tego upadek cesarstwa zachodniorzymskiego (476) oraz społeczno-polityczna dezintegracja Europy Zachodniej. Warto jednak wspomnieć, że papież Grze-

⁴⁴ W. Przygoda. *Posługa charytatywna Kościoła*. W: *Teologia pastoralna*. T. 2. Red. R. Kamiński. Lublin 2002 s. 451-452.

⁴⁵ B. Drożdż. *Posługa charytatywna znakiem ewangelizacyjnej obecności Kościoła. Zarys historyczno-społeczny*. „Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne” 7:2008 nr 1(12) s. 54.

⁴⁶ J. Majka. *Rozwój działalności charytatywnej w Kościele*. W: *Miłość miłosierna*. Red. J. Krucina. Wrocław 1985 s. 199.

⁴⁷ W. Przygoda. *Charytatywna funkcja Kościoła*. W: *Leksykon teologii pastoralnej*. Red. R. Kamiński, W. Przygoda, M. Fiałkowski. Lublin 2006 s. 132.

⁴⁸ *Dekret Gracjana* jest zbiorem przepisów prawnych, zaczerpniętych głównie z kanonów soborów powszechnych, wielu synodów, zbiorów dekretów papieskich, a także pism ojców Kościoła i pisarzy kościelnych. Zob. A. Vetulani. *Corpus Iuris Canonici*. EK t. 3 kol. 597-598.

gorz Wielki († 604) przeprowadził reformę duchowieństwa, zakonów i instytucji kościelnych, przypominając o potrzebie troski o ubogich. Także dokumenty synodalne tego okresu często przypominały o obowiązku opieki nad biednymi i domagały się, aby biskupi mieli swoich jałmużników. Natomiast na przełomie VIII i IX wieku zauważa się duże zaangażowanie papieży w ponowne ożywienie działalności charytatywnej Kościoła. Grzegorz II († 741) odbudował kilka diakonii⁴⁹ rzymskich, w których regularnie rozdawano jałmużnę. Papież Hadrian I († 795) poparł zapoczątkowaną we Francji przez Karola Wielkiego decentralizację opieki nad ubogimi. W każdej parafii nakazał założyć diakonie, w których ubodzy spisani w specjalnych księgach mogli uzyskać egzystencjalne wsparcie. Jego następca, Leon III († 816) założył szpital *Ad sanctum Petrum*⁵⁰.

Kryzys w Kościele w IX i X wieku spowodował między innymi upadek diakonii i szpitali rzymskich. Wielki odnowiciel papiestwa, Grzegorz VII († 1085) nakazał zwrócić kościołom zagrabione dobra, z których czerpano środki na wspieranie ubogich, mocno przyczyniając się do odnowienia instytucji podejmujących pracę dobroczynną. W działalności charytatywnej wspierał go zreformowany klasztor benedyktyński w Cluny oraz święci tego okresu: Romuald, Jan Gwalbert, Piotr Damiani i inni. W XIII wieku papież Grzegorz X († 1276) powołał urząd Jałmużnika Apostolskiego w celu usprawnienia udzielanej pomocy⁵¹.

Średniowieczny system feudalny uderzył w znaczny sposób w system opieki charytatywnej, ponieważ szpitale i przytulki stawały się często beneficjami zapisanymi osobom duchownym lub świeckim. Dochody z majątków tych instytucji zamiast służyć potrzebującym, trafiały do beneficjentów. Z tego powodu Sobór w Vienne (1311-1312) zakazał nadawania zakładów o charakterze dobroczynnym jako beneficjów. Zakaz ten potwierdził Sobór w Konstancji (1414-1418), ustanawiając do tego nakaz składania na ręce biskupa corocznych sprawozdań majątkowych z działalności tych placówek⁵².

Okres wypraw krzyżowych sprzyjał rozwojowi zakonów, których szczególnym zadaniem była opieka nad chorymi. W końcu XI wieku powstał we Francji Zakon św. Antoniego, którego charyzmatem była opieka nad nieuleczalnie chorymi. W powiązaniu z tą wspólnotą powstały także bractwa św. Antoniego, których zadaniem było zbieranie środ-

⁴⁹ Zob. DCE 23.

⁵⁰ J. S. Pelczar. *Zarys dziejów miłosierdzia w Kościele katolickim*. Kraków 1916 s. 65.

⁵¹ R. Kamiński. *Diakonia*. EK t. 3 kol. 1249-1250.

⁵² W. Przygoda. *Posługa charytatywna Kościoła*. W: *Teologia pastoralna*. T. 2. Red. R. Kamiński. Lublin 2002 s. 459.

ków materialnych potrzebnych do opieki nad chorymi⁵³. Jeszcze szerszą działalność rozwijali Kanonicy Regularni Świętego Ducha de Saxia, których powołał św. Gwidon pod koniec XII wieku⁵⁴. Ich zadaniem była, podobnie jak w przypadku Zakonu św. Antoniego, opieka nad chorymi. Św. Gwidon założył w Montpellier w Królestwie Francji w 1180 roku wzorowy szpital pod wezwaniem Ducha Świętego. W 1204 roku zakon otrzymał zatwierdzenie papieża Innocentego III († 1216) i przyjął augustyńską regułę zakonną. Zgromadzenie szybko rozszerzyło się po całej Europie⁵⁵. Do Polski zakon przybył pod nazwą duchaków a wraz z nim także żeński odłam tego zakonu, Kanoniczki Świętego Ducha (duchaczki). Sprowadził ich do Polski biskup krakowski Iwo Odrowąż w 1220 roku. Obydwa zakony zajęły się opieką nad chorymi i szpitalnictwem⁵⁶. Siostry duchaczki bardzo często zajmowały się także wychowywaniem i nauczaniem dzieci mieszkających w szpitalu⁵⁷. Nie były to jednak pierwsze zgromadzenia zakonne, które pojawiły się w Polsce. Spośród zgromadzeń męskich już w 1166 roku przybyli do Miechowa Stróże Grobu Chrystusowego zwani bożogrobcami lub miechowitami. Natomiast Mieszko III w 1187 roku sprowadził do Poznania zakon szpitalny joannitów. Z kolei najstarszym zgromadzeniem żeńskim na ziemiach polskich jest zakon benedyktynek, który pojawił się prawdopodobnie już w XI wieku. Niestety, brakuje dokładnych informacji, kiedy benedyktynki założyły swój pierwszy dom⁵⁸. Natomiast dopiero fundacje zakładane w XIII wieku, a wśród nich istniejący nieprzerwanie od 1216 roku klasztor w Staniątkach, były w miarę trwałe, przyczyniając się do rozwoju zakonu benedyktynek w Polsce⁵⁹. Mniszki, oprócz modlitwy, podejmowały

⁵³ A. Szafrński, B. Wilk. *Antonianie. Zgromadzenie braci laików*. EK t. 1 kol. 667; K. Hofmann. *Antoniusorden*. LThK Bd 1 kol. 676-677.

⁵⁴ Ks. J. Majka jako datę założenia Kanoników Regularnych Świętego Ducha podaje 1197 r. natomiast K. Hofmann pisze, że zakon został zatwierdzony już w 1194 roku. Natomiast K. Antosiewicz wskazuje na 22.04.1198 roku jako datę zatwierdzenia zakonu przez papieża Innocentego III. Zob. J. Majka. *Rozwój działalności charytatywnej w Kościele*. W: *Miłość miłosierna*. Red. J. Krucina. Wrocław 1985 s. 200; K. Hofmann. *Hospitaliter*. LThK Bd 5 kol. 492-493; K. Antosiewicz. *Duchacy*. EK t. 4 kol. 299-301.

⁵⁵ K. Hofmann. *Hospitaliter*. LThK Bd 5 kol. 492-493.

⁵⁶ J. Majka. *Rozwój działalności charytatywnej w Kościele*. W: *Miłość miłosierna*. Red. J. Krucina. Wrocław 1985 s. 201; por. A. Mirek. *Atlas żeńskiego ruchu zakonnego na ziemiach polskich w XIX i XX wieku*. Lublin 2007 s. 16.

⁵⁷ T. Glemma. *Z dziejów miłosierdzia chrześcijańskiego w Polsce*. Kraków 1947 s. 38.

⁵⁸ J. Kłoczowski. *Dzieje chrześcijaństwa polskiego*. Paryż 1987 s. 29.

⁵⁹ Najstarszą znaną fundacją benedyktynek był klasztor w Trzebotowie (dziś Treptow) na Pomorzu Zachodnim, który został założony w 1191 r. Około 1277 r. powstał klasztor w Kołobrzegu, z kolei na Śląsku, jako pierwsze, powstały klasztory: w Lubomierzu (1221), w Gubinie (przed 1300), w Strzegomiu (1307) i Legnicy (1348). Zob. A. Mirek. *Atlas* s. 16.

wiele form pracy. W sposób szczególny znane były ze swojej działalności wychowawczej i edukacyjnej w stosunku do dziewcząt oddanych im pod opiekę⁶⁰.

Pierwsza wiadomość o istnieniu w Polsce żeńskiego klasztoru-wspólnoty pochodzi z *Żywota Pięciu Braci Męczenników*. Św. Brunon-Bonifacy opisując życie ojców zakonnych, dodał, iż „siostry tych dwóch braci [Izaaka i Mateusza – przyp. autora] służyły Bogu w klasztorze w gronie dziewic”. Brakuje jednak informacji, gdzie ten klasztor się znajdował⁶¹. Natomiast pierwszą pewną datą w historii zgromadzeń żeńskich w Polsce jest rok 1126, kiedy to założono klasztor norbertanek w Kościelnej Wsi k. Kalisza. Kolejny klasztor norbertanek powstał w 1162 roku na krakowskim Zwierzyńcu i został ufundowany przez Jakśę Gryfitę⁶². Mimo, iż norbertanki są typowym zakonem kontemplacyjnym, to w swych klasztorach podejmowały różne formy apostołstwa, w tym także charytatywnego. Przede wszystkim opiekowały się biednymi, pielęgnowały chorych i gościnnie przyjmowały podróżujących⁶³.

Aby dopełnić całości obrazu powstawania w Polsce żeńskich klasztorów należy wspomnieć o dwóch fundacjach w obrębie państwa krzyżackiego w diecezji chełmińskiej: w Czystem (w 1265 roku przeniesiona do Chełmna) i w Toruniu (1311). Początkowo były to fundacje cysterskie, bez prawnej przynależności do zakonu cysterskiego, a pozostające pod władzą biskupów. Do końca XIII wieku na ziemiach polskich powstało ponad 20 klasztorów⁶⁴. Wśród powstałych w XIII wieku nowych klasztorów warto przybliżyć ufundowany przez św. Jadwigę Śląską i jej małżonka księcia Henryka Brodatego pierwszy na ziemiach polskich klasztor Sióstr św. Marii Magdaleny od Pokuty, zwanych potocznie „magdalenkami od pokuty”⁶⁵. W 1217 roku książęca para sprowadziła do Nowogrodzka nad Kwisą pięć zakonnic z Marsylii, ze wspólnoty założonej przez ojca Bernarda i Jana Tisseranda⁶⁶. Siostry miały, według zamysłu głównej fundatorki, św. Jadwigi, stanowić

⁶⁰ J. Rajman. *Kościół państwowy i prywatny, X-XII wiek*. W: *Dzieje Kościoła w Polsce*. Red. A. Wiencek. Warszawa–Bielsko-Biała 2008 s. 45.

⁶¹ *Żywot Pięciu Braci Męczenników*. W: *Piśmiennictwo czasów Bolesława Chrobrego*. Tłum. K. Abgarowicz, wstęp i komentarz J. Karwasińska. Warszawa 1966 s. 209.

⁶² B. Łoziński. *Leksykon zakonów w Polsce. Informator o instytucjach życia konsekrowanego i stowarzyszeniach życia apostołskiego*. Wyd. III rozszerzone i uaktualnione. Warszawa: KAI 2009 s. 302.

⁶³ *Dzieje Kościoła w Polsce*. Red. A. Wiencek. Warszawa–Bielsko-Biała 2008 s. 45.

⁶⁴ M. Borkowska. *Benedyktynki*. W: *Zakony benedyktyńskie w Polsce. Krótka historia*. Tyniec 1981 s. 144.

⁶⁵ W Polsce początkowo magdalenki nazywano „białymi damami”, co było związane z kolorem stroju, który nosiły.

⁶⁶ *Fragmente aus der Geschichte der Klöster und Stiftungen Schlesiens von ihrer Entstehung bis zur Zeit ihrer Aufhebung im November 1810*. Opr. A. Rathsmann. Breslau [1811] s. 250; por. F. Micke. *Urkundliche Geschichte der Stadt und des früheren Klosters Naumburg am Queis*. Bunzlau 1844 s. 5, 10-13.

ratunek na ówczesne rozwiązałe życie kobiet. Dzięki staraniom księcia Henryka, w 1320 roku powstał konwent w Lubaniu, który w niedługim czasie stał się główną siedzibą magdalenek⁶⁷. Pokutujące zakonnice, żyjące w ścisłym odosobnieniu, praktykujące post, umartwienie i modlitwę, nie zamykały się na potrzeby ludzi. Z własnych środków, współpracując z zakonami czynnymi, fundowały wiele dzieł. W sposób szczególny siostry zajęły się działalnością wychowawczą dziewcząt, świadcząc pomoc zdemoralizowanej społeczności miejskiej. Magdalenki od pokuty włączały się w działalność charytatywną Kościoła przez zakładanie i finansowanie szpitali, szkół, ochronek i przytułków. Największą troską otaczały kobiety i dziewczęta, nie szczędząc im sił oraz środków materialnych, by pomagać szczególnie w ich rozwoju duchowym⁶⁸.

W średniowieczu w Polsce powstał ponadto w Krakowie w 1454 roku klasztor sióstr bernardynek. Jednak fundacja ta nie przetrwała próby czasu i dość szybko upadła. Udaną próbę założenia klasztoru bernardynek podjął biskup krakowski Jakub Zadzik. Około 1640 roku ufundował klasztor św. Józefa przy ul. Poselskiej w Krakowie, istniejący do dziś⁶⁹.

Wśród zakonów żeńskich, które pojawiły się w Polsce po Soborze Trydenckim, można wyróżnić trzy rodzaje. Pierwsza grupa to wspólnoty zakonne założone jeszcze w średniowieczu w Europie Zachodniej, które do tej pory w Polsce miały tylko swoją gałąź męską. Były to zgromadzenia augustianek (do Polski sprowadzone w 1583 roku) oraz karmelitanek dawniej obserwancji (zwane trzewiczkowymi, w Polsce od 1632 roku). Do fundowanych klasztorów nie sprowadzano sióstr z Zachodu, ale pierwsze konwenty formowano z tercjarek autochtonek⁷⁰. Kolejną grupę wspólnot zakonnych, które powstały w czasach reformy trydenckiej, stanowią zakony przeniesione do Polski przez sprowadzenie konwentu cudzoziemek. Do tej grupy należą karmelitanki bose (1612), wizytki (1654), benedyktynki sakramentki (1688) oraz szarytki (1652). Natomiast trzecią grupę stanowią rodzime fundacje zakonne: katarzynki (1571), prezentki (1627) i mariawitki (1737)⁷¹.

W dużej mierze nowopowstałe wspólnoty zakonne podjęły w Polsce posługę charytatywną. Siostry prezentki, założone przez Zofię Czeską w latach 1621-1627, podjęły pracę wychowawczą z dziewczętami. Założycielka pragnęła, jak wskazuje *Historia Domowa instytutu*, „osobliwy obmyśleć sposób edukacji panienek, nad ten, który się do tej pory po

⁶⁷ P. Stefaniak. *Na chwałę Trójcy Świętej. Dzieje klasztoru Sióstr Świętej Marii Magdaleny od pokuty w Lubaniu 1320-2010*. Kraków 2011. Wydawnictwo Instytutu Teologicznego Księża Misjonarzy s. 48.

⁶⁸ B. Łoziński, jw. s. 271.

⁶⁹ A. Mirek. *Atlas* s. 16.

⁷⁰ Tamże; por. B. Łoziński, jw. s. 155.

⁷¹ E. Janicka-Olczakowa. *Zakony żeńskie w Polsce*. W: *Kościół w Polsce*. Red. J. Kłoczowski. Kraków 1970 s. 742; por. B. Łoziński, jw.

inszych klasztorach praktykował. Swój cel osiągnęła przez szlachetne założenia, silne podstawy materialne, rozważę w działaniu i cierpliwość”⁷². Godnym uwagi jest fakt, iż wspólnota ta jest pierwszym w Polsce zgromadzeniem zakonnym oddanym pracy apostołskiej w Kościele⁷³.

Zupełnie nowym modelem życia zakonnego było założone przez bł. Reginę Protmann w 1571 roku zgromadzenie kontemplacyjno-czynne Sióstr św. Katarzyny Dziewicy i Męczennicy. Charyzmatem sióstr stała się posługa wśród chorych, biednych i opuszczonych⁷⁴. Także założone przez ks. Stefana Turczynowicza w Wilnie w 1737 roku Zgromadzenie Sióstr Życia Maryi, potocznie zwane mariawitkami, podjęło działalność charytatywną. Siostry zajęły się głównie opieką ubogich dziewcząt i sierot oraz nawracaniem dziewcząt i kobiet pochodzenia żydowskiego⁷⁵.

Na szczególną uwagę zasługuje posługa charytatywna żeńskiej gałęzi zakonów wincentyńskich – Sióstr Miłosierdzia zwanych szarytkami. W 1651 roku królowa Ludwika Maria Gonzaga, żona króla Władysława IV, a następnie Jana Kazimierza, sprowadziła do Polski lazarystów, zwanych misjonarzami, natomiast rok później siostry szarytki. Bezpośrednią przyczyną rozpoczęcia działalności w Polsce przez zakony wincentyńskie była potrzeba walki z epidemią, jaka wybuchła w Warszawie i Krakowie w 1651 roku. Do obowiązków sióstr w stolicy należało: zbieranie po ulicach biednych dotkniętych zarazą i umieszczanie ich w Szpitalu Św. Krzyża, pielęgnowanie chorych, wychowywanie sierot i ubogich dziewcząt oraz rozdawanie jałmużny z ofiar otrzymywanych głównie od królowej i zakładanie placówek sanitarnych w miejscowościach czasowego pobytu. W 1659 roku królowa ufundowała w Warszawie na tworzącym się osiedlu zwanym Tamką zakład dla szarytek, który został nazwany Szpitalem Sierot, a później Instytutem Św. Kazimierza.

⁷² L. Grzebień. *Zofia Czeska twórczyni nowego modelu życia zakonnego na ziemiach polskich* W: R. Gąsior. *Życie i dzieło Sługi Bożej Matki Zofii z Maciejowskich Czeskiej (1584-1650)*. Materiały z sympozjum 21.09.1998. Kraków 2000 s. 87.

⁷³ B. Łoziński, jw. s. 326.

⁷⁴ W biografii bł. R. Protmann można przeczytać: „Przez Reginę mądrość Boża (...) dała Kościołowi św. nowe Zgromadzenie dziewic (...), które oprócz trzech ślubów zakonnych, zobowiązały się wyjść poza klauzurę, do domów ludzi potrzebujących pomocy i gorliwie świadczyć im uczynki miłosierdzia chrześcijańskiego: pielęgnować chorych, pocieszać smutnych i służyć im swą pomocą we dnie i w nocy”. *Żywot Sługi Bożej Reginy Protmann, Założycielki Zgromadzenia Sióstr Świętej Katarzyny Dziewicy i Męczennicy, napisany przez wiarygodnego kapłana*. Grottaferrata (Roma) 1979 s. 22; zob. także B. Śliwińska. *Regina Protmann*. EK t. 16 k. 1317-1318.

⁷⁵ B. Kumor. *Historia Kościoła*. T. 6. Lublin 1985 s. 120.

Obok zakładu dla sierot wybudowano osobny budynek, w którym umieszczano chorych, nie mających znikąd pomocy, urządzono tam również aptekę i ambulatorium⁷⁶.

Z działalności charytatywnej zasłynęły także siostry duchaczki. W latach 1707-1710 w Krakowie, podczas epidemii dżumy, podczas której zmarło ok. 2,5 tys. osób, wykazały się one wielkim poświęceniem. Wśród sióstr wyróżniła się, zmarła w opinii świętości, s. Nimfa Suchońska. W specjalnie zorganizowanym szpitalu na błoniach krakowskich zakonnice pielęgnowały chorych, same narażając się na zarażenie śmiertelną chorobą⁷⁷.

W XVIII wieku do Polski przybyło jeszcze jedno zgromadzenie zajmujące się pełnieniem dzieł miłosierdzia chrześcijańskiego. W 1736 roku Siostry św. Elżbiety III Zakonu Regularnego św. Franciszka (elżbietanki cieszyńskie) założyły dom we Wrocławiu, który w 1754 roku dał początek wspólnocie w Cieszynie. Swój charyzmat realizowały poprzez opiekę nad ubogimi, chorymi i starszymi. Zachowując ścisłą klauzurę, siostry zajmowały się równocześnie pielęgowaniem chorych w szpitalu, który mieścił się w budynku klasztornym⁷⁸.

Pod koniec XVIII wieku nastąpiło osłabienie działalności dobroczynnej na terenie Polski. Przyczyniły się do tego najpierw upadek religijności w drugiej połowie XVIII wieku a później utrata niepodległości. Zaborcy przeprowadzili gruntowny rabunek majątków kościelnych, rozciągali kontrolę nad działalnością Kościoła, likwidowali bractwa, prowadzili rabunek oraz kasatę zakonów. W zaborze austriackim w Galicji z nakazu władz świeckich zlikwidowano około 60% istniejących klasztorów żeńskich, głównie kontemplacyjnych jako społecznie nieużytecznych⁷⁹. W zaborze pruskim w okresie *Kulturkampf* zlikwidowano 47 domów zakonnych, a wraz z nimi przestały istnieć również instytucje prowadzone przez siostry zakonne, takie jak: ochronki, szpitale, szwalnie i domy dla sierot⁸⁰. Z kolei w zaborze rosyjskim początkowo Kościołowi zostawiono dobra i nie kasowano klasztorów. Jednak od 1819 roku rozpoczęto systematyczną kasatę zakonów. Ogó-

⁷⁶ *Zgromadzenie w Polsce. Historia*. [online] [data dostępu: 30.04.2015] dostępny w Internecie: http://www.krakow.szarytki.pl/?page_id=206.

⁷⁷ B. Łoziński, jw. s. 202; por. J. Majka. *Rozwój działalności charytatywnej w Kościele*. W: *Miłość miłosierna*. Red. J. Krucina. Wrocław 1985 s. 206. Więcej o epidemii dżumy: E. Karpacz. „Opłakane czasy” – epidemia dżumy w Krakowie w latach 1707-1710. *Przyczynek do badań nad upadkiem królewskiego miasta*. W: *Folia Historica Cracoviensia*. T. 18. Kraków 2012 s. 239-256.

⁷⁸ B. Łoziński, jw. s. 208.

⁷⁹ P. P. Gach. *W Polsce kasaty zakonów i klasztorów*. EK t. 8 kol. 942.

⁸⁰ J. Wysocki. *Kościół katolicki pod zaborem pruskim*. W: *Historia Kościoła w Polsce*. Red. B. Kumor, Z. Ober-tyński. T. 2, cz. 1. Poznań-Warszawa 1979 s. 153-158.

łem w zaborze rosyjskim zniesiono 34 klasztory żeńskie⁸¹. Działania władz zaborczych odbiły się bardzo negatywnie na działalności charytatywnej zgromadzeń zakonnych. Posługa ta musiała się kryć pod opiekę istniejących w miastach towarzystw dobroczynności bądź komunalnej opieki społecznej.

Ożywienie działalności charytatywnej nastąpiło dopiero w drugiej połowie XIX wieku. Było ono związane z rozwojem życia religijnego, a także z podniesieniem poziomu moralnego społeczeństwa. Ważną przyczyną rozwoju posługi charytatywnej w Polsce było powstanie nowych zgromadzeń zakonnych. Dzięki nowym ruchom religijnym w drugiej połowie XIX wieku oraz na początku XX wieku na ziemiach polskich łącznie powstały ponad 42 rodzime żeńskie zgromadzenia zakonne oraz z zagranicy przybyło 14 wspólnot⁸². Wśród założycieli nowych zgromadzeń byli między innymi: bł. Edmund Bojanowski († 1871), bł. Honorat Koźmiński († 1916), bł. Bronisław Markiewicz († 1912) oraz św. Albert Chmielowski († 1916).

Bł. Edmund Bojanowski⁸³ zasłynął tym, iż pielęgnował chorych podczas epidemii cholery, która w 1849 roku nawiedziła Gostyn i okolice. Swoim zachowaniem zyskał powszechny szacunek oraz miano „drugiego Wincentego à Paulo”. Był także jednym z założycieli Instytutu – Domu Miłosierdzia, który prowadziły siostry szarytki. Dom ten został przeznaczony dla sierot, których rodzice zmarli na cholere. Bojanowski tworzył kolejne ochronki dla dzieci, w których posługiwały wiejskie dziewczęta. O powodach takiego działania pisał w liście do abp. Leona Przyłuskiego. Tłumaczył, iż miał „na względzie: raz – korzyść małych dzieci wystawionych po wsiach przez zaniedbanie lub nieświadomość rodziców na zepsucie przedwczesne, po wtóre – uświęcenie kobiet wiejskich, a przez to wpływ na podniesienie i umoralizowanie ludu wiejskiego”⁸⁴.

Najważniejszym dziełem bł. E. Bojanowskiego jest Zgromadzenie Sióstr Służebniczek Bogarodzicy Niepokalanie Poczętej, którego powstanie łączy się z założeniem 3 maja 1850 roku ochronki w Podrzeczu k. Gostynia. W ochronce rozpoczęły posługę 3 młode dziewczęta wiejskie – ochroniarki⁸⁵. Zgromadzenie to jeszcze za życia Założyciela pręźnie roz-

⁸¹ W. Urban. *Dzieje Kościoła w zaborze rosyjskim. Królestwo Polskie i tereny włączone do Cesarstwa Rosyjskiego*. W: *Historia Kościoła w Polsce*. Red. B. Kumor, Z. Obertyński. T. 2, cz. 1 s. 469-473.

⁸² Wśród nowopowstałych wspólnot 8 założono w zaborze austriackim, 2 w zaborze pruskim, 4 na Śląsku i 26 w zaborze rosyjskim. 6 nowych zgromadzeń zakonnych powstało z inicjatywy Polek poza granicami Polski, osiadły one następnie w Galicji, a 8 żeńskich wspólnot przybyło z Europy Zachodniej. A. Mirek. *Atlas* s. 21.

⁸³ M. Kornacka. *Bojanowski Edmund*. EK t. 2 kol. 738.

⁸⁴ A. Krasoń, M. Syska. *Rekolekcje z... Błogosławiony Edmund Bojanowski*. Kraków 1999 s. 13.

⁸⁵ W. S. Chomik. *Miał jeszcze serce. Błogosławiony Edmund Bojanowski*. Wrocław 1999 s. 33. Bł. E. Bojanowski, uważał, iż ochroniarki mają do spełnienia rolę jakby „kapłanek polskiego ludu”. W 1856 r. utworzył no-

wijało się w Wielkopolsce, Galicji, na Śląsku i w Królestwie Polskim. Pomysł Bojanowskiego przyjął się również w Wielkiej Brytanii w zgromadzeniu zakonnym Ubogich Służebnic Matki Boga (The Poor Servants of the Mother of God). Został przeszczepiony przez Fanny Margaret Taylor, która osobiście poznała E. Bojanowskiego w 1869 roku. Głównym celem nowego zgromadzenia była praca nad polskim ludem, zwłaszcza nad jego moralnym odrodzeniem poprzez wpływ na dzieci, dziewczęta i kobiety. Siostry miały prowadzić ochronki, katechizację, organizować tzw. wieczornice, czyli spotkania z młodzieżą żeńską i niewiastami, pielęgnować chorych, którzy byli pozbawieni wszelkiej pomocy fachowej, opiekować się opuszczonymi i biednymi w parafiach⁸⁶. Te założenia programowe zgromadzenia ulegały jednak, w zależności od aktualnych warunków społeczno-politycznych, kilkakrotnym modyfikacjom. Od 1875 roku większość domów powstawała w środowisku miejskim⁸⁷. Nowa wspólnota zakonna, niezależnie od trudności materialnych i społecznych, rozwijała się bardzo szybko. W chwili śmierci E. Bojanowskiego jego zgromadzenie liczyło 188 sióstr pracujących na 37 placówkach⁸⁸. Działalność sióstr na ziemiach polskich spotkała się jednak z dużym sprzeciwem zaborców. Wydawane dekrety kasacyjne istniejących placówek, zakazy przyjmowania kandydatek oraz utrzymywania kontaktów z wyższymi przełożonymi spowodowały, iż zgromadzenie zostało podzielone na cztery autonomiczne rodziny zakonne, ale zachowujące wspólną duchowość i charyzmat założyciela. W ten sposób powstały służebniczki: wielkopolskie z domem generalnym w Pleszewie, starowiejskie z domem generalnym w Starej Wsi, dębickie – w Dębicy i śląskie – we Wrocławiu⁸⁹.

Z pracy opiekuńczej nad starszymi, chorymi oraz dziećmi pozbawionymi opieki w Warszawie wyrosło Zgromadzenie Sióstr św. Feliksa z Kantalicjo, czyli sióstr felicjanek⁹⁰. Założyła je 21 listopada 1855 roku bł. Maria Angela Truszkowska, która wcześniej uczestniczyła w pracach Stowarzyszenia Pań Miłosierdzia św. Wincentego à Paulo i orga-

wicjat dla kandydatek do formującego się zgromadzenia. W 1859 r. papież Pius IX udzielił błogosławieństwa dla Założyciela i nowej wspólnoty zakonnej. A. Krasoń, M. Syska. *Rekolekcje z... Błogosławiony Edmund Bojanowski*. Kraków 1999 s. 13-14.

⁸⁶ A. Szelegiewicz. *Służebniczki Najświętszej Maryi Panny Niepokalanie Poczętej (Stara Wieś)*. Seria: *Żeńskie Zgromadzenia Zakonne w Polsce 1939-1947*. T. 2. Redakcja Wydawnictw KUL. Lublin 1984 s. 9.

⁸⁷ W. S. Niklewska. *Służebniczki Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny (Pleszew)*. W: *Żeńskie Zgromadzenia Zakonne w Polsce 1939-1947*. Redakcja Wydawnictw KUL. Lublin 1985. T. 3 s. 11.

⁸⁸ M. Kopińska. *Dzieło Edmunda Bojanowskiego w świecie*. W: *Sługa Boży Edmund Bojanowski i jego troska o człowieka. Materiały z II Sympozjum*. Grabonóg 1991 s. 56.

⁸⁹ B. Łoziński, jw. s. 358.

⁹⁰ H. Czernigiewicz. *Felicjanki*. EK t. 5 kol. 100-103; Nazwę „felicjanki” nadał siostrom lud Warszawy, widząc je modlące się z dziećmi w warszawskim kościele ojców kapucynów przed ołtarzem św. Feliksa z Kantalicjo. Zob. B. Łoziński, jw. s. 212.

nizowała placówki opiekuńcze⁹¹. Działając pod duchową opieką i kierunkiem bł. Honorata Koźmińskiego oraz o. Beniamina Szymańskiego, ówczesnego prowincjała kapucynów prowincji warszawskiej, Truszkowska dała początek nowej rodzinie zakonnej, w której charyzmat wpisana była „bezgraniczna miłość Boga, objawiająca się w całkowitym poddaniu Jego woli i ofiarnej służbie potrzebującym”⁹². Od początku istnienia zgromadzenia siostry podjęły działalność charytatywną połączoną z pracą oświatowo-wychowawczą. Prowadziły zakłady opiekuńcze dla starców, sierocińce, ochronki (czyli miejsca opieki nad dziećmi, również miejsca formacji starszej młodzieży oraz dorosłych), szkoły powszechne i internaty. Włączały się również w pracę ze starszą młodzieżą, zajęły się też dziełami praktycznymi, takimi jak: szwalnie, kursy kroju i szycia, gotowania, wiejskie punkty sanitarnej pomocy chorym, zwane infirmeriami⁹³. Pierwsza felicjańska ochronka została zorganizowana w 1859 roku w Ceranowie. Następne powstawały głównie wśród ludności unickiej Podlasia i Lubelszczyzny. Po 5 latach istniało 30 takich ośrodków⁹⁴. Siostry felicjanki zasłynęły pomocą rannym w czasie powstania styczniowego. Przekształciły wtedy swe placówki na prowizoryczne szpitale. Pomoc niesiona powstańcom przyczyniła się do rozwiązania zgromadzenia w zaborze rosyjskim. Po kasacie siostry przeniosły się do Krakowa, do zaboru austriackiego, gdzie od 1861 roku kilka felicjanek prowadziło ochronkę. Tam, dzięki zgodzie rządu austriackiego, mogły rozwijać swoją pracę apostolską. Działalność zgromadzenia rozszerzyła się także na Stany Zjednoczone, gdyż w 1874 roku wyjechało tam 5 siostr do pracy wśród polskich emigrantów⁹⁵.

Wyjątkowym zjawiskiem w dziejach zakonów na ziemiach polskich była działalność bł. Honorata Koźmińskiego⁹⁶, który głęboko zaangażował się w XIX-wieczny ruch odnowy religijnej. W oparciu o regułę franciszkańską założył 26 ukrytych, bezhabitowych zgromadzeń zakonnych, w tym 22 żeńskie i 4 męskie. Koźmiński przez kontakty z ludźmi

⁹¹ W liście do o. Honorata z 1856 roku M. A. Truszkowska tak pisała o założeniu przez nią przytułku: „zebrałam kilka kobiet i kilkoro dzieci, dałam im schronienie, zapewniłam byt materialny, mając głównie na celu wpływanie na nich moralnie, wychowanie dzieci w zasadach religii i [chcąc] zapewnić im sposób utrzymania na przyszłość, ucząc ich tego wszystkiego, czego ich stan wymagał”. M. F. Janas. *Patrymonium Zgromadzenia Sióstr św. Feliksa z Kantalicjo. Felicjańskie Dziedzictwo*. Warszawa 2013 s. 34.

⁹² M. Fidelia – M. Janas. *Kolebka warszawskiej prowincji Sióstr Felicjanek*. W: *Wawer i jego osiedla*. Red. J. Czerniawski, M. Skoczeń. Warszawa 2007 s. 167.

⁹³ W. Duszkiewicz. *Prowincja krakowska Zgromadzenia Sióstr Felicjanek pod wezwaniem Niepokalanego Serca Maryi w latach 1939-1947*. W: *Żeńskie zgromadzenia Zakonne w Polsce 1937-1947*. Red. A. Chruszczewski, K. Dębowska, J. Kłoczowski. T. 1 s. 45.

⁹⁴ M. Fidelia – M. Janas. *Kolebka warszawskiej prowincji Sióstr Felicjanek*. W: *Wawer i jego osiedla*. Red. J. Czerniawski, M. Skoczeń. Warszawa 2007 s. 168.

⁹⁵ B. Łoziński, jw. s. 212; S. Wilk. *Państwowe kasaty zakonów i klasztorów*. EK t. 8 kol. 938.

⁹⁶ J. Bartoszewski. *Honorat Koźmiński*. EK t. 6 kol. 1206-1209. Zob. także E. Jabłońska-Deptuła. *Świadectwo trwania. Bł. Honorat Koźmiński*. Niepokalanów 1990.

różnych warstw społecznych był wyczulony na potrzeby drugiego człowieka. Jego otwartość pozwalała wprowadzać i korzystać z nowych form oddziaływania apostołskiego. Na wyjątkową uwagę zasługuje szeroko pojęte duszpasterstwo kobiet, któremu bł. Honorat oddawał się od samego początku swej posługi⁹⁷. Błogosławiony, który żył i działał w zaborze rosyjskim, dobrze wiedział, iż w kraju, w którym elity intelektualne i moralne mężczyzn bądź zginęły w zrywach powstańczych bądź też były zsyłane, deportowane i więzione, za kształtowanie młodego pokolenia odpowiedzialnymi stawały się kobiety. Myśląc o odnowie żeńskiego życia zakonnego, miał świadomość, że próba reaktywacji zakonów na dotychczasowych zasadach z racji na politykę zaborcy jest niemożliwa. Dostrzegł, że zakony muszą działać w ukryciu, nie wyróżniając się strojem ani klauzurą. Przez posługę w konfesjonale ostrożnie i bez rozgłosu dobierał osoby, które podejmowały prace społeczne, a przez to wpływały na religijne i moralne odrodzenie stanu i środowiska, z jakiego pochodziły⁹⁸. Licząc się z potrzebą konspiracji, o. Koźmiński nie chciał tworzyć wielkich zgromadzeń. Uznał, iż małe zespoły łatwiej mogą ukryć się przed zdemaskowaniem i okazać się bardziej operatywne. Oprócz tego, warto pamiętać, iż w XIX wieku pojawiło się dużo nowych dziedzin w ludzkim życiu, powstały nowe środowiska, nowe uwarunkowania oraz nieznane przedtem sytuacje i zakresy ubóstwa⁹⁹.

Założone przez bł. Honorata Koźmińskiego wspólnoty zakonne można podzielić na cztery grupy: zgromadzenia charytatywne, które posiadały także cel ekspiacyjny – zajęły się one głównie opieką nad chorymi i opuszczonymi; zgromadzenia nauczające i oświatowe; zgromadzenia społeczne dla wsi, których celem było podniesienie moralne wsi przez katechizację, pomoc sanitarną i walkę z alkoholizmem. Czwartą grupą były zgromadzenia społeczne dla miasta, które podjęły posługę wśród robotnic w fabrykach, organizowały domy mieszkalne dla pracownic fabryk, świetlice, zajmowały się chorymi i bezrobotnymi, prowadziły robotnicze „dziecińce”. Także one same podejmowały prace w fabryce, dając świadectwo życia chrześcijańskiego¹⁰⁰. Pierwsze zgromadzenie ukryte powstało 2 lutego 1874 roku. Były to Posłanniczki Królowej Serca Jezusowego. Ich głównym celem stała się praca wychowawcza wśród osób zaniedbanych.

⁹⁷ A. Mirek. *Zgromadzenie Córek Maryi Niepokalanej w latach 1891-1962*. Sandomierz 2002 s. 33.

⁹⁸ *Dzieje Kościoła w Polsce*. Red. A. Wiencek. Warszawa–Bielsko-Biała 2008 s. 355.

⁹⁹ P. Dydycz. *Z podlaskiej ziemi wezwany... Bł. Honorat Koźmiński, Kapucyn (1829-1916)*. Orzeł Biały 1988 s. 67.

¹⁰⁰ E. Jabłońska-Deptuła. *Trwanie i budowa. Honorat Koźmiński kapucyn 1829-1916*. Warszawa 1986 s. 208-210.

Przybliżając posługę charytatywną zgromadzeń założonych przez bł. Honorata warto zwrócić uwagę na Służki Najświętszej Maryi Panny Niepokalanej (założone w 1878 roku). Były one nastawione na pracę wśród dziewcząt wiejskich, organizowanie domów opieki, prowadzenie szkół, szwalni i warsztatów tkackich. W 1882 roku powstało Zgromadzenie Sióstr Franciszkanek od Cierpiących, którego siostry poświęciły się pielęgnowaniu chorych w szpitalach i domach prywatnych¹⁰¹. Bł. Honorat dostrzegł także potrzebę posługi wśród kobiet służących, które często przybywając do pracy w dużych miastach, były narażone na niekorzystny wpływ środowiska, zagubienie dotychczasowych wartości życiowych, a czasem na upadek w prostytucję. Z tego powodu w 1884 roku założył Zgromadzenie Sług Jezusa. Siostry miały pracować wśród służących, starając się pomóc im pod względem moralnym i religijnym¹⁰². Nowe zgromadzenia bł. Honorata posługiwały na wielu ważnych odcinkach pracy z potrzebującymi. Córki Maryi Niepokalanej prowadziły apostołstwo wśród ludności miejskiej, zajęły się także dziewczętami upadłymi. Siostry Imienia Jezus żyły w środowiskach pracowniczych, Zwiastunki Wynagradzania – obliczanki prowadziły kursy wieczorowe dla dorosłych, a siostry pasterzanki miały za zadanie opiekę nad dziećmi zaniedbanymi i dziewczętami zagubionymi. „Siostry fabryczne”, czyli Małe Siostry Niepokalanego Serca Maryi zajęły się losem robotnic i pracą w środowiskach proletariackich. Organizowały wspólne domy mieszkalne, jadłodajnie, świetlice, opiekowały się chorymi i bezrobotnymi, same pracowały jako robotnice fabryczne, co było niesłychanie nowatorskim zajęciem dla osób zakonnych¹⁰³. Realizując nowy model życia zakonnego, zgromadzenia założone przez bł. Honorata Koźmińskiego bardzo mocno rozwinęły działalność charytatywną, docierając do wielu osób potrzebujących pomocy.

Wśród nowych zgromadzeń założonych w XIX wieku pracą dobroczynną zajęły się także Siostry Franciszkanek Rodziny Maryi. Powołał je do istnienia w 1857 roku w Petersburgu bł. abp Zygmunt Szczęśny Feliński¹⁰⁴. Założyciel nowej wspólnoty jako cel apostołski wyznaczył jej wychowanie sierot, dzieci z ubogich rodzin oraz opiekę nad osobami chorymi i starszymi w przytułku katolickim. Posługa sióstr Franciszkanek Rodziny Maryi rozwijała się poprzez działalność wychowawczo-oświatową realizowaną w szkołach i zakładach dla sierot, a także poprzez pracę opiekuńczą wśród chorych, starszych w szpitalach, schroniskach i prywatnych domach oraz przez organizację kaplic. W 1862 roku sio-

¹⁰¹ P. Dydycz, jw s. 61-62.

¹⁰² A. Jakubczyk. *Sługi Jezusa. Historia Zgromadzenia 1884-1939*. Warszawa 2012 s. 9-13.

¹⁰³ E. Jabłońska-Deptuła. *Trwanie i budowa. Honorat Koźmiński kapucyn 1829-1916*. Warszawa 1986 s. 210; por. P. Dydycz, jw. s. 65-66.

¹⁰⁴ R. Bender. *Feliński Zygmunt Szczęśny*. EK t. 5 kol. 110-111.

stry dotarły na ziemię polskie, a od 1884 roku swą działalność prowadziły także w zaborze austriackim¹⁰⁵.

Przybliżając działalność charytatywną żeńskich zgromadzeń zakonnych w XIX wieku, należy jeszcze wspomnieć o dwóch nowych polskich wspólnotach. Powstanie pierwszej z nich związane jest z osobą św. ks. Zygmunta Gorazdowskiego¹⁰⁶. Pracował on we Lwowie, gdzie rozwinął działalność dobroczynną. Przyczynił się do założenia Domu Pracy dla Żebraków, utworzył Kuchnię Ludową i Zakład św. Józefa dla obłożnie chorych. Dla opieki i troski nad ubogimi utworzył w 1884 roku we Lwowie Zgromadzenie Sióstr św. Józefa. Siostry realizowały posługę charytatywną, służąc w Taniej Kuchni Ludowej przeznaczonej dla ubogich, w Domu Pracy Dobrowolnej, w Domu Przytułku i Pracy w Przemysłu. Prowadziły ośrodki zdrowia, ambulatoria, pracowały w wielu szpitalach oraz w Zakładzie Dzieciątka Jezus przeznaczonym dla samotnych matek z dziećmi i dla dzieci osieroconych bądź porzuconych¹⁰⁷.

Nie można również zapomnieć o wyjątkowym dziele św. Brata Alberta Chmielowskiego¹⁰⁸. Ten artysta malarz i powstaniec poświęcił swoje życie opiece nad ludźmi bezdomnymi i opuszczonymi. W 1888 roku otworzył w Krakowie przytułek dla bezdomnych, następnie otrzymał do dyspozycji tzw. „ogrzewalnię” miejską, gdzie kontynuował swą pracę, a w 1892 roku utworzył schronisko dla kobiet¹⁰⁹. W 1888 roku złożył śluby zakonne na ręce kard. Albina Dunajewskiego i dał początek nowej rodzinie zakonnej. Wtedy właśnie powstało Zgromadzenie Braci Albertynów. Trzy lata później powstała żeńska gałąź tego Zgromadzenia – Siostry Albertynki Posługujące Ubogim, które zamieszkały w Krakowie w przytulisku przy ul. Skawińskiej. Podjęły tam opiekę nad bezdomnymi kobietami. Dzięki stopniowemu wzrostowi liczby sióstr, albertynki mogły otwierać nowe przytuliska na terenie całej Polski¹¹⁰.

Powstanie nowych żeńskich zgromadzeń w latach 1860-1905 pomimo kasat i restrykcji władz zaborczych przyniosło wzrost ogólnej liczby sióstr zakonnych dwudziestokrotnie¹¹¹. Zapotrzebowanie społeczne na posługę sióstr na wielu odcinkach działalności cha-

¹⁰⁵ B. Łoziński, jw. s. 331.

¹⁰⁶ G. Jaworska. *Gorazdowski Zygmunt*. EK t. 5 kol. 1296.

¹⁰⁷ B. Łoziński, jw. s. 237.

¹⁰⁸ S. Fita, T. Glemma, M. Piwocka. *Chmielowski Adam, brat Albert*. EK t. 3 kol. 197-199.

¹⁰⁹ J. Majka. *Rozwój działalności charytatywnej w Kościele*. W: *Miłość miłosierna*. Red. J. Krucina. Wrocław 1985 s. 213.

¹¹⁰ B. Łoziński, jw. s. 147.

¹¹¹ S. Wilk. *Państwowe kasaty zakonów i klasztorów*. EK t. 8 kol. 938.

rytatywnej, zwłaszcza w szpitalnictwie, służbie wśród ubogich dzieci i młodzieży było ogromne. Znaczna część żeńskich zgromadzeń zakonnych skupiła się w zaborze austriackim. W pracę charytatywną włączyły się józefitki, albertynki, serafitki, benedyktynki oblatki oraz służebnice (obrazu wschodniego). Opieką nad dziewczętami moralnie zagrożonymi zajęły się siostry ze Zgromadzenia Opatrzności Bożej. Warto także podkreślić, że wiele zgromadzeń podjęło pracę wychowawczo-opiekuńczą, wśród nich felicjanki, służebniczki starowiejskie i dębickie, dominikanki, sercanki, niepokałanki, nazaretanki i zmar-twychwstanki, a także urszulanki unii rzymskiej, siostry Sacré Coeur i oblatki Serca Jezusowego¹¹².

Na Śląsku oraz na ziemiach zaboru pruskiego wiele zgromadzeń prowadziło działalność charytatywną. W sposób szczególny siostry zaangażowały się w opiekę nad chorymi. Zgromadzenia zbudowały lub prowadziły wiele instytucji, m.in.: Szpital Zakonu św. Elżbiety w Cieszynie, zakład wychowawczy i sierociniec sióstr jadwiżanek (Zakład im. ks. Markiefki, 1858), Szpital Elżbietanek w Katowicach¹¹³. Należy tu wspomnieć również o boromeuszkach i franciszkankach szpitalnych. Z kolei siostry Maryi Niepokalanej oraz siostry pasterki podjęły posługę w środowiskach o dużym zagrożeniu moralnym¹¹⁴. W zaborze rosyjskim działały głównie zgromadzenia założone przez bł. Honorata Koźmińskiego i bł. abp. Zygmunta Szczęsnego Felińskiego.

W XIX wieku działalność zgromadzeń zakonnych była skierowana ku służbie społecznej. Małe grupy sióstr, żyjące wśród ludności wiejskiej lub miejskiej i ofiarnie jej posługujące, realizowały program pracy organicznej w zakresie edukacji społecznej dzieci i młodzieży oraz opieki nad ludźmi opuszczonymi i niepełnosprawnymi. Aż 15 zgromadzeń podjęło typową działalność charytatywną. Były to elżbietanki, benedyktynki oblatki, serafitki, józefitki, albertynki, służki, martanki, siostry chorych, siostry paralityków, franciszkanki od cierpiących, wspomóżycielki dusz czyścownic, córki Maryi z Jasnej Góry, boromeuszki, franciszkanki szpitalne oraz służebnice bizantyjsko-ukraińskie. Dwa zgromadzenia, niewiasty ewangeliczne i terejarki kongregacyjne, zajęły się posługą wychowawczo-charytatywną. Kolejne 6 zgromadzeń pracowało wśród dziewcząt i kobiet pozostających w zagrożeniu moralnym (siostry Maryi Niepokalanej, siostry Opatrzności Bożej, jadwiżanki, pasterki, Matki Bożej Miłosierdzia i pasterzanki)¹¹⁵. Warto również zauważyć,

¹¹² A. Mirek. *Atlas* s. 21-22.

¹¹³ J. Myszor. *Historia diecezji katowickiej*. Katowice 1999 s. 218.

¹¹⁴ Tamże s. 22.

¹¹⁵ Tamże s. 23.

iż zgromadzenia, które zajęły się pracą wychowawczą, niejednokrotnie łączyły tę posługę z różnymi formami działalności dobroczynnej.

Ważnym impulsem do rozwoju żeńskiego życia zakonnego oraz działalności charytatywnej było odzyskanie przez Polskę niepodległości w 1918 roku. Razem z wolnością, tak bardzo oczekiwaną przez Polaków, szły przede wszystkim trudne zadania związane z odbudową zrujnowanego państwa. W kraju brakowało żywności, odzieży, opału, szerzył się głód, bezrobocie i choroby.

U początków II Rzeczypospolitej całość ruchu zakonnego stanowiło dziedzictwo wielu inicjatyw podejmowanych w trzech zaborach, gdzie niezależnie od siebie powstawały zgromadzenia o podobnych celach¹¹⁶. Łącznie w dwudziestoleciu międzywojennym na ziemiach polskich powstało 26 nowych wspólnot zakonnych, z czego 17 rodzimych i 9 przybyłych z Europy Zachodniej¹¹⁷. Według *Rocznika Statystycznego Kościoła Katolickiego w Polsce* z 1937 roku w Polsce istniało 75 zgromadzeń zakonnych 4 obrządków (63 zgromadzenia obrządku łacińskiego, 8 obrządku greko-katolickiego, 1 obrządku ormiańskiego oraz 3 obrządku bizantyjsko-słowiańskiego), a liczba sióstr zakonnych wynosiła 17930 osób¹¹⁸. Natomiast Jerzy Kłoczowski w *Dziejach chrześcijaństwa polskiego* podaje, iż liczba zgromadzeń żeńskich przed II wojną światową doszła do 84 z ponad dwudziestoma tysiącami sióstr¹¹⁹. Aż 72 żeńskie wspólnoty prowadziły w różnym zakresie działalność charytatywną i wychowawczą¹²⁰. Niemal cała opieka szpitalna, opieka w zakładach opiekuńczych (żłobkach, sierocińcach, domach starców) oraz opieka w ochronkach znajdowała się w rękach sióstr zakonnych. W 1936 roku zgromadzenia żeńskie prowadziły w Polsce w zakresie opieki medycznej 267 szpitali, 169 przytułków, 10 sanatoriów oraz 351 ambulatoriów. Warto dodać, że tylko w ambulatoriach udzielono pomocy prawie 470

¹¹⁶ B. Kumor. *Historia Kościoła*. T. 8. Lublin 1995 s. 109.

¹¹⁷ Zgromadzenia o polskim rodowodzie to: benedyktynki misjonarki, służebnice Krzyża, pasjonistki, urszulanki Serca Jezusa Konającego, karmelitanki Dzieciątka Jezus, siostry wspólnej pracy, eucharystki, samarytanki, terezjanki, betanki, córki św. Franciszka, loretanki, siostry Bożego Serca, dominikanki misjonarki Jezusa, tereski, siostry Duszy Chrystusowej. Natomiast zgromadzenia, które przybyły z Europy Zachodniej to: salezjanki, uczennice Boskiego Mistrza, pallotynki, franciszkanki misjonarki, franciszkanki Maryi Nieustającej Pomocy, orionistki, klawerianki, misjonarki Świętej Rodziny. A. Mirek. *Atlas* s. 24.

¹¹⁸ M. Pirożyński, S. Szczęch. *Rocznik Statystyczny Kościoła Katolickiego w Polsce. Rok pierwszy 1937*. Lublin 1938 s. 50-52.

¹¹⁹ J. Kłoczowski. *Dzieje chrześcijaństwa polskiego*. T. 2. Paryż 1991. s. 132-135. Warto dodać, iż W. Przygoda, cytując J. Majkę, podaje jeszcze inne dane, zbliżone do danych M. Pirożyńskiego. Mianowicie pisze o 72 zgromadzeniach żeńskich w 1938 r., które liczyły ponad 16 tys. sióstr. W. Przygoda. *Posługa charytatywna Kościoła*. W: *Teologia pastoralna*. T. 2. Red. R. Kamiński. Lublin 2002 s. 479.

¹²⁰ *Kościół katolicki w Polsce 1918-1990. Rocznik statystyczny*. Red. L. Adamczuk, W. Zdaniewicz. GUS. Warszawa 1991 s. 266.

tys. potrzebującym osobom¹²¹. Siostry zakonne posługiwały także na innych odcinkach działalności charytatywnej. W 66 kuchniach dla ubogich, istniejących w Polsce w 1936 roku, wydawały prawie 3 mln posiłków rocznie. Prowadziły także 7 domów noclegowych, 3 przytuliska dla służących oraz na terenie 6 diecezji objęły dożywianiem 3410 dzieci¹²².

W pracy dobroczynnej i opiekuńczej po I wojnie światowej duży nacisk położono na posługę wśród dzieci. Wśród instytucji opiekuńczo-wychowawczych dominowały ochronki i przedszkola. Żeńskie zgromadzenia prowadziły 952 przedszkola (na 1859 istniejących) i opiekowały się 53023 dziećmi¹²³. Natomiast pracę z dziećmi niewidomymi w sposób szczególny podjęło, założone przez Różę Czacką w 1918 roku, Zgromadzenie Sióstr Franciszkanek Służebnic Krzyża. Róża Czacka, sama będąc niewidomą od 22 roku życia, powołała początkowo do istnienia w 1910 roku w Warszawie Towarzystwo Opieki nad Ociemniałymi. To właśnie razem z tym Towarzystwem siostry otworzyły w 1922 roku Zakład dla Niewidomych w Laskach pod Warszawą, dokąd do 1926 roku przenosiły ze stolicy zakłady szkolno-wychowawcze. Z każdym rokiem powiększała się liczba wychowanków zakładu i w 1939 roku wyniosła ona 230 niewidomych (dzieci, młodzieży i dorosłych). Zgromadzenie wraz z Towarzystwem Opieki nad Ociemniałymi prowadziło jeszcze domy opieki otwartej w Warszawie, Poznaniu, Krakowie, Wilnie i Chorzowie. Ogółem z ich opieki korzystało wówczas 667 niewidomych osób¹²⁴.

W okresie dwudziestolecia międzywojennego można dostrzec bardzo duże zaangażowanie wśród nowych zgromadzeń żeńskich w działalność charytatywną. Siostry posługiwały na terenie całej Polski, prowadząc wiele przedsięwzięć. Cztery wspólnoty łączyły posługę charytatywną z pracą wychowawczą, a wśród nich siostry Duszy Chrystusowej, tereski i przybyłe do Polski z Francji siostry Świętej Rodziny. Pracę charytatywną, jako swe główne zadanie, pełniły 3 nowe wspólnoty: siostry Bożego Serca Jezusa, przybyłe z Austrii franciszkanki Maryi Nieustającej Pomocy oraz orionistki¹²⁵.

Rozwój wspólnot zakonnych i dzieła apostołskie zostały mocno ograniczone w czasie II wojny światowej. Władze okupacyjne kontrolowały wszelką działalność publiczną,

¹²¹ M. Pirożyński, S. Szczęch. *Rocznik Statystyczny Kościoła Katolickiego w Polsce. Rok pierwszy 1937*. Lublin 1938 s. 58.

¹²² Tamże s. 59.

¹²³ Tamże s. 54. Tu znowu pojawiają się różnice w danych. J. Majka oraz A. Mirek piszą o 722 przedszkolach należących do żeńskich zgromadzeń. J. Majka. *Rozwój działalności charytatywnej w Kościele*. W: *Miłość miłosierna*. Red. J. Krucina. Wrocław 1985 s. 263; A. Mirek. *Atlas* s. 25.

¹²⁴ J. Szachno. *Zgromadzenie Sióstr Franciszkanek Służebnic Krzyża w latach 1939-1947*. W: *Żeńskie zgromadzenia Zakonne w Polsce 1937-1947*. Red. A. Chruszczewski, K. Dębowska, J. Kłoczowski. T. 1 s. 215-216.

¹²⁵ A. Mirek. *Atlas* s. 24.

a zatem również pracę charytatywną Kościoła. 23 lipca 1940 roku rozwiązały one wszystkie organizacje opieki społecznej, a ich mienie przekazały pod zarząd utworzonej w maju 1940 roku Rady Głównej Opiekuńczej¹²⁶. Życie zakonne uległo dezorganizacji w zależności od polityki okupantów. Zwłaszcza na ziemiach zachodnich zamknięto setki domów zakonnych¹²⁷. Niemieckie władze okupacyjne swymi zarządzeniami w znacznym stopniu starały się ograniczyć pola pracy poszczególnych zakonów. W przyszłości, w myśl prowadzonej przez hitlerowców polityki, zakony miały ulec całkowitej likwidacji jako sprzeczne z niemieckim pojęciem moralności i polityką narodową¹²⁸. Okupant przeznaczał domy zakonne i prowadzone przez siostry zakłady dobroczynne na szpitale dla Wehrmachtu oraz na inne potrzeby, nie niszczył jednak organizacji zakonnej¹²⁹. W ten sposób domy zakonne, które pozostały w rękach sióstr stały się ośrodkami, które skupiały w sobie działalność konspiracyjną, oświatową i apostołską. Gdziekolwiek siostry się osiedliły, natychmiast podejmowały pracę, zgodną z pilnymi potrzebami ludzkimi. Często też zgromadzenia żeńskie niosły pomoc ludności żydowskiej i przesiedleńcom. Dla przykładu siostry felicjanki na warszawskim Wawrze, prowadząc sierociniec, jednocześnie ukrywały dzieci pochodzenia żydowskiego¹³⁰.

Wiele zgromadzeń przez cały okres II wojny światowej angażowało się w pracę dobroczynną. Siostry prowadziły setki sierocińców, przedszkoli, ochronek, domów dla nieuleczalnie chorych, starców, wiele szpitali i zakładów leczniczych. Istniało także zapotrzebowanie na prowadzenie szerokiej akcji dożywiania ludności. Ta forma pomocy odbywała się przez tzw. kuchnie ludowe prowadzone przez zakony. Szarytki, obok działalności instytucjonalnej, poprzez sierocińce i inne zakłady opiekuńcze dla dorosłych, przychodziły z pomocą ubogim w ich prywatnych mieszkaniach, łącząc opiekę materialną z opieką duchową¹³¹. Siostry oblatki, posługujące w szkole w Częstochowie, zorganizowały komitet opiekuńczy dla ubogich dzieci przychodzących do szkoły z miasta. Dzięki temu urządzono

¹²⁶ E. Firlit. *Działalność charytatywna Kościoła*. W: *Kościół katolicki w Polsce 1918-1990. Rocznik statystyczny*. Warszawa 1991 s. 275-276.

¹²⁷ K. Dębowska. *Fenomen życia zakonnego żeńskiego na ziemiach polskich w XIX i XX wieku*. W: *140 lat służebniczek na Śląsku. Materiały z sympozjum*. Wrocław 2006 s. 28.

¹²⁸ M. L. Mistecka. *Zakony żeńskie w życiu religijnym okupowanej Polski*. W: *Życie religijne w Polsce pod okupacją hitlerowską 1939-1945*. Red. Z. Zieliński. Warszawa 1982 s. 796.

¹²⁹ K. Śmigiel. *Życie i działalność Kościoła*. W: *Historia Kościoła w Polsce*. T. 2. Cz. 2. Red. B. Kumor, Z. Ober-tyński. Poznań-Warszawa 1979 s. 177.

¹³⁰ M. Fidelia – M. Janas. *Kolebka warszawskiej prowincji Sióstr Felicjanek*. W: *Wawer i jego osiedla*. Red. J. Czerniawski, M. Skoczeń. Warszawa 2007 s. 181.

¹³¹ Z. Łyszczarz, J. Wątroba. *Zgromadzenie Sióstr Miłosierdzia św. Wincentego à Paulo. Prowincja Krakowska*. W: *Żeńskie Zgromadzenia Zakonne w Polsce 1939-1947*. Red. A. Mirek. T. 17 Lublin 2014 s. 35.

akcję dożywiania, co tydzień zapewniano dzieciom kąpiel, obdarowywano ubraniami. Siostry otoczyły także opieką ludność wysiedloną z Warszawy po upadku powstania warszawskiego oraz dzieciom żydowskim¹³². Zgromadzenia zakonne w czasie II wojny światowej wielokrotnie dawały świadectwo heroicznych postaw miłości Boga i bliźniego. Świadectwo ich życia, ich codzienna posługa w czasie wojny, wzmocniły autorytet i pozycję sióstr zakonnych w społeczeństwie. Pokazały także, jak ważna była rola żeńskich zgromadzeń zakonnych w dziejach narodu.

Po zakończeniu II wojny światowej wszystkie zgromadzenia zakonne przystąpiły do odbudowy swych domów i dzieł apostolskich. Wiele wspólnot zakonnych na skutek tzw. „repatriacji” straciło gromadzony przez wieki dorobek, pozbawiono je kościołów, klasztorów, sierocińców, szpitali, domów opieki. Łącznie straty zgromadzeń żeńskich na Kresach Wschodnich wyniosły 400 klasztorów i domów zakonnych¹³³. Dla przykładu siostry słuźbeniczki starowiejskie utraciły 120 domów zakonnych, a siostry Franciszkańki Rodziny Maryi 108 placówek¹³⁴.

12 września 1945 roku władze komunistyczne w Polsce jednostronnie zerwały konkordat ze Stolicą Apostolską. Tym samym zakony i zgromadzenia zakonne straciły podstawę prawną swej działalności. Mimo zerwania konkordatu stosunek nowej władzy do zakonów żeńskich, podobnie jak do całego Kościoła, był jeszcze w miarę liberalny i tolerancyjny: nie pomagano, ale i zbytnio nie przeszkadzano¹³⁵. Z racji, iż władza nie była sama w stanie sprostać społecznym zapotrzebowaniom na polu działalności charytatywnej, pozwalano reaktywować zlikwidowane i powoływać nowe placówki opiekuńczo-wychowawcze i oświatowe¹³⁶. Jednak po zerwaniu konkordatu prowadzono politykę faktów dokonanych. Władza ludowa 5 sierpnia 1949 roku wydała dekret „O zmianie niektórych przepisów prawa o stowarzyszeniach”, w którym zakwestionowano podstawę prawną istnienia zakonów i zgromadzeń zakonnych oraz stowarzyszeń religijnych¹³⁷. Dekret pozwalał władzy na drobiazgową kontrolę wewnętrznego życia wspólnot zakonnych, zarów-

¹³² T. Figura. *Zgromadzenie Oblatek Serca Jezusowego w latach 1939-1947*. W: *Żeńskie Zgromadzenia Zakonne w Polsce 1939-1947*. Red. A. Mirek. T. 17 Lublin 2014 s. 156.

¹³³ A. Mirek. *Atlas* s. 27.

¹³⁴ T. Frącek. *Rodzina Maryi*. W: *Zakony św. Franciszka w Polsce w latach 1772-1970*. Red. J. R. Bar. Warszawa 1978 s. 69.

¹³⁵ K. H. Domagała. *Zgromadzenie Sióstr św. Jadwigi. Prowincja katowicka w latach 1945-1989*. Lublin 2014 s. 109-110.

¹³⁶ A. Mirek. *Ustawa o przejęciu dóbr „martwej ręki” – zamach na życie zakonne w Polsce? „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne”*. T. 36(2003) z. 1 s. 168-179.

¹³⁷ *Dekret z dnia 5 sierpnia 1949 r. o zmianie niektórych przepisów prawa o stowarzyszeniach*. Dz.U. 1949 nr 45 poz. 335.

no pod względem majątkowym, jak i personalnym. Celem prowadzonej różnymi metodami walki z zakonami było ograniczenie możliwości pracy podejmowanej przez siostry a tym samym zmniejszenie oddziaływania zakonów na społeczeństwo. W pierwszej fazie walki z siostrami zakonnymi zamknięto prowadzone przez nie szkoły, upaństwowiono placówki opiekuńczo-wychowawcze, szpitale i zakazano siostrom katechizacji w szkołach¹³⁸.

Dla zgromadzeń zakonnych działania reżimowe były trudnym momentem. Większość wspólnot została pozbawiona możliwości realizacji swoich charyzmatów. Siostry tracąc własne dzieła, przeszły do pracy w parafiach, jako katechetki, organistki, zakrystianki, opiekunki chorych z polecenia parafii, podjęły prace w kuriach diecezjalnych, domach biskupich, seminariach duchownych i klasztorach męskich. Pozwolono im pracować w placówkach wymagających wyjątkowego poświęcenia i trudu, takich jak domy opieki dla dzieci i młodzieży specjalnej troski oraz dla ludzi starszych. Do 1964 roku żeńskie wspólnoty zakonne pozbawiono 215 miejsc kultu, 35 szkół średnich, 39 szkół podstawowych, 327 przedszkoli, 53 internatów, 117 domów dziecka, 52 domów starców, 63 szpitali, a 7326 siostr straciło pracę¹³⁹.

Ograniczenie przez państwo działalności charytatywnej Kościoła w Polsce trwało do końca lat siedemdziesiątych XX wieku. Od początku lat osiemdziesiątych sytuacja zaczęła zmieniać się na lepsze. Z pewnością wymusił to na władzy komunistycznej kryzys gospodarczy, przemiany społeczno-polityczne w Polsce oraz wzrost społecznej roli Kościoła. Istotnym elementem normowania działalności charytatywnej Kościoła w Polsce było *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 25 lipca 1985 r. w sprawie wykonania przepisów ustawy o podatkach i opłatach lokalnych oraz poboru świadczeń pieniężnych dotyczących nieruchomości w formie łącznego zobowiązania płatniczego*. Zwalniało ono od podatku nieruchomości będące własnością związków wyznaniowych, zakonów i stowarzyszeń religijnych przeznaczone m.in. na domy opieki społecznej, punkty katechetyczne i działalność charytatywną¹⁴⁰. Bardzo ważnym dokumentem była wydana 17 maja 1989 roku ustawa *O stosunku Państwa do Kościoła katolickiego w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*¹⁴¹. Dokument ten umożliwił powołanie Caritas Polskiej oraz Caritas diecezjalnych i nieskrę-

¹³⁸ A. Mirek. *Atlas* s. 28.

¹³⁹ W. Zdaniewicz. *Zgromadzenia zakonne w Polsce*. W: *Kościół i religijność Polaków 1945-1999*. Red. W. Zdaniewicz, T. Zembruski. Warszawa 2000 s. 221.

¹⁴⁰ *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 25 lipca 1985 r. w sprawie wykonania przepisów ustawy o podatkach i opłatach lokalnych oraz poboru świadczeń pieniężnych dotyczących nieruchomości w formie łącznego zobowiązania płatniczego*. Dz.U. 1985 nr 44 poz. 215.

¹⁴¹ *Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*. Dz.U. 1989 nr 29 poz. 154.

powaną działalność charytatywno-opiekuńczą zakonów i stowarzyszeń katolickich. W sposób szczególny stanowił o tym szósty rozdział, zatytułowany: *Działalność charytatywno-opiekuńcza Kościoła*. Zostały tu wymienione zadania posługi charytatywnej podejmowane w Kościele: prowadzenie zakładów dla sierot, starców, osób upośledzonych fizycznie lub umysłowo oraz innych kategorii osób potrzebujących opieki; prowadzenie szpitali i innych zakładów leczniczych oraz aptek; organizowanie pomocy w zakresie ochrony macierzyństwa; organizowanie pomocy sierotom, osobom dotkniętym klęskami żywiołowymi i epidemiami, ofiarom wojennym, znajdującym się w trudnym położeniu materialnym lub zdrowotnym rodzinom i osobom, w tym pozbawionym wolności; prowadzenie żłobków, ochronek, burs i schronisk; udzielanie pomocy w zapewnianiu wypoczynku dzieciom i młodzieży znajdującym się w potrzebie; krzewienie idei pomocy bliźnim i postaw społecznych temu sprzyjających; przekazywanie za granicę pomocy ofiarom klęsk żywiołowych i osobom znajdującym się w szczególnej potrzebie¹⁴². Od tego momentu Kościół w Polsce mógł legalnie wznowić swą charytatywną posługę. Także żeńskie zgromadzenia zakonne uzyskały podstawy prawne powrotu do form działalności apostołskiej i charytatywnej zgodnych ze swoim charyzmatem. Wspólnoty zakonne mogły odzyskiwać swoje placówki opiekuńcze i wychowawcze zagarnięte przez władze komunistyczne i wznawiać w nich swą działalność.

1.3. Aktualne przejawy ubóstwa w Polsce jako wyzwanie dla zakonów żeńskich

W 1989 roku Polska odzyskała suwerenność. Rozpoczął się czas przechodzenia od socjalizmu do kapitalizmu. Z perspektywy minionego ćwierćwiecza można zauważyć, że był to proces długotrwały, mający na celu zbudowanie państwa demokratycznego, przestrzegającego praw człowieka i przyjaznego obywatelowi. Socjologiczne interpretacje zmian po 1989 roku zwracają uwagę na różne wątki, które pojawiały się i rozwijały wraz z kolejnymi fazami transformacji społeczno-ustrojowej. Wśród nich początkowo wymieniano przejście od totalitaryzmu do demokracji, od ładu monocentrycznego do policentrycznego. W następnych latach, w miarę utrwalania demokracji i systemu kapitalistycznego w Polsce, przemiany lokowano w kontekście światowego systemu kapitalistycznego, ze wszystkimi skutkami, jakie niesie on dla polityki, gospodarki i kultury¹⁴³.

¹⁴² Tamże art. 39.

¹⁴³ K. Świąś. *Przemiany religijności miejskiej w czasie transformacji systemowej*. Lublin 2011 s. 25.

Oceniając 25 lat przemian w Polsce, można być względnie zadowolonym z procesu demokratyzacji Polski, choć nie przebiegał on bez zakłóceń. Jednocześnie wiele osób w naszym kraju zgłasza swoje zastrzeżenia do współczesnego obrazu demokracji. O wiele gorzej jednak przebiega w Polsce proces przemian gospodarczych i ekonomicznych¹⁴⁴. Lata przeobrażeń ustrojowych zaznaczają się, zarówno w sferze polityki ekonomicznej, jak i polityki społecznej, nie tylko wskaźnikami rozwoju, ale także różnymi trudnościami, które przyniosły ubożenie wielorakich grup społecznych przy jednoczesnym bogaceniu się innych¹⁴⁵. Do tego zauważa się, iż podmioty gospodarcze nadal funkcjonują w otoczeniu instytucjonalnym obciążonym pokomunistycznym balastem reguł myślenia i działania, tolerującym rozmaite przywileje dla wybranych grup pracowniczych, politycznych i biznesowych¹⁴⁶. Do tego polityka naszego kraju jest jednym z wielu czynników, zaraz obok czynników gospodarczych, technologicznych, demograficznych, których splot stał się przyczyną wielkiego bezrobocia¹⁴⁷. W styczniu 2015 roku stopa bezrobocia wyniosła 11,9%¹⁴⁸. Dług publiczny nadal rośnie w bardzo szybkim tempie i zagraża przekroczeniem dopuszczalnych przez kryteria z Maastricht progów. Kolejne rządy w pogoni za głosami wyborców odsuwały lub opóźniały konieczne reformy fiskalne i sektora finansów publicznych, zaś kiedy je podejmowano, czyniono to najczęściej pod presją bieżących problemów i z potrzeby maksymalizowania głosów wyborczych¹⁴⁹. Wiele gałęzi przemysłu zostało praktycznie zlikwidowanych, np. przemysł stoczniowy, inne zostały sprzedane obcemu kapitałowi, co skutkowało ograniczeniem produkcji lub likwidacją przez wielkie międzynarodowe korporacje¹⁵⁰. W konsekwencji takiego kierunku przemian gospodarczych w Polsce trwa proces emigracji zarobkowej, która w latach 2004-2010 była szacowana na około 2,8 mln osób, głównie młodych, lepiej wyposażonych w kapitał ludzki, najbardziej

¹⁴⁴ W. Przygoda. *Posługa charytatywna drogą nowej ewangelizacji*. W: *Polskie drogi nowej ewangelizacji*. Red. K. Świąś, D. Lipiec. Lublin 2014 s. 76.

¹⁴⁵ DPSP. *Posługa Charytatywna Kościoła*. Nr 18 s. 221.

¹⁴⁶ *Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy. Gospodarka Polski 1990–2011. Transformacja. Modernizacja. Spójność społeczno-ekonomiczna. Synteza*. Opr. T. Bal-Woźniak, M. G. Woźniak. Kraków-Rzeszów 2011 s. 10.

¹⁴⁷ A. Potasińska. *Państwo wobec bezrobocia w okresie transformacji systemowej w Polsce*. W: *Spółeczeństwo polskie w procesie zmian*. Red. U. Bejma. Warszawa 2008 s. 69.

¹⁴⁸ Główny Urząd Statystyczny. *Stopa bezrobocia w latach 1990-2017*. [Publikacja dostępna w Internecie: www.stat.gov.pl]

¹⁴⁹ *Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy. Gospodarka Polski 1990–2011. Transformacja. Modernizacja. Spójność społeczno-ekonomiczna. Synteza*. Opr. T. Bal-Woźniak, M. G. Woźniak. Kraków-Rzeszów 2011 s. 13.

¹⁵⁰ W. Przygoda. *Posługa charytatywna drogą nowej ewangelizacji*. W: *Polskie drogi nowej ewangelizacji*. Red. K. Świąś, D. Lipiec. Lublin 2014 s. 76.

przedsiębiorczych, aktywnych, skłonnych do ponoszenia ryzyka związanego ze zmianami¹⁵¹.

Analiza skutków społecznych przekształceń gospodarki doprowadziła do wyodrębnienia dwóch zasadniczych kategorii: wygranych, tzn. odnoszących korzyści z dokonującej się transformacji oraz przegranych, którzy ponoszą koszty przemian¹⁵². Transformacja społeczno-ustrojowa, trwająca od 1989 roku, wielu Polakom przyniosła awans cywilizacyjny i wzrost poziomu życia. Warto jednak zauważyć, że na tle państw Unii Europejskiej, Polska jest społeczeństwem ludzi ubogich¹⁵³. Główny Urząd Statystyczny podaje, że wśród wszystkich krajów Unii Europejskiej dochody do dyspozycji w Polsce należą do najniższych. W 2011 roku przeciętne gospodarstwo domowe w Polsce dysponowało – w przeliczeniu na jednostkę ekwiwalentną – dochodem wynoszącym około 23 tys. zł rocznie, co stanowiło 9 494 PPS¹⁵⁴. Rozkład dochodów w 2011 roku w poszczególnych krajach Unii Europejskiej obrazuje poniższa tabela.

¹⁵¹ *Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy. Gospodarka Polski 1990–2011. Transformacja. Modernizacja. Spójność społeczno-ekonomiczna. Synteza.* Opr. T. Bał-Woźniak, M. G. Woźniak. Kraków-Rzeszów 2011 s. 9.

¹⁵² B. Kłos. *Przyczyny i przejawy marginalizacji społecznej.* W: *Przemiany społeczne w Polsce w ostatniej dekadzie XX wieku.* Biuro Studiów i Ekspertyz Kancelarii Sejmu. Warszawa październik 2000 s. 100.

¹⁵³ W. Przygoda. *Posługa charytatywna drogą nowej ewangelizacji.* W: *Polskie drogi nowej ewangelizacji.* Red. K. Świąś, D. Lipiec. Lublin 2014 s. 77.

¹⁵⁴ PPS – wspólna waluta umowna, której jednostką jest standard siły nabywczej (Purchasing Power Standard – PPS). Wartość jednego PPS jest równa liczbie jednostek waluty danego kraju odpowiadającej 1 euro na rynku krajowym, przy uwzględnieniu relacji cen danego kraju do cen pozostałych krajów biorących udział w porównaniu; Główny Urząd Statystyczny. *Ubóstwo w Polsce w świetle badań GUS.* Warszawa 2013 s. 24. [Publikacja dostępna w Internecie: www.stat.gov.pl].

Tabela 1.
Wybrane wskaźniki rozkładu dochodów w krajach Unii Europejskiej
w 2011 roku.

Kraj	Roczne dochody ¹⁵⁵	
	średnia	mediana
	PPS	
Luksemburg	30 049	26 669
Austria	22 458	20 252
Cypr	22 378	19 240
Francja	21 568	18 058
Holandia	20 826	18 752
Niemcy	20 643	18 242
Wielka Brytania	20 386	16 805
Dania	20 229	18 681
Finlandia	19 634	17 744
Szwecja	19 592	18 475
Irlandia	19 524	16 829
Belgia	19 453	17 995
Włochy	17 539	15 515
Malta	15 684	14 034
Słowenia	14 829	13 809
Hiszpania	14 698	12 907
Grecja	13 197	11 482
Portugalia	11 860	9 584
Czechy	11 167	9 859
Słowacja	9 802	8 856
<i>Polska</i>	<i>9 494</i>	<i>8 207</i>
Estonia	8 612	7 338
Węgry	7 903	7 017
Litwa	7 096	6 165
Łotwa	6 954	5 666
Bułgaria	6 725	5 701
Rumunia	4 054	3 556

¹⁵⁵ W mediach podaje się wynagrodzenie albo w postaci średniej, albo w postaci mediany. Średnia arytmetyczna to po prostu suma zarobków całej próby, podzielona przez ilość jaką stanowi dana próba (np. wynagrodzenie 20 programistów zsumowane i podzielone przez 20). Ta metoda jest o tyle zdradliwa, że wystarczy kilka znacznie przekraczających przeciętne wynagrodzenie pensji, by średnia została zawyżona. Mediana to inaczej wartość środkowa. W przypadku wynagrodzeń jej wartość oznacza, że połowa pracowników zarabia więcej, a połowa mniej od tej kwoty. Mediana lepiej obrazuje przeciętne wynagrodzenie, bo wiadomo z niej, że co drugi pracownik zarabia poniżej, a co drugi powyżej jej wartości.

Dla przykładu najwyższe przeciętne roczne ekwiwalentne dochody zanotowano w Luksemburgu (30049 PPS), Austrii (22458 PPS) oraz na Cyprze (22378 PPS). Natomiast dochody niższe niż w Polsce odnotowano jedynie w Rumunii (4054 PPS), Bułgarii (6725 PPS), Łotwie (6954 PPS), Litwie (7096 PPS), na Węgrzech (7903 PPS) i w Estonii (8612 PPS)¹⁵⁶.

Przejęcie z gospodarki centralnie sterowanej do gospodarki liberalnej spowodowało zubożenie najsłabszych ogniw polskiego społeczeństwa. Najtrudniej w nowej rzeczywistości odnaleźli się ludzie słabiej wykształceni, pochodzący ze środowisk wiejskich i małomiasteczkowych, rodziny wielodzietne i rodzice samotnie wychowujący dzieci, ludzie chorzy i niepełnosprawni¹⁵⁷. Właśnie tych grup najczęściej dotyka skrajne ubóstwo.

Główny Urząd Statystyczny w 2013 roku wydał raport pt. *Ubóstwo w Polsce w świetle badań GUS*. Raport ten podaje informacje z zakresu społecznych i ekonomicznych skutków ubóstwa. Dane te są niezbędne do opracowywania, wdrażania oraz oceny polityki społecznej, zarówno w skali kraju, jak również w kontekście przynależności Polski do Unii Europejskiej. Prezentowane dane i ich analiza są cennym źródłem wiedzy o zakresie i charakterystyce ubóstwa w Polsce.

Według raportu odsetek osób w gospodarstwach domowych o wydatkach poniżej granicy ubóstwa skrajnego, tzn. poniżej poziomu minimum egzystencji wyniósł w 2012 roku 6,8%¹⁵⁸. Statystyki z 2013 roku pokazują, że odsetek ten wzrósł do 7,4%¹⁵⁹. Liczba ta od 2004 roku, kiedy to ubóstwo skrajne wynosiło 12,3%, stale się zmniejszała, jednak od 2010 roku zauważa się tendencję rosnącą. W ciągu dwóch lat granica ubóstwa skrajne-

¹⁵⁶ Tamże s. 25.

¹⁵⁷ W. Przygoda. *Posługa charytatywna drogą nowej ewangelizacji*. W: *Polskie drogi nowej ewangelizacji*. Red. K. Świąś, D. Lipiec. Lublin 2014 s. 77.

¹⁵⁸ Główny Urząd Statystyczny. *Ubóstwo w Polsce w świetle badań GUS*. Warszawa 2013 s. 6. Za gospodarstwo domowe uznajemy grupę osób spokrewnionych ze sobą lub niespokrewnionych, mieszkających razem i wspólnie utrzymujących się (gospodarstwo domowe wieloosobowe) lub osobę utrzymującą się samodzielnie, bez względu na to czy mieszka sama, czy też z innymi osobami (gospodarstwo domowe jednoosobowe). Członkowie rodziny mieszkający wspólnie, ale utrzymujący się oddzielnie, tworzą odrębne gospodarstwa domowe. Wielkość gospodarstwa domowego jest określana liczbą osób wchodzących w jego skład: Główny Urząd Statystyczny. *Dochody i warunki życia ludności w Polsce* (raport z badania EU-SILC 2011). Warszawa 2014 s. 35.

¹⁵⁹ Główny Urząd Statystyczny. *Jakość życia w Polsce. Edycja 2014*. Warszawa 2014 s. 6. [Publikacja dostępna w Internecie: www.stat.gov.pl].

go wzrosła o 1 punkt procentowy¹⁶⁰. W roku 2014 liczba ta nie zmieniła się. Dopiero rok 2015 przyniósł obniżenie się wartości ubóstwa skrajnego o 0,9% do 6,5%¹⁶¹.

W 2012 roku wzrosła także liczba osób żyjących poniżej tzw. ustawowej granicy ubóstwa, wskazującej na grupę osób, która zgodnie z obowiązującymi przepisami jest uprawniona do ubiegania się o przyznanie świadczenia pieniężnego z pomocy społecznej. W 2011 roku poniżej ustawowej granicy ubóstwa żyło 6,6%, natomiast rok później liczba ta wzrosła o 0,6% i wynosiła 7,2%¹⁶².

Szczegółowe statystyki poziomu ubóstwa skrajnego pozwalają wskazać te grupy osób, które znajdują się w najtrudniejszej sytuacji materialnej oraz powinny być adresatami pomocy i przedmiotami zainteresowania polityki społecznej oraz organizacji zajmujących się działalnością charytatywną. Warto bowiem zauważyć, iż Instytut Pracy i Spraw Socjalnych (IPiSS) badając minimum egzystencji (czasem zwane „minimum biologicznym”), uwzględnia jedynie wydatki związane z zaspokojeniem najniezbędniejszych potrzeb egzystencjalnych – skromne wyżywienie, utrzymanie bardzo małego mieszkania, natomiast nie bierze pod uwagę innych potrzeb związanych z wykonywaniem pracy zawodowej, komunikacją, kulturą czy wypoczynkiem. Nie uwzględnia nawet tak zwyczajnych czynności jak korzystanie z telewizji¹⁶³.

Czynnikiem decydującym o statusie społecznym, a także o sytuacji materialnej osoby i jej rodziny, jest miejsce zajmowane na rynku pracy. W sposób szczególny zagrożone ubóstwem są osoby bezrobotne i ich rodziny. Według badań wśród gospodarstw domowych, w skład których wchodziła przynajmniej jedna osoba bezrobotna, stopa ubóstwa skrajnego w 2012 roku wyniosła około 13%, natomiast wśród gospodarstw, w których nie było osób bezrobotnych – około 5%. Im więcej osób bezrobotnych znajduje się w gospodarstwie domowym, tym bardziej zwiększa się ryzyko ubóstwa skrajnego. W gospodar-

¹⁶⁰ Główny Urząd Statystyczny. *Ubóstwo w Polsce w świetle badań GUS*. Warszawa 2013 s. 7. [Publikacja dostępna w Internecie: www.stat.gov.pl].

¹⁶¹ Główny Urząd Statystyczny. *Ubóstwo w Polsce w latach 2015 i 2016*. Warszawa 2017 s. 10. [Publikacja dostępna w Internecie: www.stat.gov.pl].

¹⁶² Podana wartość wskaźnika zagrożenia ubóstwem w 2012 roku została obliczona z uwzględnieniem dwóch obowiązujących tego roku progów interwencji socjalnej przyjmowanych za granicę ubóstwa ustawowego: niższego, obowiązującego w pierwszych trzech kwartałach 2012 roku oraz wyższego, zwaloryzowanego po sześciu latach proggu, który stanowi kryterium przyznania pomocy społecznej od 1 października 2012 roku. W przypadku, gdyby stopa ubóstwa ustawowego dla całego 2012 r. liczona była według proggu wprowadzonego w IV kwartale, odsetek osób w gospodarstwach domowych o wydatkach poniżej ustawowej granicy ubóstwa wyniósł by nie 7,2%, a 13,2%. Tamże.

¹⁶³ Tamże s. 8.

stwach domowych, w których bezrobotne były przynajmniej dwie osoby, stopa ubóstwa skrajnego wynosiła aż 33%¹⁶⁴.

Istotnymi wyznacznikami zagrożenia ubóstwem skrajnym, oprócz miejsca zajmowanego na rynku pracy, są: wykształcenie, wiek, typ gospodarstwa domowego, środowisko zamieszkania, a także obecność osoby niepełnosprawnej w rodzinie. Prawie całkowicie zagrożenie ubóstwem skrajnym odsuwa posiadanie wykształcenia wyższego. Jedynie 0,6% osób z wykształceniem wyższym doświadczyło życia poniżej minimum egzystencji. Natomiast niski poziom wykształcenia jest istotnym czynnikiem zwiększającym ryzyko popadnięcia w ubóstwo. U osób z wykształceniem co najwyżej gimnazjalnym wskaźnik zagrożenia ubóstwem skrajnym jest dużo wyższy od średniej krajowej, która wynosi 6,8%, i sięga 16,4%. Także wskaźnik ten jest wysoki u osób z wykształceniem zasadniczym zawodowym. Natomiast dużo mniejszy jest odsetek osób zagrożonych ubóstwem skrajnym legitymujących się wykształceniem średnim lub policealnym (3,4%). W 2012 roku, tak jak w poprzednich latach, ponad 80% osób żyjących poniżej minimum egzystencji stanowili członkowie gospodarstw domowych, których głowa nie ukończyła szkoły średniej, podczas gdy w całej Polsce, w takich gospodarstwach żyło około 50% osób¹⁶⁵.

Obok wykształcenia również czynnik wieku ma wpływ na zagrożenie ubóstwem. Raport GUS pokazuje, że w 2012 roku w Polsce ubóstwem ekonomicznym najczęściej zagrożone były dzieci w wieku 0-17 lat. Wskaźnik zagrożenia ubóstwem skrajnym dla tej grupy wyniósł aż 9,8% i był wyższy od średniej krajowej o 3%. Dla ludzi dorosłych (18-64 lat) wskaźnik ten wyniósł 6,4%, natomiast dla osób starszych powyżej 65 lat – 3,8%. Autorzy raportu pt. *Ubóstwo w Polsce w świetle badań GUS* w sposób szczególny zwracają uwagę na trudną sytuację osób starszych, które ze względu na swój wiek i stan zdrowia mają ograniczone możliwości podejmowania aktywnych działań zmierzających do poprawy swojej sytuacji materialnej. Zwracają także uwagę, iż seniorzy są często samotni, mają problemy finansowe, nie zawsze mogą liczyć na pomoc rodziny, a w wielu przypadkach ich świadczenia emerytalne są jedynym regularnym źródłem dochodów rodziny wielopokoleniowej.

Kolejnym czynnikiem wpływającym na zagrożenie ubóstwem skrajnym jest typ gospodarstwa domowego. Analiza według typów gospodarstw rodzinnych wskazuje na największą skalę zagrożenia ubóstwem, zarówno w miastach, jak i na wsi wśród małżeństw (oraz związków nieformalnych) z co najmniej trójką dzieci na utrzymaniu oraz w przypad-

¹⁶⁴ Tamże.

¹⁶⁵ Tamże s. 9-10.

ku samotnych rodziców z co najmniej jednym dzieckiem na utrzymaniu. Nieco tylko niższe wskaźniki wystąpiły w przypadku samotnych rodziców z dziećmi na utrzymaniu i innymi osobami¹⁶⁶. Raport GUS podaje, iż w 2012 roku poniżej minimum egzystencji żyła niemal co dziesiąta osoba w gospodarstwach małżeństw z trójką dzieci oraz około 27% osób w gospodarstwach małżeństw z czwórką i większą liczbą dzieci. W trochę lepszej sytuacji były rodziny niepełne. Tutaj wskaźnik zagrożenia ubóstwem skrajnym wyniósł 8,1%. Jednak i w tym przypadku sytuacja samotnych rodziców jest zróżnicowana. Przy większej liczbie dzieci w domu poziom zagrożenia ubóstwem wzrasta¹⁶⁷.

Główny Urząd Statystyczny wskazuje na obecność osoby niepełnosprawnej jako jeden z wyznaczników większego ryzyka zagrożenia ubóstwem. Stopa ubóstwa skrajnego wśród osób w gospodarstwach domowych z co najmniej jedną osobą niepełnosprawną wyniosła około 10%. W najtrudniejszej sytuacji znalazły się rodziny, w których obecne było przynajmniej jedno niepełnosprawne dziecko do lat 16. W tej grupie wskaźnik zagrożenia ubóstwem skrajnym wyniósł w 2012 roku około 12%. Warto zauważyć, iż odsetek osób zagrożonych ubóstwem skrajnym w gospodarstwach domowych bez osób niepełnosprawnych kształtował się w omawianym okresie na poziomie jedynie 6%¹⁶⁸.

Zagrożenie ubóstwem skrajnym zależy również od miejsca zamieszkania. Częściej dotyczy to mieszkańców wsi niż miast. Różnicę tę widać w sposób szczególny przy porównaniu sytuacji mieszkańców wsi z mieszkańcami największych polskich miast (pow. 500 tys. mieszkańców). W skrajnym ubóstwie żyło w 2012 roku ponad 4% mieszkańców miast (od 1,1% w największych miastach, do 6,8% w miastach poniżej 20 tys. mieszkańców). Natomiast na wsi odsetek osób żyjących poniżej minimum egzystencji wyniósł aż 10,6%. Badania szczegółowe skrajnego ubóstwa na wsi pokazują, że najwyższy odsetek ubogich osób zanotowano wśród rodzin nie mających własnego gospodarstwa rolnego i utrzymujących się głównie ze świadczeń społecznych innych niż emerytura i renta (około 32%) oraz wśród rodzin rencistów (około 18%). Mieszkańcy wsi stanowili ponad 60% ogółu osób żyjących w Polsce poniżej granicy ubóstwa skrajnego, podczas gdy udział ludności wiejskiej wśród ogółu ludności Polski wynosił mniej niż 40%¹⁶⁹.

¹⁶⁶ Główny Urząd Statystyczny. *Warunki życia rodzin w Polsce*. Warszawa 2014 s. 76. [Publikacja dostępna w Internecie: www.stat.gov.pl].

¹⁶⁷ Główny Urząd Statystyczny. *Ubóstwo w Polsce w świetle badań GUS*. Warszawa 2013 s. 11. [Publikacja dostępna w Internecie: www.stat.gov.pl].

¹⁶⁸ Tamże s. 11-12.

¹⁶⁹ Tamże s. 12.

Warto również prześledzić zjawisko ubóstwa w poszczególnych regionach Polski. W 2012 roku w największym stopniu zagrożeni ubóstwem skrajnym byli mieszkańcy województwa warmińsko-mazurskiego (13,5% żyjących poniżej minimum egzystencji). Także wskaźnik ten osiągnął wysoką wartość w województwach podlaskim oraz świętokrzyskim, gdzie wynosił prawie 11%. W skali kraju najmniejszy odsetek osób żyjących poniżej minimum egzystencji odnotowano w województwach południowych i południowo-zachodnich: śląskim, opolskim oraz dolnośląskim, a także w województwach mazowieckim i lubuskim. Wartość wskaźnika ubóstwa skrajnego dla tych obszarów nie przekroczyła w 2012 roku 5%¹⁷⁰.

Raport GUS zajmując się skrajnym ubóstwem i poziomem biedy w Polsce, ukazuje także wydatki gospodarstw domowych. Przeciętne miesięczne wydatki gospodarstw znajdujących się poniżej granicy ubóstwa skrajnego w 2012 roku wyniosły 422 zł w przeliczeniu na osobę dorosłą (z uwzględnieniem oryginalnej skali ekwiwalentności OECD). Jednocześnie wydatki gospodarstw domowych powyżej tejże granicy były na poziomie 1417 zł. Wyszczególniając rodzaje wydatków gospodarstw zagrożonych ubóstwem, można zauważyć, iż 46% wydatków (194 zł) było przeznaczonych na żywność oraz napoje bezalkoholowe, a kolejne 27% na opłaty związane z użytkowaniem mieszkania (łącznie z opłatami za nośniki energii – 112 zł). W sumie na wszystkie pozostałe potrzeby wydawano w tych gospodarstwach przeciętnie w miesiącu w przeliczeniu na osobę dorosłą około 145 zł, to jest ponad pięciokrotnie mniej niż w gospodarstwach żyjących powyżej minimum egzystencji. Co bardzo niepokojące, w rodzinach zagrożonych ubóstwem skrajnym na usługi związane z edukacją, kulturą i rekreacją łącznie wydawano 11 zł¹⁷¹.

GUS badając gospodarstwa domowe, przeprowadził także ankietę, dotyczącą prognozy zmian, zadając pytanie: Jak Pan/Pani sądzi, czy w ciągu najbliższych 12 miesięcy sytuacja materialna Pana/Pani gospodarstwa domowego: poprawi się, raczej się poprawi, pozostanie bez zmian, raczej pogorszy się, pogorszy się? Jedynie 11,3% respondentów wskazało, że sytuacja materialna przez następny rok się poprawi. Większość respondentów wskazała na perspektywę braku zmian (55,8%), a 32,9% uznało, że kolejny rok przyniesie po-

¹⁷⁰ Warto zwrócić uwagę na zróżnicowanie poziomu ubóstwa wewnątrz województw. Przykładowo w województwie mazowieckim zachodzi duża różnica między poziomem ubóstwa w Warszawie a pozostałymi rejonami tego województwa. Otóż o ile wskaźnik ubóstwa skrajnego dla województwa mazowieckiego ogółem należy do najniższych w kraju (5%), o tyle ten sam wskaźnik po wyłączeniu z szacunków stolicy przyjmuje już wartość znacznie wyższą, zbliżając się do średniej dla Polski. Rozdźwięk ten wskazuje na duże różnice pomiędzy stolicą, a pozostałymi regionami województwa. Tamże s. 13.

¹⁷¹ Tamże s. 13-14.

gorszenie sytuacji materialnej ich gospodarstwa domowego (w tym 27,2% – raczej się pogorszy)¹⁷².

Drugim dokumentem, który obrazuje poziom ekonomiczny polskich rodzin, a jednocześnie wskazuje na zakres ich ubóstwa, jest wydany w 2011 roku przez GUS raport pt. *Warunki życia rodzin w Polsce*. Publikacja ta jest oparta na wtórnym wykorzystaniu wyników badań ankietowych przeprowadzonych w gospodarstwach domowych, m.in.: „Budżety gospodarstw domowych”, „Europejskie badanie dochodów i warunków życia”, „Badanie spójności społecznej” „Badania budżetu czasu”¹⁷³. Małżeństwo i rodzina są podstawą życia społecznego i dlatego tak ważna jest troska o ich dobrą kondycję w różnych istotnych wymiarach. Artykuł 18 Konstytucji RP stanowi, że „małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny, rodzina, macierzyństwo i rodzicielstwo znajdują się pod ochroną i opieką Rzeczypospolitej Polskiej”. Wspomniany raport prezentuje m.in. przejawy ubóstwa polskich rodzin¹⁷⁴. Miarą trudnej sytuacji gospodarstw rodzinnych jest m.in. brak możliwości zaspokojenia określonych potrzeb z przyczyn finansowych. Autorzy raportu poddali analizie następujące potrzeby: wyjazd na wypoczynek wszystkich członków gospodarstwa rodzinnego, poniesienie nieoczekiwanego wydatku w wysokości 900 zł, posiadanie samochodu osobowego, wizyta u lekarza specjalisty, możliwość jedzenia mięsa, drobiu, ryb (lub wegetariańskich odpowiedników) co drugi dzień, terminowe regulowanie zobowiązań finansowych (związanych z mieszkaniem oraz rat kredytów i pożyczek) oraz ogrzanie mieszkania stosownie do potrzeb¹⁷⁵. W wynikach badań rozróżniono podział na mieszkańców miast i wsi.

Z podanej listy najczęściej niezaspokojoną potrzebą był wyjazd na wypoczynek wszystkich członków rodziny (57,5% ogółem, 50,9% w miastach i 60,9% na wsi). Największy odsetek gospodarstw rodzinnych, które deklarowały brak możliwości takiego wyjazdu, można zauważyć wśród gospodarstw tworzonych wyłącznie przez osoby niepełnosprawne (76,0% ogółem, 72,4% w mieście i 84,6% na wsi) oraz wśród samotnych rodziców z co najmniej jednym dzieckiem na utrzymaniu i innymi osobami (82,4% ogółem, 77,8% w mieście i 89,2% na wsi)¹⁷⁶.

¹⁷² Tamże s. 15.

¹⁷³ Zob. Główny Urząd Statystyczny. *Warunki życia rodzin w Polsce*. Warszawa 2014. [Publikacja dostępna w Internecie: www.stat.gov.pl].

¹⁷⁴ W. Przygoda. *Posługa charytatywna drogą nowej ewangelizacji*. W: *Polskie drogi nowej ewangelizacji*. Red. K. Świąś, D. Lipiec. Lublin 2014 s. 81.

¹⁷⁵ Główny Urząd Statystyczny. *Warunki życia rodzin w Polsce*. Warszawa 2014 s. 77. [Publikacja dostępna w Internecie: www.stat.gov.pl].

¹⁷⁶ Tamże s. 78.

Niewiele mniej gospodarstw rodzinnych deklarowało brak możliwości pokrycia z własnych środków niespodziewanego wydatku w wysokości 900 zł. Na podstawie ankiety, GUS podał, iż 49,2% ogółu badanych gospodarstw nie było w stanie pokryć takiego wydatku (w tym 47,7% w mieście, 51,8% na wsi). Także w tym przypadku największe trudności z pokryciem z własnych środków wydatku wartości 900 zł mieli samotni rodzice z co najmniej jednym dzieckiem na utrzymaniu i innymi osobami (76,7% ogółem, 77,3% w mieście i 75,9% na wsi) oraz gospodarstwa rodzinne tworzone wyłącznie przez osoby niepełnosprawne (65,9% ogółem, 65,7% w mieście i 66,3% na wsi). Warto zauważyć, że podobnie duże problemy z takim wydatkiem mieli samotni rodzice z co najmniej jednym dzieckiem na utrzymaniu (71,0%)¹⁷⁷.

O wiele mniejszy był odsetek gospodarstw rodzinnych, które deklarowały brak możliwości zakupu samochodu osobowego z powodów finansowych. Ogólnie tej potrzeby nie zaspokoiło 11,0% badanych (12,0% w mieście i 9,3% na wsi), przy czym w przypadku samotnych rodziców z co najmniej jednym dzieckiem na utrzymaniu liczba ta była na poziomie 25,0%¹⁷⁸.

Następną w kolejności potrzebą niezaspokojoną z przyczyn finansowych była możliwość konsultacji z lekarzem specjalistą. Brak takiej możliwości odnotowano dla 24,4% spośród badanych osób w wieku 16 lat i więcej. W porównaniu proporcji w miastach i wsiach warto zauważyć, iż w wielu przypadkach pojawiały się bardzo duże różnice. W przypadku małżeństw i związków nieformalnych bez dzieci na utrzymaniu, różnica w wyniku wyniosła prawie 9% (20,9% w mieście i 29,7% na wsi). Ciekawym jest fakt, iż w przypadku samotnych rodziców z co najmniej jednym dzieckiem na utrzymaniu o wiele częściej deklarację braku możliwości z powodów finansowych dokonania konsultacji z lekarzem specjalistą odnotowano w mieście (40,1%), a różnica wyniosła aż prawie 16% (na wsi 24,3%)¹⁷⁹.

Analizując poziom zaspokojenia wskazanych powyżej potrzeb według typów rodzinnych gospodarstw domowych, można wywnioskować, iż zdecydowanie najczęściej z przy-

¹⁷⁷ Tamże s. 80.

¹⁷⁸ Tamże s. 81. Co ciekawe w raporcie GUS *Jakość życia w Polsce* podany jest odsetek gospodarstw rodzinnych, które nie mają możliwości kupna auta osobowego z przyczyn finansowych z 2011 r. na poziomie 12,4%. Główny Urząd Statystyczny. *Jakość życia w Polsce. Edycja 2014*. Warszawa 2014 s. 6. [Publikacja dostępna w Internecie: www.stat.gov.pl].

¹⁷⁹ Odsetek gospodarstw rodzinnych, które deklarowały brak możliwości z powodów finansowych jedzenia mięsa, drobiu, ryb (lub wegetariańskich odpowiedników) co drugi dzień wyniósł 13,1% (10,9% w mieście, 17,1% na wsi); w przypadku gospodarstw rodzinnych, które co najmniej raz z powodów finansowych deklarowały trudności w terminowym spłacie rat kredytów lub pożyczek wyniósł 10,9% (10,9% w mieście i 11,0% na wsi). Główny Urząd Statystyczny. *Warunki życia rodzin w Polsce*. Warszawa 2014 s. 82-85. [Publikacja dostępna w Internecie: www.stat.gov.pl].

czyn finansowych nie były one zaspokojone u samotnych rodziców z dziećmi na utrzymaniu. W przypadku kilku rodzajów potrzeb (możliwość jedzenia mięsa, dokonywania terminowych opłat za mieszkanie i terminowych spłat rat kredytów lub pożyczek) także w gospodarstwach rodzinnych małżonków (oraz związków nieformalnych) z co najmniej trójką dzieci pozostawały one często niezaspokojone z przyczyn finansowych¹⁸⁰. Zagrożenie ubóstwem częściej dotyczyło rodzin na wsi (23,5%) niż w miastach (11,0%), także rodziny z obszarów wiejskich częściej dotknięte były deprawacją materialną. Według raportu do relatywnie najuboższych gospodarstw rodzinnych w Polsce w 2011 roku należały rodziny z co najmniej trójką dzieci na utrzymaniu, a także gospodarstwa osób samotnie wychowujących dzieci. W tych przypadkach wskaźnik zagrożenia ubóstwem przekraczał 40% na wsi i 25% w miastach¹⁸¹.

Innym wiarygodnym wskaźnikiem pokazującym zakres ubóstwa polskich rodzin w 2011 roku jest ocena zaspokojenia potrzeb dzieci, będących na utrzymaniu rodziny. Wspomniany raport ukazuje na podstawie badań skalę potrzeb dzieci w zakresie żywienia, edukacji, ochrony zdrowia, a także wypoczynku i rozrywki. Zła sytuacja finansowa w niektórych gospodarstwach domowych była powodem niezaspokojenia w pełni tak ważnej potrzeby, jaką jest wyżywienie. Raport pokazuje, iż ponad 3% gospodarstw rodzinnych z co najmniej jednym dzieckiem na utrzymaniu nie było w stanie z powodu ograniczeń finansowych zapewnić swoim dzieciom przynajmniej co drugi dzień mięsa, drobiu, ryby lub odpowiednika wegetariańskiego i prawie tyle samo gospodarstw nie mogło sobie pozwolić na zapewnienie dzieciom przynajmniej kilka razy w tygodniu świeżych owoców lub warzyw. Analizując raport GUS, można stwierdzić, że im więcej w gospodarstwach rodzinnych było dzieci na utrzymaniu, tym większa była trudność w zapewnieniu podstawowych potrzeb. W przypadku wyżywienia dzieci najtrudniejsza sytuacja panowała w rodzinach wielodzietnych. Aż 8,5% rodzin z trójką i więcej dzieci nie mogło zapewnić dzieciom jedzenia przynajmniej co drugi dzień mięsa drobiu, ryby lub wegetariańskiego odpowiednika. W przypadku rodzin z dwójką dzieci ten wynik był dużo mniejszy i wynosił 2,7%, natomiast w sytuacji rodzin z jednym dzieckiem problem ten dotyczył tylko 1,9%. Podobną relację można zauważyć w badaniu zaspokojenia potrzeby jedzenia przynajmniej kilka razy w tygodniu świeżych owoców lub warzyw. Najmniejszą trudność w tej sytuacji miały rodziny z jednym dzieckiem (2,1%), niewiele większą rodziny z dwójką

¹⁸⁰ Tamże s. 82.

¹⁸¹ Tamże s. 86.

dzieci (2,4%), z kolei odsetek ten mocno wzrastał w przypadku rodzin z trójką dzieci i wynosił 7,4%¹⁸².

Drugim rodzajem potrzeb badanych przez GUS były te związane z edukacją. Zdiagnozowano potrzebę zakupu podręczników oraz dodatkowych płatnych zajęć uzupełniających i nadobowiązkowych. Z powodu problemów finansowych 5,5% gospodarstw rodzinnych z co najmniej jednym dzieckiem na utrzymaniu musiało zrezygnować z zakupu wszystkich potrzebnych podręczników¹⁸³. Problem ten występował niemal równie często w gospodarstwach rodzinnych wiejskich, jak i miejskich (odpowiednio 5,7% i 5,4%). Wśród gospodarstw rodzinnych z trójką i więcej dzieci brak możliwości zakupienia niezbędnych podręczników szkolnych deklarowało prawie 14%. Najmniejszy odsetek rezygnujących z zakupu wszystkich podręczników odnotowano wśród gospodarstw z jednym (3,4%) oraz z dwójką dzieci na utrzymaniu (4,5%). Spośród poszczególnych typów gospodarstw rodzinnych, najczęściej to samotni rodzice wychowujący co najmniej jedno dziecko i małżeństwa (oraz związki nieformalne) z trójką dzieci i więcej nie byli w stanie dokonać zakupu wszystkich potrzebnych podręczników dla swoich dzieci. Współczynnik ten wyniósł 17,5% dla samotnych rodziców i 15,5% dla małżeństw z trójką dzieci¹⁸⁴.

Jeżeli chodzi o zaspokojenie potrzeb dodatkowych płatnych zajęć uzupełniających dla dzieci, w tym doksztalcenie z przedmiotów objętych zajęciami obowiązkowymi i kursy przygotowujące do egzaminów, to badania pokazały, iż 15,6% gospodarstw rodzinnych z co najmniej jednym dzieckiem na utrzymaniu musiało zrezygnować z takiej formy edukacji dziecka. Natomiast 14,9% podobnych gospodarstw zrezygnowało z zajęć płatnych nadobowiązkowych (sportowych, muzycznych, plastycznych) dla swoich dzieci. Tak jak w poprzednich statystykach najniższy odsetek tych, którzy rezygnowali z dodatkowych zajęć, odnosił się do gospodarstw z jednym dzieckiem na utrzymaniu (ponad 10%) oraz z dwójką dzieci (13,8% rodzin w przypadku zajęć uzupełniających oraz 14,8% w przypadku zajęć nadobowiązkowych). W sytuacji gospodarstw rodzin wielodzietnych wskaźnik ten prezentował się najgorzej i wyniósł 33,7% dla zajęć uzupełniających i 29,4% dla zajęć nadobowiązkowych¹⁸⁵. Widoczną dysproporcję w zapewnieniu dzieciom dodatkowych zajęć zaobserwowano w poszczególnych typach gospodarstw rodzinnych. Małżeństwa (oraz związki nieformalne) z trójką dzieci i więcej najczęściej rezygnowały z dodatkowych, płatnych zajęć uzupełniających i nadobowiązkowych (odpowiednio 35,1% i 29,7%),

¹⁸² Tamże s. 41-42.

¹⁸³ Tamże s. 127.

¹⁸⁴ Tamże s. 42.

¹⁸⁵ Tamże s. 43.

a w drugiej kolejności samotni rodzice wychowujący co najmniej jedno dziecko (30,5% i 31,6%). Mniejsze problemy z opłaceniem dodatkowych zajęć dla dzieci miały małżeństwa (oraz związki nieformalne) z jednym dzieckiem na utrzymaniu. Jedynie ponad 7% z nich zrezygnowało z takich zajęć¹⁸⁶.

Bardzo ważny problem dotyczący sytuacji dzieci podejmują kolejne badania związane z ich potrzebami w zakresie ochrony zdrowia. GUS zbadał temat płatnych wizyt u lekarzy specjalistów i dentystów oraz możliwość zakupu leków, witamin i innych preparatów. Analiza ukazuje, iż 5,9% gospodarstw rodzinnych z co najmniej jednym dzieckiem na utrzymaniu musiało zrezygnować z niezbędnych dla dzieci płatnych wizyt u lekarzy specjalistów. Liczba ta była podobna tak wśród gospodarstw rodzinnych miejskich, jak i wiejskich, i odpowiednio wynosiła 5,8% i 6,0%. Natomiast konieczność rezygnacji z płatnych wizyt u lekarza dentysty wystąpiła u 6,5% gospodarstw rodzinnych z co najmniej jednym dzieckiem na utrzymaniu. W tym przypadku częściej z takiej wizyty rezygnowały gospodarstwa na wsi (7,1%) niż w mieście (6,1%)¹⁸⁷.

W przypadku zakupów leków, witamin i innych preparatów sytuacja wyglądała o wiele lepiej. Jedynie 3,2% gospodarstw rodzinnych z co najmniej jednym dzieckiem na utrzymaniu zrezygnowało z takich zakupów. Odsetek ten był na podobnym poziomie zarówno w mieście, jak i na wsi. O ile liczba ta była dosyć mała w przypadku gospodarstw rodzinnych z jednym dzieckiem, a także z dwójką dzieci, gdzie wynosiła niemalże tyle samo, bo 2,4%, to trzeba zauważyć, iż w gospodarstwach rodzinnych z trójką i więcej dzieci na utrzymaniu wskaźnik ten był już o ponad 4% wyższy i wynosił 6,7%¹⁸⁸.

Odnosząc się do zapotrzebowania dzieci na wypoczynek oraz różne formy rekreacji, GUS w raporcie o warunkach życia rodzin w Polsce zbadał, jak wiele dzieci mogło przebywać na tygodniowym wypoczynku raz do roku, ile gospodarstw z powodu braku funduszy nie mogło zapewnić dzieciom udziału w wyjściach i imprezach szkolnych, w jak dużej liczbie domów brakowało podstawowego sprzętu rekreacyjno-sportowego dla najmłodszych oraz jak wygląda sytuacja kieszonkowego dla nastoletnich dzieci.

Odsetek gospodarstw rodzinnych z co najmniej jednym dzieckiem na utrzymaniu, zmuszonych do rezygnacji z wysłania dzieci na tygodniowy wypoczynek raz w roku, kształtował się na poziomie 33,3%. O wiele częściej rezygnowały z zaspokojenia tej potrzeby gospodarstwa rodzinnych z co najmniej jednym dzieckiem na wsi, niż w mieście

¹⁸⁶ Tamże s. 44.

¹⁸⁷ Tamże.

¹⁸⁸ Tamże s. 45.

(odpowiednio 42,2% i 27,1%). Największe problemy z zapewnieniem tygodniowego wypoczynku dla swoich dzieci miały rodziny wielodzietne, wśród których 62% nie mogło zaspokoić tej potrzeby. Bariera finansowa uniemożliwiająca wyjazd dzieci na wypoczynek trwający tydzień występowała o wiele rzadziej u rodzin z mniejszą liczbą dzieci. W przypadku rodzin z jednym dzieckiem odsetek ten wyniósł 24%, natomiast w sytuacji rodzin z dwójką dzieci – 32%. Różnicę w zapewnieniu wyjazdu wypoczynkowego dzieciom można także zauważyć porównując małżeństwa (oraz związki nieformalne) z jednym dzieckiem, gdzie 18,7% nie mogło zapewnić takiej formy odpoczynku, oraz małżeństwa (i związki nieformalne) z trójką dzieci i więcej. Tu odsetek był najwyższy i wyniósł aż 63,5%. Także duże trudności z wysłaniem dzieci na wypoczynek mieli samotni rodzice oraz inne osoby z co najmniej jednym dzieckiem na utrzymaniu, z których prawie połowa musiała zrezygnować z takiego wyjazdu (odpowiednio 46,1% i 45,6%)¹⁸⁹.

Mniejszym problemem wśród gospodarstw rodzinnych okazał się udział finansowy w wyjściach i imprezach szkolnych organizowanych przez szkołę. Spośród wszystkich gospodarstw rodzinnych z co najmniej jednym dzieckiem na utrzymaniu brak pieniędzy na udział ich dzieci w różnych wyjściach i imprezach szkolnych deklarowało 7,3% z nich. Większy odsetek odnotowano w gospodarstwach wiejskich, gdzie 9,2% rodzin nie było w stanie zapewnić dzieciom udziału w tego typu wydarzeniach, przy 6,0% rodzin z tym problemem w mieście. Brak możliwości uczestniczenia przez dzieci w wyjściach i innych imprezach organizowanych przez szkołę, w których niezbędny jest udział finansowy rodziców (opiekunów), najczęściej zgłaszany był przez gospodarstwa rodzinne z trójką dzieci i więcej (prawie 18%). Gospodarstwa rodzinne z jednym i dwójką dzieci na utrzymaniu rzadziej zgłaszały problem udziału dzieci w wyjściach i imprezach szkolnych, spowodowany brakiem pieniędzy (odpowiednio 4,4% i 6,5%). Najwyższy odsetek rezygnujących z tego rodzaju wydarzeń odnotowano wśród małżeństw (i związków nieformalnych) z trójką dzieci i więcej. Wyniósł on 20,1%. W małżeństwach (oraz związkach nieformalnych) z dwójką dzieci był on o wiele niższy i spadł poniżej 5% (4,7%)¹⁹⁰.

Raport GUS ukazuje także możliwości zakupu sprzętu rekreacyjno-sportowego (piłki, rowery, deskorolki itp.) oraz zabawek i gier przez gospodarstwa rodzinne. Brak podstawowego sprzętu dla dzieci zgłaszało ponad 6% gospodarstw rodzinnych z co najmniej jednym dzieckiem na utrzymaniu. Podobny odsetek rodzin nie był w stanie, z powodu braku pieniędzy, zapewnić swoim dzieciom gier i zabawek, które były popularne wśród rówie-

¹⁸⁹ Tamże s. 45-46.

¹⁹⁰ Tamże s. 47.

śników. W przypadku zapewnienia najmłodszemu sprzętu sportowego liczba ta była podobna zarówno dla gospodarstw miejskich, jak i wiejskich, natomiast w odniesieniu do zakupu zabawek i gier większe problemy w tej materii miały gospodarstwa z terenów wiejskich, gdyż odsetek ten wyniósł 8,3% przy 4,8% dla rodzin mieszkających w mieście. Najtrudniejsza sytuacja panowała wśród gospodarstw rodzinnych z trójką dzieci i więcej. Udział rezygnujących z zakupu sprzętu rekreacyjno-sportowego wyniósł 12,9%, a 14,7% takich gospodarstw nie mogło, z powodu braku środków finansowych zakupić dzieciom zabawek i gier. Warto zauważyć, że także 18,0% samotnych rodziców z co najmniej jednym dzieckiem na utrzymaniu nie mogło zapewnić podstawowego sprzętu rekreacyjno-sportowego dla najmłodszych¹⁹¹.

Oceniając zaspokojenie potrzeb dzieci będących na utrzymaniu rodziców, raport GUS wziął także pod uwagę możliwość posiadania przez dzieci kieszonkowego (pozwalającego co najmniej raz w miesiącu na wyjście do kina/teatru/dyskoteki/klubu lub kupienie płyty/książki/innego drobiazgu). Pośród gospodarstw rodzinnych z co najmniej jednym dzieckiem na utrzymaniu w prawie 13% z nich dzieci nie otrzymywały kieszonkowego od swych rodziców bądź opiekunów. Częściej ta sytuacja występowała w gospodarstwach wiejskich, bo aż w 15,1% przypadków, a w mieście ten stan odnosił się do 11,0% rodzin. Możliwość zapewnienia kieszonkowego nastoletnim dzieciom była najwyższa wśród małżeństw (i związków nieformalnych) z jednym dzieckiem. Tu odsetek gospodarstw rodzinnych, które rezygnowały z zaspokojenia tej potrzeby wyniósł 4,3%. Jednak z powodu trudności finansowych z zapewnienia kieszonkowego musiało zrezygnować aż 29,5% małżeństw (i związków nieformalnych) z trójką dzieci i więcej oraz 24,8% samotnych rodziców z co najmniej jednym dzieckiem¹⁹².

Podsumowując przywołane dane odnośnie zaspokojenia potrzeb dzieci, można zauważyć, iż największe trudności z ich zaspokojeniem z racji na trudności finansowe miały małżeństwa (i związki nieformalne) z trójką dzieci i więcej. Podobne problemy mieli także samotni rodzice z co najmniej jednym dzieckiem na utrzymaniu. Najrzadziej gospodarstwa rodzinne rezygnowały z wyżywienia i zakupu leków dla dzieci, natomiast najwyższy odsetek braku możliwości zaspokojenia potrzeb najmłodszych występował w przypadku tygodniowego wyjazdu wypoczynkowego raz do roku.

Skalę ubóstwa w Polsce obrazują także badania dotyczące zakresu i formy pomocy kierowanej przez państwo do dzieci oraz do rodziców na dzieci, które wymagają wsparcia

¹⁹¹ Tamże s. 48.

¹⁹² Tamże s. 49.

zarówno finansowego, jak również niepieniężnego i instytucjonalnego. Raport GUS pt. *Dzieci korzystające ze świadczeń pomocy społecznej w Polsce w 2011 roku* pokazuje, iż w 2011 roku świadczenia rodzinne otrzymały rodziny z dziećmi dla ponad 2,6 mln dzieci w wieku poniżej 18 lat. W zbiorowości tej ponad 2,5 mln dzieci żyło w rodzinach, w których dochód na osobę uprawniał do zasiłku rodzinnego. Pozostałe około 100 tys. dzieci otrzymywało tylko zasiłek pielęgnacyjny, wypłacany niezależnie od dochodu¹⁹³. Badając strukturę rodzin pobierających zasiłek rodzinny według stopnia urbanizacji miejsca zamieszkania, można zauważyć, że większość takich rodzin (58,9%) zamieszkuje wieś i małe miasteczka, czyli obszary o niskim stopniu urbanizacji. Pozostałe rodziny niemal w równym stopniu zamieszkują obszary o średnim stopniu urbanizacji, czyli średnie miasta i otaczające je duże gminy (22,1%), oraz obszary o wysokim stopniu urbanizacji (19,0%). Tę ostatnią grupę stanowią rodziny żyjące w metropoliach i w większych miastach¹⁹⁴.

Warto ponadto zauważyć, że spośród wszystkich rodzin pobierających zasiłki rodzinne w 2011 roku, 341 tys. z nich, to jest około 25%, były rodzinami niepełnymi. Najwięcej rodzin niepełnych pobierających taki zasiłek występowało w większych miastach (41%). W małych miastach i na wsi liczba ta nie przekraczała 19% ogółu wszystkich rodzin otrzymujących zasiłki rodzinne¹⁹⁵.

Główny Urząd Statystyczny podając szczegółowe dane odnośnie rodzin, które pobierają zasiłki rodzinne, zwrócił także uwagę na dochód, jaki te rodziny osiągają. Aby dana rodzina mogła otrzymać zasiłek rodzinny jej przeciętny dochód na jednego członka nie mógł przekraczać 504 zł i 583 zł w rodzinie z dzieckiem niepełnosprawnym. Tymczasem około 675 tys. rodzin, co stanowi 48% ogółu, osiągnęło przeciętny miesięczny dochód mniejszy niż połowa progu dochodowego (252 zł i 292 zł w rodzinie z dzieckiem niepełnosprawnym). Na uwagę zasługuje fakt, iż ponad 280 tys. rodzin (około 20%) nie ma żadnych dochodów lub osiąga bardzo małe dochody, nie wyższe niż 100 zł miesięcznie na osobę. Większość rodzin pobierająca zasiłek rodzinny ma dochód nie wyższy niż 400 zł na osobę. Natomiast sytuacja rodzin niepełnych jest jeszcze trudniejsza. Około 11,0% rodzin, które w 2011 roku pobierały zasiłek rodzinny, nie miały żadnego dochodu, a kolejne 12,0% uzyskiwało dochód miesięczny niższy niż 100 zł na osobę. Ponad 53,0% wszyst-

¹⁹³ Główny Urząd Statystyczny. *Dzieci korzystające ze świadczeń pomocy społecznej w Polsce w 2011 roku*. Kraków 2013 s. 26. [Publikacja dostępna w Internecie: www.stat.gov.pl].

¹⁹⁴ Tamże.

¹⁹⁵ Tamże s. 29.

kich rodzin niepełnych korzystających z zasiłku rodzinnego nie przekraczało dochodów stanowiących połowę wysokości progu uprawniającego do zasiłku rodzinnego¹⁹⁶.

Aby lepiej zobrazować poziom ubóstwa dzieci w Polsce, warto również odwołać się do danych Funduszu Narodów Zjednoczonych na rzecz dzieci (UNICEF). Opublikował on w maju 2012 roku raport pt. *Ubóstwo dzieci w krajach rozwiniętych*, w którym wykorzystano m.in. wyniki Europejskiego Badania Dochodów i Warunków Życia Ludności (EU-SILC) z 2009 roku¹⁹⁷. Raport ten przedstawia najnowsze światowe dane dotyczące deprawacji i względnego ubóstwa dzieci. Z danych raportu wynika, że w naszym kraju 14,5% dzieci w wieku poniżej 18 lat, to jest około 1050 tys., było zagrożonych ubóstwem względnym. W porównaniu z innymi krajami, które zostały przebadane Polska zajmuje dopiero 25. miejsce (na 35 badanych jednostek) licząc od najniższej wartości tego wskaźnika 4,7% w Islandii. Przed Polską znalazły się m.in. takie kraje jak: Słowenia (6,3%), Czechy (7,4%), Niemcy (8,5%), Węgry (10,3%), Słowacja (11,2%) czy Estonia (11,9%)¹⁹⁸. Za zagrożone ubóstwem względnym uznano dzieci żyjące w gospodarstwach domowych dysponujących dochodem, po uwzględnieniu rozmiaru i składu rodziny, wynoszącym mniej niż 50% mediany rocznego ekwiwalentnego dochodu do dyspozycji w danym kraju.

Przedstawione wyżej dane z raportów GUS i UNICEF obrazują konkretne przejawy i skalę ubóstwa w Polsce. Dane te stanowią wyzwanie dla władz państwowych, które mają obowiązek troszczyć się o najbardziej potrzebujących¹⁹⁹. Warto zauważyć, iż według badań w 2011 roku 25,6% gospodarstw rodzinnych odczuwało konieczność korzystania z pomocy finansowej²⁰⁰. Także wspólnota Kościoła nie może być obojętna na te informacje. Ludzi ubogich, a zwłaszcza potrzebujących dzieci, nie można pozostawić bez pomocy. Miarą wartości systemu społeczno-politycznego państwa jest troska o najsłabsze ogniwo łańcucha łączącego poszczególne osoby i grupy w społeczeństwie. Dojrzałe społeczeństwo demokratyczne dba o każdego ze swoich obywateli, wspiera słabych i stwarza dla nich

¹⁹⁶ Tamże s. 30.

¹⁹⁷ Analiza dotycząca względnego ubóstwa dzieci dotyczy następujących 35 krajów: Australii, Austrii, Belgii, Bułgarii, Cypru, Czech, Danii, Estonii, Finlandii, Francji, Grecji, Hiszpanii, Holandii, Islandii, Irlandii, Japonii, Kanady, Litwy, Luksemburga, Łotwy, Malty, Niemiec, Nowej Zelandii, Norwegii, Polski, Portugalii, Rumunii, Słowacji, Słowenii, Szwecji, Szwajcarii, Stanów Zjednoczonych, Węgier i Włoch.

¹⁹⁸ UNICEF Innocenti Research Centre (2012). *Ubóstwo Dzieci: Najnowsze dane dotyczące ubóstwa dzieci w krajach rozwiniętych, Innocenti Report Card 10*, UNICEF Innocenti Research Centre, Florencja s. 3 [Publikacja dostępna w Internecie: www.unicef.pl].

¹⁹⁹ Obowiązek ten wynika z Konstytucji RP art. 67, 71 i 75.

²⁰⁰ Główny Urząd Statystyczny. *Warunki życia rodzin w Polsce*. Warszawa 2014 s. 87. [Publikacja dostępna w Internecie: www.stat.gov.pl].

szanse rozwoju²⁰¹. Nie tylko władze państwowe i samorządowe są zobowiązane do pomocy potrzebującym, ale także różne organizacje „non-profit”. To ich obecność i działalność pokazuje, na ile w danym kraju jest obecna idea społeczeństwa obywatelskiego.

Wielka skala ubóstwa w Polsce, niskie zarobki, prawie 2,8 mln osób zagrożonych ubóstwem skrajnym w Polsce i ponad 1 mln dzieci zagrożonych ubóstwem względnym nie mogą być niezauważone przez Kościół i jego instytucje. Z pewnością dane te powinny wziąć pod uwagę w swojej działalności również żeńskie zgromadzenia zakonne, które w dużej części w swoich charyzmatkach mają zawartą służbę bliźniemu. Wiele zakonów ma za zadanie świadczyć o Bożym miłosierdziu, służyć innym, poświęcić się pracy apostołskiej. Brak działalności dla ubogich byłby więc sprzeniewierzeniem się własnej duchowości. Przywołane dane dotyczące skali ubóstwa w Polsce pokazują, iż działalność charytatywna Kościoła, w tym żeńskich zgromadzeń zakonnych, jest nadal potrzebna i bardzo oczekiwana. Siostry zakonne mają szerokie pole działania wobec rodzin i dzieci, zwłaszcza rodzin wielodzietnych, wobec rodziców samotnie wychowujących dzieci, rodzin z osobami niepełnosprawnymi i chorymi. Analiza raportów GUS może pomóc zgromadzeniom, by lepiej odpowiadać na potrzeby cierpiących z powodu ubóstwa, by trafniej rozdzielać posiadane środki na ten cel, by pomoc była bardziej efektywna i docierała do większej liczby osób ubogich. Także analiza zaspokojenia potrzeb dzieci może pomóc w lepszym rozplanowaniu pracy w ośrodkach dla najmłodszych, tym bardziej, że pomoc najbardziej potrzebującym jest wyrazem wiarygodności posłannictwa zakonów w świecie.

Misja Kościoła Chrystusowego jest emanacją miłości Bożej w świecie. Bóg jest miłością i pragnie, by w Jego miłości znaleźli swoje uczestnictwo ludzie. Szczególnie do partycypacji w miłości osób Bożych powołane są osoby konsekrowane. Są one widzialnymi znakami rzeczywistości eschatycznej, której istotą będzie egzystencja wszystkich zbawionych w miłosnej komunii z osobami Bożymi. Nauczanie Kościoła po Soborze Watykańskim II wskazuje, że w życiu doczesnym osoby konsekrowane, w tym siostry ze zgromadzeń zakonnych, są powołane do tego, by dawać żywe świadectwo o Bogu, który jest miłością, wszędzie tam, gdzie pełnią swoją posługę. Przedstawione wyżej raporty o stanie ubóstwa społeczeństwa polskiego pokazują, jak konieczne jest świadectwo posługi charytatywnej wobec poszczególnych osób i całych grup społecznych potrzebujących wsparcia materialnego, psychicznego, społecznego i duchowego.

²⁰¹ W. Przygoda. *Posługa charytatywna drogą nowej ewangelizacji*. W: *Polskie drogi nowej ewangelizacji*. Red. K. Świąs, D. Lipiec. Lublin 2014 s. 84.

ROZDZIAŁ II

Posługa charytatywna w kręgu rodziny, dzieci i młodzieży oraz osób starszych

Rodzina od zarania dziejów Kościoła należała do priorytetów w jego posłudze zbawczej. Nie tylko głoszenie słowa Bożego i animację liturgii Kościoła domowego postrzegano jako ważne zadania wspólnot eklezjalnych względem rodziny, lecz także wspomaganie charytatywne rodzin ubogich, a szczególnie dzieci osieroconych oraz wdów i wdowców, było traktowane z należytą uwagą i troską. Znaczną część zadań opiekuńczych w środowisku rodziny przejęły z czasem pojawiające się na przestrzeni dziejów zakony poświęcające się wielorakim formom apostołatu, w tym dziełom miłosierdzia. W jakim zakresie we współczesnej Polsce żeńskie zgromadzenia zakonne podejmują zadania charytatywne w kręgu rodziny, dzieci i młodzieży, a także osób starszych zostanie przedstawione w tym rozdziale rozprawy.

2.1. Troska o rodzinę

Małżeństwo i rodzina dla Kościoła katolickiego są najcenniejszym dobrem (FC 1), gdyż z nimi związana jest przyszłość świata i ewangelizacji (por. FC 65, 86). Kościół jest nieustannie zatroskany o człowieka, który wzrasta i uświęca się w rodzinie. To rodzina jest „pierwszą i z wielu względów najważniejszą drogą” człowieka, spełnia podstawową funkcję, ponieważ właśnie w rodzinie człowiek przychodzi na świat i rodzinie zawdzięcza fakt bycia człowiekiem (List do Rodzin, 2). Rodzina jest w stanie zaspokoić potrzebę przyjaźni, rozwoju uczuć wyższych, bezpieczeństwa, posiadania dzieci oraz inicjacji w życie religijne i eklezjalne¹. Poprzez życie małżeńskie zdecydowana większość chrześcijan odpowiada na

¹ W. Przygoda. *Praca charytatywna w kręgu rodziny w świetle nauczania Kościoła współczesnego*. „Perspectiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne” 2: 2003 nr 2 s. 125.

Boże wezwanie do świętości i uczestniczy w misji Kościoła². W swoim nauczaniu o rodzinie św. Jan Paweł II przypominał, iż przez rodzinę idzie przyszłość ludzkości. Podkreślał, że jest „rzeczą nieodzowną i nagłą, aby każdy człowiek dobrej woli zaangażował się w sprawę ratowania i popierania wartości i potrzeb rodziny” (FC 86). Zachęcał ponadto, aby „ci, którzy przez wiarę poznają w pełni wspaniały zamysł Boży, mieli jeszcze jeden powód, ażeby wziąć sobie do serca rzeczywistość rodziny w naszych czasach, tych czasach próby i łaski” (FC 86).

Kryzys małżeństwa i rodziny, o czym świadczą chociażby liczby rozwodów, wymaga szczególnej troski Kościoła o podstawową komórkę życia społecznego. To w rodzinie i w młodzieży upatruje się nadzieję przyszłego społeczeństwa świadomie zaangażowanego w życie Kościoła³. Kościół ma zatem obowiązek troszczyć się o rodziny chrześcijańskie, bronić je przed zagrożeniami, a także wspierać w sytuacjach niewydolności, patologii lub braku warunków do realizacji podstawowych funkcji⁴. Na rodzinie skupia się przede wszystkim działalność misyjna Kościoła. Wynika to z faktu, iż ta podstawowa ludzka społeczność żyje dziś pośród licznych trudności i zagrożeń, i w związku z tym potrzebuje ewangelizacji i konkretnego wsparcia. Chrześcijańskie rodziny odgrywają decydującą rolę w wychowaniu w wierze i budowaniu Kościoła jako wspólnoty⁵. Ze względu na narastające problemy i zagrożenia dotyczące rodzinę, Kościół pochyla się nad nią w sposób jeszcze bardziej zdecydowany.

Jedną z form troski o rodzinę jest pomoc charytatywna Kościoła. W Polsce w tym zakresie dużą rolę odgrywają żeńskie zgromadzenia zakonne, które obecnie prowadzą rozległą działalność na rzecz rodzin będących w szczególnej potrzebie. Do dzieł, jakie prowadzą żeńskie zakony, wspierając rodziny w różnorodny sposób, należą domy samotnej matki, fundacje i stowarzyszenia „pro life”, rodzinne domy pomocy, punkty interwencji kryzysowej, ośrodki dla kobiet z dziećmi, rodziny zastępcze, poradnie rodzinne, szkoły rodzenia oraz okna życia. Siostry zakonne posługują także w wielu charytatywnych dziełach diecezjalnych, samorządowych. Jednak w niniejszej rozprawie autor skupia się na działalności własnej zakonów żeńskich.

² DPSP. *Powołanie do życia w małżeństwie i rodzinie*. Nr 1 s. 29.

³ K. Pawlina. *Kościół w Polsce wobec nowej ewangelizacji*. „*Studia Theologica Varsaviensia*” 32:1994 nr 2 s. 143.

⁴ W. Przygoda. *Posługa charytatywna Kościoła w Polsce. Studium teologiczno-pastoralne*. Lublin: Wydawnictwo KUL 2004 s. 187.

⁵ Benedykt XVI. *Rodzina chrześcijańska wspólnotą wychowania i wiary*. Przemówienie do uczestników Kongresu Diecezji Rzymskiej. 06.06.2005. OsRomPol 26:2005 nr 9 s. 30-33.

Spośród żeńskich zgromadzeń zakonnych, które zajmują się działalnością charytatywną, w sposób szczególny posługą na rzecz rodzin wyróżniają się: Zgromadzenie Sióstr Antonianek od Chrystusa Króla Trzeciego Zakonu Regularnego św. Franciszka z Asyżu (antonianki), Zgromadzenie Sióstr Miłosierdzia św. Karola Boromeusza (boromeuszki trzebnickie), Zgromadzenie Sióstr św. Katarzyny Dziewicy i Męczennicy (katarzynki), Zgromadzenie Sióstr Maryi Niepokalanej, Zgromadzenie Sióstr Matki Bożej Miłosierdzia, Zgromadzenie Sióstr Miłosierdzia św. Wincentego à Paulo (szarytki), Zgromadzenie Sióstr Małych Misjonarek Miłosierdzia (orionistki), Zgromadzenie Sióstr Benedyktynek Samarytanek Krzyża Chrystusowego (benedyktynki samarytanki), Zgromadzenie Służebnic Matki Dobrego Pasterza (pasterzanki) oraz Zgromadzenie Sióstr Urszulanek N.M.P. z Gandino.

Dla kobiet i matek, które znajdują się w trudnej sytuacji życiowej w okresie przed i po porodzie, dla matek z małoletnimi dziećmi zakony żeńskie służą pomocą w domach samotnej matki. Z danych Sekretariatu Konferencji Wyższych Przełożonych Żeńskich Zgromadzeń Zakonnych w Polsce wynika, iż w 1989 roku siostry zakonne prowadziły 8 domów samotnej matki. Liczba ta jednak w przeciągu 5 lat wzrosła do 13 domów⁶. W 1996 roku w 10 domach samotnej matki pracowało 31 sióstr a opiekę znalazło tam 132 osoby⁷. Na zakończenie 2010 roku do zakonów żeńskich należało 7 domów samotnej matki (z 22 siostrami zakonnymi i 112 podopiecznymi) oraz 1 dom dla bezdomnych kobiet z dziećmi⁸. Z ostatnich danych statystycznych zebranych i opublikowanych przez Konferencję Wyższych Przełożonych Żeńskich Zgromadzeń Zakonnych w Polsce w 2014 roku wynika, iż istniało wówczas 5 domów samotnej matki. Posługiwało w nich 14 sióstr, które opiekowały się 90 osobami⁹.

Obecnie w Polsce istnieje 9 domów samotnej matki prowadzonych przez siostry zakonne. Posługują w nich siostry ze zgromadzeń: antonianek, Matki Bożej Miłosierdzia, orionistek, samarytanek, Służebnic Matki Dobrego Pasterza oraz urszulanek z Gandino. W 2015 roku 32 siostry pracujące w domach samotnej matki sprawowały opiekę nad 188 podopiecznymi (matkami i dziećmi)¹⁰. Jedną z najstarszych placówek w Polsce troszczą-

⁶ SKWPZZZ. *Zestawienie statystyczne o dziełach prowadzonych przez Zgromadzenia Zakonne Żeńskie*. Warszawa 10.03.1994.

⁷ Warto dodać, że w 1996 roku siostry posługiwały także w 16 domach prowadzonych przez inne instytucje, gdzie przebywało aż 311 podopiecznych. SKWPZZZ. *Statystyka Dzieł własnych i prowadzonych przez innych, zatrudniających siostry zakonne stan na dzień 31.12.1996 r.*

⁸ SKWPZZZ. *Statystyka – Dzieła własne. Stan na 01.01.2011.*

⁹ SKWPZZZ. *Statystyka. Dzieła własne, stan na 31.12.2013 r.*

¹⁰ Dane zebrane przez autora rozprawy: ArPrA. *Dzieła charytatywne ZMBM*. Korespondencja s. M. Nulla do B. Wink. 14.11.2015; ArPrA. *Informacje Praca naukowa. Siostry orionistki*. Korespondencja s. M. Judyta do B. Wink. 23.10.2015; ArPrA. *Zgromadzenie Samarytanek. Wykaz dzieł*. Korespondencja s. Elia Wierz-

cych się o samotne kobiety i matki jest Dom Samotnej Matki w Wiernej Rzece k. Małogoszczy (diecezja kielecka) należący do Zgromadzenia Służebnic Matki Dobrego Pasterza. Dom powstał w 1989 roku. Jest on prowadzony przez siostry pasterzanki oraz Towarzystwo Pomocy św. Brata Alberta. Przez 25 lat istnienia domu, pomoc otrzymało 310 matek, 130 dzieci i 112 noworodków. Placówka w Wiernej Rzece jest przeznaczona dla matek spodziewających się dziecka, porzuconych przez partnera, nieakceptowanych przez rodziców, ubogich i bez środków do życia. W pierwszych latach istnienia do Wiernej Rzeki przybywały kobiety niemal z całej Polski, szukając pomocy u siostr¹¹. W domu samotnej matki kobiety mogą przebywać do pół roku, ale wiele z nich także po opuszczeniu ośrodka utrzymuje kontakt z siostrami. Szukają pomocy duchowej, rady i wsparcia¹².

Aż 4 domy samotnej matki prowadzi Zgromadzenie Matki Bożej Miłosierdzia, które w ten sposób realizuje swój charyzmat ratowania zagubionych dusz przez współpracę ze zbawczym miłosierdziem¹³. Siostry spełniają misję niesienia pomocy matkom, które znalazły się w sytuacji kryzysowej: spodziewają się dziecka i z tego powodu są wyrzucane z rodzinnego domu lub nie mogą już w tym domu zostać. Przeżywają dramat, załamują się, a rodzina i znajomi nie chcą lub nie mogą im pomóc. Dla przykładu dom w Białej k. Płocka powstał jako pierwsza tego typu placówka w całym województwie mazowieckim. Kobiety trafiają tam różnymi drogami: przez opiekę społeczną, Ośrodek Interwencji Kryzysowej, dzięki sugestii znajomego księdza. Podopieczne oprócz opieki mają także obowiązki – zaopiekować się własnymi dziećmi. Siostry zapewniają im opiekę duchową, co dwa tygodnie uczestniczą w spotkaniach prowadzonych przez duszpasterza i przechodzą kate-

chowska do B. Wink. 16.04.2015. ArPrA. *Urszulanki z Gandino*. Korespondencja s. Edyta do B. Wink. 19.05.2016; *Wiarna: Dom Samotnej Matki – jeden z pierwszych w Polsce – ma już 25 lat* [online] [data dostępu 20.05.2015] dostępny w Internecie: <https://ekai.pl/wiarna-dom-samotnej-matki-jeden-z-pierwszych-w-polsce-ma-juz-lat/>; *Centrum Służby Rodzinie*. [online] [data dostępu 20.04.2015] dostępny w Internecie: <http://www.csr.org.pl/?page=201>.

¹¹ *Wiarna: Dom Samotnej Matki – jeden z pierwszych w Polsce – ma już 25 lat* [online] [data dostępu 20.05.2015] dostępny w Internecie: <https://ekai.pl/wiarna-dom-samotnej-matki-jeden-z-pierwszych-w-polsce-ma-juz-lat/>.

¹² A. Dziarmaga. *Wiarna rzeka. Gwiazdka w wakacje*. „Niedziela” (Edycja kielecka) 2015 nr 35 s. 6.

¹³ Konstytucja Zgromadzenia Matki Bożej Miłosierdzia mówi, iż „szczególnym zadaniem Zgromadzenia jest pomaganie dziewczętom i kobietom nieprzystosowanym społecznie, potrzebującym głębokiej odnowy moralnej. Działaniem zapobiegającym demoralizacji obejmuje Zgromadzenie również dzieci oraz inne osoby potrzebującego moralnego wsparcia i chrześcijańskiego miłosierdzia, bez względu na wiek i płeć” (art. 4). „Duchowość Zgromadzenia Matki Bożej Miłosierdzia streszcza się w słowie: miłosierdzie. Każda siostra usiłuje ma się starać, by miłosierdzie wyrażało się w całej jej istocie, przenikając jej myśli, słowa i działanie” (art. 7). Konstytucje Zgromadzenia Sióstr Matki Bożej Miłosierdzia. Warszawa-Rzym 1985.

chezę dla dorosłych. Co wydaje się szczególnie ważne, podopieczne czują się w tym ośrodku jak w prawdziwym domu, gdzie panuje nastrój ciepła i bezpieczeństwa¹⁴.

Dom Samotnej Matki i Dziecka w Legionowie, prowadzony przez Zgromadzenie Sióstr Urszulanek N.M.P z Gandino, jest częścią większego dzieła o nazwie Centrum Promocji Życia. Jest ono ukierunkowane na pomoc rodzinie i troskę o życie ludzkie. Powstało w 2006 roku. W skład centrum, poza domem samotnej matki przeznaczonym dla 20 osób, wchodzi przedszkole dla 75 dzieci oraz mieszkanie chronione dla 3 pełnoletnich dziewcząt, które opuściły dom dziecka i pragną się usamodzielnąć. Centrum Promocji Życia prowadzi także Ośrodek Pomocy Psychologicznej „Przemiana” oferujący profesjonalną pomoc psychologiczną. Jest przeznaczony dla osób zainteresowanych rozwojem osobistym, doświadczających trudności i problemów w życiu prywatnym, małżeńskim czy wychowawczym. Całą działalność Centrum Promocji Życia wspiera Fundacja „Anieli”. Ma ona na celu organizowanie i udzielanie wsparcia osobom i rodzinom w trudnościach i w ich prawidłowym funkcjonowaniu. Fundacja inicjuje i realizuje programy z zakresu pomocy społecznej, których zadaniem jest pomoc rodzinom i osobom w trudnych sytuacjach życiowych i zagrożonych wykluczeniem społecznym. Wspiera także kobiety w trudnej sytuacji życiowej, realizując wszelkie formy pomocy, zapobiegając i przeciwdziałając przemocy¹⁵.

Dużą pomocą dla wielu kobiet i matek z dziećmi w sytuacjach kryzysowych są dzieła Zgromadzenia Sióstr Maryi Niepokalanej. We Wrocławiu od 2005 roku siostry prowadzą, przy współpracy ze Stowarzyszeniem „Misja Dworcowa” im ks. Jana Schneidera¹⁶, całodobowy ośrodek dla kobiet i kobiet z dziećmi. Ośrodek jest przeznaczony dla 15 osób¹⁷.

Znana w całej Polsce jest działalność Stowarzyszenia „Po-Moc” dla Kobiet i Dzieci im. Maryi Niepokalanej w Katowicach prowadzonego przez s. Annę Bałchan. Stowarzy-

¹⁴ *Biała koło Płocka – Dom (nie)samotnych matek*. [online] [data dostępu: 24.07.2016] dostępny w Internecie: <http://www.tp.com.pl/aktualnosci/biala-kolo-plocka-dom-niesamotnych-matek.html>.

¹⁵ ArPrA. *Urszulanki z Gandino*. Korespondencja s. Edyta do B. Wink. 19.05.2016; *Fundacja Aniela. Statut*. [online] [data dostępu: 24.05.2016] dostępny w Internecie: <http://urszulanki-gandino.com/fundacja-aniela.html>.

¹⁶ Według statutu celem Stowarzyszenia jest: „a) pomoc dzieciom i dorosłym zagrożonym przemocą, seksualną, fizyczną, psychiczną i emocjonalną; b) pomoc społeczna, w tym pomoc rodzinom i osobom w trudnej sytuacji życiowej oraz wyrównywanie szans tych rodzin i osób; c) działalność charytatywna; d) upowszechnianie i ochrona praw kobiet oraz działalność na rzecz równych praw kobiet i mężczyzn; e) nauka, edukacja, oświata i wychowanie; f) porządek i bezpieczeństwo publiczne oraz przeciwdziałanie patologiom społecznym; g) promocja i organizacja wolontariatu. Zob. *Misja dworcowa. Misje i cele stowarzyszenia*. [online] [data dostępu: 03.08.2016] dostępny w Internecie: <http://www.misjadworcowa.com.pl/o-nas/misja-i-cele-stowarzyszenia/>.

¹⁷ ArPrA. *Dzieła charytatywne cz. 2. Misja Dworcowa*. Korespondencja M. Justyna Wojcieszak do B. Wink. 03.03.2016.

szenie oferuje kompleksową pomoc kobietom oraz ich dzieciom w sytuacjach kryzysowych. Adresatami pomocy są ofiary przemocy domowej i nadużyć, ofiary handlu ludźmi i przymuszonej prostytucji. Osoby te dzięki pomocy stowarzyszenia mają zapewnione bezpieczne schronienie w całodobowym ośrodku rehabilitacyjno-wychowawczym, otrzymują pomoc socjalno-bytową, terapeutyczną, prawną i duchową. Pracownicy stowarzyszenia (11 osób, w tym 3 siostry) towarzyszą podopiecznym w procesie rozwoju osobistego, aktywizacji zawodowej oraz pomagają zdobywać umiejętności wychowawcze i prowadzenia domu¹⁸.

Działalność stowarzyszenia jest bogata i różnorodna, prowadzona na wielu płaszczyznach. Dla przykładu, w 2014 roku stowarzyszenie prowadziło punkt konsultacyjny dla ofiar przemocy domowej, handlu ludźmi i osób w trudnych sytuacjach życiowych. Pomoc była udzielana poprzez bezpłatne wsparcie psychologiczne, terapeutyczne i prawne¹⁹. Stowarzyszenie realizowało również wiele projektów dofinansowanych przez urzędy województwa, miasta czy gminy. Między innymi przez cały 2014 rok prowadziło projekt „Poradnictwo specjalistyczne dla kobiet dotkniętych prostytucją, handlem kobiet i przemocą domową”, w którym zaoferowano 152 godz. terapii indywidualnej. W ramach projektu „Kryzys początkiem nowego – aktywizacja zawodowa”, 15 kobiet zostało skierowanych na szkolenia i kursy zawodowe. Zorganizowano także 3-dniowy wyjazd turystyczny dla uczestniczek projektu oraz ich dzieci. W projekcie wzięło udział 25 kobiet będących osobami bezdomnymi, bezrobotnymi, wykluczonymi społecznie. Wśród innych ciekawych inicjatyw warto wymienić projekty: „Mój kolorowy świat” (renowacja i wyposażenie placu zabaw i ośrodka dla ofiar handlu ludźmi) oraz „Wesoły świat dziecka” (renowacja ośrodka Stowarzyszenia Po-Moc, rozbudowa placu zabaw).

Stowarzyszenie „Po-Moc” prowadzi także całodobowy Ośrodek Rehabilitacyjno-Wychowawczy w Katowicach dla kobiet i kobiet z dziećmi, ofiar przemocy, przymusowej prostytucji i handlu ludźmi. W 2014 roku schronienie w tym domu uzyskały 52 osoby (30 kobiet i 22 dzieci). Ośrodek zapewnia nie tylko schronienie. Podopieczni mogą również skorzystać z całodobowej opieki socjalnej, wielu zajęć terapeutyczno-rehabilitacyjnych, zajęć przygotowujących do radzenia sobie w trudnych sytuacjach życiowych, doradztwa zawodowego, a także pomocy w odzyskaniu równowagi psychicznej i duchowej oraz po-

¹⁸ ArPrA. *Dzieła charytatywne. PoMoc*. Korespondencja M. Justyna Wojcieszak do B. Wink. 03.03.2016.

¹⁹ W Punkcie Konsultacyjnym udzielono w sumie pomocy w wymiarze 1008 godzin. ArPrA. *Dzieła charytatywne. PoMoc*. Korespondencja M. Justyna Wojcieszak do B. Wink. 03.03.2016.

czucia własnej wartości i godności. Bogata działalność stowarzyszenia sprawiła, iż różnoraka pomoc materialna, duchowa, terapeutyczna trafiła tylko w 2014 roku do 6719 osób²⁰.

W optyce swojej działalności charytatywnej dostrzegają potrzebę pomocy rodzinom także siostry katarzynki. Zgromadzenie Sióstr św. Katarzyny Dziewicy i Męczennicy prowadzi w Braniewie od 2007 roku Katolicki Ośrodek Wsparcia dla Dzieci i Młodzieży. Powstał on w wyniku przekształcenia Domu Dziennego Pobytu Dziecka i przedszkola w niepubliczną, wielofunkcyjną placówkę opiekuńczo-wychowawczą. W skład placówki wchodzi dom dziecka – „Mieszkanie dla dzieci” dla 14 wychowanków, świetlica terapeutyczna dla 25 dzieci, punkt interwencji kryzysowej przeznaczony na czasowy pobyt dla dzieci i matek z dziećmi oraz „Mieszkanie usamodzielnienia” dla wychowanków od 14-go roku życia²¹.

Katolicki Ośrodek Wsparcia dla Dzieci i Młodzieży w Braniewie udziela wielorakiego wsparcia osobom, które borykają się z problemami i trudnościami bardzo bolesnymi, bo zakorzenionymi w rodzinie pochodzenia. Obecnie głównym powodem umieszczenia przez sąd rodzinny dzieci i młodzieży w tym ośrodku jest społeczna i wychowawcza dysfunkcyjność rodzin biologicznych. Do placówki trafiają dzieci z bagażem traumatycznych przeżyć, dzieci odrzucone, które doznały różnorodnych form przemocy, zaniedbywane przez lata, nieakceptowane przez rodziców, świadkowie nadużywania alkoholu, awantur, przestępstw, nierzadko rozpadu rodziny. Słabość rodzin powoduje, że w Katolickim Ośrodku Wsparcia znajdują się podopieczni w znacznym stopniu zaniedbani, odbiegający od normy rozwoju psychofizycznego, przejawiający zaburzenia osobowości oraz nieprzystosowanie społeczne²².

Według opinii psychologów większość podopiecznych różnorodnych ośrodków interwencji kryzysowej trafia do nich w wyniku ogromnych zaniedbań rodziców, a mimo to dom rodzinny jest upragnionym miejscem, za którym każde dziecko tęskni i do którego pragnie wrócić. Dzieci wypierają złe wspomnienia, idealizują rodziców, kochają wbrew wszystkiemu i wciąż czekają na rodzinę. Właśnie dlatego nadrzędnym zadaniem dla pracowników ośrodka wsparcia pozostaje praca z rodziną biologiczną lub poszukiwanie rodzin zastępczych, w których potrzeby dzieci byłyby zaspokajane w sposób najpełniejszy. Czasami jest to niemożliwe i dzieci do pełnoletności pozostają mieszkańcami ośrodka wsparcia. Wówczas zadaniem dorosłych pozostaje z jednej strony – zaspokajanie bieżą-

²⁰ Tamże.

²¹ ArPrA. *Katolicki Ośrodek Wsparcia – Braniewo*. Korespondencja s. Angela Krupińska do B. Wink. 23.04.2016.

²² Tamże k. 1-2.

cych potrzeb dzieci, z drugiej zaś – dbałość o jak najpełniejszy ich rozwój i przygotowanie do samodzielnego życia²³. Obecnie w Katolickim Ośrodku Wsparcia dla Dzieci i Młodzieży w Braniewie pracuje 3 siostry zakonne, które zajmują się 26 podopiecznymi. Od 2006 roku placówka zaopiekowała się 83 dziećmi, spośród których 29 powróciło do rodziny, 9 usamodzielniało się, 2 dzieci zostało zaadoptowanych, 11 umieszczono w rodzinie zastępczej, 2 umieszczono w rodzinnym domu dziecka, a 3 dzieci przeszło do innego domu dziecka. Warto dodać, że ośrodek troszczy się również o ubogich. Codziennie placówka wydaje ponad 50 obiadów dla ubogich rodzin oraz kolacje dla około 20 dzieci ze świetlicy miejskiej²⁴.

Jedną z najciekawszych inicjatyw służących pomocy rodzinom jest Fundacja „Evangeliū Vitae” we Wrocławiu założona przez siostry boromeuszki trzebnickie. Fundacja powstała w 2006 roku, by wspomóc zakon w przywróceniu do funkcjonowania ich dawnego, a później odzyskanego zrujnowanego szpitala we Wrocławiu²⁵. Podstawowym celem fundacji jest utworzenie Wyższej Szkoły Medycznej a także utworzenie i prowadzenie szpitala położniczo-ginekologicznego. Z racji na brak środków finansowych zakon nie zrealizował jeszcze pierwotnego założenia, ale skupił się na mniejszych, równie pożytecznych dziełach, które pozwalają opiekować się życiem ludzkim od poczęcia do naturalnej śmierci. Ponadto fundacja czynnie wspiera osoby potrzebujące, zwłaszcza matki samotnie wychowujące dzieci, rodziny ubogie, rodziny przeżywające różnorodne kryzysy i trudno-

²³ Tamże. Dla podopiecznych takich ośrodków pobyt w nich to czasem jedyna szansa na wyjście ze złego środowiska. Oto świadectwo jednej z dziewcząt, którym Ośrodek w Braniewie pomógł: „Urodziłam się 5 maja 1994 roku. W mojej rodzinie piło się alkohol, odbywały się awantury i inne niezbyt przyjemne zdarzenia, które zaważyły o mojej młodości, którą obecnie spędzam w placówce. Mam siostrę Anię, razem patrzyłyśmy na patologię trwającą w naszym domu. Zawsze miała silniejszy charakter od rodziców, którzy pijani zawsze zapominali o swoich dzieciach. Potrafiła wyjść do koleżanki i wrócić po 2 tygodniach. Ja patrzyłam na to wszystko i chłonełam. Źle wpłynęło to na mój stosunek do rodziców alkoholików, gdyż na chwilę obecną mając 17 lat, czuję się psychicznie uzależniona od ich życia. Moja siostra wyjechała 5 lat temu za granicę, jest szczęśliwa, ma własną rodzinę, życie na jakie ciężko pracowała. Ja natomiast od 2006 roku jestem w placówce opiekuńczo-wychowawczej, a moi rodzice nie zmienili podejścia do alkoholu i dalej piją. Nie patrzą na to, że mają córkę. Będąc w placówce, poznałam sposób na normalne życie bez alkoholu, w spokojnej atmosferze, bez awantur, przemocy, wyzwisk. Nauczyłam się tu podstawowych czynności domowych, gotowania, sprzątania, załatwiania spraw urzędowych. Było mi to bardzo potrzebne, bo moi rodzice nie są, nie byli i już nigdy nie będą dobrym przykładem czy wzorem do naśladowania. Czasami myślę sobie, że zazdroszczę tym młodym ludziom, którzy mają normalnych rodziców, dom, z góry ustaloną przyszłość. Ile razy cierpiałam, płakałam i obwinałam się przez ludzi nieodpowiedzialnych, chorych, uzależnionych. Alkoholizm to trudna choroba, a jeszcze gorzej gdy dotyczy rodziców, rozbija szczęśliwe domy, rodziny, małżeństwa. Mam pewność, że nigdy nie będę taka jak moi rodzice, bo wtedy zrujnowałabym życie swoim dzieciom. W przyszłości chciałabym skończyć technikum i pójść do pracy. Następnie ułożyć sobie życie z dala od rodziców i alkoholu.” (Ewelina, lat 17). Tamże s. 4.

²⁴ ArPrA. *Katolicki Ośrodek Wsparcia – Braniewo*. Korespondencja s. Angela Krupińska do B. Wink. 23.04.2016.

²⁵ ArPrA. *Zestawienie placówek Zgromadzenia Sióstr Boromeuszek I. 1989-2015*. Korespondencja s. Aleksandra Bor do B. Wink. 10.08.2015.

ści. Fundacja stawia sobie za cel również szeroko rozumianą ochronę i promocję zdrowia, w tym także poprzez działalność wydawniczą, naukę, edukację, oświatę i wychowanie, działalność charytatywną oraz promocję i organizację wolontariatu²⁶.

Wśród dzieł fundacji sióstr boromeuszek warto wyróżnić powstały w 2011 roku Specjalistyczny Ośrodek Odpowiedzialnego Rodzicielstwa. Można w nim otrzymać pomoc z zakresu takich dziedzin jak: poradnictwo rodzinne (rozwiązywanie trudności małżeńskich, rodzinnych, wychowawczych, pomoc w usprawnianiu poprawnej komunikacji w rodzinie), mediacje rodzinne, doradztwo zawodowe (dla uczniów, ale i bezrobotnych), psychologia, psychoterapia (leczenie oraz wzmacnianie zdrowia i rozwoju w wymiarze fizycznym, psychicznym, społecznym i duchowym, pomoc w sytuacjach wejścia w nowy etap życia, np. problemy z zajściem w ciążę, urodzenie dziecka, opuszczenie rodziny przez dzieci), terapia NEST²⁷ (pomoc psychologiczna dla osób dorosłych, które doświadczyły różnego rodzaju traumatycznych przeżyć), pedagogika (rozwiązywanie problemów wychowawczych, szkolnych i przedszkolnych), porady prawne (głównie dla kobiet znajdujących się w ciężkiej sytuacji życiowej, zagrożonych aborcją, brakiem środków do życia, pozbawionych możliwości korzystania z płatnych porad prawnych), a także konsultacje u neurologopedy klinicznego (kompleksowe badanie i diagnostyka jąkania, skuteczna terapia jąkania, działania profilaktyczne) i wsparcie dla kobiet w okresie okołoporodowym poprzez różnego typu spotkania i warsztaty²⁸.

Przy Fundacji „Evangelium Vitae” istnieje także poradnia rodzinna, w której osoby potrzebujące pomocy mogą skorzystać z bezpłatnych porad doradcy życia rodzinnego, psychologa, psychoterapeuty, terapeuty NEST oraz prawnika. Warto podkreślić, iż z poradni mogą skorzystać również osoby posługujące się językiem migowym²⁹.

²⁶ K. Białkowski. *Dzieło (dla) życia*. „Gość Niedzielny” (Gość Wrocławski) 38:2013 s. V-VI; *O fundacji – Żywy pomnik Jana Pawła II*. [online] [data dostępu: 10.08.2016] dostępny w Internecie: <http://fev.wroclaw.pl/fundacja-evangelium-vitae/o-fundacji/>.

²⁷ NEST to skrót międzynarodowego Stowarzyszenia o nazwie The New Experience for Survivors of Trauma (Nowe Doświadczenie dla Osób Dotkniętych Traumą).

²⁸ Fundacja organizuje bardzo ciekawe warsztaty dla matek, rodzin, m.in.: „Raj dla dzieci. Raj dla mam” (dla rodziców dzieci w wieku 1-6 lat, które ze względów finansowych nie mogą sobie pozwolić na zapisanie dzieci na zajęcia odpłatne); zajęcia psychoedukacyjne „Jak radzić sobie ze stresem”, cykl kreatywnych warsztatów dla osób doświadczających trudności psychicznych lub emocjonalnych, grupa wsparcia dla rodziców, którzy doświadczyli straty dziecka przed lub po urodzeniu, szkolenie dla rodziców, by umieli wspierać i budować dobre relacje ze swymi dziećmi oraz relacje braterskie pomiędzy rodzeństwem. Zob. *Warsztaty. Aktualności*. [online] [data dostępu 10.08.2016] dostępny w Internecie: <http://fev.wroclaw.pl/category/aktualnosci-fundacja/warsztaty/>; *Poradnia rodzinna. Fundacja Evangelium vitae*. [online] [data dostępu: 10.08.2016] dostępny w Internecie: <http://fev.wroclaw.pl/poradnia-rodzinna/>; ArPrA. *Zestawienie placówek Zgromadzenia Sióstr Boromeuszek 1.1989-2015*. Korespondencja s. Aleksandra Bor do B. Wink. 10.08.2015.

²⁹ *Poradnia rodzinna. Fundacja Evangelium vitae*. [online] [data dostępu: 10.08.2016] dostępny w Internecie: <http://fev.wroclaw.pl/fundacja-evangelium-vitae/poradnia-rodzinna/>.

Ważną i nowatorską inicjatywą Fundacji „Evangelium Vitae” jest Centrum Troski o Płodność, w którym instruktorzy i lekarze specjaliści w dziedzinie zdrowia prokreacyjnego kobiet i mężczyzn pomagają małżeństwom mającym trudność z poczęciem lub donośzeniem dziecka. Rozwiązują także wiele problemów związanych z płodnością. Małżeństwa dzięki wsparciu centrum mogą zapoznać się z naprotechnologią i podstawą tej gałęzi medycyny – Modelem Creightona. W ośrodku obok pomocy lekarzy i instruktorów można otrzymać także pomoc duchową. Co miesiąc odprawiane są Msze Święte, podczas których uczestnicy modlą się o dar nowego życia dla małżeństw pragnących potomstwa, o szczególne rozwiązanie dla kobiet w ciąży oraz o pociechę i wsparcie dla rodzin dotkniętych stratą dziecka. Przed każdą Mszą Świętą spotyka się grupa wsparcia rodzin po stracie dziecka. Jak ważna jest ta placówka dla wielu osób pokazują między innymi zamieszczone na stronie internetowej Centrum świadectwa małżeństw, które dzięki pomocy ośrodka poczęły dziecko³⁰.

We wrześniu 2013 roku dzięki Fundacji „Evangelium Vitae” rozpoczęła działalność szkoła rodzenia. W ten sposób Fundacja pragnęła otoczyć jeszcze większą troską rodziców oczekujących narodzin dziecka. Szkoła rodzenia oferuje małżeństwom nie tylko zdobycie niezbędnej wiedzy i praktycznych umiejętności, ale co bardzo ważne, także pomoc duszpasterską i psychologiczną. Wrocławska Szkoła Rodzenia poprzez współpracę ze Specjalistycznym Ośrodkiem Odpowiedzialnego Rodzicielstwa zapewnia wsparcie rodzinom od momentu planowania poczęcia dziecka poprzez ciążę, narodziny i cały okres wychowania. Rodzice mogą znaleźć także kompetentną pomoc w zakresie codziennej pielęgnacji dziecka oraz zdobyć umiejętności wspierania rozwoju psychomotorycznego niemowlęcia³¹. Przy szkole otwarto także Poradnię Laktacyjną i Grupę Wsparcia Laktacyjnego dla matek karmiących piersią, które mają różne problemy lub szukają inspirujących spotkań z innymi matkami karmiącymi piersiami³².

Fundacja „Evangelium Vitae” pomaga także rodzicom, których nie stać na ubrania i zabawki dla dzieci. Wychodząc naprzeciw tym oczekiwaniom, uruchomiła Bank Niemowlaka. Jest to punkt wymiany nowych i używanych rzeczy dla dzieci, a zwłaszcza dla niemowląt. Od ludzi dobrej woli pracownicy fundacji przyjmują ubranka, środki do pielęgnacji

³⁰ Świadectwa można znaleźć na stronie: *Świadectwa. Centrum troski o płodność*. [online] [data dostępu: 10.08.2016] dostępny w Internecie: <http://plodnosc.wroclaw.pl/swiadectwa/>.

³¹ *Szkoła rodzenia. Fundacja Evangelium vitae*. [online] [data dostępu: 10.08.2016] dostępny w Internecie: <http://fev.wroclaw.pl/szkola-rodzenia/>.

³² *Poradnia laktacyjna. Fundacja Evangelium vitae*. [online] [data dostępu: 10.08.2017] dostępny w Internecie: <http://fev.wroclaw.pl/poradnia-laktacyjna/>.

gnacji niemowląt, zabawki, a także środki finansowe na ich zakup i przekazują te dary rodzinom potrzebującym wsparcia tego rodzaju³³.

We współpracy z Hospicjum Perinatalnym przy Hospicjum dla Dzieci Dolnego Śląska Fundacja „Evangelium Vitae” bierze udział w programie „RAZEM”. Służy on pomocą rodzicom, którzy otrzymali informację o ciężkiej chorobie ich poczętego dziecka. Program „RAZEM” istnieje po to, by pokazać rodzicom możliwość innego wyboru niż przerwanie ciąży. Zespół specjalistów: lekarzy, położników, położnych, genetyków, psychologów oraz duszpasterzy stara się pomagać rodzicom w przyjęciu i zaakceptowaniu niepomyślnego diagnozy dotyczącej ich dziecka. Hospicjum towarzyszy rodzicom w trudnym czasie ciąży, służy swoim doświadczeniem i profesjonalnym wsparciem. Kompleksową troską otoczone zostaje także nowonarodzone dziecko zgodnie z zasadami opieki paliatywnej, ograniczając wszelkie działania noszące znamiona uporczywej terapii. Hospicjum towarzyszy rodzicom również w czasie odchodzenia dziecka oraz wspiera ich w okresie żałoby. Dzieci wypisane z oddziałów szpitalnych zostają objęte opieką Hospicjum dla Dzieci Dolnego Śląska. Dzięki Fundacji „Evangelium Vitae” rodziny dotknięte tym problemem mogą uzyskać bezpłatną pomoc psychoterapeuty³⁴.

Fundacja „Evangelium Vitae” poprzez swoje działania stara się także pomóc rodzicom, którzy utracili dziecko. Dzięki tej organizacji powstało na Cmentarzu Osobowickim we Wrocławiu specjalne miejsce spoczynku dla dzieci nienarodzonych³⁵. Pierwszy pochówek dziecka nienarodzonego odbył się w październiku 2014 roku. Fundacja organizuje pochówki nienarodzonych dzieci 4 razy w ciągu roku. Obok przygotowania pogrzebów fundacja podjęła plan budowy pomnika. Grobowiec przedstawia ojca i matkę na planie krzyża, a przed nimi znajduje się dziecko z przeźroczystego materiału, które im błogosławi

³³ *Bank niemowlaka. Fundacja Evangelium vitae*. [online] [data dostępu: 10.08.2017] dostępny w Internecie: <http://fev.wroclaw.pl/fundacja-evangelium-vitae/bank-niemowlaka/>.

³⁴ *Hospicjum perinatalne*. [online] [data dostępu: 10.08.2017] dostępny w Internecie: <http://fev.wroclaw.pl/hospicjum-perinatalne/>.

³⁵ Do tej pory doczesne szczątki dzieci, które nie zostały odebrane przez rodziców ze szpitali, były palone wraz z innymi odpadami medycznymi. Dzięki działaniom fundacji udało się w ciągu roku wypracować odpowiednie procedury potrzebne do realizacji dzieła. Obejmują one wszystkie szpitale położnicze we Wrocławiu. Osoby odpowiedzialne w tych placówkach zgłaszają co jakiś czas do MOPS, że są do odebrania ciała dzieci. Trafiają one do zakładu pogrzebowego, gdzie są kremowane i przygotowane do pochówku. Pochówki odbywają się 4 razy w roku. *Pomnik dzieci martwo urodzonych*. [online] [data dostępu: 10.08.2016] dostępny w Internecie: <http://fev.wroclaw.pl/pomnik-dzieci-martwo-urodzonych/>.

i pociesza³⁶. Ważną inicjatywą fundacji są również rekolekcje dla rodziców, którzy doświadczyli straty dziecka³⁷.

Fundacja „Evangelium Vitae” w czasie dziesięciu lat działalności pomogła wielu rodzinom w ich trudnościach. Pomaga w przygotowaniu małżonków do rodzicielstwa, uwrażliwia na problem ubóstwa, troszczy się o dobre funkcjonowanie rodziny. Jest to z pewnością jedna z ciekawszych i innowacyjnych form troski o rodziny realizowanych przez żeńskie zgromadzenia zakonne. Wiele inicjatyw pozwala na pomoc dużej grupie rodzin nie tylko z Wrocławia, ale z wielu innych miejscowości w Polsce.

Szczególnie ważną inicjatywą związaną z działalnością charytatywną zakonów żeńskich na rzecz rodziny są Okna Życia, które w Polsce istnieją od 2006 roku³⁸. Okno Życia to miejsce, w którym można pozostawić anonimowo nowonarodzone dziecko bez narażania na szwank jego życia i zdrowia. Dzięki temu dziecku nie stanie się krzywda, ale będzie miało zapewnioną profesjonalną opiekę medyczną. Celem inicjatywy Okna Życia jest stworzenie miejsca, w którym matka po urodzeniu dziecka w sposób anonimowy może je pozostawić, dając mu tym samym szansę do życia. Szerszym społecznym celem tej inicjatywy jest uświadomienie faktu, że każdy człowiek ma prawo do życia, a także zwrócenie szczególnej uwagi na problem dzieci porzuconych na ulicy lub w śmietnikach³⁹.

Idea otwierania Okien Życia rozpowszechniła się dość szybko, także dzięki mediom, które nagłaśniały pozostawianie kolejnych dzieci i utwierdzały opinie publiczną, że trafiają one w dobre ręce. Ich twórcy podkreślali, że jest to element chronienia zagrożonego życia poczętego przed aborcją czy porzuceniem noworodka i pozbawieniem go opieki. Do końca 2015 roku w Polsce powstało 60 Okien Życia. Według danych Caritas Polska z 30 paź-

³⁶ Tamże.

³⁷ *Rekolekcje dla rodziców po stracie dziecka*. [online] [data dostępu: 10.08.2017] dostępny w Internecie: *Hospicjum perinatalne*. [online] [data dostępu: 10.08.2017] dostępny w Internecie: <http://fev.wroclaw.pl/rekolekcje-dla-rodzicow-po-stracie-dziecka/>.

³⁸ Warto zauważyć, że idea „Okien życia” była znana już na przełomie XII i XIII wieku. Zainicjował ją bł. Gwidon z Montpellier oraz założone przez niego zakony duchaczy i duchaczek. W 1207 roku założył Szpital Świętego Ducha w Rzymie. Była to instytucja wzorcowa dla wszystkich dzieł charytatywnych prowadzonych ówczesnie w Kościele. W szpitalu tym, istniejącym do dziś, można oglądać średniowieczne „okno życia”, które wówczas znane było pod nazwą „koła”. Architekturę szpitala przemyślano w ten sposób, że dawała możliwość niesienia pomocy porzuconym dzieciom. Służyła ona anonimowości i dyskrecji rodziców. Były to najczęściej noworodki i zostawiano je w dużym, okrągłym, przypominającym beczkę drewnianym bębnie czy też kołowrocie, wmontowanym w mury szpitala. Osoba przynosząca dziecko wkładała je do środka bębna, a następnie obracając nim dawała sygnał dzwonkiem osobie czuwającej przez całą dobę wewnątrz szpitala. A. Wojdyła. *Okna życia – wynalazek współczesności?* [online] [data dostępu: 11.08.2016] dostępny w Internecie: <http://www.deon.pl/pro-life/okna-zycia/art,2,okna-zycia-wynalazek-wspolczesnosci.html>.

³⁹ *Caritas Diecezji Radomskiej. Okno życia*. [online] [data dostępu: 10.08.2016] dostępny w Internecie: <http://www.radom.caritas.pl/okno-zycia/>.

dziennika 2015 roku, w Oknach Życia w Polsce pozostawiono dotychczas 86 niemowląt⁴⁰. Okna Życia są zakładane głównie przez Caritas diecezjalne, jednak większość z nich istnieje przy współudziale żeńskich zakonów, które udostępniają swoje klasztory na lokalizację Okien. Na 60 istniejących Okien Życia, aż 39 znajduje się przy żeńskich domach zakonnych.

Wszystkie przedstawione powyżej przedsięwzięcia sióstr zakonnych mają na celu niesienie pomocy rodzinom lub samotnym matkom z dziećmi. Żeńskie zgromadzenia zakonne wsłuchują się w aktualne nauczanie Kościoła, by wspomagać rodziny, zwłaszcza te potrzebujące pomocy, udzielając im wsparcia materialnego i duchowego, aby mogły wyjść z trudnych sytuacji i dobrze wykonać powierzone im przez Boga zadanie wychowania swoich dzieci (FC 40). Bez posługi zakonów żeńskich o wiele uboższa byłaby możliwość pomagania rodzinom we wspólnocie Kościoła. Domy samotnej matki, schroniska dla kobiet, ośrodki interwencji kryzysowej, fundacje i organizacje w różnorodny sposób wspierają rodziców i dzieci potrzebujących pomocy. Oferują pomoc materialną i duchową, rozmowy, wsparcie psychologów, prawników, specjalistów w wielu dziedzinach. Wieloraka działalność żeńskich instytutów życia konsekrowanego jest w Polsce nieoceniona i dotyka wielu płaszczyzn życia rodzinnego.

2.2. Formy posługi charytatywnej względem dzieci i młodzieży

Pismo Święte ukazuje dziecko jako znak błogosławieństwa Bożego⁴¹. Bezpłodność w Biblii jest zaś postrzegana jako największe nieszczęście dla kobiety (por. 1 Sm 1,2-20). Dzieci były uczestnikami kultu, modlitw i postu wraz z rodzicami (por. Jdt 4,10-12). Prawo Boże nakazywało troskę o dzieci, a zwłaszcza o sieroty (por. Wj 22,21-23). Stary Testament dostrzega także wartość dziecka z racji historycznych, narodowych czy ekonomicznych. Posiadanie dzieci podkreślało znaczenie rodziców. Dzieci zapewniały poszanowanie danej rodziny ze strony innych ludzi. W Biblii dzieci są dla rodziców powodem do dumy i a także pomocą⁴².

⁴⁰ Caritas Polska. *Okna życia*. [online] [data dostępu: 11.08.2016] dostępny w Internecie: <http://caritas.pl/okna-zycia>.

⁴¹ „Żadna kobieta w twoim kraju nie będzie miała przedwczesnego porodu i żadna nie będzie bezdzietna” (Wj 23,26). „Dzieci i zbudowanie miasta uwieczniają imię” (Syr 40,19).

⁴² Zob. *Pokój z dziećmi. Pedagogika chrześcijańska wobec zagrożeń rozwoju dziecka*. Red. B. Smolińska-Theiss. Wydawnictwo Akademickie „Żak”. Warszawa 1999. J. Bagrowicz. *Wychowawcza opieka nad dzieckiem w tradycji Biblijnej Starego Testamentu*. Warszawa 1999, s. 37.

W sposób szczególny troską i miłością otaczał dzieci Jezus. „Brał je w objęcia, kładł na nie ręce i błogosławił je” (Mk 10,16). Nauczał Apostołów, by pozwalali przynosić do Niego dzieci, stawiając je za wzór dorosłym (Mk 10,14). Pan Jezus stawiał wysoko czynną rolę, jaką dzieci pełnią w królestwie Niebieskim. Dzieci są wymownym symbolem i cudownym obrazem spełnienia wymagań moralnych i duchowych, które są warunkiem wejścia do królestwa Bożego i życia w całkowitym zawierzeniu się Bogu (por. ChL 47). Słowa i postawa Jezusa wobec dzieci są drogowskazem dla Kościoła, by przyjmować dzieci i troszczyć się o nie. Dokonuje się to w sferze duchowej poprzez sakrament chrztu, a w sferze egzystencjalnej poprzez zapewnienie dziecku optymalnych warunków życia i rozwoju⁴³.

W nauczaniu Kościoła wielokrotnie wartość dziecka doceniał św. Jan Paweł II. Wskazywał, iż dzieci są nie tylko radością rodziców, ale także radością Kościoła i całego społeczeństwa. Jednocześnie zauważał, że wiele dzieci w różnych częściach świata cierpi i podlega wielorakim zagrożeniom. „Cierpią głód i nędzę, umierają z powodu chorób i niedożywienia, padają ofiarą wojen, bywają porzucane przez rodziców, skazywane na bezdomność, pozbawione ciepła własnej rodziny, ulegają rozmaitym formom gwałtu i przemocy ze strony dorosłych”⁴⁴. Dlatego Papież podkreślał, że troska o dziecko, jeszcze przed jego narodzeniem, od pierwszej chwili poczęcia, a potem w latach dziecięcych i młodzieńczych jest pierwszym i podstawowym sprawdzianem stosunku człowieka do człowieka. To właśnie dziecko ma być otoczone szczególną troską w rodzinie i we wspólnocie osób. Zadaaniem chrześcijanina jest rozwijanie szacunku wobec dziecka oraz służba jego prawom. Dotyczy to zwłaszcza dzieci małych, wymagających całkowitej opieki, dzieci chorych, cierpiących lub upośledzonych (FC 26).

Ważne miejsce we wspólnocie Kościoła zajmuje również młodzież. To ona jest nadzieją Kościoła (DWCh 2) i w niej Kościół upatruje „swoją dalszą drogę ku przyszłości” (ChL 46). Dla Kościoła młodzi są nie tylko przedmiotem duszpasterskiej troski, ale czynnym podmiotem, „aktywnymi uczestnikami ewangelizacji i twórcami społecznej odnowy” (ChL 46). Papież Benedykt XVI nauczał, iż młodzi zajmują istotne miejsce w całym Kościele, ponieważ Kościół jest zawsze młody i dlatego potrzebuje entuzjazmu oraz kreatywności młodych ludzi⁴⁵.

⁴³ W. Przygoda. *Posługa charytatywna Kościoła w Polsce* s. 195.

⁴⁴ Jan Paweł II. *Tra pochi giorni*. List do dzieci w Roku Rodziny. 13.12.1994. W: *Wybór listów Ojca Świętego Jana Pawła II*. T. 1. Kraków 1997 s. 339.

⁴⁵ Benedykt XVI. *Nadszedł czas, aby muzułmanie i chrześcijanie solidarnie położyli kres przemocy i wojnom*. Przemówienie do młodzieży na placu przed Maronickim patriarchatem. 15.09.2012. OsRomPol 33:2012 nr 9/10 s. 15-17.

Jednocześnie w nauczaniu Kościoła podkreśla się, że młodość jest czasem odkrywania siebie i snucia planów życiowych. Jest to okres, w którym rozwija się wielkie bogactwo uczuciowe, głębokie pragnienie prawdziwej, pięknej i wspaniałej miłości⁴⁶. Zazwyczaj całe dorosłe życie człowieka w dużym stopniu zależy od fundamentów światopoglądowych, osobowościowych i duchowych, które zostały położone w okresie młodości. Ludzie młodzi mają do wykonania ogromną pracę, którą można porównać do zmagania sportowców na stadionie (por. 1 Kor 9,24-27). Młodzi, jak naucza papież Franciszek, mają być aktywnymi twórcami historii, mają bronić swojej godności i tworzyć przyszłość⁴⁷. Kościół wraz z rodziną i wieloma instytucjami ma pomagać młodym w dojrzewaniu. Jego zadaniem jest pokazywać rzeczy, które są stałe, punkty na których można się oprzeć, to, co nigdy się nie zmienia pomimo zmian w świecie⁴⁸. Współczesne społeczeństwo i jego dominujące wzorce kulturowe nie stwarzają klimatu sprzyjającego dojrzewaniu dobrych wyborów życiowych z trwałymi więziami, które będą zbudowane na skale miłości i odpowiedzialności. Świat jest pełen niepokojących i negatywnych zjawisk. Należą do nich zagubienie wiary w Boga, materializm, egoizm, moralny permissywizm, nietolerancja, przemoc, panosząca się kultura śmierci, kryzys rodzin, ubóstwo, bariery dzielących ludzi między sobą⁴⁹. Jednocześnie kwestionuje się wszystko i z łatwością anuluje się ważne i dokonane po długim namyśle decyzje życiowe⁵⁰.

Kościół nie może pozostawić swoich młodych wiernych bez opieki i troski duszpasterskiej. Żeńskie zgromadzenia zakonne, odpowiadając na nauczanie Kościoła oraz na aktualne potrzeby, służą swoją pomocą w opiece nad dziećmi i młodzieżą. Działalność ta jest bardzo bogata i różnorodna. Zakony zajmują się pracą wychowawczą i charytatywną z dziećmi, młodzieżą i studentami. W całej Polsce siostry zakonne prowadzą wiele domów dziecka, świetlic środowiskowych i socjoterapeutycznych, placówek opiekuńczo-wychowawczych, burs dla młodzieży, ośrodków terapeutycznych i readaptacyjnych. Otaczają troską dzieci i młodzież także poprzez ogniska i ośrodki wychowawcze. Wiele wymienionych instytucji jest finansowanych lub współfinansowanych z budżetu państwa czy

⁴⁶ Franciszek. *Mieście odwagę iść pod prąd i być szczęśliwi*. Orędzie na XXX Światowy dzień Młodzieży 2015 r. 31.01.2015. OsRomPol 36:2015 nr 2 s. 8.

⁴⁷ Franciszek. *Nic nie usprawiedliwia przelewu bratniej krwi*. Przemówienie podczas czuwania modlitewnego z młodzieżą na «Campus Misericordiae» w Brzegach. 30.07.2016. OsRomPol 37:2016 nr 7-8 s. 27.

⁴⁸ K. Pawlina. *Nowa ewangelizacja i jej realizacja w Polsce*. „Studia Theologica Varsaviensia” 50:2012 nr 1 s. 132.

⁴⁹ M. Ostrowski. *Młodzież w oczach papieża na podstawie przemówień podczas Światowych Dni Młodzieży*. „Polonia Sacra” 20:2016 nr 4 s. 7.

⁵⁰ Franciszek. *Wasz entuzjazm jest zaraźliwy*. Spotkanie z młodzieżą z Reginów Abruzji i Molise przed sanktuarium w Castelpetroso. 05.07.2014 OsRomPol 35:2014 nr 7 s. 38.

władz samorządowych. Czasem dzieła te prowadzą fundacje założone przez zgromadzenia zakonne. Jednakże zaangażowanie osób konsekrowanych w formację religijno-duchową dzieci i młodzieży, w ich wychowanie i wykształcenie, jest nie do przecenienia.

W sumie ze wszystkich 77 czynnych żeńskich zakonów ujętych w analizach zawartych w niniejszej rozprawie, aż 46 zgromadzeń realizuje posługę dla dzieci i młodzieży w 125 różnych placówkach własnych. Wiele z tych miejsc pomocy istniało już przed 1989 rokiem jako placówki państwowe, ale po upadku komunizmu w Polsce wróciło do swoich prawowitych właścicieli⁵¹. W tym miejscu rozprawy zostaną zaprezentowane dzieła charytatywne siostr zakonnych skierowane do dzieci i młodzieży zdrowych. Osobno natomiast zostanie omówiona posługa żeńskich zakonów adresowana do dzieci i osób młodych z niepełnosprawnością.

Zestawienie danych statystycznych dzieł prowadzonych przez żeńskie zgromadzenia zakonne w latach 1989-2015 pokazuje bardzo duży wkład siostr zakonnych w pracę z dziećmi i młodzieżą. Działalność charytatywna instytutów życia konsekrowanego względem dzieci i młodzieży przez 26 lat stale się rozwijała. Powstało wiele nowych ośrodków, nowych form pracy, w których najmłodsi odnajdują schronienie, kształcą się i otrzymują potrzebną im opiekę.

Według danych Konsulty Generalnej Zakonów Żeńskich do 1989 roku żeńskie zakony prowadziły 7 domów małego dziecka (do lat 3) i 15 domów dziecka. Oprócz tego opiekowały się 4 ośrodkami szkolno-wychowawczymi. W 1989 roku istniało także 6 burs należących do żeńskich zgromadzeń zakonnych. Po pięciu latach od przełomu 1989 roku siostry zakonne prowadziły już 24 domy dziecka (w tym 4 domy małego dziecka) i 8 ośrodków szkolno-wychowawczych. Do 14 wzrosła także liczba burs szkolnych⁵². Dane z 1996 roku pokazują zakres zaangażowania żeńskich zakonów na polu posługi charytatywnej dla dzieci i młodzieży. 228 siostr zakonnych pracowało w 26 domach dziecka, opiekując się 1161 młodymi osobami. Przez te lata bardzo rozbudowała się sieć ośrodków wychowawczych w Polsce. Dane z 1994 roku wskazywały 8 ośrodków, a dwa lata później było już 57 ośrodków wychowawczych, w których pracowało 494 siostr posługujących 3512 dzieciom

⁵¹ M.in. Dom Dziecka w Krzydlinie Małej należący do Zgromadzenia Sióstr Szkolnych de Notre Dame powstał w 1856 roku; Dom Dziecka Sióstr Józefitek w Krośnie istniał od 1899 roku: Archiwum Prowincjalne Zgromadzenia Sióstr Szkolnych de Notre Dame Opole. Sygn. II.D.VII./1. *Wykaz Domów Polskiej Prowincji Zgromadzenia Sióstr Szkolnych de Notre Dame /od 1904 do 1994/. Segregator, krótki opis i zdjęcia*. Teczka: Krzydlina Mała (brak sygn.); *Apostolstwo. Dom dziecka*. [online] [data dostępu: 15.05.2016] dostępny w Internecie: http://www.tarnow.jozefitki.pl/apostolstwo_domdziecka.htm.

⁵² SKWPZZZ. *Zestawienie statystyczne o dziełach prowadzonych przez Zgromadzenia Zakonne Żeńskie*. Warszawa 10.03.1994.

i młodzieży. W 1996 roku opublikowane zostały także pierwsze dane dotyczące świetlic dla dzieci i innych tego typu placówek. W sumie 2205 dzieci uczęszczało do 52 świetlic⁵³.

Zakony żeńskie w sposób szczególny zaangażowały się w posługę charytatywną w Roku Jubileuszu 2000 lat chrześcijaństwa. W tym czasie powstało wiele ośrodków pomocy dla dzieci i młodzieży z rodzin ubogich, m.in. stancje dla młodzieży uczącej się i studenckiej, świetlice środowiskowe, ośrodki pomocy charytatywnej. Ufundowano także stypendia dla młodzieży uczącej się i bony żywnościowe dla dzieci w wieku szkolnym. Do 2001 roku w Polsce istniało 32 domy dziecka (o 4 więcej niż w 1996), 46 ośrodków wychowawczych, 55 świetlic dla dzieci oraz 47 internatów i burs⁵⁴.

Ostatnie dane opublikowane przez Sekretariat Konferencji Wyższych Przełożonych Żeńskich Zgromadzeń Zakonnych w Polsce pokazują liczbę dzieł charytatywnych istniejących na dzień 31.12.2013 roku. Według statystyk siostry zakonne prowadziły 40 domów dziecka oraz 13 rodzinnych domów dziecka, 2 pogotowia opiekuńcze, 90 świetlic dla dzieci, 28 burs, 32 ośrodki wychowawcze i 8 ośrodków szkolno-wychowawczych. W sumie opieką zostało objętych 7222 dzieci i młodzieży⁵⁵. Szczegółowe dane z lat 1989-2013 pokazuje Tabela 2.

⁵³ SKWPZZZ. *Statystyka dzieł własnych i prowadzonych przez innych, zatrudniających siostry zakonne. Stan na dzień 31.12.1996 r.*

⁵⁴ SKWPZZZ. *Statystyka. Żeńskie zgromadzenia zakonne w Polsce (kwiecień 2001)*. W zestawieniu brak jest rozróżnienia pomiędzy bursami i internatami.

⁵⁵ SKWPZZZ. *Statystyka. Dzieła własne, stan na 31.12.2013 r.*

Tabela 2
Dzieła charytatywne dla dzieci i młodzieży w latach 1989-2013.

Domy dziecka						
	do 1989	1994	1996	2001	2011	2013*
Ilość dzieł	22	24	26	32	42	53
Liczba zatrudnionych sióstr	--	--	228	238	209	212
Liczba podopiecznych	--	--	1161	1300	1253	1136
Ośrodki wychowawcze						
	do 1989	1994	1996	2001	2011	2013
Ilość dzieł	4	8	57	46	46	40
Liczba zatrudnionych sióstr	--	--	494	415	323	226
Liczba podopiecznych	--	--	3512	2760	2426	1832
Bursy						
	do 1989	1994	1996	2001**	2011	2013
Ilość dzieł	--	--	22	47	26	28
Liczba zatrudnionych sióstr	--	--	40	133	73	67
Liczba podopiecznych	--	--	683	2439	892	890
Świetlice dla dzieci						
	do 1989	1994	1996	2001	2011	2013
Ilość dzieł	--	--	52	55	98	90
Liczba zatrudnionych sióstr	--	--	98	105	197	163
Liczba podopiecznych	--	--	683	2598	3797	3336
Pogotowia opiekuńcze						
					2011	2013
Ilość dzieł	--	--	--	--	4	2
Liczba zatrudnionych sióstr	--	--	--	--	15	5
Liczba podopiecznych	--	--	--	--	79	28
* domy dziecka razem z rodzinnymi domami dziecka						
** liczba podana razem z internatami						

Według danych zebranych przez autora tej rozprawy, w 2015 roku siostry zakonne prowadziły 45 domów dziecka, 11 rodzinnych domów dziecka, 111 świetlic (środowiskowych oraz profilaktyczno-wychowawczych), a także 14 burs dla młodzieży i 14 burs dla studentek, 2 pogotowia opiekuńcze, 1 ośrodek socjoterapeutyczny, 6 młodzieżowych ośrodków wychowawczych oraz 6 katolickich placówek wychowawczych.

Praca osób konsekrowanych staje się z roku na rok coraz trudniejsza. Oprócz malejącej liczby zakonnic, powodem takiego stanu jest pogarszająca się sytuacja prawna. Dla przykładu *Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej* decyduje, że niepubliczne placówki opiekuńczo-wychowawcze (w tym domy dziecka)

mogą działać na dotychczasowych zasadach do czasu wygaśnięcia umowy z powiatem, nie dłużej niż przez okres 5 lat od wejścia w/w ustawy (od 1 stycznia 2012 roku). Dokument ten określa także nowe zasady, m.in. w placówce nie może znajdować się więcej niż 14 dzieci (w placówce typu rodzinnego – do 8 dzieci), z tym że jeszcze przez okres 9 lat w tego typu ośrodkach może się znajdować 30 dzieci. Poza tym w placówce (nie licząc placówek rodzinnych) mogą przebywać tylko dzieci powyżej 10 roku życia. Również w tym przypadku utworzono okres przejściowy 9 lat, w czasie których w placówkach mogą mieszkać dzieci powyżej 7 roku życia. Dużym problemem dla zakonów prowadzących ośrodki charytatywne dla dzieci i młodzieży jest przepis wskazujący, iż w budynku może mieścić się tylko jedna placówka, chyba że wydzielone są lokale jako odrębna nieruchomość⁵⁶. Z racji na te oraz inne przepisy dotyczące placówek dla dzieci i młodzieży, w ostatnich latach wiele domów dziecka, świetlic i ochronek zmieniło swoje nazwy dostosowując się do przepisów prawa⁵⁷.

Mimo wskazanych wyżej trudności i niepokojów żeńskie zakony nadal prowadzą bogatą działalność charytatywną, rozwijając sieć placówek, w których na wielu płaszczyznach pomagają dzieciom i młodzieży, dbając o ich pełen rozwój fizyczny, psychiczny, społeczny i duchowy. Bardzo pomocna w działaniu tych ośrodków jest współpraca z powiatami, gminami, urzędami miast, ośrodkami pomocy społecznej, urzędami pracy czy poradniami zdrowia. Nieoceniona jest także pomoc wielu wolontariuszy, którzy nieodpłatnie posługują na rzecz dzieci i młodzieży.

⁵⁶ Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej. Dz.U. 2011 nr 149 poz. 887.

⁵⁷ Ważniejsze ustawy dotyczące placówek dla dzieci i młodzieży to: Ustawa z dnia 15 grudnia 2011 r. o zmianie ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej. Dz.U. 2011 nr 288 poz. 1690; Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej. Dz.U. 2011 nr 149 poz. 887; Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 19 października 2007 r. w sprawie placówek opiekuńczo-wychowawczych. Dz.U. 2007 nr 201 poz. 1455; Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 4 czerwca 2010 r. w sprawie rodzin zastępczych. Dz.U. 2010 nr 110 poz. 733; Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 19 października 2007 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie szczegółowych zasad nadzoru nad przestrzeganiem standardu opieki i wychowania w placówkach opiekuńczo-wychowawczych oraz nadzoru nad działalnością ośrodków adopcyjno-opiekuńczych. Dz.U. 2007 nr 201 poz. 1459; Ustawa z dnia 16 lutego 2007 o zmianie ustawy o pomocy społecznej. Dz.U. 2007 nr 48 poz. 320; Rozporządzenie Ministra Polityki Społecznej z dnia 19 października 2005 r. w sprawie szczegółowych zasad nadzoru nad przestrzeganiem standardu opieki i wychowania w placówkach opiekuńczo-wychowawczych oraz nadzoru nad działalnością ośrodków adopcyjno-opiekuńczych. Dz.U. 2005 nr 214 poz. 1812; Rozporządzenie Ministra Polityki Społecznej z dnia 30 września 2005 r. w sprawie ośrodków adopcyjno-opiekuńczych. Dz.U. 2005N n 205 poz. 1701 z późn. zm.; Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 7 marca 2005 r. w sprawie rodzajów i szczegółowych zasad działania placówek publicznych, warunków pobytu dzieci i młodzieży w tych placówkach oraz wysokości i zasad odpłatności wnoszonej przez rodziców za pobyt ich dzieci w tych placówkach. Dz.U. 2005 nr 52 poz. 467; Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 18 października 2004 roku w sprawie rodzin zastępczych. Dz.U. nr 233 poz. 2344.

Dla najmłodszych, którzy znaleźli się w nagłych sytuacjach kryzysowych i pozbawieni są czasowo lub trwale opieki własnej rodziny, zakony prowadzą domy dziecka oraz rodzinne domy dziecka. Obecnie żeńskie zgromadzenia prowadzą 45 domów dziecka oraz 11 rodzinnych domów dziecka. W domach tych znajduje opiekę ponad 1000 dzieci⁵⁸. Według danych Instytutu Statystyki Kościoła Katolickiego o posłudze charytatywnej Kościoła Katolickiego w Polsce, Kościół prowadził w 2014 roku 92 domy dziecka, gdzie opiekę znalazło 2078 osób⁵⁹. Zatem warto zauważyć, że żeńskie zgromadzenia zakonne prowadzą prawie połowę tego rodzaju placówek dla dzieci.

Do zgromadzeń zakonnych, które obecnie prowadzą w Polsce domy dziecka i rodzinne domy dziecka, należą: Zgromadzenie Sióstr Świętego Jana Chrzciciela (baptystynki), Córki Najczystszego Serca Maryi, Zgromadzenie Sióstr Szkolnych de Notre Dame, Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety (elżbietanki), Zgromadzenie Sióstr Świętego Józefa Oblubieńca NMP (józefitki), Zgromadzenie Sióstr Kapucynek NSJ, Zgromadzenie Sióstr Maryi Niepokalanej, Zgromadzenie Sióstr św. Michała Archaniola (michalitki), Zgromadzenie Sióstr Opatrzności Bożej, Zgromadzenie Sióstr Misjonarek Apostolstwa Katolickiego (pallotynki), Zgromadzenie Panien Ofiarowania NMP (prezentki), Zgromadzenie Sióstr Rodziny Maryi, Zgromadzenie Córek Maryi Wspomożycielki (salezjanki), Zgromadzenie Służebnic Matki Dobrego Pasterza, Zgromadzenie Sióstr Służebniczek NMP Niepokalanie Poczętej (służebniczki starowiejskie), Zgromadzenie Sióstr Służebniczek NMP Niepokalanie Poczętej (służebniczki śląskie), Zgromadzenie Sług Jezusa, Zgromadzenie Sióstr Sług NMP Niepokalanej (służki), Zgromadzenie Sióstr Miłosierdzia św. Wincentego à Paulo (szarytki) oraz Zgromadzenie Sióstr Urszulanek Serca Jezusa Konającego (urszulanki szare). Z danych zebranych z 24 placówek prowadzonych przez żeńskie zgromadzenia zakonne (czyli 53%) wynika, iż w ośrodkach tych pracuje 103 siostry.

Krzydlina Mała (województwo dolnośląskie) to miejscowość, w której dom dziecka prowadzą siostry ze Zgromadzenia Sióstr Szkolnych de Notre Dame. Jest to jeden z najstarszych domów dziecka w Polsce, gdyż swoją historią sięga 1856 roku, kiedy to siostry założyły dom w celu nauczania miejscowych dziewcząt. W czasie II wojny światowej siostry opiekowały się dziećmi (w wieku od 1 do 8 lat) robotników przymusowych z Polski, Francji i Rosji, wywiezionych na prace w okolicznych majątkach niemieckich. W 1946 roku dom przejęła polska prowincja Zgromadzenia Sióstr Szkolnych de Notre Dame.

⁵⁸ Dane zebrane w kwerendzie przez autora rozprawy.

⁵⁹ Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego. *Posługa charytatywna Kościoła Katolickiego w Polsce. Raport z pierwszego ogólnopolskiego badania kościelnych instytucji oraz organizacji charytatywnych*. Opr. W. Sa-
dłoń. Warszawa: ISKK 2015 s. 18.

W 1950 roku sierociniec został upaństwowiony a siostram powierzono opiekę nad 55 dziećmi w wieku od 1 do 3 lat. Po zmianach początkowego okresu transformacji ustrojowej, 1 lipca 1994 roku Państwowy Dom Małych Dzieci przekształcono na placówkę niepubliczną prowadzoną przez siostry pod nazwą Dom Dziecka „Wiosna”. Zgromadzenie Sióstr Szkolnych de Notre Dame przejęło za zakład pełną odpowiedzialność, która dawniej spoczywała na Ministerstwie Zdrowia a od 1989 roku na Kuratorium Oświaty⁶⁰.

Ze względu na wciąż dokonywane zmiany prawne w Polsce, w 2003 roku dom dziecka został przemianowany na Wielofunkcyjną Placówkę Opiekuńczo-Wychowawczą „Wiosna”. Ośrodek ten służy obecnie pomocą dzieciom znajdującym się w nagłych sytuacjach kryzysowych, pozbawionych czasowo lub trwale opieki własnej rodziny. Placówka zapewnia całodobową opiekę i wychowanie oraz odpowiednie warunki rozwoju. 11 sióstr zakonnych oraz wykwalifikowani pracownicy świeccy pokazują podopiecznym możliwości wyjścia z kryzysowych sytuacji, na nowo uczą więzi z rodzicami lub opiekunami tak, aby powrót do naturalnej rodziny nastąpił jak najszybciej. Pracownicy ośrodka współpracują także z rodzicami, instytucjami pomocy społecznej i innymi organizacjami wspierającymi dziecko i rodzinę, aby wychowankowie otrzymywali jak najlepszą możliwą pomoc. Obecnie w ośrodku znajduje się 60 dzieci. Placówka działa we współpracy z Powiatowym Centrum Pomocy Rodzinie⁶¹. W ramach ośrodka działają Placówka Socjalizacyjna dla dzieci w wieku do 12 lat oraz Placówka Interwencyjna dla niemowląt do 1 roku życia. Do zadań Placówki Socjalizacyjnej należą opieka zdrowotna i wychowawcza nad dziećmi przebywającymi w placówce oraz troska o prawidłowy rozwój ich osobowości. Ośrodek troszczy się również o podtrzymywanie więzi z rodzicami, matką lub ojcem dziecka, aby w odpowiednim czasie umożliwić dziecku powrót do rodziny naturalnej. Podejmuje również starania ustalone prawem o wyszukanie rodziny adopcyjnej lub rodziny zastępczej dziecka, jeśli nie ma możliwości kontaktów z jego rodziną naturalną⁶².

Placówka Interwencyjna natomiast zajmuje się ochroną najmłodszych dzieci przed sieroctwem społecznym, czyli dłuższym pobytem w domach małego dziecka oraz zapewnieniem im jak najszybszego powrotu do rodziny naturalnej lub zastępczego środowiska

⁶⁰ Archiwum Prowincjalne Zgromadzenia Sióstr Szkolnych de Notre Dame Opole. Sygn. II.D.VII./1. Wykaz Domów Polskiej Prowincji Zgromadzenia Sióstr Szkolnych de Notre Dame /od 1904 do 1994/. Segregator, krótki opis i zdjęcia. Teczka: Krzydłina Mała (brak sygn.).

⁶¹ ArPrA. *De Notre Dame. Krzydłina Mała Dom Dziecka*. Korespondencja s. M. Amata Kupka SSND do B. Wink. 30.04.2016; *Statut Wielofunkcyjnej Placówki Oświatowo-Wychowawczej „Wiosna” Prowadzonej przez Zgromadzenie Sióstr Szkolnych de Notre Dame w Krzydlinie Małej* s. 2-3. [online] [data dostępu: 15.11.2016] dostępny w Internecie: http://www.dzieci-wiosna.pl/statut_WPOW.pdf.

⁶² ArPrA. *De Notre Dame. Krzydłina Mała Dom Dziecka*. Korespondencja s. M. Amata Kupka SSND do B. Wink. 30.04.2016.

rodzinnego. Pobyt dziecka w Placówce Interwencyjnej nie powinien trwać dłużej niż 3 miesiące, w wyjątkowych sytuacjach do 6 miesięcy. Obecnie Wielofunkcyjna Placówka Opiekuńczo-Wychowawcza „Wiosna” przechodzi przekształcenie w trzy 14-osobowe mieszkania dla dzieci, zgodnie z Ustawą o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej z 9 czerwca 2011 roku⁶³.

Warto zauważyć rozmiar pomocy, jaką otrzymały dzieci z rodzin dysfunkcyjnych w omawianej placówce. Tylko do czerwca 2013 roku w domu „Wiosna” znalazło opiekę 3253 dzieci z czego 868 znalazło swoje miejsce w nowych rodzinach⁶⁴. W 2015 roku z pomocy ośrodka skorzystało około 100 dzieci, a 55 zostało wypisanych z placówki. Dziesięcioro wychowanków wróciło do domu, gdzie sytuacja uległa poprawie, co oznacza, że nie tylko dziecko, ale i cała rodzina otrzymała szansę na lepszą przyszłość. Do rodzin zastępczych, w tym spokrewnionych, gdzie opiekę sprawują np. dziadkowie, oddano 11 dzieci. Troje dzieci trafiło do placówki opiekuńczo-wychowawczej typu rodzinnego, a kolejne troje ze względu na stan zdrowia przeniesione zostały do ośrodka, gdzie objęte zostały odpowiednim programem rehabilitacji⁶⁵.

Dom Dziecka „Nasz Dom Dzieciątka Jezus” prowadzą siostry pallotynki w Rudniku nad Sanem (województwo podkarpackie). Istnieje on od 2000 roku. Znajduje w nim opiekę około 30 dzieci, które często są w bardzo skomplikowanej sytuacji życiowej, wymagają pomocy i opieki. Siostry zakonne otaczają troską i opieką swoich podopiecznych, chcąc im stworzyć namiastkę więzów rodzinnych, starają się zaspokoić nie tylko potrzeby materialno-bytowe, ale także społeczne, psychiczne i rozwojowe. Ze swej natury ośrodek jest placówką wymagającą działań wielopłaszczyznowych. W Domu Dziecka w Rudniku siostry zajmują się opieką i pielęgnacją dzieci do trzeciego roku życia, gdy te przybywają do domu dziecka ze starszym rodzeństwem, opieką nad dziećmi w wieku przedszkolnym i przygotowaniem ich do szkoły, pracą dydaktyczną, kształtowaniem pozytywnych cech i postaw respektujących normy społeczno-moralne. W codziennym wychowaniu starają się także przekazywać tradycje, obchodzą wszystkie święta oraz ważne wydarzenia w życiu dzieci, umożliwiają rozwój zainteresowań, przygotowują do usamodzielnienia się, uczą, jak wartościowo spędzić wolny czas. Siostry podejmują działania na rzecz powrotu dziecka do domu rodzinnego lub przekazania go do rodziny zastępczej, opiekę zdrowotną dzieci oraz

⁶³ Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej. Dz.U. 2011 nr 149 poz. 887.

⁶⁴ Kim jesteśmy? Dom Dziecka „Wiosna”. [online] [data dostępu: 15.11.2016] dostępny w Internecie: <http://dzieci-wiosna.pl/onas.php>.

⁶⁵ Podsumowanie 2015 roku. Dom Dziecka „Wiosna”. [online] [data dostępu: 15.11.2016] dostępny w Internecie: <http://www.dzieci-wiosna.pl/wydarzenia.php?id=224&lang=pl>.

działania kompensacyjne, takie jak zajęcia reedukacyjne, resocjalizacyjne, logopedyczne i terapeutyczne⁶⁶.

Obok klasycznych domów dziecka żeńskie zgromadzenia zakonne prowadzą także rodzinne domy dziecka⁶⁷. Dwa takie ośrodki otworzyły w ostatnich latach siostry służki NMP. Od 2010 roku istnieje Rodzinny Dom Dziecka w Mroczkowie Gościnnym (województwo łódzkie)⁶⁸. Natomiast w 2014 roku siostry otworzyły Rodzinny Dom Dziecka w Mariówce koło Przysuchy (województwo mazowieckie)⁶⁹. Obie placówki są przeznaczone dla ośmiorga dzieci. Powstały z myślą o dzieciach pozbawionych rodzin, ale także żyjących w rodzinach, w których występuje deficyt prawidłowych relacji dzieci z rodzicami. Głównym celem rodzinnego domu dziecka jest doświadczenie choćby namiastki ciepła rodzinnego⁷⁰.

Odpowiednią do współczesnych wyzwań formę posługi charytatywnej żeńskich zgromadzeń zakonnych stanowią oratoria i świetlice środowiskowe dla dzieci i młodzieży. W tych miejscach opieki i troski wychowawczej dzieci, zwłaszcza z rodzin zagrożonych patologią, mają możliwość przebywać w godzinach popołudniowych, w spokoju i pod opieką pedagogów i wolontariuszy odrabiać lekcje, wspólnie bawić się, uczyć, jak również twórczo spędzać wolny czas, otrzymać posiłek, a co najważniejsze, doświadczyć atmosfery miłości, której tak często brakuje w ich domach.

Dla przykładu świetlica środowiskowa w Jabłonowie Pomorskim (województwo kujawsko-pomorskie), którą prowadzą siostry pasterki jest przeznaczona dla dzieci i młodzieży ze środowiska popegeerowskiego. Jest to placówka opiekuńczo-wychowawcza, do której uczęszcza 12 dzieci i młodzieży ze szkoły podstawowej i gimnazjum. Pochodzą one często z rodzin ubogich, dysfunkcyjnych lub wielodzietnych, w których najczęściej spotykanym problemem jest bezrobocie i alkoholizm. Większość dzieci ma trudności w nauce oraz problemy natury emocjonalnej. Często są agresywne, nadpobudliwe, niechętnie do działania wskazanego przez wychowawcę, niewytrwałe w realizacji rozpoczętego zadania.

⁶⁶ A. Małdrzykowska. *Pedagogia pallotynek [Zgromadzenia Sióstr Misjonarek Apostolstwa Katolickiego św. Wincentego Pallotiego]*. W: *Pedagogie katolickich zgromadzeń zakonnych. Historia i współczesność*. T. 3. Red. J. Kostkiewicz. Kraków: Wydawnictwo Impuls 2005 s. 325-326.

⁶⁷ Rodzinne Domy Dziecka prowadzą siostry baptystynki, kapucynki NSJ, służebnice Matki Dobrego Pasterza, służebniczki NMP Starowiejskie oraz siostry służki NMPN.

⁶⁸ W domu w Mroczkowie pracuje 4 siostry. Zob. J. Sidor. *Rodzinny Dom Dziecka. Mroczków – naprawdę „Gościnnie”*. „Biuletyn Zgromadzenia Sióstr Służek Najświętszej Maryi Panny Niepokalanej” 2010 nr 40 s. 63.

⁶⁹ M. Grunt. *Rodzinny Dom Dziecka w Mariówce*. „Służka. Kwartalnik Zgromadzenia Sióstr Służek Najświętszej Maryi Panny Niepokalanej” 2014 nr 53 s. 3-4.

⁷⁰ J. Sidor. *Rodzinny Dom Dziecka. Mroczków – naprawdę „Gościnnie”*. „Biuletyn Zgromadzenia Sióstr Służek Najświętszej Maryi Panny Niepokalanej” 2010 nr 40 s. 63.

Niestety dzieci wykazują także braki w znajomości zasad kultury bycia oraz wiedzy religijnej. W trakcie zajęć świetlicowych udzielana jest wychowankom pomoc w nauce, organizowane są zajęcia manualne, plastyczne, sportowe, a także konkursy z nagrodami. W trakcie zajęć świetlicowych dzieci otrzymują podwieczorek, a w ciągu całego roku również paczki okolicznościowe (np. na rozpoczęcie szkoły, święta Bożego Narodzenia, Wielkanoc, Dzień Dziecka itp.). Uczestniczenie w zajęciach świetlicowych umożliwia dzieciom aktywne spędzenie czasu po zajęciach szkolnych oraz daje szansę wyrównania w jakimś stopniu braków w procesie socjalizacji i edukacji⁷¹.

Instytuty Życia Konsekwentnego prowadzą także świetlice, które funkcjonują tylko w weekendy, jak na przykład świetlica środowiskowa prowadzona przy Zgromadzeniu Sióstr Świętej Elżbiety w Nysie (województwo opolskie). Jest otwarta w soboty i niedziele, ponieważ w tych dniach dzieci nie uczęszczają do szkoły. Do świetlicy przychodzi od 60 do 70 dzieci z rodzin ubogich i patologicznych. W soboty dzieci odrabiają zadania, mają możliwość kąpieli, zmiany ubrania na czyste. W niedzielę uczestniczą we Mszy Świętej i katechezie⁷².

Podsumowując 33 żeńskie zgromadzenia zakonne prowadzą aż 111 różnego rodzaju świetlic dla dzieci i młodzieży⁷³. Są wśród nich świetlice środowiskowe, profilaktyczno-wychowawcze, oratoria, ogniska wychowawcze. Opieką jest w nich objętych około 3500 wychowanków⁷⁴. Tylko siostry salezjanki prowadzą 24 świetlice-oratoria, do których uczęszcza około 1050 dzieci⁷⁵.

⁷¹ ArPrA. *Dzieła charytatywne Zgromadzenia Sióstr Pasterek 1989-2015*. VI. Świetlice. Korespondencja s. Gaudiosa Dobrska do B. Wink. 07.08.2015.

⁷² Dzieci są podzielone na trzy grupy wiekowe. Uczą się tańca towarzyskiego, wspólnego przebywania w grupie, rozwiązywania problemów przez rozmowę, ogólnej kultury zachowania. Wykonują laurki, dekoracje świąteczne, upominki, chodzą na spacer, plac zabaw, integrują się przez wspólne zabawy, gry, wspólne organizowanie czasu. Uczestniczą w zabawach karnawałowych i andrzejkowych. Dzieci mogą dwa razy dziennie zjeść posiłek. Otoczone są także opieką psychologa. ArPrA. *Informacje o świetlicy z Nysy*. Korespondencja s. M. Estera do B. Wink. 12.11.2015.

⁷³ Świetlice prowadzą: siostry albertynki, boromeuszki trzebnickie, de Notre Dame, elżbietanki III zakonu, elżbietanki, franciszkanki od pokuty i miłości chrześcijańskiej, honoratki, karmelitanki Dzieciątka Jezus, karmelitanki Misjonarki, loretanki, Maryi Niepokalanej, Matki Bożej Miłosierdzia, michalitki, misjonarki Świętej Rodziny, nazaretanki, niepokalanki, pasterki, Rodziny Maryi, salezjanki, serafitki, sługi Jezusa, słuźebnice Ducha Świętego, słuźebnice Matki Dobrego Pasterza, słuźebnice NSJ, słuźebniczki BDNP, słuźebniczki NMP śląskie, słuźebniczki NMP wielkopolskie, słuźki NMPN, szarytki, św. Teresy od Dzieciątka Jezus, urszulanki SJK, wspólnej pracy.

⁷⁴ Według zebranych danych ze 104 ośrodków (94%) uczęszcza do nich 3462 dzieci.

⁷⁵ H. Wrońska. *Pedagogia salezjanek [Zgromadzenia Córek Maryi Wspomożycielki]*. W: *Pedagogie katolickich zgromadzeń zakonnych. Historia i współczesność*. T. 1. Red. J. Kostkiewicz. Kraków: Wydawnictwo Impuls 2012 s. 296.

Posługa dzieciom i młodzieży bardzo często wynika z charyzmatu zakonów. Jednym z zadań sióstr św. Józefa z Cluny jest posługa dzieciom i młodzieży oraz animowanie ruchów młodzieżowych. W Polsce mają tylko jeden dom, który znajduje się w Lublinie. Prowadzą w nim przedszkole oraz ognisko wychowawcze⁷⁶. W ognisku odbywają się zajęcia mające na celu zapewnienie opieki i wychowania dzieciom w wieku przedszkolnym w godzinach popołudniowych oraz dla dzieci szkolnych popołudniu. Zajęcia prowadzone są w 5 grupach wiekowych od poniedziałku do piątku również podczas ferii i wakacji⁷⁷.

Na polu posługi charytatywnej z dziećmi i młodzieżą znana jest działalność sióstr michalitek. Dla dzieci otworzyły oratoria, które w 1996 roku przyjęły nazwę Katolickich Świetlic Profilaktyczno-Wychowawczych „Oratorium”⁷⁸. Wychowankowie tych świetlic pochodzą głównie z rodzin wielodzietnych, niepełnych, z zaburzoną strukturą i więzią, niewydolnych wychowawczo, z problemami bezrobocia, alkoholizmu. Są to dzieci z różnymi problemami w funkcjonowaniu w życiu społecznym, często ze znaczną zmiennością nastrojów, nadpobudliwością i trudnościami w nauce szkolnej. W świetlicach podopieczni objęci są w ciągu dnia działaniami wychowawczymi, opiekuńczymi i edukacyjnymi, co pomaga wspierać rodzinę w sprawowaniu jej podstawowych funkcji. Świetlice opierają swoją działalność na zasadach wspólnoty, w której pielęgnuje się rodzinną atmosferę. Celem placówek jest wszechstronne wychowanie oparte na chrześcijańskim systemie wartości i wprowadzenie wychowanków w potrójną pracę: umysłową, duchową i fizyczną oraz przygotowanie do samodzielnego życia w środowisku, w integracji ze społeczeństwem, opartego na odpowiedzialności i miłości. Świetlice są traktowane przez dzieci jak drugi dom, gdzie mogą odrobić lekcje przy pomocy opiekuna, nauczyć się, spędzić twórczo swój

⁷⁶ B. Łoziński. *Leksykon zakonów w Polsce. Informator o instytucjach życia konsekrowanego i stowarzyszeniach życia apostołskiego*. Wyd. III rozszerzone i uaktualnione. Warszawa: KAI 2009 s. 238.

⁷⁷ Przykładowy plan zajęć w ognisku wychowawczym wygląda następująco: Dzieci w wieku przedszkolnym 9.00 - przychodzenie dzieci, 9.15 - śniadanie, 9.45 - mycie zębów, 10.00 - zabawy twórcze, gry edukacyjne, zajęcia gimnastyczne, zabawy dowolne, 11.30 - zajęcia dydaktyczne, praca indywidualna i wyrównawcza, 12.50 - przygotowanie do obiadu, 13.00 - obiad, 13.30 - czytanie bajek, zabawy na dworze, 14.00 - zakończenie zajęć. Dzieci w wieku szkolnym 12.00 - 14.15 - przychodzenie dzieci, zajęcia indywidualne, koła zainteresowań, 14.15 - podwieczorek, 14.45 - 16.00 - odrabianie lekcji, zabawy twórcze, gry edukacyjne, nauka indywidualna, zajęcia gimnastyczne, 16.00 - zajęcia tematyczne, śpiewanki, zabawy dowolne, 17.00 - kolacja, 17.30 - projekcja filmów dla dzieci, zabawy na dworze, 18.00 - zakończenie zajęć. Dom św. Józefa. Ramowy rozkład zajęć w ciągu tygodnia. [online] [data dostępu: 16.11.2015] dostępny w Internecie: <http://www.dom-swietego-jozefa.pl/ognisko/rozklad/rozklad.html>.

⁷⁸ W 1996 roku wszystkie „Oratoria” musiały mieć zmienione nazwy, statuty i regony z przyczyn administracyjnych. W 2000 roku placówki wychowawcze i oratoria zgodnie z postanowieniami znowelizowanej ustawy o pomocy społecznej przestały podlegać pod oświatę, i zostały wprowadzone do zadań pomocy społecznej (MOPS-u).

wolny czas, porozmawiać o swoich problemach, wiedząc, że w miarę możliwości otrzymają radę i pomoc⁷⁹.

Poza świetlicami siostry michalitki prowadzą Katolickie Placówki Wychowawcze „Nasz Dom”⁸⁰. Są to niepubliczne socjalizacyjne placówki opiekuńczo-wychowawcze, zapewniające całodobową opiekę i wychowanie dzieciom pozbawionym częściowo lub całkowicie opieki. Większość wychowanków to sieroty społeczne. Pochodzą z rodzin biednych, zaniedbanych materialnie, moralnie, emocjonalnie i duchowo, z rodzin z problemami alkoholowymi oraz rozbitych. Celem tego rodzaju placówek jest wszechstronne wychowanie i tworzenie właściwych dla prawidłowego rozwoju wychowanków warunków opiekuńczo-wychowawczych, religijnych, zdrowotnych i materialnych. Siostry starają się zapewnić podopiecznym wszechstronny rozwój osobowościowy, oparty na chrześcijańskim systemie wartości z uwzględnieniem haseł założyciela, bł. Bronisława Markiewicza, „Któż jak Bóg” i „Powściągliwość i Praca”. Wychowankowie przygotowani są do samodzielnego życia w środowisku, w integracji ze społeczeństwem, opartego na odpowiedzialności i miłości. Cele te siostry realizują poprzez stałą obecność wychowawcy przy wychowanku, indywidualne rozmowy, wspólnie podejmowaną pracę, obserwację dzieci i ich zachowań. Warto zaznaczyć, że wychowankowie placówek w czasie wakacji przez 3 tygodnie przebywają u rodzin zaprzyjaźnionych, gdzie mogą doświadczyć miłości i zobaczyć, jak funkcjonują „zdrowe” rodziny⁸¹.

Nieoceniona jest także praca sióstr zakonnych w pogotowiach opiekuńczych. Pogotowie Opiekuńcze „Opoka” w Wasilkowie (województwo podlaskie) prowadzą siostry św. Teresy od Dzieciątka Jezus, natomiast Pogotowie Opiekuńcze w Ostrzycach (województwo pomorskie) jest prowadzone przez szarytki. Pogotowie Opiekuńcze to placówka interwencyjna, świadcząca natychmiastową fachową pomoc i opiekę rodzinom w chwili szczególnego kryzysu i nagłej potrzeby. Dzieci od zaraz mają zapewnioną pomoc wykwalifikowanej kadry opiekuńczej, konsultację i diagnozę lekarską, stałą opiekę psychologiczno-pedagogiczną. Do głównych przyczyn, z powodu których dzieci trafiają do pogotowia opiekuńczego, należą: alkoholizm obojga lub jednego rodziców, choroba psychiczna (schizofrenia lub depresja) jednego z rodziców, duża niewydolność opiekuńczo-wychowawcza

⁷⁹ ArPrA. *Dane dotyczące placówek wychowawczych ss_michalitek*. Korespondencja s. Maksymiliana do B. Wink. 18.09.2015.

⁸⁰ Placówki te znajdują się w Miejscu Piastowym (województwo podkarpackie), Mochnacze Niżnej (województwo małopolskie), Częstochowie (województwo śląskie), Jaśle (województwo podkarpackie), Warszawie (województwo mazowieckie) i Widelce (województwo podkarpackie). ArPrA. *Dane dotyczące placówek wychowawczych ss_michalitek*. Korespondencja s. Maksymiliana do B. Wink. 18.09.2015.

⁸¹ ArPrA. *Dane dotyczące placówek wychowawczych ss_michalitek*. Korespondencja s. Maksymiliana do B. Wink. 18.09.2015.

rodziców, znęcanie się fizyczne i psychiczne rodziców, molestowanie seksualne, zjawisko euro-sieroctwa (wyjazd rodziców do pracy za granicę), pozostawienie dzieci pod opieką dziadków, porzucenie dzieci, pozostawienie samym sobie, próby samobójcze młodzieży, absencja szkolna dzieci i młodzieży, cechy demoralizacji (palenie papierosów, spożywanie alkoholu, drobne kradzieże, zaburzenia zachowania, ucieczki z domów), tymczasowy areszt jednego lub obojga rodziców lub brak środków do życia i brak mieszkania⁸². Każde pogotowie opiekuńcze ma za zadanie zaopiekować się dzieckiem, ale także podjąć troskę o rodzinę. Wobec dziecka ośrodki takie zapewniają doraźną całodobową opiekę, rodzinną atmosferę i właściwe warunki rozwoju, opracowują diagnozę pedagogiczną, psychologiczną i lekarską oraz wskazania wychowawcze i dydaktyczne, troszczą się o realizację obowiązku szkolnego, mogą także kwalifikować do zastępczych form wychowania rodzinnego lub odpowiednich placówek opiekuńczo-wychowawczych⁸³. Zadaniem pogotowia rodzinnego jest także rozpoznanie przyczyn kryzysu w rodzinie, pomoc w kryzysie poprzez wspieranie radą i pomocą, skierowaniem do specjalistycznych instytucji świadczących pomoc oraz praca z rodzicami nad stworzeniem warunków powrotu dziecka do domu⁸⁴. Pomoc takiego ośrodka jest czasami niezbędna, a dane statystyczne pokazują, jak potrzebne jest istnienie takiej formy pomocy dla najmłodszych. Dla przykładu do Pogotowia Opiekuńczego w Wasilkowie w latach 2007-2013 zostało przyjętych 105 dzieci i młodzieży w wieku od 2 do 17 lat. Większość z nich to rodzeństwa z Powiatu Białostockiego oraz miasta Białystok. Po zakończeniu interwencji 31 dzieci wróciło do domu rodzinnego, 8 trafiło do rodziny zastępczej, aż 51 dzieci trafiło do domu dziecka a jedna osoba została adoptowana⁸⁵. Warto zauważyć, iż ośrodki te z wielką troską podchodzą do każdego dziecka, szanując jego godność osobistą. W chwilach trudnych wychowawcy oferują swoją pomoc, starają się podnieść samoocenę podopiecznych poprzez pomoc w odkrywaniu i realizację osobistych zdolności, talentów, motywują do dalszego kształcenia, radzenia sobie z negatywnymi emocjami. Dzieci mają również możliwość skorzystania z różnego typu terapii. W przypadku pogotowia opiekuńczego bardzo ważna jest współpraca z wieloma instytucjami na terenie miasta czy powiatu. Dzięki temu obie prowadzone przez sio-

⁸² ArPrA. *Sprawozdanie merytoryczne z działalności Pogotowia Opiekuńczego „Opoka” w Wasilkowie 2007-2013 r.* Korespondencja s. Dawida Prusińska do B. Wink. 12.05.2015.

⁸³ *Dom dziecka w Kartuzach*. [online] [data dostępu: 18.10.2016] dostępny w Internecie: <http://www.dzieci-kartuzy.gd.com.pl/index.php?kate=4&men1=12&men2=17&menu=17>.

⁸⁴ Tamże.

⁸⁵ ArPrA. *Sprawozdanie merytoryczne z działalności Pogotowia Opiekuńczego „Opoka” w Wasilkowie 2007-2013 r.* Korespondencja s. Dawida Prusińska do B. Wink. 12.05.2015.

stry zakonne placówki w pełen sposób mogą pomagać umieszczonym tam wychowankom⁸⁶.

Inną formą troski o dzieci i młodzież jest prowadzenie ośrodka socjoterapeutycznego. Placówkę taką, dla dzieci przeżywających różne problemy, prowadzą w Warszawie siostry felicjanki. W godzinach popołudniowych do godz. 19 podopieczni mogą odrabiać lekcje, nadrabiać zaległości, a także uczestniczyć w różnorodnych zajęciach. W ofercie znajdują się zajęcia sportowe⁸⁷ (turnieje piłkarskie, zajęcia na sali gimnastycznej, siłowni), komputerowe oraz zajęcia plastyczne. W prowadzeniu tych zajęć pomagają wolontariusze odbywający praktyki studenckie. Oprócz tego w ośrodku do dyspozycji dzieci oraz rodziców jest psycholog. Podopieczni mogą także skorzystać z pomocy logopedy. Uczestnicy zajęć każdego dnia otrzymują dwa posiłki: obiad i podwieczorek. Dzięki wsparciu Banku Żywności oraz ofiarodawców dostają paczki z najpotrzebniejszymi produktami⁸⁸.

Pośród wielu form posługi charytatywnej względem dzieci i młodzieży, instytuty życia konsekrowanego prowadzą także bursy dla młodzieży żeńskiej ze szkół ponadgimnazjalnych oraz studentek. Do zadań bursy należy zapewnienie opieki wychowawczej zamieszkałej w niej młodzieży żeńskiej w okresie kształcenia się poza miejscem stałego zamieszkania. Oprócz tego zapewnienie wychowankom całodziennego wyżywienia, sanitarno-higienicznych warunków zamieszkania i odpowiednich warunków do nauki. Do zadań wychowawców w bursie należy także stwarzanie wychowankom możliwości rozwijania indywidualnych zainteresowań i uzdolnień, kształtowanie postaw religijnych zgodnie z założeniami wyznania katolickiego, następnie wdrażanie do samodzielnego wykonywania określonych prac porządkowo-gospodarczych oraz promowania zdrowego stylu życia

⁸⁶ Przykładowo Pogotowie Opiekuńcze w Wasilkowie współpracuje z Powiatowymi Centrami Pomocy Rodzinie, Gminnymi Ośrodkami Pomocy Społecznej, policją, prokuraturą, sądami rodzinnymi i nieletnich, kuratorami sądowymi i społecznymi, zaprzyjaźnionymi sędziami, dyrektorami szkół, pedagogami, wychowawcami i innymi pracownikami, do których uczęszczają wychowankowie placówki, przedszkola, z ośrodkami różnych terapii na terenie Białegostoku, poradniami pedagogiczno-psychologicznymi, stowarzyszeniami i fundacjami, rodzinami adopcyjnymi, rodzinami zastępczymi, ośrodkami adopcyjnymi w całym kraju, domami dziecka, parafiami, z których pochodzą wychowankowie, zaprzyjaźnionymi rodzinami z terenu Wasilkowa i Białegostoku, lekarzami, ośrodkami wychowawczymi i socjoterapeutycznymi, wolontariuszami i asystentami rodzinnymi. ArPrA. *Sprawozdanie merytoryczne z działalności Pogotowia Opiekuńczego „Opoka” w Wasilkowie 2007-2013 r.* Korespondencja s. Dawida Prusińska do B. Wink. 12.05.2015.

⁸⁷ Ciekawym pomysłem było założenie drużyny piłkarskiej FC Piorun. Należą do niej dzieci, które uczestniczą w rocznym programie w ośrodku. Są to dziewczynki i chłopcy. Drużyna występuje w Warszawskiej Lidze Piłkarskiej Ośrodków Socjoterapeutycznych i Domów Dziecka, bierze udział w licznych turniejach, w których odnosi duże sukcesy. Wszelkie sukcesy bardzo motywują zawodników do codziennej pracy. Treningi odbywają się codziennie. *Ośrodek socjoterapeutyczny im. Matki Bożej Miłosierdzia*. [online] [data dostępu 05.12.2015] dostępny w Internecie: <http://felicjanki.tilda.ws/page45658.html>.

⁸⁸ Tamże.

i idei wolontariatu, a także uczenie twórczego wykorzystania wolnego czasu⁸⁹. Wiele dziewcząt podkreśla wyjątkowość takich miejsc prowadzonych przez siostry, gdyż są inne niż podobne tego typu ośrodki prowadzone przez instytucje świeckie. Dziewczęta widzą to miejsce jako oazę spokoju, miejsce wyciszenia, wzajemnego szacunku, pomocy, wrażliwości na potrzeby innych, a przez obecność kaplicy w ośrodku, także miejsca, w którym ze spokojem można pomodlić się, co pomaga zwrócić w ten sposób uwagę na wartości duchowe w życiu⁹⁰.

Wymienione dzieła charytatywne, które siostry wypełniają w trosce o dzieci i młodzież pokazują bogactwo i różnorodność posługi charytatywnej zakonów żeńskich wobec najmłodszych wiernych Kościoła w Polsce. Poprzez prowadzenie domów dziecka, świetlic, ochronek i wielu innych ośrodków, zgromadzenia zakonne dbają o pełen rozwój psychofizyczny i duchowy dzieci. Dzięki temu włączają się także w posługę dla całych rodzin, starając się o to, by dzieci i młodzież miały zapewnione godne warunki do wzrastania i przeżywania młodości w atmosferze miłości, szacunku i wrażliwości na potrzeby innych.

2.3. Ludzie starsi adresatem pomocy charytatywnej zakonów żeńskich

W Piśmie Świętym w wielu miejscach możemy odnaleźć tematykę starości oraz osób w podeszłym wieku. Stary Testament mówi o dwóch obliczach starości⁹¹. Pierwsze z nich ukazuje starość w pozytywnym świetle. Długowieczność jest znakiem Bożej łaskawości. Osobom w podeszłym wieku okazywane są szacunek, uznanie i godne miejsce w narodzie wybranym (por. Rdz 11,10-32). Starość w tym aspekcie jest koroną życia (Prz 16,31), źródłem mądrości i roztropności (por. Hi 12,12; 15,9-10), bogactwem doświadczenia i wiedzy (por. Hi 8,8-10). Stary Testament zwraca uwagę na to, by zwłaszcza dzieci obdarzały szacunkiem i czcią swoich starszych rodziców. Mają ich szanować, być wyrozumiali nawet wtedy, gdy skutek podeszłego wieku utracą pełnię władz umysłowych (por. Syr 3,1-16).

⁸⁹ M. Szymera. *Działalność opiekuńczo-wychowawcza siostr Miłosierdzia św. Karola Boromeusza w Cieszynie (na przykładzie bursy dla młodzieży żeńskiej)*. Cieszyn 2013 mps. s. 57.

⁹⁰ Tamże s. 87-88. Mieszkanka bursy prowadzonej przez siostry Felicjanki w Krakowie tak opisuje to miejsce: „Rodzinne ciepło, troska o każdą z nas, zainteresowanie naszymi sprawami i zaangażowanie w rozwijanie w nas różnych umiejętności – to tylko niektóre sprawy, jakich doświadczyłam w bursie. Spotkałam tu dziewczyny bardzo do mnie podobne i te całkowicie różne, a tutaj nauczyłam się akceptować i otwierać się na drugiego człowieka. Bursa stała się dla mnie przystanią, gdzie zawsze mogę wrócić, gdy potrzebuję zrozumienia i pocieszenia”. *Natasza: Dlaczego mieszkam w bursie? Bursa młodzieży żeńskiej*. [online] [data dostępu 23.08.2015] dostępny w Internecie: http://www.bursafelicjanek.pl/wyp_02.html.

⁹¹ K. Baumgartner. *Alte Menschen*. W: *Handbuch praktische Theologie*. Hrsg. von H. Haslinger. T. 2. Mainz: Grünewald 2000 s. 67.

Starość wypełniona błogosławieństwem jest obrazem czasów mesjańskich i wiecznej radości (Iz 65, 20).

Z drugiej strony starość ma również oblicze zmierzchu życia, czasu związanego z wszelkimi udrękami ciała i duszy, którym towarzyszy lęk przed śmiercią. Trudno w podeszłych latach mieć upodobanie, ponieważ są one dla człowieka udręką i marnością (por. Koh 12,1-8). Stary Testament pokazuje, że niestety dzieci i domownicy nie zawsze pamiętają o osobach starszych. Czasem wręcz je znieważają i nie szanują (por. Mi 7,6). Natomiast zawsze pośród swoich dolegliwości ludzie w podeszłym wieku mogą liczyć na Bożą pomoc i Jego obecność (por. Ps 71,9; Iz 46,4).

Nowy Testament w wielu sytuacjach podkreśla wielką godność osób w podeszłym wieku. Dzieje Elżbiety i Zachariasza oraz Symeona i Anny ukazują wkład ludzi starszych w tworzenie historii zbawienia. W Ewangeliach niejednokrotnie można dostrzec obecność osób starszych wokół Pana Jezusa. Są wśród nich matka młodzieńca z Nain (por. Łk 7,11-17) oraz kobieta cierpiąca od dwunastu lat na krwotok (por. Mk 5,21-34). Jezus interesował się ludzką niedolą, uzdrawiał na ciełe, przywracał moc ducha, odpuszczając grzechy. Św. Paweł w *Pierwszym Liście do Tymoteusza* zalecił adresatowi szacunek należny osobom starszym: „Starszego wiekiem nie strofuj, lecz nakłaniaj prośbą jak ojca (...) starsze kobiety – jak matki” (1 Tm 5,1-2). W Kościele pierwszych wieków zwracano uwagę na pomoc i troskę o wdowy (por. 1 Tm 5,3-16). Aby usprawnić posługę charytatywną wobec wdów i innych potrzebujących, apostołowie powołali pierwszych diakonów (por. Dz 6,1-6).

Z chrześcijańskiego punktu widzenia ludziom w podeszłym wieku przysługuje godność osoby stworzonej i odkupionej przez Boga. Stąd samo bycie człowiekiem, czy to młodym czy starszym, więcej znaczy niż jakiegokolwiek ludzkie osiągnięcia lub bogactwa. Ziemski czas jest Bożym darem i zobowiązaniem. Przeżycie każdego z jego odcinków stanowi krok w przybliżaniu się człowieka do ostatecznego wypełnienia w wieczności⁹². Starość pozwala w wielu aspektach doświadczyć kondycji bytu stworzonego przez Boga. Z jednej strony składają się na nią dojrzałość, wypełnienie, doskonałość, z drugiej natomiast kondycja ta wyraża się także poprzez doświadczenie skończoności, zależności od innych, pożegnań i rozstań⁹³. Z tego powodu ludzie w podeszłym wieku powinni otrzymać

⁹² M. Ostrowski. *Duszpasterstwo turystyczne na terenie diecezji ełckiej*. „Studia ełckie” 9:2007 s. 325.

⁹³ W. Przygoda. *Posługa charytatywna Kościoła w Polsce* s. 201.

ze strony innych grup wiekowych należy im szacunek, towarzyszenie w cierpieniu oraz niezbędną opiekę⁹⁴.

Nauczanie Kościoła na temat godności osób starszych jest głęboko zakorzenione w Piśmie Świętym. Odwołując się do tekstów biblijnych starano się godność tę chronić, ukazując rolę społeczną seniorów i potrzebę zabezpieczania ich życia na płaszczyźnie psychofizycznej i duchowej⁹⁵. W XX wieku w sposób szczególny św. Jan Paweł II zwracał uwagę na godność osób starszych. W wielu dokumentach pisał o osobach w podeszłym wieku⁹⁶. Warto wymienić jego *List do osób w podeszłym wieku* z 1999 roku⁹⁷. Także za jego pontyfikatu, w 1998 roku, Papieska Rada ds. Świeckich wydała specjalny dokument w całości poświęcony osobom starszym pt. *Godność i posłannictwo ludzi starszych w Kościele i świecie*⁹⁸. Należy także zauważyć inicjatywy Kościoła dotyczące ludzi starszych. W dniach 28-31 października 1998 roku Papieska Rada ds. Duszpasterstwa Służby Zdrowia zorganizowała w Watykanie konferencję *Kościół a ludzie starzy*. Natomiast w Polsce w 2007 roku miał miejsce III Kongres Ruchów i Stowarzyszeń Katolickich, który przebiegał pod hasłem: *Ludzie starsi – nadzieją Kościoła i społeczeństwa*⁹⁹.

⁹⁴ K. Baumgartner, jw. s. 68.

⁹⁵ Zob. N. Piśkuła. *Etos starości w aspekcie społecznym. Gerontologia dla pracowników socjalnych*. Kraków: Wydawnictwo WAM 2011.

⁹⁶ Zob. Jan Paweł II. *Familiaris consortio*. Posynodalna adhortacja apostolska o zadaniach rodziny chrześcijańskiej w świecie współczesnym. 22.11.1981. W: *Adhortacje Ojca Świętego Jana Pawła II*. Kraków 1996. T. 1 s. 65-160; tenże. *Laborem exercens*. Encyklika o pracy ludzkiej z okazji 90. rocznicy encykliki *Rerum novarum*. 14.09.1981. W: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*. T. 1. Kraków 1996 s. 101-154.; tenże. *W doświadczeniach starości łączcie się z Chrystusem na krzyżu. Spotkanie z ludźmi starymi w katedrze w Monachium*. 19.11.1980. W: *Nauczanie papieskie*. Red. E. Weron, A. Janoch. T. 2, cz. 2. Poznań-Warszawa 1986 s. 699-704; tenże. *Skierujmy nasze myśli ku najstarszym*. 31.12.1978. W: *Nauczanie papieskie*. Red. E. Weron, A. Janoch. T. 1. Poznań-Warszawa 1987 s. 210-211; tenże. *Christifideles laici*. Posynodalna adhortacja apostolska o powołaniu i misji świeckich w Kościele i świecie. 30.12.1988. W: *Adhortacje Ojca Świętego Jana Pawła II*. T. 1 s. 269-377; tenże. *Pochylmy głowy przed ludźmi starymi. Anioł Pański*. W: *Nauczanie papieskie*. Red. E. Weron, A. Janoch. T. 5, cz. 1. Poznań 1993 s. 9; tenże. *Szczególna misja starszych w życiu rodziny ludzkiej. Do uczestników międzynarodowego forum poświęconego aktywności ludzi starych*. 05.09.1980. W: *Nauczanie papieskie*. T. 3, cz. 2. Dz. cyt. s. 291-293; tenże. *Poparcie roli osób starszych w rodzinie i społeczeństwie*. W: *Nauczanie papieskie*. T. 5, cz. 1. Dz. cyt. s. 612-614; tenże. *Środki przekazu społecznego a problem ludzi starszych. Orędzie na Światowy Dzień Środków Przekazu Społecznego*. W: *Nauczanie papieskie*. T. 5 cz. 1 s. 668-671; tenże. *Wielkość cywilizacji mierzy się postawą wobec osób starszych. Przemówienie do Ruchu Emerytów i Starców*. 21.05.1982. W: *Nauczanie papieskie*. T. 5 cz. 1 s. 774-776; tenże. *Cenna rola osób starszych w Kościele*. 07.09.1994. OsRomPol 15:1994 nr 11 s. 38-39; tenże. Encyklika *Evangelium vitae*. 25.03.1995. W: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*. T. 2 s. 751-822.

⁹⁷ Jan Paweł II. *List do osób w podeszłym wieku*. 01.10.1999. OsRomPol 20:1999 nr 12 s. 4-11.

⁹⁸ Papieska Rada ds. Świeckich. *Godność i posłannictwo ludzi starszych w Kościele i świecie*. 01.10.1998. W: *W trosce o życie*. Red. J. Brusiło. Tarnów: Biblos 2012. T. 2 s. 499-516.

⁹⁹ W. Przygoda. *Wyzwania duszpasterskie wobec osób w podeszłym wieku*. „Polonia Sacra” 19:2015 nr 1 s. 71-72.

Temat osób starszych jest nadal ważny w myśli Kościoła. Stale przewija się w nauczaniu papieży: Jana Pawła II, Benedykta XVI i Franciszka. Kościół w swych dokumentach podkreśla, iż osoby starsze są bogactwem rodziny. Wnoszą istotny wkład w rozwój dzieci, kształtowanie osobowości, hierarchii wartości czy stylu życia. Z tego powodu obecność w rodzinie osób starszych jest wyjątkowo cenna i ma realny wpływ na rozwój psychofizyczny i religijny dzieci¹⁰⁰. Osoby w podeszłym wieku są „skarbem”, którego nie można odebrać nowym pokoleniom¹⁰¹. Są bogactwem „dla wszystkich części składowych rodziny, zwłaszcza dla młodych małżeństw i dzieci, które znajdują u nich zrozumienie i miłość”. Ludzie starzy przyczyniają się do umocnienia rodziny, a przez modlitwę i wiarę duchowo wspierają wszystkich członków swojej rodziny¹⁰². Są także podmiotem wspólnoty a w rodzinie mają niepodważalne znaczenie¹⁰³.

To właśnie na rodzinę spada obowiązek troski o ludzi starych. Papieże w minionych dwóch dekadach dosyć często wzywali pozostałych członków rodziny do otoczenia babć i dziadków należytym szacunkiem. Obowiązek ten wypływa z czwartego przykazania Dekalogu, które nakazuje okazywanie czci rodzicom. Jest ono źródłem miłości dzieci do rodziców i podstawą silnych więzi między pokoleniami. Szczególnym sprawdzianem realizacji tego wymagania jest czas starości rodziców. Młodzi ludzie często wiele zawdzięczają swoim rodzicom, przede wszystkim zrodzenie, wychowanie, wykształcenie, status społeczny. Dlatego nakazem sprawiedliwości powinna być wdzięczność dzieci wobec rodziców wyrażana czynami dobra, służby i miłości. Św. Jan Paweł II podkreśla, że szacunek wobec osób starszych w rodzinie powinien przejawiać się w akceptowaniu ich obecności, pomaganiu im i docenianiu ich zalet¹⁰⁴.

Na podstawie czwartego przykazania Benedykt XVI stwierdza, że „Bóg pragnie, aby godność, wartość, zdrowie i dobrobyt osób starszych były należycie szanowane, a Kościół poprzez swoje instytucje charytatywne (...) stara się wypełniać przykazanie Pana, ukazując szanowanie życia bez względu na wiek czy stan zdrowia”¹⁰⁵. Z kolei papież Franciszek

¹⁰⁰ R. Ceglarek. *Miejsce i rola ludzi starszych w rodzinie w nauczaniu papieskim w XXI wieku*. „Studia nad Rodziną” 19:2015 nr 2 s. 51.

¹⁰¹ Benedykt XVI. *Dziadkowie są cennym skarbem każdej rodziny*. Przemówienie do uczestników XVIII Zgromadzenia Plenarnego Papieskiej Rady ds. Rodziny. 05.04.2008. OsRomPol 29:2008 nr 5 s. 28.

¹⁰² Benedykt XVI. *Africae munus*. Posynodalna adhortacja apostolska o Kościele w Afryce, w służbie pojednania, sprawiedliwości i pokoju. Watykan 2011 nr 48.

¹⁰³ Franciszek. *Najcięższą chorobą, na jaką są narażone osoby starsze, jest opuszczenie*. Przesłanie z okazji 20-lecia Papieskiej Akademii „Pro Vita”. 19.02.2014. OsRomPol 35:2014 nr 3-4 s. 21.

¹⁰⁴ Jan Paweł II. *List do osób w podeszłym wieku* nr 12.

¹⁰⁵ Benedykt XVI. *Każdy z nas jest kochany i niezbędny*. Wizyta w Domu św. Piotra w Londynie. 18.09.2010. OsRomPol 31:2010 nr 11 s. 35.

zauważa, że taka postawa, zgodna z przesłaniem tekstów biblijnych, może być wynagrodzona przez Boga błogosławieństwami, jeśli tylko będzie właściwie wypełniona¹⁰⁶.

Według św. Jana Pawła II ludzie w podeszłym wieku są wyzwaniem nie tylko dla rodziny, ale także dla społeczeństwa i Kościoła. Analizując nauczanie Kościoła, można stwierdzić, że szacunek do osób starszych w rodzinie czy poza nią powinien przejawiać się w modlitwie za nich, a także w działaniach zabezpieczających ich godne życie, byt materialny, opiekę medyczną, które zagwarantują im aktywność społeczną, będą sięgały po ich doświadczenie zawodowe i fachową wiedzę oraz umożliwią podjęcie różnych form apostołatu. Św. Jan Paweł II, Benedykt XVI jak i Franciszek zgodnie twierdzą, że sposób, w jaki osoby starsze są otaczane opieką, świadczy o jakości rodziny, społeczeństwa a nawet cywilizacji¹⁰⁷.

Warto zwrócić uwagę na fakt, iż obecnie w społeczeństwach wysoko rozwiniętych sukcesywnie przybywa osób starszych. Także w Polsce wydłuża się przeciętny wiek życia. W końcu 2014 roku liczba ludności Polski wynosiła 38,5 mln, w tym ponad 8,5 mln stanowiły osoby w wieku 60 lat i więcej (co stanowi ponad 22% ludności). W latach 1989-2014 liczba osób w podeszłym wieku wzrosła o ponad 2,9 mln, w tym największy wzrost, o 1 milion, odnotowano dla grupy 60-64 lata. Zwiększył się również udział osób w wieku co najmniej 60 lat w ogólnej populacji o 7,5 %, tj. z 14,7% w 1989 roku do 22,2% w 2014 roku¹⁰⁸.

¹⁰⁶ Franciszek. *Ewangelia spotkania młodych i starszych*. Homilia podczas Mszy Świętej dla ludzi w podeszłym wieku. 28.09.2014. OsRomPol 35:2014 nr 10 s. 40.

¹⁰⁷ R. Ceglarek, jw. s. 53; zob. Jan Paweł II. *Ludzie starsi w życiu społeczeństwa*. List papieski do uczestników II Światowego Zgromadzenia poświęconego problemom starzenia się ludzi. 03.04.2002. OsRomPol 23:2002 nr 6 s. 8-9; tenże. *Bo tu jest twoje życie i długie trwanie twego pobytu na ziemi*. Orędzie na Wielki Post 2005. 08.09.2004. OsRomPol 26:2005 nr 3 s. 6; Benedykt XVI. *Do pensjonariuszy rzymskiego domu spokojnej starości: ludzie w podeszłym wieku są cenni dla społeczeństwa i Kościoła*. [online] [data dostępu: 5.01.2015] dostępny w Internecie: http://pl.radiovaticana.va/storico/2012/11/12/benedykt_xvi_do_pensjonariuszy_rzymskiego_domu_spokojnej_starosci/pol-638136; tenże. *Chrześcijańska nauka o cierpieniu*. Przemówienie do uczestników międzynarodowej konferencji Papieskiej Rady ds. Duszpasterstwa Służby Zdrowia i Chorych. 17.11.2012. OsRomPol 34:2013 nr 1 s. 28-30; Franciszek. *Miłość cierpliwa, która rodzi radość*. Homilia Ojca Świętego podczas Mszy Świętej dla rodzin. 27.10.2013. OsRomPol 34:2013 nr 12 s. 12; tenże. *W rodzinie uczymy się kochać i bronić życia*. Audiencja dla uczestników zgromadzenia plenarnego Papieskiej Rady ds. Rodziny. 25.10.2013. OsRomPol 34:2013 nr 12 s. 27-29.

¹⁰⁸ Dla porównania odsetek dzieci i młodzieży w latach 1989-2014 zmniejszył się o ponad 12% – z prawie 30% do 18%. Główny Urząd Statystyczny. *Ludność w wieku 60+. Struktura demograficzna i zdrowie*. Warszawa 2016 s. 3. Warto także zwrócić uwagę na prognozy Głównego Urzędu Statystycznego. Według raportu GUS do 2050 roku wystąpi znaczne zmniejszenie liczby dzieci (w wieku do 14 lat) i osób dorosłych (w wieku 15-59 lat), a zwiększy się liczba osób w wieku powyżej 60 lat. O prawie 19% ma zwiększyć się przyrost odsetka ludności w wieku 60 lat i więcej, co w rezultacie sprawi, że udział osób starszych w populacji mieszkańców Polski wzrośnie w 2050 roku do 40,4% (13,7 mln ludności). Główny Urząd Statystyczny. *Ludność w wieku 60+. Struktura demograficzna i zdrowie*. Warszawa 2016 s. 9. [Publikacja dostępna w Internecie: www.stat.gov.pl].

Ludziom starszym nieustannie potrzebna jest opieka. Stąd zadaniem Kościoła jest troska o nich, towarzyszenie im w cierpieniu i szacunek. Instytuty życia konsekrowanego w swojej działalności charytatywnej zauważają osoby w podeszłym wieku, otaczając je niezbędną opieką w wielu prowadzonych placówkach. Obecnie w Polsce około 1500 osób starszych znajduje pomoc w dziełach żeńskich zgromadzeń zakonnych. Specjalnie dla nich prowadzone są domy pomocy społecznej, domy opieki, domy spokojnej starości, domy seniora, domy dziennego pobytu, świetlice, zakłady pielęgnacyjno-opiekuńcze oraz ośrodki wsparcia. W sumie osoby starsze mogą znaleźć pomoc w 40 różnych placówkach na terenie całej Polski.

Spośród żeńskich zakonów zinstytucjonalizowaną działalnością charytatywną wobec osób starszych zajmują się Zgromadzenie Sióstr Albertynek Posługujących Ubogim (albertynki), Zgromadzenie Sióstr Miłosierdzia św. Karola Boromeusza (boromeuszki trzebnickie), Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety III Zakonu Regularnego św. Franciszka (elżbietanki cieszyńskie), Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety (elżbietanki), Zgromadzenie Sióstr Świętego Feliksa z Kantalicjo Trzeciego Zakonu Regularnego Świętego Franciszka Serafickiego (felicjanki), Zgromadzenie Sióstr Franciszkanek Maryi Nieustającej Pomocy, Zgromadzenie Sióstr Franciszkanek od Pokuty i Miłości Chrześcijańskiej, Zgromadzenie Sióstr Pielęgniarek III Zakonu Regularnego św. Franciszka (franciszkancki szpitalne), Zgromadzenie Sióstr św. Jadwigi od Niepokalanej Dziewicy Bogarodzicy Maryi (jadviganki), Zgromadzenie Sióstr Kanoniczek Ducha Świętego de Saxia (duchaczki), Zgromadzenie Sióstr Karmelitanek Instytut Naszej Pani z Karmelu, Zgromadzenie Sióstr św. Katarzyny Dziewicy i Męczennicy (katarzynki), Zgromadzenie Sióstr Matki Bożej Loretańskiej (loretanki), Zgromadzenie Sióstr Najświętszej Rodziny z Nazaretu (nazaretanki), Zgromadzenie Sióstr Wynagrodzicielek Najświętszego Oblicza (obliczanki), Zgromadzenie Sióstr Małych Misjonarek Miłosierdzia (orionistki), Zgromadzenie Sióstr Męki Pana Naszego Jezusa Chrystusa (pasjonistki), Zgromadzenie Sióstr Franciszkanek Rodziny Maryi, Zgromadzenie Córek Matki Bożej Bolesnej (serafitki), Zgromadzenie Służebnic Najświętszego Serca Jezusowego (sercanki), Zgromadzenie Sióstr Służebniczek Bogarodzicy Dziewicy Niepokalanie Poczętej (służebniczki dębickie), Zgromadzenie Sióstr Służebniczek Najświętszej Maryi Panny Niepokalanie Poczętej (służebniczki starowiejskie), Zgromadzenie Sióstr Służebniczek Najświętszej Maryi Panny Niepokalanie Poczętej – śląskie (służebniczki śląskie), Unia Rzymska Zakonu Świętej Urszuli (urszulanki Unii Rzymskiej) oraz

Zgromadzenie Sióstr Wspomożycielek Dusz Czyścowych (wspomożycielki). W sumie jest to 25 zgromadzeń zakonnych¹⁰⁹.

Wśród wymienionych wyżej form pomocy osobom starszym świadczonej przez żeńskie zgromadzenia zakonne należy wyróżnić domy pomocy społecznej (DPS)¹¹⁰. Obecnie do żeńskich zgromadzeń zakonnych należy 17 DPS-ów. Jeden z najstarszych tego typu ośrodków prowadzą siostry franciszkanki szpitalne (Zgromadzenie Sióstr Pielęgniarek III Zakonu Regularnego św. Franciszka). Ich Dom Pomocy Społecznej „Aleksy” w Opolu swoją genezę sięga 1421 roku, kiedy to ustalono na naradzie u ks. bpa Jana z Leslau, że należy wybudować nowy szpital wraz z kaplicą z przeznaczeniem dla ludzi w podeszłym wieku¹¹¹. Siostry franciszkanki posługują ludziom starszym w Opolu od 1906 roku. W ośrodku osoby starsze otoczone są profesjonalną opieką. Personel świadczy usługi w zakresie potrzeb bytowych, usługi opiekuńcze i zdrowotne. Prowadzona jest także rehabilitacja: gimnastyka lecznicza, fizykoterapia i masaż leczniczy. Warto dodać, że osoby starsze mieszkające w domu pomocy społecznej odwiedzają wolontariusze z Ośrodka Interwencji Kryzysowej i studenci oraz cztery kobiety odbywające kary więzienia w opolskim areszcie śledczym. Te ostatnie wykonują prace porządkowe przy ośrodku. Codziennie do dyspozycji mieszkańców jest także rehabilitant oraz terapeutka zajęciowa, która prowadzi zajęcia z muzykoterapii i ergoterapii, gimnastykę, biblioterapię, gry i zabawy¹¹².

Siostry ze Zgromadzenia Sióstr Małych Misjonarek Miłosierdzia (orionistki) w 1993 roku w Kole (woj. wielkopolskie) założyły Dom Pomocy Społecznej dla Dorosłych. Ośrodek jest przeznaczony dla osób w podeszłym wieku, wymagających całodobowej i kompleksowej opieki, pielęgnacji i zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych, które nie mogą samodzielnie funkcjonować w środowisku. Dom dysponuje 53 miejscami dla kobiet i mężczyzn. Jest to placówka własna zgromadzenia. Spełnia wszystkie standardy zgodnie z rozporządzeniem Ministra Pracy i Polityki Społecznej. Dom funkcjonuje na podstawie przepisów ustawy o pomocy społecznej. By pomoc osobom starszym była pełniejsza siostry orionistki współpracują ze starostwem, Powiatowym Centrum Pomocy Rodzinie

¹⁰⁹ Dane zebrane przez autora rozprawy.

¹¹⁰ Brakuje danych odnośnie liczby domów opieki społecznej wyłącznie dla osób starszych na przestrzeni lat 1989-2015. Statystyki ujmują w sumie wszystkie domy pomocy społecznej (DPS) dla dorosłych, w tym dla starszych, chorych i niepełnosprawnych. Do 1989 roku istniało 58 DPS dla dorosłych, w 1994 – 67, w 2011 – 56 domów, a w 2013 – 61 domów, w których posługiwało 345 sióstr opiekując się 3744 osobami.

¹¹¹ *Dom Pomocy Społecznej Sióstr Pielęgniarek III Reguły św. Franciszka. Szpital św. Aleksego*. [online] [data dostępu: 15.09.2016] dostępny w Internecie: https://dolny-slask.org.pl/538878,Opole,Dom_Pomocy_Spolecznej_Siostr_Pielęgniarek_III_Reguły_sw_Franciszka.html.

¹¹² Z. Zalewski. *Rodzinna i ciepła atmosfera. W Domu Pomocy Społecznej u św. Aleksego*. „Gość Niedzielny” (Gość Opolski) 2006 nr 8/728 s. III.

w Kole oraz z Ośrodkami Pomocy Społecznej, które kierują podopiecznych do placówki¹¹³. Jednocześnie 1.04.2009 roku siostry otworzyły Niepubliczny Zakład Opieki Zdrowotnej „Pallium”, który ma za zadanie zapewnić opiekę pielęgniarzką podopiecznym DPS oraz potrzebującym w środowisku.

Siostry Urszulanki Unii Rzymskiej, mimo iż ich charyzmatem jest głównie praca wychowawcza, także zajmują się działalnością charytatywną wśród osób starszych¹¹⁴. W Poznaniu prowadzą Dom Pomocy Społecznej dla kobiet w podeszłym wieku, „które ze względu na trudną sytuację życiową, a także stan zdrowia mogą zamieszkać w tej placówce”. W DPS znajdują się także siostry urszulanki, które ze względu na wiek i niepełnosprawność powinny mieć zapewnioną profesjonalną opiekę. Dom istnieje od 1963 roku, ale dopiero od 1997 roku stał się jednostką niepaństwową¹¹⁵.

Personel stara się zapewnić całodobową opiekę dla kobiet w podeszłym wieku. Dbają o zaspokojenie niezbędnych potrzeb zdrowotnych, bytowych, społecznych, religijnych, kulturalno-oświatowych pensjonariuszom ośrodka¹¹⁶. Kobiety mieszkające w placówce mają różne schorzenia, najwięcej z nich cierpi na choroby somatyczne. Ale pojawiają się także zaburzenia psychiczne, takie jak depresja, zaburzenia świadomości, choroba Alzheimera, choroba Parkinsona i demencja starcza. Z tego względu mieszkanki mają zapewnioną opiekę lekarza rodzinnego, a także lekarzy specjalistów¹¹⁷. Siostry zakonne dbają, aby czas przeżywany w domu pomocy społecznej był atrakcyjny. Zwracają także uwagę na potrzeby religijne osób starszych. Możliwość uczestnictwa we Mszy Świętej, pora posiłków oraz zajęcia terapeutyczne i rehabilitacyjne są stałymi punktami planu dnia¹¹⁸. Podopieczne ośrodka same podkreślają dużą wartość modlitwy w ich życiu i cierpieniu, a także troskę duchową księży sprawujących funkcję kapelanów w DPS. Według personelu DPS-u „panie chętnie włączają się w prawie wszystkie organizowane dla nich rekolekcje, dni skupienia, adoracje, nabożeństwa, różaniec, Drogi Krzyżowe. Wiele z nich docenia

¹¹³ ArPrA. *Informacje – Dom Pomocy Społecznej Zgromadzenia Sióstr Małych Misjonarek Miłosierdzia*. Korespondencja s. Aniela Krupa do B. Wink. 28.10.2015.

¹¹⁴ B. Łoziński, jw. s. 383.

¹¹⁵ A. Piątek. *Wielofunkcyjna działalność Domu Pomocy Społecznej Sióstr Urszulanek Unii Rzymskiej w Poznaniu*. Mps. Poznań 2005 s. 86.

¹¹⁶ A. Rogozińska. *Działalność Domu Pomocy Społecznej Sióstr Urszulanek Unii Rzymskiej w Poznaniu – Pokrzywnie w latach 1963-2015*. Mps. Poznań 2015 s. 26-28.

¹¹⁷ Tamże s. 35.

¹¹⁸ Przykładowy plan dnia DPS w Poznaniu: 6.00-7.00 toaleta poranna, 7.00-7.30 Msza Święta dla chętnych, 7.00-9.00 śniadanie, toaleta zabiegi, 9.30-11.30 zajęcia terapeutyczne (w okresie letnim spacer i wycieczki), 12.00-14.00 obiad, odpoczynek, zabiegi, 14.00-15.00 wspólna rekreacja dla chętnych, podwieczorek, 9.00-14.00 rehabilitacja, 15.00-17.00 rekreacja (radio, telewizja, słuchanie czytanej książki), 18.00-20.00 kolacja, toaleta wieczorna. A. Rogozińska, jw. s. 37.

codzienną Mszę Świętą. Przez pogłębienie wiary łatwiej czasem jest znieść pewne dolegliwości a nawet samotność”. Dom Pomocy Społecznej prowadzony przez siostry urszulanki jest niezwykle potrzebny, świadczy o tym fakt, iż liczba osób oczekujących na miejsce ciągle się zwiększa. Przykładowo w 2004 roku oczekiwały 4 osoby, w 2010 – 13 osób, a w 2015 roku już 26 osób¹¹⁹.

Innym przykładem działalności charytatywnej sióstr zakonnych wobec osób starszych jest prowadzenie domów opieki. Placówki takie prowadzą siostry elżbietanki, jadwizanki, katarzynki, pasjonistki oraz służebniczki śląskie. Domy św. Elżbiety to ośrodki sióstr elżbietanek przeznaczone dla osób starszych, zwłaszcza chorych i niepełnosprawnych fizycznie. Siostry prowadzą dwa takie domy. Jeden z nich znajduje się w Starogardzie Gdańskim a drugi w Kwidzynie. Dom św. Elżbiety jest miejscem, w którym osoby starsze mają poczuć się jak domownicy. Otaczane są życzliwością a przede wszystkim specjalistyczną opieką¹²⁰. Oferta domu sióstr elżbietanek jest bardzo bogata. Podopieczni mieszkają w pokojach jedno lub dwuosobowych. Do dyspozycji mają dużą salę dziennego pobytu, jadalnię, podręczne kuchenki na każdym piętrze, piętrowy taras oraz duży ogród ze ścieżkami przystosowanymi do spacerów ludzi niepełnosprawnych. Dla osób starszych jest również kaplica, która w domu ma stanowić centrum duchowego życia. Dom św. Elżbiety, podobnie jak inne tego typu dzieła, zapewnia całodobową opiekę, konsultacje lekarzy, pełne wyżywienie, złożone z pięciu posiłków, zabezpieczenie prania bielizny i odzieży, codzienne zabiegi pielęgnacyjne, a także podstawowe usługi fryzjerskie i kosmetyczne. Siostry elżbietanki dbają również o życie religijne mieszkańców domu. Zapewniają możliwość udziału w niedzielnej Mszy Świętej, troszczą się o przeżycie I-szych piątków miesiąca oraz o możliwość otrzymania Sakramentu Namaszczenia Chorych. Według sióstr prowadzących placówkę, najważniejszym zadaniem domu jest stworzenie i utrzymanie atmosfery rodzinnej poprzez organizowanie świąt, rocznic, spotkań z różnych okazji, tak by mieszkańcy czuli się jak w kochającej się rodzinie, by ten ostatni etap ich życia był czasem wewnętrznego pokoju i poczucia bezpieczeństwa¹²¹.

W domach opieki siostry dbają o urozmaicenie codzienności życia osób starszych. Przykładowo siostry katarzynki, które od 2005 roku prowadzą dom opieki „Nasz Dom” im. Reginy Protmann w Lidzbarku Warmińskim, starają się organizować imprezy kultural-

¹¹⁹ Tamże.

¹²⁰ *Dom św. Elżbiety*. [online] [data dostępu: 04.10.2016] dostępny w Internecie: <http://www.domswelzbiety.pl/?panel=0&idf=328>.

¹²¹ *Dom św. Elżbiety Starogard Gdański*. [online] [data dostępu: 04.10.2016] dostępny w Internecie: <http://www.domswelzbiety.pl/?panel=1&idf=310>.

ne, oświatowe i religijne dostosowane do możliwości mieszkańców. Zapraszają dzieci z przedszkola i młodzież z gimnazjum z okolicznościowymi przedstawieniami (Boże Narodzenie, Dzień babci, Dzień wiosny), uczestników Uniwersytetu Trzeciego Wieku, osoby z dziennego pobytu w warsztatach terapii zajęciowej oraz młode wychowanki z Domu Pomocy Społecznej w Bisztynku¹²².

W domu opieki dla osób starszych sióstr pasjonistek w Strzemieszycach w czasie zajęć terapii wykonywane są prace szydełkiem, na drutach, a także ozdoby świąteczne i wycinanki. Harmonogram dnia jest urozmaicony w zależności od pory roku i samopoczucia mieszkańców. Osobom starszym proponowane są spacer w ogrodzie, gry na świeżym powietrzu, czasem przy wspólnym grillowaniu. Dla bardziej sprawnych organizowane są wyjazdy do pobliskich sanktuariów. W celu urozmaicenia życia pensjonariuszkom, placówka współpracuje także z miejscowymi szkołami. Mieszkańców domu odwiedzają dzieci ze szkół podstawowych i młodzież gimnazjalna ze swoimi programami słowno-muzycznymi. Dzień urodzin lub imienin każdego z mieszkańców domu jest mocno podkreślony w codziennym programie. Wielkim przeżyciem jest dla wszystkich mieszkańców obchodzony uroczystość każdego roku Dzień Chorego (11 lutego)¹²³.

Do dzieł charytatywnych przeznaczonych dla ludzi w podeszłym wieku, które prowadzą żeńskie instytuty życia konsekrowanego, należą również domy dziennego pobytu. Głównym celem takich ośrodków jest wsparcie dla seniorów poprzez udzielanie pomocy w czynnościach dnia codziennego, zapewnienie minimum jednego posiłku dziennie, umożliwienie korzystania z usług wspomagających oraz udział w zajęciach ruchowych, sportowo-rekreacyjnych i aktywizujących, a także kulturalno-oświatowych i edukacyjnych. We Wrocławiu dom dziennego pobytu prowadzą siostry boromeuszki trzebnickie, w Dębicy słuźebniczki dębickie, w Szamotułach siostry Rodziny Maryi, a w Krakowie siostry sercanki.

Boromeuszki trzebnickie w 2004 roku założyły stowarzyszenie im. Edmunda Bojanowskiego *DOBROĆ*. Przy domu macierzystym w Dębicy stowarzyszenie prowadzi od 2005 roku dom dziennego pobytu pod nazwą *Dom Symeona i Anny* dla osób starszych i samotnych, ubogich oraz mających złe warunki mieszkaniowe. Codzienną opiekę otrzymuje w nim 17 osób. Posługę w ośrodku pełnią trzy siostry zakonne¹²⁴. Z usług placówki

¹²² ArPrA. *Lidzbark Warmiński – Dom Opieki*. Korespondencja s. Angela Krupińska do B. Wink. 23.04.2016.

¹²³ *Dom Opieki dla osób Starszych im. Sługi Bożej M. Józefy Hałacińskiej w Strzemieszycach*. [online] [data dostępu: 06.10.2016] dostępny w Internecie: <http://www.siostrypasjonistki.pl/dom-opieki/>.

¹²⁴ ArPrA. *Posługa charytatywna Zgromadzenia Sióstr Słuźebniczek BDNP*. Korespondencja do B. Wink. 30.10.2015.

korzystać może każdy, kto czuje się samotny, bezradny, zagubiony lub potrzebuje pomocy drugiej osoby. Ośrodek czynny jest od poniedziałku do piątku w godz. 8.00-14.00. Osoby w podeszłym wieku mogą tam uczestniczyć w gimnastyce, wspólnym śpiewaniu, zajęciach praktycznych, mają także możliwość spotkania z dziećmi z ochronki i przedszkola, które prowadzą siostry boromeuszki. Mogą również rozwijać swoje zainteresowania przez czytanie książek i prasy. Specjalnie dla nich organizowane są okolicznościowe spotkania z okazji Wigilii, Świąt Wielkanocnych, Dnia babci i dziadka, karnawału, imienin itp. Siostry zakonne zapewniają podopiecznym Mszę Świętą, spowiedź, wspólną modlitwę, porady duchowe oraz opiekę pielęgniarską. Oferują pomoc w postaci wsparcia duchowego realizowanego przez: wysłuchanie, rozmowę, doradztwo, wspomaganie modlitwą oraz wsparcie w sytuacjach trudnych życiowo wywołanych samotnością, chorobą lub ograniczeniem sprawności¹²⁵.

W Krakowie podobny ośrodek prowadzą siostry sercanki (Zgromadzenie Służebnic Najświętszego Serca Jezusowego). W 2008 roku siostry założyły Dom Seniora pw. *Najświętszego Serca Pana Jezusa* – Ośrodek Wsparcia dla Osób Starszych, który funkcjonuje we współpracy z Miejskim Ośrodkiem Pomocy Społecznej w Krakowie¹²⁶. Placówka jest otwarta dla seniorów również od poniedziałku do piątku w godzinach od 10.00 do 16.00¹²⁷. Dom Seniora jest przeznaczony zwłaszcza dla tych osób samotnych z Krakowa, którym często brak odwagi, by opuścić swoje bezpieczne mieszkanie i tworzyć przynajmniej przez kilka godzin wspólnotę z innymi.

W Ośrodku Wsparcia prowadzone są różne formy aktywizacji osób starszych i samotnych, z uwzględnieniem ich potrzeb i możliwości oraz zainteresowań. Terapia zajęciowa ma szeroki zakres: szydełkowanie, wyszywanie, roboty na drutach, szycie rękawic kuchennych i fartuszków, a także zajęcia plastyczne: malowanie kartek okolicznościowych, laurek, wykonywanie i zdobienie odlewów gipsowych, takich jak: kompozycje kwiatowe, flakony, figurki Dzieciątka Jezus i symbole wielkanocne, oraz wykonywanie kwiatów z bibuły. Głównym punktem zajęć artystycznych jest muzyka. Podopieczni wykonują różnego rodzaju ćwiczenia rytmiczne, taneczne i ruchowe. Muzykoterapia i różne ćwiczenia usprawniające zapewniają utrzymanie sprawności fizycznej osób w podeszłym wieku. W ramach zajęć kulinarnych przygotowywane są wypieki i desery na różne okazje świą-

¹²⁵ *Dom Symeona i Anny*. [online] [data dostępu: 14.06.2015] dostępny w Internecie: <http://siostry.net/projekty/dom-symeona-i-anny/>.

¹²⁶ M. Łącka. *Miejsce w sercach sercanek*. [data dostępu: 14.06.2015] [online] dostępny w Internecie: <http://kosciol.wiara.pl/doc/2537310.Miejsce-w-sercach-sercanek>.

¹²⁷ *Ośrodek wsparcia. Siostry sercanki*. [online] [data dostępu: 17.06.2015] dostępny w Internecie: <https://www.sercanki.org.pl/o-rodek-wsparcia.html>.

teczne i imieninowe. W ośrodku ma miejsce także terapia przez literaturę. Lektura dobrych książek i czasopism oraz ciekawe filmy dostarczają nowych tematów do rozmów, refleksji i nowego spojrzenia na własne problemy. Natomiast wspólna modlitwa, czytanie i rozważanie Pisma Świętego rozwijają życie duchowe i umacniają serdeczną więź pomiędzy seniorami i siostrami zakonnymi¹²⁸.

Również siostry Franciszkańki od Pokuty i Miłości Chrześcijańskiej realizują posługę charytatywną wobec osób starszych. W Więcborku (województwo pomorskie) od 2008 roku prowadzą świetlicę dla dorosłych o nazwie *Domek Matki Magdaleny*. Świetlica jest czynna od poniedziałku do czwartku w godzinach 15.00-17.00. Mogą z niej korzystać te osoby, które potrzebują wsparcia duchowego osób życzliwych, szukają bliskości drugiego człowieka. Obok codziennych zajęć, siostry franciszkańki organizują dni skupienia oraz spotkania z okazji świąt¹²⁹.

Żeńskie zgromadzenia zakonne w trosce o ludzi starszych prowadzą także zakłady opiekuńczo-lecznicze. W Toruniu 7 sióstr ze Zgromadzenia Córek Matki Bożej Bolesnej (serafitki) posługuje 80 podopiecznym z otępieniem starczym, chorobą Alzheimera lub po prostu na tyle niedołężnym, że potrzebują całodobowej opieki. Wśród pensjonariuszek są zarówno kobiety sprawne umysłowo, jak również cierpiące na choroby psychiczne. Wszystkie, choć w różnym stopniu, potrzebują opieki, pomocy w codziennym funkcjonowaniu: myciu, czesaniu, ubieraniu. Potrzebują też stałej opieki lekarskiej i rehabilitacji. Te potrzeby zaspokajają siostry serafitki, gdyż w zakładzie są lekarz, pielęgniarki, psycholog oraz terapeuta zajęciowy¹³⁰.

W Warszawie osoby w podeszłym wieku mogą znaleźć pomoc w istniejącym od 1996 roku Zakładzie Opiekuńczo-Lecznym (ZOL) im. E. Bojanowskiego prowadzonym przez siostry służebniczki śląskie. Placówka jest zakładem stacjonarnym, udzielającym całodobowych świadczeń zdrowotnych, obejmujących swoim zakresem leczenie, pielęgnację i rehabilitację osób niewymagających hospitalizacji oraz zapewniającym im środki farmaceutyczne i materiały medyczne, pomieszczenie i wyżywienie odpowiednie do stanu zdrowia¹³¹. Większość podopiecznych dotknięta jest schorzeniami wieku starczego, czyli

¹²⁸ Wszystkie nasze dzienne sprawy. Ośrodek Wsparcia Zgromadzenia NSJ w Krakowie. „Niedziela” 2012 nr 39 s. 38.

¹²⁹ Świetlica dla dorosłych – Domek Matki Magdaleny - w Więcborku. [online] [data dostępu: 17.06.2015] dostępny w Internecie: <http://www.siostryzorlika.pl/236.html>.

¹³⁰ J. Kruczyńska. *Anny i Joachim od serafitek*. „Niedziela” (Edycja toruńska) 2015 nr 30 s. 4.

¹³¹ M. Wiśniewska. *Opieka nad osobami w podeszłym wieku charyzmatem instytutów życia konsekrowanego na przykładzie działalności Zakładu Opiekuńczo-Lecznego Sióstr Służebniczek NMP im. Edmunda Bojanowskiego w Warszawie*. Mps. Warszawa 2005 s. 176.

demencją starczą, chorobą Alzheimera, stanami po udarze mózgu z niedowładami połowicznymi, chorobą Parkinsona, cukrzycą insulinozależną. Dla przykładu w 2010 roku wśród 55 podopiecznych, 13 osób było obłożnie chorych leżących, 16 osób z powodu niepełnosprawności korzystało z wózków inwalidzkich, a pozostali po terenie zakładu poruszali się przy pomocy balkoników, chodzików i lasek. Osoby te są otoczone profesjonalną opieką medyczną i socjalną. W Zakładzie Opiekuńczo-Lecznicznym pracuje wykwalifikowany personel medyczny: 5 lekarzy, 11 pielęgniarek, 4 fizjoterapeutów, logopeda, psycholog, terapeuta zajęciowy. Wśród personelu zatrudnionych jest 9 siostr zakonnych, które poza swoimi obowiązkami na rzecz ośrodka pomagają na recepcji, w kuchni, w utrzymaniu ogrodu i w porządkach wokół domu¹³².

Istotnym elementem Zakładu Opiekuńczo-Lecznicznego służebniczek śląskich w Warszawie jest działalność wspierająca pensjonariuszy w ich funkcjonowaniu w zakładzie, nawiązywaniu i utrzymywaniu więzi międzyludzkich, szacunku, życzliwości i poczucia bezpieczeństwa. Oprócz profesjonalnej opieki medycznej siostry zakonne troszczą się o organizację imprez okolicznościowych, w których podopieczni mogą brać udział. ZOL organizuje także różnego rodzaju wydarzenia kulturalno-rozrywkowe i rekreacyjne, takie jak koncerty, przedstawienia teatralne, występy artystyczne, spotkania z ciekawymi i znanymi osobami, wyjazdy do kina. Wszystkie te przedsięwzięcia mają pomóc pensjonariuszom godnie, w rodzinnej atmosferze przeżywać swoją starość¹³³. Także podopieczni ZOL-u i ich rodziny podkreślają wartość tego miejsca oraz atmosferę w ośrodku i przyjazne warunki dla ludzi starszych¹³⁴.

¹³² D. Kuczkowska-Kurnatowska. *Gospodarka finansowa Niepublicznego Zakładu Opieki Zdrowotnej na przykładzie Zakładu Opiekuńczo-Lecznicznego im. E. Bojanowskiego*. Mps. Warszawa 2010 s. 57-59.

¹³³ M. Wiśniewska, jw. s. 196.

¹³⁴ Świadczenie Pani Natalii Gajdo (10 IV 2015): „Uważam, że to wielkie szczęście, że jestem tutaj w Zakładzie. Wcześniej byłam w innym. Czułam się tam fatalnie. Nocami krzyczałam: «ludzie ratunku! Ja tu nie chcę być». A tu od samego początku czuję się dobrze. Tak jakbym na nowo wróciła do życia. Uważam, że nie mogłabym mieć piękniejszej starości. Pod każdym względem jest tu nadzwyczajnie. Mam dobre towarzystwo, przyjemny pokój, bardzo dobre warunki: łazienka, prysznic... Odwiedzam leżące tu panie. Nigdy mi się tu nie nudzi”. Archiwum Zakładu Opiekuńczo-Lecznicznego służebniczek śląskich w Warszawie. *W trosce o godne życie naszych seniorów postawiliśmy na rodzinną atmosferę*; Świadczenie Jadwigi Byszewskiej (19 VII 2005): „Niebawem 11 sierpnia br. minie druga rocznica ciężkiej choroby mojego męża Tomasza Byszewskiego. Wylew krwi do mózgu, udar niedokrwienny oraz powikłanie po zapaleniu płuc w postaci dużego wysięku wydzielony z drzewa oskrzelowego spowodowało nieszczęście. Lekarze nie dawali żadnej nadziei, dalsza hospitalizacja była nieskuteczna. (...) Żaden z Zakładów Opiekuńczo-Lecznicznych w Warszawie i okolicy, do których zwracałam się z prośbą nie chciał męża przyjąć. Tłumaczyły się brakiem wyposażenia w ssak elektryczny i tlen przy łóżku. (...) Jedynie Siostra Dyrektor spośród tych wszystkich ludzi, z którymi rozmawiałam, chciała zrozumieć grozę i tragiczną sytuację, w jakiej się znaleźliśmy, okazując Mojemu Mężowi litość i miłosierdzie. Dziękuję Siostrze za miejsce w Domu pełnym ciepła, gdzie panuje ogromna życzliwość oraz szacunek dla chorego. (...) Doskonała organizacja pracy oraz dwuletni trud leczenia i pielęgnacji przynosi wyraźne rezultaty. Staranna rehabilitacja spowodowała poruszanie ręką. Rozmowy z chorym powiększają Jego percepcję umysłową (...). Ciepło i życzliwość całego personelu z personelem pomocniczym włącznie

Obok zakładów opiekuńczo-leczniczych sióstr serafitek i służebniczek śląskich istnieje również Zakład Pielęgnacyjno-Opiekuńczy *Pokój i dobro* w Otwocku. Działa on w podobny sposób jak dwa pozostałe ZOL-e. To dzieło opieki nad osobami starszymi prowadzi zgromadzenie sióstr obliczanek. Prawnie zakład zaczął istnieć w 2002 roku, kiedy to został wpisany do rejestru zakładów opieki zdrowotnej prowadzonych przez Wojewodę Mazowieckiego. Początkowo było w nim kilkanaście osób, obecnie przebywa w placówce około 60 pensjonariuszy. Siostry zakonne realizują swą misję działalności apostolskiej poprzez duchową pomoc pensjonariuszom zakładu *Pokój i Dobro*. W kaplicy odbywają się codziennie dla nich nabożeństwa, niedzielna Eucharystia, comiesięczna spowiedź, rekolekcje, przygotowanie do sakramentów. Z posługą duszpasterską przybywają kapłani z Domu Księży Emerytów. Oddziaływanie religijne rozszerzone jest na rodziny pensjonariuszy i pracowników świeckich ośrodka¹³⁵.

Siostry obliczanki pracują także w wyjątkowym dziele dla osób w podeszłym wieku. W Skolimowie koło Warszawy posługują w Domu Aktora Weterana im. W. Bogusławskiego¹³⁶. Mieszka w nim wielu znanych i wybitnych aktorów teatralnych i filmowych. Dom jest własnością Związku Aktorów Scen Polskich, a siostry są w nim obecne od ponad osiemdziesięciu lat. Od 2003 roku jedna z sióstr pełni funkcję dyrektora, pozostałe 6 sióstr pracuje w administracji i obsłudze. Są również odpowiedzialne za prowadzenie kaplicy, która jest kaplicą publiczną. Modlą się w niej zarówno siostry jak i pensjonariusze, a także pracownicy świeccy ośrodka i goście. Na początku w placówce było tylko 11 podopiecznych, a dziś mieszka tu około 40 osób.

Warto wspomnieć o siostrach felicjankach, które przez swoją posługę także włączają się w dzieło charytatywne Kościoła skierowane na osoby w podeszłym wieku. Zgromadzenie w ramach swojej bogatej działalności charytatywnej prowadzi dwa domy opieki nad starszymi kobietami, w Krakowie oraz w Bielsku-Białej. W Krakowie już od lat 60-tych XX wieku prowadzą dom opieki, który w latach 2009–2013 istniał jako Rodzinny Dom Pomocy. W placówce tej siostry świadczą pomoc mającą na celu zapewnienie opieki

pomaga Mu znosić los. Archiwum Zakładu Opiekuńczo- Leczniczego służebniczek śląskich w Warszawie. *W trosce o godne życie naszych seniorów postawiliśmy na rodzinną atmosferę.*

¹³⁵ ArPrA. Zakład Pielęgnacyjno-Opiekuńczy „*Pokój i dobro*” Otwock. Korespondencja s. Angelika Kulikowska do B. Wink. 21.05.2015.

¹³⁶ Dom Aktora Weterana istnieje od 1927 roku, a siostry są tam obecne od 1932 roku. Od 1949 roku przez ponad 50 lat w rzeczywistości PRL, Zarząd Główny Skolimowa narzucał na stanowisko kierownicze DAW, osobę świecką. Pojawiły się trudności we współpracy, niesprawiedliwym traktowaniu sióstr, do próby usunięcia włącznie. Wstawiennictwo niektórych aktorów wpłynęło na zmianę decyzji. Siostry pozostały na swoich stanowiskach pracy. ArPrA. *Skolimów – Praca w Domu Aktora Weterana*. Korespondencja s. Angelika Kulikowska do B. Wink. 21.05.2015.

osobom starszym, ale także chorym i ubogim. Potrzebujący mają zapewnioną całodobową opiekę, posiłki, bezpieczeństwo. Zarówno w Krakowie, jak i w Bielsku-Białej siostry opiekują się 7 starszymi kobietami. Rodzinne, kameralne domy pomocy społecznej, stają się coraz mocniejszą alternatywą dla wielkich placówek. Jest to o wiele lepsza forma opieki nad samotnymi emerytami. Siostry gotują zgodnie z zaleceniami lekarza dla swoich podopiecznych, sprzątaj, piorą, pomagają im w załatwianiu różnych spraw urzędowych, zakupie odzieży i leków. Dom zapewnia także pomoc w kontaktach z otoczeniem i organizację czasu wolnego¹³⁷.

Żeńskie zgromadzenia zakonne bardzo wyraźnie wpisują się w pomoc charytatywną Kościoła w Polsce osobom w podeszłym wieku. Jest to nie tylko 40 placówek, których działalność została opisana w niniejszym paragrafie rozprawy, ale także są to różne formy pomocy sióstr zakonnych w ramach duszpasterstwa parafialnego, w stacjach opieki Caritas. Siostry odwiedzają osoby starsze w domach, organizują dla nich spotkania z racji Dnia babci, Dnia dziadka, świąt Bożego Narodzenia i Wielkanocy. Instytuty Życia Konsekrowanego nie zapominają również o osobach starszych z własnych wspólnot. Zazwyczaj każde zgromadzenie zakonne ma dom, w którym siostry w podeszłym wieku mogą spędzić razem ostatnie lata życia, są otoczone troską oraz potrzebną opieką medyczną i duchową. Otaczając pomocą starsze i schorowane siostry, podkreślają wielką godność ludzi w podeszłym wieku oraz ich wartość dla wspólnot zakonnych i społeczności Kościoła Chrystusowego.

Osoby życia konsekrowanego poprzez podejmowane dzieła apostołskie wnoszą szczególny i niezastąpiony wkład w realizację zbawczego posłannictwa Kościoła. Apostolat charytatywny pomaga w uświęcaniu osób konsekrowanych, ponieważ „pogłębia miłość do Boga i bliźniego oraz pozwala samym apostołom mieć udział w łaskach udzielanych tym, którzy korzystają z ich działalności”¹³⁸. Ważnym segmentem zaangażowania żeńskich instytutów życia konsekrowanego jest pomoc rodzinom, matkom samotnie wychowującym dzieci, dzieciom i młodzieży, a także osobom starszym. Jest to pomoc nieoceniona i bardzo rozległa. Poprzez 9 domów samotnej matki, stowarzyszenia, fundacje, 39 okien życia, 125 dzieł dla dzieci i młodzieży oraz 40 dzieł służących osobom starszym siostry zakonne konkretyzują miłość bliźniego, która ma swe źródło w miłości Bożej. Opisane w niniejszym

¹³⁷ ArPrA. *Praca charytatywna 1989-2015 siostry Felicjanki prowincja krakowska*. Korespondencja s. M. Bernadetta CCSF do B. Wink. 21.09.2015.

¹³⁸ Jan Paweł II. *Życie konsekrowane w służbie Kościoła*. Katecheza środowowa. 11.01.1995. W: *Wierzę w Kościół jeden, święty, powszechny i apostołski*. Red. S. Dziwisz [i in.]. Watykan 1996 s. 535-536.

rozdziale dzieła nie oddają pełnego obrazu ich charytatywnego zaangażowania w dzisiejszej Polsce. Wiele osób konsekrowanych pomaga rodzinom, dzieciom, młodzieży i starszym w diecezjach i parafiach oraz w organizacjach i stowarzyszeniach chrześcijańskich.

ROZDZIAŁ III

Opieka nad ludźmi chorymi i niepełnosprawnymi oraz niedostosowanymi społecznie

Od samego początku nauczania, Jezus zapowiada, że przyszedł, by głosić Dobrą Nowinę ubogim. Wskazuje przy tym na różnorodne oblicza ubóstwa oraz dostosowane do nich sposoby niesienia ewangelicznego przesłania (por. Łk 4,16-19). Kościół jest kontynuatorem tej misji. W swojej działalności pamięta o tych, którzy są najsłabsi oraz pokrzywdzeni w swojej doczesnej kondycji. Również dzisiaj ubóstwo, z którym mierzy się Kościół, stanowi złożony problem. Dotyka różnych kategorii osób, a także wielu wymiarów ludzkiej egzystencji. Ubogimi są ludzie chorzy, niepełnosprawni, odrzuceni przez społeczeństwo, bezdomni, nie mający środków do życia czy skrajnie ubodzy. Kościół w tej sprawie ze szczególnym apelem zwraca się do instytutów życia konsekrowanego. Zgromadzenia zakonne są ze swej natury znakiem komunii. Poprzez czyny podejmowane w ramach swojego posłannictwa mają zadanie wzywać wszystkich do budowania świata solidarności i prawdziwie ludzkiej wspólnoty (por. VC 82). W epoce nowożytnej powstało wiele instytutów życia konsekrowanego po to, by zaspokoić określone potrzeby ubogich. „Myśl i troska o potrzebujących wyrażana poprzez modlitwę, opiekę nad nimi i okazywaną im gościnność, zawsze stanowiły naturalny składnik różnych form życia konsekrowanego” (VC 82). Celem tego rozdziału jest ukazanie, w jaki sposób współcześnie w Polsce żeńskie zgromadzenia zakonne poprzez dzieła miłosierdzia otaczają opieką osoby chore, niepełnosprawne, bezdomne i skrajnie ubogie.

3.1. Troska o ludzi chorych

Choroba oraz związane z nią cierpienia należą do najtrudniejszych problemów nurtujących człowieka od zarania dziejów. Stanowią wyzwanie, które człowiek stale na nowo

powinien podejmować. Choroba jest zaburzeniem wzajemnego oddziaływania środowiska zewnętrznego, narządów i tkanek, ograniczającym możliwości życiowe organizmu¹. W człowieku, który jest najbardziej skomplikowanym spośród organizmów żywych, wewnętrzna równowaga jest najbardziej krucha. Dlatego choroba jest w świecie ludzkim zjawiskiem uniwersalnym. Każdy człowiek był, jest lub będzie chory². U człowieka choroba, w odróżnieniu od biologicznego charakteru chorób roślin i zwierząt, ma wydźwięk psychiczny, społeczny oraz często także religijny³. Katechizm Kościoła Katolickiego uczy, że choroba i cierpienie należą do najpoważniejszych problemów poddających próbie życie ludzkie. Człowiek w chorobie doświadcza swojej niemocy, ograniczeń i skończoności (KKK 1500). Przeżywane cierpienia prowadzą do zwrócenia się do Boga i stawiania pytań o ich nadprzyrodzony sens, czasem do buntu przeciwko Stwórcy lub wręcz do Jego odrzucenia. Pomocą w odnajdywaniu odpowiedzi na wiele trudnych pytań jest Pismo Święte, które ukazuje znaczenie i wartość choroby, a co więcej, inspirowe do niesienia pomocy ludziom cierpiącym.

Stary Testament nie skupia swojej uwagi na chorobie samej w sobie, ale ukazuje ją w szerszym kontekście problemu zła i znaczenia w Bożych planach zbawienia⁴. Bóg stworzył człowieka, by ten żył szczęśliwie (por. Rdz 2,8-25), jednak człowiek przez grzech odwrócił się od swego Stwórcy i zburzył ustanowiony przez Niego porządek (por. Rdz 3,16-19). Dla Izraelity choroba kojarzy się z przeżyciem winy i stanowi zewnętrzny wyraz zniszczenia relacji między Bogiem i człowiekiem oraz między ludźmi⁵. Protologia uczy, że wszystkie przykre doświadczenia człowieka są karą i konsekwencją grzechu⁶. Bóg jest bowiem Sędzią sprawiedliwym, który za dobro wynagradza, a za zło karze (Dn 3,27-28). Dlatego obiektywny ład moralny domaga się kary za przestępstwo, za grzech i winę. Zatem cierpienie jawi się jako „zło usprawiedliwione” (SD 10). Nawet jeśli nie każde cierpienie jest bezpośrednim skutkiem grzechu, to ostatecznie za źródło wszelkich nieszczęść ciążących nad światem trzeba uznać grzech pierworodny (Rdz 3, 14-19)⁷.

W tekstach Starego Testamentu możemy znaleźć fragmenty mówiące o odwiedzaniu chorych, polecaniu ich Bogu podczas modlitwy oraz o podejmowanych sposobach terapii.

¹ J. Strojnowski. *Choroba*. EK t. 3. kol. 232.

² O. Boulonois. *Choroba*. „Communio” 18:1998 nr 3 s. 3.

³ Zob. G. Roth. *Cielesny, duchowy i psychiczny wymiar choroby*. „Communio” 18:1998 nr 3 s. 10-16.

⁴ J. Stefański. *Sakrament chorych w dziejach i życiu Kościoła*. Gniezno 2000 s. 27.

⁵ A. Skowronek. *Chorzy i ich sakrament*. Włocławek 1997 s. 25.

⁶ M. K. Sulej. *Od teologii cierpienia do teologii krzyża*. „Ateneum Kapłańskie” 79:1987 nr 470 s. 13.

⁷ W. Przygoda. *Teologia cierpienia i choroby*. „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 33:2000 s. 259.

Przyjaciele przybywają do Hioba na wieść o jego cierpieniach. Chcą przy nim być, płakać nad nim i go pocieszać (Hi 2,11). Mądrość Syracha zawiera wezwanie, aby nie ociążać się z odwiedzinami chorego (Syr 7,35), a Ezechieli zarzuca pasterzom Izraela, że nie dbają o zdrowie „chorej owcy” (Ez 34,4). Chorzy mają przemywane rany oliwą lub balsamem (Iz 1,6). Gest ten ma znaczenie nie tylko lecznicze, lecz również chroni przed śmiercią, zapewniając życie i radość czasów mesjańskich (Iz 61,3). W Starym Testamencie jedynym i skutecznym lekarzem jest Bóg, który dzieli się z ziemskimi lekarzami swoją mądrością i pokrzepia chorych na łożu boleści (por. Wj 15,26; Syr 38,1-15; Ps 41,4). Celem leczenia jest przywrócenie szeroko rozumianego dobrego samopoczucia względem Boga, siebie i bliźniego⁸.

Zapowiadany w Starym Testamencie Mesjaszem, który ma dokonać wyzwolenia od wszelkiego zła, cierpienia, chorób i śmierci (Iz 61,1-3), jest Jezus Chrystus. Powołując się na znaki ery mesjańskiej, obejmujące między innymi uzdrowienia chorych, On sam daje odpowiedź wysłańcom Jana Chrzciciela (Mt 11,5). Chociaż Syn Boży został posłany, aby wybawić człowieka od ostatecznego zła i cierpienia, to jednak cierpienie doczesne ludzkości nie jest Mu obojętne⁹. Chrystus jest zawsze poruszony obecnością ludzi chorych i nigdy nie przechodzi obojętnie wobec dramatu ludzkiego bólu i cierpienia. Ludzkie nieszczęście wzrusza Go i budzi w Nim uczucia miłosierdzia (por. Mt 9,35-36; 14,35-36; Mk 6,54-56). Jezus uzdrawia chorych, karmi głodnych, pociesza strapionych, wyzwala ludzi z głuchoty, ślepoty, trądu i opętania, a nawet umarłych przywraca do życia. Chrystus nie tylko wszedł w świat ludzkiego cierpienia, ale cierpienie świata wziął i wciąż bierze na siebie (SD 16).

Zbawiciel zleca troskę o chorych i cierpiących także swoim uczniom, ukazując im postawę miłosiernego Samarytanina (Łk 10,30-37). Wzywa ich do głoszenia Ewangelii i uzdrawiania chorych (Mt 16,15-18). Dokonywane uzdrowienia są realizacją władzy otrzymanej przez Chrystusa oraz znakiem nadejścia ery mesjańskiej. Piotr uzdrawia Eneasa z Liddy (Dz 19,32 nn.), a także wielu chorych w Jerozolimie. Św. Paweł dokonuje uzdrowień mocą Pana (por. Dz 14,8-10; 28,7-9) natomiast św. Jakub w swoim liście wzywa chorych, by sprowadzili kapłanów, którzy będą się nad nimi modlili (Jk 5,14).

Również Kościół w swoim nauczaniu wzywa do troski o chorych i cierpiących. Dokumenty Magisterium ukazują rolę chorych w Kościele, budzą wrażliwość na świat ludzkiego cierpienia i wzywają do wspólnego niesienia pomocy duchowo-medycznej. Chorzy mają być traktowani jako odpowiedzialne podmioty dzieła ewangelizacji i zbawienia (ChL

⁸ T. Wielebski. *Duszpasterska posługa Kościoła umocnieniem wiary chorych*. W: *Duszpasterstwo wobec kryzysu wiary*. Red. W. Przygoda, K. Świąt. Wydawnictwo KUL. Lublin 2013 s. 311.

⁹ W. Przygoda. *Teologia cierpienia i choroby*. „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 33:2000 s. 261.

54). Miłość chrześcijańska powinna ich szukać, znajdować, troskliwie pocieszać i wspierać (DA 8). Rytuał liturgiczny *Sakramenty Chorych. Obrzędy i duszpasterstwo*¹⁰ przypomina, że najgłębszym uzasadnieniem troski Kościoła o chorych jest przekonanie o obecności w nich cierpiącego Chrystusa (SCH 32). Odwiedzanie chorych, aby ich wspierać i pokrzepiać na duchu jest wypełnieniem polecenia Chrystusa (SCH 4) i odnosi się do wszystkich ochrzczonych (SCH 33). Także Papieska Rada ds. Duszpasterstwa Służby Zdrowia podkreśla, że troska o chorych, będąca integralną częścią posłannictwa Kościoła, jest obowiązkiem każdego chrześcijanina. Zaangażowanie na polu opieki społecznej i zdrowotnej ma być wyrażane w sferze badań naukowych, kształtowaniu postaw i konkretnej opiece nad chorymi¹¹.

Kościół w Polsce w swym nauczaniu również zwraca uwagę na troskę o osoby chore i cierpiące. Uświadamia uczniom Chrystusa, że choroba przeżywana w zjednoczeniu z Panem, może być czasem odnowy i ubogaceniem Ciała Chrystusa wielkimi darami świętości. Dlatego duszpasterze powinni odwiedzać chorych w szpitalach, a także tych, leżących w domach¹².

Niezastąpionym podmiotem działalności charytatywnej wobec osób chorych są żeńskie instytuty życia konsekrowanego. Od samego początku swojego istnienia wiele z nich otaczało opieką ludzi chorych. Obecnie w Polsce siostry zakonne na różne sposoby pomagają osobom potrzebującym opieki ze względu na różnorakie choroby. Są też obecne w dziele opieki paliatywnej nad chorymi w ostatnim stadium choroby nowotworowej. W 2015 roku 32 żeńskie zgromadzenia zakonne prowadziły 76 dzieł w trosce o ludzi chorych. Do żeńskich instytutów życia konsekrowanego, które zajmują się zinstytucjonalizowaną działalnością na rzecz osób chorych należą: albertynki, antoninki, boromeuszki miłokowskie, boromeuszki trzebnickie, córki Maryi Niepokalanej, siostry de Notre Dame, elżbietanki cieszyńskie, elżbietanki, felicjanki, franciszkanki Maryi Nieustającej Pomocy, franciszkanki od cierpiących, franciszkanki szpitalne, honoratki, jadwizanki, józefitki, katarzynki, siostry Maryi Niepokalanej, Matki Bożej Miłosierdzia, nazaretanki, orionistki, pasterki, siostry Rodziny Maryi, sercanki, sługi Jezusa, służebnice Niepokalanej Panny Maryi, służebnice Najświętszego Serca Jezusa, służebniczki starowiejskie, służebniczki wielkopolskie, służki, szarytki, urszulanki szare i siostry Wspólnej Pracy¹³.

¹⁰ *Sakramenty chorych. Obrzędy i duszpasterstwo*. Katowice 1998.

¹¹ Papieska Rada ds. Duszpasterstwa Służby Zdrowia. *Świeccy w świecie cierpienia i zdrowia*. Watykan 1987 s. 21, 25-28.

¹² DPSP. *Świętość. Dar i zadanie*. Nr 54 s. 247.

¹³ Dane zebrane przez autora.

Działalność na rzecz osób chorych prowadzona przez siostry zakonne jest mocno rozwinięta. Potrzebujący mogą znaleźć opiekę i pomoc w zakładach opiekuńczo-leczniczych, szpitalach, domach pomocy społecznej, domach opieki, zakładach rehabilitacyjnych, hospicjach, centrach medycznych, ośrodkach zdrowia, gabinetach czy grocie solnej. Oprócz tego siostry podejmują pracę charytatywną w domach rodzinnych ludzi chorych, odwiedzając ich regularnie i świadcząc potrzebną pomoc.

Instytuty życia konsekrowanego, korzystając z nowej sytuacji prawnej, jaka pojawiła się w Polsce po 1989 roku, powróciły do praktykowanych od wczesnego średniowiecza form opieki nad chorymi. Według statystyk siostry zakonne przed 1989 rokiem posługiwały w 1 szpitalu i 58 domach pomocy społecznej¹⁴. Aż 1726 sióstr posługiwało chorym jako pielęgniarki¹⁵. W 1996 roku siostry zakonne prowadziły 1 szpital i 2 przychodnie, a także 97 domów pomocy społecznej (w liczbie tej zawierają się obok DPS dla ludzi dorosłych także ośrodki dla dzieci). Chorymi opiekowało się 21 sióstr lekarek oraz 1594 siostry pielęgniarki¹⁶. W roku Wielkiego Jubileuszu, po 11 latach od ponownej możliwości prowadzenia nieskrępowanej działalności charytatywno-opiekuńczej zakonów, żeńskie instytuty życia konsekrowanego posiadały 2 szpitale, 4 przychodnie, 118 domów pomocy społecznej¹⁷. Zatem w porównaniu z rokiem 1996 wzrosła liczba placówek dla chorych. Zwiększyła się także liczba sióstr lekarek i pielęgniarek. W 2000 roku chorym posługiwały 24 siostry lekarki oraz 1681 sióstr pielęgniarek¹⁸.

Statystyki Sekretariatu Konferencji Wyższych Przełożonych Żeńskich Zgromadzeń Zakonnych w Polsce z 2011 roku bardziej szczegółowo pokazują pracę sióstr zakonnych z chorymi. W tym czasie prowadzono 1 hospicjum, 8 ośrodków poradnictwa zdrowotnego, 7 gabinetów lekarskich, 1 szpital, 56 DPS dla dorosłych, 5 zakładów rehabilitacyjnych, 5 zakładów pielęgnacyjno-opiekuńczych oraz 29 zakładów opiekuńczo-leczniczych dla

¹⁴ SKWPZZZ. *Zestawienie statystyczne o dziełach prowadzonych przez Zgromadzenia Zakonne Żeńskie*. Warszawa 10.03.1994. Zestawienie podaje łączną liczbę DPS w tym także dla osób niepełnosprawnych i psychicznie chorych.

¹⁵ SKWPZZZ. *Zestawienie statystyczne o grupach zawodowych sióstr*. Warszawa 10.03.1994.

¹⁶ SKWPZZZ. *Statystyka dzieł własnych i prowadzonych przez innych, zatrudniających siostry zakonne stan na dzień 31.12.1996 r.*; SKWPZZZ. *Statystyka funkcji aktualnie wykonywanych przez siostry zakonne. Stan na dzień 31.12.1996 r.*

¹⁷ SKWPZZZ. *Żeńskie Zgromadzenia Zakonne w Polsce (kwiecień 2001)*.

¹⁸ Tamże. Wśród pielęgniarek w 2000 roku 341 pracowało jako pielęgniarki w szpitalach, 494 w placówkach i zakładach prowadzonych przez zgromadzenia, 97 w instytucjach kościelnych, 304 w instytucjach państwowych, 338 w domach zakonnych i 107 jako pielęgniarki środowiskowe.

dorosłych. W sumie we wszystkich dziełach w 2011 roku siostry zakonne otaczały opieką ponad 7200 osób chorych¹⁹.

W ostatnich opublikowanych przez Konsultę Generalną statystykach, w 2013 roku do żeńskich zgromadzeń zakonnych należało 33 zakładów opiekuńczo-leczniczych dla dorosłych (221 zatrudnionych sióstr i 2368 podopiecznych), 7 zakładów pielęgnacyjno-opiekuńczych (43 siostry i 346 podopiecznych), 4 zakłady rehabilitacyjne (12 sióstr i 105 podopiecznych), 61 domów pomocy społecznej dla dorosłych (345 sióstr i 3744 podopiecznych)²⁰, 1 szpital (3 siostry), 11 gabinetów (14 sióstr), 5 ośrodków poradnictwa zdrowotnego (6 sióstr) oraz 1 hospicjum (5 sióstr i 49 podopiecznych)²¹. Zatem od 2011 roku liczba zakładów opiekuńczo-leczniczych, domów pomocy społecznej i gabinetów ponownie wzrosła. W porównaniu z poprzednimi latami więcej też sióstr zakonnych pracowało jako lekarki, bo aż 37, natomiast spadła liczba sióstr pielęgniarek do 1275²².

W 2015 roku żeńskie zgromadzenia zakonne w trosce o ludzi chorych prowadziły 76 dzieł, w tym: 29 zakładów opiekuńczo-leczniczych, 22 domy pomocy społecznej dla dorosłych, 7 domów opieki, 5 gabinetów lekarskich, 5 centrów medycznych, 4 ośrodki rehabilitacyjne, 1 hospicjum, 1 szpital oraz 1 ośrodek terapii uzależnień i grootę solną²³. Z pomocy sióstr zakonnych w prowadzonych przez nie ośrodkach korzysta rocznie kilkanaście tysięcy osób²⁴.

Najbardziej popularną formą działalności sióstr zakonnych jest troska o chorych w zakładach opiekuńczo-leczniczych (ZOL). Są to formy stacjonarnej opieki długoterminowej, gdzie udziela się całodobowych świadczeń zdrowotnych, obejmujących leczenie, pielęgnację i rehabilitację osób nie wymagających już hospitalizacji, u których zakończono proces diagnozowania, leczenia operacyjnego, które jednak ze względu na stan swojego zdrowia i stopnia niepełnosprawności oraz braku możliwości funkcjonowania w środowisku domowym wymagają stałego nadzoru fachowego personelu. Spośród 29 zakładów aż pięć

¹⁹ Liczba ta nie uwzględnia osób, które skorzystały z pomocy gabinetów lekarskich. SKWPZZZ. *Statystyka – Dzieła własne. Stan na 01.01.2011 r.*

²⁰ Zestawienie podaje ogólną liczbę domów pomocy społecznej dla dorosłych nie uwzględniając rozróżnienia czy są to domy dla niepełnosprawnych.

²¹ SKWPZZZ. *Statystyka. Dzieła własne stan na 31.12.2013 r.* Przy szpitalu, gabinetach i ośrodkach poradnictwa brak danych o liczbie podopiecznych.

²² SKWPZZZ. *Statystyka funkcji aktualnie wykonywanych przez siostry zakonne stan na dzień 31.12.2013 r.*

²³ Dane zebrane przez autora.

²⁴ W 2015 roku w zakładach opiekuńczo-leczniczych przebywało 2001 osób, w domach pomocy społecznej – 2026 osób, domach opieki – 250 osób, w pozostałych placówkach 2044 osób. Nie są to dane z wszystkich dzieł. Trudno określić dokładną liczbę osób, którym udzielono pomocy, gdyż np. w Zakładzie Rehabilitacyjnym elżbietanek przyjmowanych jest 350-400 osób miesięcznie, natomiast z groty solnej korzysta kilka tysięcy osób rocznie. Dane zebrane przez autora.

prowadzi zgromadzenie boromeuszek trzebnickich, trzy – boromeuszki mikołowskie, po dwa dzieła mają albertynki, elżbietanki, franciszkanki szpitalne i szarytki, a po jednym córki Maryi Niepokalanej, felicjanki, honoratki, jadvizanki, józefitki, nazaretanki, orionistki, pasterki, siostry Rodziny Maryi, sługi Jezusa, sercanki (służebnice NSJ), służebniczki starowiejskie i służebniczki wielkopolskie²⁵.

Boromeuszki trzebnickie prowadzą zakłady opiekuńczo-lecznicze w Trzebnicy, Wrocławiu, Bytomiu, Gliwicach i Gliwicach–Łabędach. W sumie otaczają troską ponad 430 osób. W Trzebnicy siostry pracują z chorymi w ZOL-u od 1995 roku²⁶. W 2000 roku otworzono drugi oddział dla kobiet, a w 2004 roku trzeci – dla mężczyzn. W listopadzie 2013 roku siostry utworzyły Centrum pod wezwaniem Świętej Jadwigi Śląskiej. Od tamtej pory ZOL w Trzebnicy działa w strukturach Centrum. Zakład Opiekuńczo-Leczniczy pod wezwaniem św. Jadwigi w Trzebnicy oferuje najwyższej jakości opiekę zdrowotną opartą na zrozumieniu, szacunku i empatii. Siostry boromeuszki dbają o to, by w placówce ważne były trzy wartości: jakość, która oznacza, że dobro pacjenta jest najważniejsze oraz że odgrywa on kluczową rolę w działaniach placówki; współczucie, oznaczające, iż najważniejsze są szacunek i wsparcie emocjonalne pacjenta oraz zaangażowanie, czyli troska pracowników ZOL o dobro pacjentów i wspólną realizację celów placówki²⁷. W ośrodku są

²⁵ Dane zebrane przez autora: ArPrA. *Informacje o działalności charytatywnej Sióstr Albertynek*. Korespondencja s. Wenancja do B. Wink. 09.11.2015; ArPrA. *Boromeuszki-Mikołów. Dzieła*. Korespondencja s. Anna Bańczyk do B. Wink. 01.09.2015; ArPrA. *Placówki Zgromadzenia Boromeuszek Trzebnickich w latach 1989-2014*. Korespondencja s. Aleksandra Bor do B. Wink. 10.08.2015; ArPrA. *Jadwizanki. Działalność Prowincji Katowickiej*. Korespondencja s. Halina Domagała do B. Wink. 02.05.2016; ArPrA. *ZOL Otwock*. Korespondencja s. M. Bernarda Cieślík do B. Wink. 05.11.2015; ArPrA. *Pasterki. Dzieła charytatywne*. Korespondencja S. Flawia do B. Wink. 31.12.2015; ArPrA. *Działalność Sióstr RM w Polsce*. Korespondencja s. Alina Rojek do B. Wink. 20.04.2015; Archiwum Zgromadzenia Sług Jezusa. L. Dz. 109/I/2013; ArPrA. *Chrzanów - ZOL*. Korespondencja s. Marta Komborska do B. Wink. 24.11.2015; Archiwum Zgromadzenia Sióstr Miłosierdzia św. Wincentego à Paulo. *Praca charytatywna Zgromadzenia Sióstr Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo, Prowincji Warszawskiej 1989-2015; Apostolstwo. Polska. Zgromadzenie Córek Maryi Niepokalanej* [online] [data dostępu: 10.10.2016] dostępny w Internecie http://www.niepokalanki.eu/o-nas/apostolstwo/polska_22.html; *Troska o chorych. Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety. Prowincja wrocławska*. [online] [data dostępu: 10.10.2016] dostępny w Internecie: <http://www.elzbiety.archidiecezja.wroc.pl/dzialalnosc.html>; *Rys historyczny. Zakład opiekuńczo-leczniczy prowadzony przez Zgromadzenie Sióstr Felicjanek*. [online] [data dostępu: 14.10.2016] dostępny w Internecie: http://www.zol-felicjanki.pl/rys_historyczny.html; *Zakład Pielęgnacyjno Opiekuńczy Dom św. Franciszka*. [online] [data dostępu: 14.10.2016] dostępny w Internecie: <http://www.franciszkanki.com/domswfranciszka/>; *Opole Szczepanowice. Siostry Franciszkanki Szpitalne*. [online] [data dostępu: 14.10.2016] dostępny w Internecie: <http://www.franciszkanki.pl/opole-szczepanowice.html> [data dostępu: 14.10.2016]; *ZOL. Honoratki*. [online] [data dostępu: 14.10.2016] dostępny w Internecie: <http://www.honoratki.pl/54,zol>; *Dzieła. Nazaretanki*. [online] [data dostępu: 03.02.2017] dostępny w Internecie: <http://www.nazaretanki.krakow.pl/wp/index.php/kontakt/dziela2/>; *O nas. Środowiskowa Świetlica Socjoterapeutyczna „Arka Noego”*. [online] [data dostępu: 03.02.2017] dostępny w Internecie: <https://swietlicaarkanoego.blogspot.com/p/o-nas.html>.

²⁶ ArPrA. *Placówki Zgromadzenia Boromeuszek Trzebnickich w latach 1989-2014*. Korespondencja s. Aleksandra Bor do B. Wink. 10.08.2015.

²⁷ *Misja i wartości. Centrum pod wezwaniem świętej Jadwigi Śląskiej w Trzebnicy*. [online] [data dostępu: 13.02.2017] dostępny w Internecie: <http://www.zoltrzebnica.pl/aktualnoci/misja-i-wartoci.html>.

zatrudnieni lekarze (internista i neurologopeda). Wsparciem dla lekarzy jest profesjonalny zespół pielęgniarek oraz opiekunek medycznych i wykwalifikowanych rehabilitantów. W codziennej opiece nad pacjentami pomaga również psycholog. Pracownicy zakładu podejmują również inne działania medyczne, wynikające z procesu leczenia lub odrębnych przepisów regulujących zasady ich wykonywania, a w szczególności związane z badaniem i poradą lekarską, pielęgnacją chorych, badaniem i terapią psychologiczną, rehabilitacją leczniczą, badaniami diagnostycznymi, terapią logopedyczną, terapią zajęciową, pielęgnacją niepełnosprawnych i opieką nad nimi, zapobieganiem powstawania urazów i chorób, prowadzeniem działań profilaktycznych, przygotowaniem chorego do samopielęgnacji i samoopieki w warunkach domowych oraz opiekę duszpasterską. Nad całością funkcjonowania zakładu czuwają siostry boromeuszki. Opiekują się chorymi, służą pacjentom, zarządzają kuchnią i wspierają duchowo²⁸.

Jednym ze zgromadzeń, których charyzmatem jest troska o ludzi chorych, są siostry pasterki. W swych dokumentach mają zapisane, iż „pielęgnowanie chorych w szpitalach i zakładach opiekuńczo-leczniczych jest wielką misją apostolską, bo tam pasterka może posługiwać człowiekowi podwójnie nieszczęśliwemu; choremu na ciele i duszy”²⁹. Założycielka Sióstr Pasterek od Opatrzności Bożej, bł. Maria Karłowska przypominała siostram, że poprzez leczenie chorych ciał mają trafiać do dusz i zdobywać je dla Boga³⁰. Realizując swój charyzmat, siostry pasterki w Św. Katarzynie (województwo dolnośląskie) od 1956 roku zaangażowały się w apostolstwo chorych, użyczając część swych pomieszczeń na Dom Pomocy Społecznej „Caritas”. W 1990 roku przejęły DPS i przekształciły go w zakład opiekuńczo-leczniczy dla kobiet. Obecnie placówka jest Niepublicznym Zakładem Opieki Zdrowotnej, przeznaczonym dla osób przewlekle chorych (od 18 roku życia), które ze względu na wiek i stan zdrowia potrzebują stałej pielęgnacji, opieki, korzystania ze świadczeń zdrowotnych i rehabilitacyjnych³¹. Do zadań Zakładu Opiekuńczo-Leczniczego należy sprawowanie stacjonarnej długoterminowej opieki pielęgnacyjnej nad pacjentami poprzez wykonanie świadczeń zdrowotnych w zakresie pielęgniarstwa, opieki długoterminowej oraz geriatric. W zakładzie na trzech oddziałach przebywa 106 pensjona-

²⁸ Zespół ZOL. Centrum pod wezwaniem świętej Jadwigi Śląskiej w Trzebnicy. [online] [data dostępu: 13.02.2017] dostępny w Internecie: <http://www.zoltrzebnica.pl/o-zol/zespo-zol.html>.

²⁹ Konstytucje i Dyrektorium Zgromadzenia Sióstr Pasterek od Opatrzności Bożej. Jabłonowo Pomorskie 2004. Część IV. *Apostolstwo Zgromadzenia. Rozdział II Sposoby realizacji Apostolstwa* art. 142.

³⁰ *Apostolat. Apostolstwo Zgromadzenia Sióstr Pasterek w chwili obecnej*. [online] [data dostępu: 13.02.2017] dostępny w Internecie: <http://www.pasterki.diecezja.torun.pl/apostolat.htm>.

³¹ Statut Zakładu Opiekuńczo-Leczniczego prowadzonego przez Zgromadzenie Sióstr Pasterek od Opatrzności Bożej w Św. Katarzynie. §1.

riuszek, które często ze względu na ciężki stan zdrowia, przebywają tam do śmierci³². Wśród personelu jest 17 sióstr zakonnych, kapelan oraz 69 osób świeckich. Są wśród nich lekarze, psycholog, logopeda, terapeuta zajęciowy, fizjoterapeuci, pielęgniarki, opiekunki medyczne, salowe i personel pomocniczy. Siostry posługują jako pielęgniarki, opiekunki chorych i w administracji. Warto zwrócić uwagę na fakt, iż na równi z opieką medyczną chorzy objęci są opieką duszpasterską przy zachowaniu prawa do wolności sumienia i wyznania. Pensjonariusze mają możliwość uczestniczenia w codziennej Mszy Świętej (bezpośrednio bądź przez radiowęzeł), w nabożeństwach liturgicznych oraz korzystania z sakramentów³³.

Podobną działalność w Kielcach prowadzi Zgromadzenie Sług Jezusa. W 1992 roku siostry odzyskały na własność Zakład Opiekuńczo-Lecznicy dla przewlekle chorych. Ale swoją pomocą otaczały potrzebujących już od 1907 roku. Od początku udzielały schronienia chorym i niedołężnym, którymi nie miał się kto opiekować. W zakładzie obecnie przebywa 61 kobiet w podeszłym wieku, które wymagają stałej opieki³⁴. Najczęściej trafiają tu wprost ze szpitali, w stanie, który nie rokuje już na poprawę. W placówce mieszkają też kobiety, które są zbyt ciężko chore (np. zaawansowana choroba onkologiczna), żeby mogły przebywać w domach bez specjalistycznej opieki³⁵.

Wszystkie zakłady opiekuńczo-lecznicze prowadzone przez żeńskie zgromadzenia zakonne są niezbędne, a ciągłe listy oczekujących na przyjęcie świadczą, iż wciąż potrzeba miejsc, w których chorzy otrzymają nie tylko fachową pomoc i opiekę medyczną, ale także posługę duszpasterską.

Wyjątkowe miejsca pomocy chorym to szpitale i hospicja, w których osoby potrzebujące znajdują profesjonalną pomoc i opiekę. Boromeuszki mikołowskie prowadzą w Mikołowie Szpital św. Józefa, a siostry elżbietanki hospicjum w Złotowie. Hospicjum niesie pomoc osobom nieuleczalnie chorym, dzieciom i dorosłym w ostatnim okresie życia a także otacza troską ich rodziny. Siostry elżbietanki przy współudziale lekarzy, pielęgniarek, opiekunów i wolontariuszy zapewniają całodobową opiekę dla ludzi terminalnie i obłożnie chorych przez walkę z bólem i pielęgnację, tak aby trudne dni ich drogi życiowej przemigły w godnych warunkach i atmosferze miłosierdzia. W skład hospicjum w Złotowie wchodzi: oddział opieki paliatywnej, poradnia opieki paliatywnej i walki z bólem, oddział

³² ArPrA. *Pasterki. Dzieła charytatywne*. Korespondencja s. Flawia do B. Wink. 31.12.2015.

³³ Tamże.

³⁴ Archiwum Zgromadzenia Sług Jezusa. Sygn. L.dz. 109/I/2013. *Zakład Opiekuńczo-Lecznicy dla Przewlekle Chorych. Kielce*.

³⁵ I. Bednarz. *Chłód serca*. „Echo dnia” (Wydanie kieleckie) 1998 nr 204/6730 s. 7.

opiekuńczo-leczniczy i zespół hospicjum opieki domowej. Hospicjum św. Elżbiety zapewnia całodobową opiekę lekarsko-pielęgniarską oraz duszpasterską. W placówce wszyscy pracownicy dbają o fachową diagnozę lekarską, kunszt pielęgnacyjny, podawanie leków uśmierzających ból, a także o proste codzienne czynności jak toaleta, karmienie, zmiana opatrunków, czasem zakupy. Bardzo ważna jest jednak sama obecność sióstr. Zespół hospicyjny znajduje czas, aby spokojnie porozmawiać, potrzymać za rękę, sprawić, by chory nie czuł się samotny. Wymaga to ze strony opiekujących się pokory, cierpliwości i akceptacji chorego takim, jaki jest. W hospicjum kontakty z rodzinami nie są ograniczone, przeciwnie, rodziny są zachęcane do aktywnego zaangażowania się w opiekę nad chorym członkiem rodziny m.in. poprzez częste odwiedziny. Natomiast do tych chorych, którzy nie mają już nikogo z bliskich, przychodzą wolontariusze, którzy z oddaniem, pogodą ducha i miłością zagospodarowują chorym czas³⁶.

Siostry zakonne realizują swój charyzmat troski o chorych i urzeczywistniają posługę charytatywną Kościoła poprzez pracę w domach pomocy społecznej. W 22 tego typu ośrodkach pomoc otrzymuje 2026 pensjonariuszy. Aż 7 DPS-ów prowadzą siostry szarytki, 5 domów – albertynki, po 2 placówki prowadzą siostry Matki Bożej Miłosierdzia i siostry Rodziny Maryi, a po jednej placówce mają pod swą opieką następujące zgromadzenia: boromeuszki mikołowskie, elżbietanki, franciszkanki Maryi Nieustającej Pomocy, franciszkanki od cierpiących, sercanki oraz jedno zgromadzenie obrządku wschodniego – służebnice Niepokalanej Maryi Panny³⁷.

Siostry Miłosierdzia św. Wincentego á Paulo prowadzą domy pomocy społecznej w Świecie, Przeworsku, Częstochowie, Kurozwękach, Przasnyszu, Poznaniu i Wolsztynie. Znajduje w nich opiekę rocznie 688 osób. Większość placówek powstała ponad 100 lat temu. Dla przykładu w domu w Przeworsku siostry posługują od 1782 roku, a dom

³⁶ *Działalność. Hospicjum Sióstr św. Elżbiety*. [online] [data dostępu: 22.10.2016] dostępny w Internecie: <http://www.hospicjum-zlotow.pl/page.php?idd=1&ida=1>.

³⁷ ArPrA. *Informacje o działalności charytatywnej Sióstr Albertynek*. Korespondencja s. Wenancja do B. Wink. 09.11.2015; ArPrA. *DPS Pszczyna*. Korespondencja s. Anna Bańczyk do B. Wink. 01.09.2015; ArPrA. *DPS Franciszkanki Maryi NP*. Korespondencja s. Bonawentura Szymborska do B. Wink. 24.04.2016; ArPrA. *Dzieła charytatywne Sióstr MB Miłosierdzia*. Korespondencja s. M. Nulla do B. Wink. 14.11.2015; ArPrA. *Działalność Sióstr RM w Polsce*. Korespondencja s. Alina Rojek do B. Wink. 20.04.2015; ArPrA. *Posługa charytatywna Zgr. SS NPM w Polsce w latach 1989-2015*. Korespondencja s. Irena Drozd do B. Wink. 11.11.2015; Archiwum Zgromadzenia Sióstr Miłosierdzia św. Wincentego á Paulo. *Praca charytatywna Zgromadzenia Sióstr Miłosierdzia św. Wincentego á Paulo, Prowincji Warszawskiej 1989-2015*; ArPrA. *Krakowska Prowincja Sióstr Miłosierdzia św. Wincentego á Paulo /Szarytki/*. Korespondencja s. Beata SM do B. Wink. 12.05.2016. *Troska o chorych. Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety. Prowincja wrocławska*. [online] [data dostępu: 10.10.2016] dostępny w Internecie: <http://www.elzbietanki.archidiecezja.wroc.pl/dzialalnosc.html>; *Dom Opieki w Białymstoku. Siostry Franciszkanki od Cierpiących*. [online] [data dostępu: 10.10.2016] dostępny w Internecie: <http://www.franciszkanki.com/index.php/domy-opieki>; *Dom Pomocy Społecznej w Kameszniczy. Siostry sercanki*. [online] dostępny w Internecie: <http://www.sercanki.org.pl/dom-pomocy-spoecznej-w-kamesznicy.html>.

w Wolsztynie sięga swą genezą 1855 roku³⁸. Siostry Miłosierdzia w posługiwaniu mieszkańcom DPS-ów kierują się chrześcijańskim doświadczeniem i przeżywaniem wiary, nadziei i miłości. Starają się w swej posłudze naśladować swych patronów św. Wincentego a Paulo i św. Antoniego. Dając serce, obecność i kompetencje zawodowe oraz zapewniając poszanowanie ludzkiej godności pomagają spokojnie i ufnie przeżywać czas choroby wszystkim potrzebującym pomocy. Ofiarują im także holistyczną opiekę oraz gotowość niesienia ulgi w cierpieniu poprzez atmosferę pokoju i wzajemną życzliwość. W DPS w Wolsztynie (województwo wielkopolskie), który jest przeznaczony dla 82 kobiet w starszym wieku, przewlekłe somatycznie chorych, szarytki troszczą się, podobnie jak w innych prowadzonych przez siebie placówkach, by mieszańcy domów żyli godnie, w odpowiednich warunkach, mieli zapewnioną fachową opiekę i wieloraką pomoc. Przede wszystkim podopieczni są otoczeni troską o zdrowie. Mają zapewnioną rehabilitację, której celem jest uzyskanie maksymalnej sprawności, wydolności i zdolności do samodzielnego życia w środowisku. Obejmuje ona kinezyterapię, fizykoterapię i masaż leczniczy. Oprócz tego mieszkańcy uczestniczą w terapii zajęciowej, m.in. w kulturoterapii, psychoterapii, choreoterapii, logoterapii i ergoterapii³⁹.

Personel ośrodka w Wolsztynie zapewnia dobrze wyposażone pokoje oraz całodzienną, różnorodną żywność w zależności od diety. Podopieczni otrzymują pomoc w podstawowych czynnościach życiowych, w załatwianiu spraw osobistych, są aktywizowani i mają możliwość podnosić swą sprawność. Placówka zapewnia terapie zajęciowe w warsztatach lub w pracowniach, możliwość korzystania przez mieszkanki z biblioteki oraz prasy codziennej, udział w imprezach kulturalnych i turystycznych. W DPS są organizowane święta i uroczystości okazjonalne. Co bardzo ważne, pensjonariuszki mają możliwość kontaktu z kapłanem i udziału w praktykach religijnych zgodnie z wyznaniem (codziennie w kaplicy domowej odprawiana jest Msza Święta, która jest też transmitowana przez radiowęzeł do każdego pokoju, 2 razy w tygodniu Komunia Święta dla mieszkańców, którzy nie opuszczają łóżek, raz w miesiącu możliwość skorzystania z sakramentu pokuty)⁴⁰.

³⁸ ArPrA. *Krakowska Prowincja Sióstr Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo /Szarytki/*. Korespondencja s. Beata SM do B. Wink. 12.05.2016; *Historia domu. Dom Pomocy Społecznej prowadzony przez Zgromadzenie Sióstr Miłosierdzia*. [online] [data dostępu:21.11.2016] dostępny w Internecie: <http://dpsprzeworsk.pl/tl/Historia-domu.htm>.

³⁹ *Zajęcia aktywizujące. Dom Pomocy Społecznej w Wolsztynie*. [online] [data dostępu:21.11.2016] dostępny w Internecie: http://www.dpswolsztyn.pl/zajecia_aktywizujace_9.html#a.

⁴⁰ *Usługi. Dom Pomocy Społecznej w Wolsztynie*. [online] [data dostępu:21.11.2016] dostępny w Internecie: http://www.dpswolsztyn.pl/uslugi_13.html#a.

Wyjątkowy ośrodek prowadzi zgromadzenie obrządku wschodniego Sióstr Służebnic Niepokalanej Panny Maryi⁴¹. W Prądkowcach (województwo podkarpackie) w 2003 roku powstał Ekumeniczny Dom Pomocy Społecznej pod wezwaniem Bożego Miłosierdzia. To ciekawe i nowatorskie dzieło, gdyż obiekt łączy w sobie trzy funkcje: znajduje się tu dom pomocy społecznej, w którym na stałe mieszka 70 osób, obok mieści się Centrum Rehabilitacji, w którym świadczone są usługi z pełnego zakresu rehabilitacji leczniczej oraz Ośrodek Szkolenia personelu opiekuńczego, którego głównym zadaniem jest podnoszenie kwalifikacji osób z zakresu opieki długoterminowej, paliatywnej i rehabilitacyjnej. Wyjątkowość tego dzieła polega nie tylko na połączeniu różnych działalności, ale zwłaszcza na jego charakterze ponadwyznaniowym. W placówce oprócz osób wyznania rzymskokatolickiego, greckokatolickiego i prawosławnego, zamieszkują osoby wyznania protestanckiego oraz mojżeszowego. Dom jest w pełni przystosowany do potrzeb ludzi starszych, chorych oraz niepełnosprawnych. Jedno i dwuosobowe pokoje z łazienką tworzą wygodną, życiową przestrzeń oraz domowy klimat. Na każdym piętrze znajdują się pokoje mieszkalne, podręczne kuchnie, pralnia, co stwarza mieszkańcom możliwość swobodnego funkcjonowania, tym bardziej, że budynek jest wyposażony w windę i nawet osoby niepełnosprawne, na wózkach inwalidzkich mogą dotrzeć do każdego miejsca. Pomagają im w tym opiekunki i siostry, otaczając podopiecznych ciepłem i miłością. Pensjonariusze objęci są stałą opieką medyczną. W DPS-ie znajdują się gabinety lekarski i pielęgniarski. Od 1 stycznia 2005 roku w ośrodku funkcjonuje Centrum Rehabilitacji, gdzie odbywają się zabiegi fizykoterapii, kinezyterapii, a także masaże i kąpiele wirowe. Codziennie mieszkańcy domu oraz okoliczni mieszkańcy mają możliwość korzystania z zabiegów rehabilitacyjnych w pełnym wymiarze⁴².

Siostry służebnice starają się być gotowe do trwania przy chorym, który doświadcza nieuchronności cierpienia czy lęku przed zbliżającą się śmiercią. Ich zadaniem jest ukazywanie nowych horyzontów nadziei. Nie jednemu z nich trzeba wyjaśnić sens cierpienia, wskazując na tajemnicę Chrystusowego Krzyża, na cierpienie i mękę, które wydają owoc,

⁴¹ Zgromadzenie Sióstr Służebnic Niepokalanej Panny Maryi zostało założone 27 sierpnia 1892 roku na Ukrainie w Żużelanach przez s. Josafatę Michlinę Hordaszewską, ks. Cyryla Seleckiego i bazylianina ojca Jeremiasza Jana Łomnickiego. Siostry Służebnice NPM są zgromadzeniem obrządku wschodniego i pracują głównie wśród wiernych obrządku greckokatolickiego, ale nie tylko. Obecnie Wspólnota Zakonna Sióstr pracuje w 15 krajach, dzieli się na 7 prowincji. Zgromadzenie posiada prowincje w: Ukrainie, Polsce (od 1947 roku), Słowacji, Serbii, Kanadzie, Stanach Zjednoczonych, Brazylii. Oprócz tych krajów siostry pracują również w Niemczech, Francji, Anglii, Portugalii, Australii, Kazachstanie, Włoszech i Chorwacji. Zob. B. Łoziński. *Leksykon zakonów w Polsce. Informator o instytucjach życia konsekrowanego i stowarzyszeniach życia apostołskiego*. Wyd. III rozszerzone i uaktualnione. Warszawa: KAI 2009 s. 348.

⁴² ArPrA. Posługa charytatywna Zgr. SS NPM z Polsce w latach 1989-2015. Korespondencja s. Irena Drozd do B. Wink. 11.11.2015.

na pożytek tych, którzy z tym cierpieniem walczą⁴³. Dzięki temu chory staje się bardziej cierpliwy i zaczyna powoli zgadzać się z wolą Bożą. W tej niełatwej pracy towarzyszy siostrze miłość Chrystusa, którą obejmują chorego.

Żeńskie zgromadzenia zakonne na różne sposoby starają się otaczać troską osoby chore. Poprzez wieloraką pomoc mogą docierać do dużej liczby osób potrzebujących. Obok Zakładów Opiekuńczo-Lecznicznych i Domów Pomocy Społecznej na uwagę zasługują prowadzone przez siostry domy opieki. Tego typu placówki prowadzą albertynki, elżbietanki, felicjanki (po 2 domy) i antoninki (1 dom). W 7 domach w 2015 roku znalazło opiekę 218 osób. Bogatą tradycję mają zwłaszcza dwa domy prowadzone przez siostry felicjanki. Dom w Warszawie-Wiśniewie istnieje od 1935 roku, a dom w Warszawie przy ul. Nowowiejskiej 10a od 1916 roku⁴⁴. Ten ostatni udziela opieki starszym kobietom z demencją starczą, chorobą Alzheimera oraz osobom po udarach, bez kontaktu, sparaliżowanym. Mimo skromnych warunków lokalowych nie brakuje chętnych oczekujących na miejsce w placówce. Dom opieki prowadzi działalność *non profit*. Siostry nie otrzymują żadnych dotacji na prowadzenie Zakładu. Dom utrzymuje się z opłat pensjonariuszek, których nie zawsze stać, by uiścić całą należność. Jeżeli siostry chcą przeprowadzić jakieś remonty czy kupić sprzęt, to muszą we własnym zakresie pozyskać fundusze od instytucji i ludzi, którzy chcą bezinteresownie pomóc. Mieszkanki mają zapewniony pobyt w pokoju kilkuosobowym, opiekę medyczną, całodzienne wyżywienie, zabezpieczenie warunków utrzymania higieny osobistej, zapewnienie warunków do wypoczynku i odbywania praktyk religijnych. Aktualnie w domu tym znajdują troskliwą opiekę i pielęgnację 64 przewlekle chore kobiety⁴⁵.

Wśród placówek prowadzonych przez żeńskie instytuty życia konsekrowanego istnieją takie, które są ukierunkowane głównie na rehabilitację chorych. W Polsce ośrodki te prowadzą siostry elżbietanki, a w latach 1997–2008 funkcjonował także jeden dom sióstr de Notre Dame w Nowym Sączu⁴⁶. Ośrodek Rehabilitacyjno-Readaptacyjno-Misyjny „Ma-

⁴³ *W trosce o człowieka*. Seria: *Powołanie człowieka*. T. 9. Red. Roman Forycki. Pallottinum–Poznań 1992 s. 144.

⁴⁴ ArPrA. *Informacje o działalności charytatywnej Sióstr Albertynek*. Korespondencja s. Wenancja do B. Wink. 09.11.2015; ArPrA. *Antoninki. Posługa charytatywna*. Korespondencja s. Helena do B. Wink. 21.10.2015; *Troska o chorych. Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety. Prowincja wrocławska*. [online] [data dostępu: 10.10.2016] dostępny w Internecie: <http://www.elzbiatanki.archidiecezja.wroc.pl/dzialalnosc.html>; ArPrA. *Zakład Specjalny dla Chronicznie Chorych Kobiet*. Korespondencja s. Ewa do B. Wink. 17.10.2015; *Zakład Sióstr Felicjanek dla Chronicznie Chorych Kobiet*. [online] [data dostępu: 22.10.2016] dostępny w Internecie: <http://www.domopieki-felicjanki.pl/index.html>.

⁴⁵ ArPrA. *Zakład Specjalny dla Chronicznie Chorych Kobiet*. Korespondencja s. Ewa do B. Wink. 17.10.2015.

⁴⁶ *Misja i cele. Siostry elżbietanki w Zielonej Górze*. [online] [data dostępu: 22.10.2016] dostępny w Internecie: <http://nowa.elzbiatanki.pl/rehabilitacja/misja-i-cele/>; *Zakład Opiekuńczo-Leczniczny o Profilu Rehabilita-*

gnificat” istniał jako placówka pobytu czasowego osób w wieku produkcyjnym, wymagających rehabilitacji leczniczej lub społecznej. Turnusy trwały dwa tygodnie. Ośrodek był przeznaczony dla kuracjuszy z całej Polski oraz dla misjonarzy i ich współpracowników z terenu naszego kraju, dla rehabilitacji których zapewniano w każdym turnusie 4 miejsca, a od 2000 roku 20 miejsc⁴⁷.

Siostry elżbietanki oferują pomoc rehabilitacyjną w ośrodkach we Wrocławiu, Wleniu (województwo dolnośląskie) i Zielonej Górze. Placówki te świadczą usługi na podstawie umowy z Narodowym Funduszem Zdrowia. Zakłady sióstr elżbietanek są ukierunkowane na świadczenie pomocy pacjentom przy jednoczesnym stworzeniu atmosfery serdeczności, spokoju i stabilności. Zakład Opiekuńczo-Leczniczy o Profilu Rehabilitacyjnym we Wrocławiu codziennie zapewnia profesjonalną rehabilitację pacjentom z wieloma schorzeniami i w różnym stanie. Wśród nich są osoby po udarach, złamaniach kręgosłupa, operacjach ortopedycznych, cierpiący na SM czy chorobę Parkinsona. Doświadczeni lekarze specjaliści rehabilitacji medycznej oraz młody, stale szkolący się zespół rehabilitantów i fizjoterapeutów dają gwarancję fachowej i efektywnej rehabilitacji. Oferta rehabilitacyjna wszystkich ośrodków jest bardzo bogata i profesjonalna. Udzielają świadczeń z zakresu fizykoterapii, kinezyterapii i masażu⁴⁸. Kinezyterapia, czyli leczenie ruchem, jest podstawą rehabilitacji leczniczej. W ofercie znajdują się także zabiegi elektrolecnicze, światłolecnicze i zimnolecnicze oraz „terapuls”, „pole magnetyczne”, „DKF”, fonoforeza i hydroterapia⁴⁹. W placówkach poza rehabilitacją pacjenci mogą skorzystać z gabinetu odnowy, terapii zajęciowej czy wziąć udział w grupowej psychoterapii. Z rehabilitacji w ośrodkach

cyjnym. [online] [data dostępu: 22.10.2016] dostępny w Internecie: <https://zol.elzbietanki.wroclaw.pl/>; Ośrodek rehabilitacyjny i opiekuńczy zgromadzenia sióstr św. Elżbiety. [online] [data dostępu: 22.10.2016] dostępny w Internecie: http://www.ta.pl/orio_swelzbiety.html.

⁴⁷ Kancelaria Prowincjalna Sióstr Szkolnych de Notre Dame w Opolu. *Nowy Sącz „Magnificat” 1999-2015* (brak sygn.).

⁴⁸ Dla przykładu Zakład Rehabilitacyjny w Zielonej Górze zajmuje się leczeniem następujących schorzeń: bóle kręgosłupa i pochodzenia odkręgosłupowego, dyskopatie, zmiany zwyrodnieniowe stawów, rwa kulszowa, rwa ramienna, wady postawy, kolan i stóp, skoliozy, stany po urazach, stany po udarach, ostroga piętowa, zespół bolesnego barku, łokieć tenisisty, łokieć golfisty, usprawnianie pooperacyjne, rehabilitacja po mastektomii, porażenie nerwu twarzowego, stany przeciążeniowe stawów i mięśni, stwardnienie rozsiane (SM). *Usługi. Siostry elżbietanki w Zielonej Górze*. [online] [data dostępu: 22.10.2016] dostępny w Internecie: <http://nowa.elzbietanki.pl/rehabilitacja/uslugi/>.

⁴⁹ Terapuls – zabieg, w którym wykorzystuje się impulsowe pole magnetyczne wielkiej częstotliwości, dzięki czemu zmniejszony jest efekt cieplny; DKF – zabieg, w którym wykorzystuje się pole elektromagnetyczne wielkiej częstotliwości, wytwarzające w tkankach ciepło; Pole magnetyczne – zabieg wskazany po złamaniach kości, uszkodzeniu więzadeł, urazach ścięgien, zwichnięciach, skręceniach, neuralgiach, nerwiakach i bólach fantomowych. Ultradźwięki – działają przeciwbólowo, zmniejszają napięcie mięśni, zmniejszają obrzęk, rozszerzają naczynia krwionośne; Fonoforeza – przy użyciu ultradźwięków wprowadzany jest do skóry lek; Hydroterapia – masaż wirowy kończyn dolnych, stóp i kończyn górnych. *Fizykoterapia. Siostry elżbietanki w Zielonej Górze*. [online] [data dostępu: 22.10.2016] dostępny w Internecie: <http://nowa.elzbietanki.pl/rehabilitacja/fizykoterapia/> [data dostępu: 22.10.2016].

siostr elżbietanek korzysta bardzo dużo osób. Przykładowo tylko w Zielonej Górze zakład przeprowadza 350–400 zabiegów miesięcznie⁵⁰.

Zgromadzenia zakonne, które zajmują się pracą z osobami chorymi otworzyły także poradnictwa i gabinety lekarskie. Siostry józefitki prowadzą gabinet psychologiczny „Duc in altum”, siostry Maryi Niepokalanej – gabinet stomatologiczny w Branicach, u służek w Mariówce pacjenci mogą skorzystać z darmowej porady z siostrą neurolog, a siostry Wspólnej Pracy prowadzą we Włocławku Centrum Poradnictwa Specjalistycznego i Edukacji⁵¹.

Gabinet Psychologiczny „Duc in altum”, założony przez siostry józefitki w 2011 roku we Wrocławiu, służy szeroko rozumianą pomocą psychologiczną osobom, które doświadczają trudności i problemów życiowych. Nazwa gabinetu „Duc in altum” nawiązuje do słów Jezusa z Ewangelii św. Łukasza, do których odwoływał się św. Jan Paweł II, kreśląc perspektywę pełnego rozwoju człowieka: „Rozbrzmiewa w naszych sercach echo słów, jakimi pewnego dnia Jezus, skończywszy przemawiać do tłumów z łodzi Szymona, wezwał Apostoła, aby «wypłynął na głębiej» na połów ryb: Duc in altum (Łk 5, 4). Piotr i jego pierwsi towarzysze zaufali słowu Chrystusa i zarzucili sieci. «Skoro to uczynili, zagarnęli (...) wielkie mnóstwo ryb» (Łk 5,6). Duc in altum! Dzisiaj te słowa skierowane zostają do nas i wzywają nas, byśmy z wdzięcznością wspominali przeszłość, całym sercem przeżywali teraźniejszość i ufnie otwierali się na przyszłość” (NMI 1)⁵². Działalność gabinetu skierowana jest nie tylko do tych, którzy mają problemy życiowe, ale również do ludzi zainteresowanych osobistym rozwojem, przeżywaniem życia w sposób bardziej świadomy i satysfakcjonujący. Praca z drugą osobą opiera się na podstawowych wartościach podejścia humanistycznego w psychologii: autentycznym, akceptującym i empatycznym kontakcie, koncentracji na potencjałach pacjenta, pracy głównie ze świadomą częścią osoby. Terapia prowadzona w gabinecie ma charakter integratywny. Gabinet współpracuje z innymi terapeutami i trenerami, doświadczonymi kierownikami duchowymi, spowiednikami, specjalistami od spraw uzależnień oraz z lekarzem psychiatrą. W ofercie placówki można

⁵⁰ *Placówki lecznicze. Zakony*. [online] [data dostępu: 22.10.2016] dostępny w Internecie: <http://www.zakony-zenskie.pl/zaklady-opieki-zdrowotnej/>.

⁵¹ *Aktualności. Ducinaltum*. [online] [data dostępu: 22.10.2016] dostępny w Internecie: <http://www.ducinaltum.wroclaw.pl/gabinet> [data dostępu: 22.10.2016]; ArPrA. *Branice Gabinet*. Korespondencja s. J. Wojcieszak do B. Wink. 11.03.2016; M. Seliga. *W służbie potrzebującym*. Biuletyn Zgromadzenia Sióstr Służek Najświętszej Maryi Panny Niepokalanej. Rok 37(2005) styczeń-marzec nr 17(137) s. 26; *Centrum Poradnictwa Specjalistycznego i Edukacji*. [online] [data dostępu: 22.10.2016] dostępny w Internecie: <http://progres.info.wlocl.pl/>.

⁵² *Misja. Ducinaltum*. [online] [data dostępu: 22.10.2016] dostępny w Internecie: <https://www.ducinaltum.wroclaw.pl/misja>.

znaleźć, obok indywidualnej terapii, konsultacje psychologiczne, warsztaty, terapie grupowe, treningi psychologiczne, różne programy i badania diagnostyczne. Gabinet dysponuje szeroką ofertą autorskich warsztatów tematycznych skierowanych zarówno do osób konsekrowanych, jak i świeckich. Proponowane warsztaty mogą być potraktowane jako cykl, lub też jako pojedyncze sesje⁵³. Ważną inicjatywą prowadzących gabinet jest program „Ku dojrzałości osobowej” służący formacji ludzkiej i doskonalący umiejętności społeczne i rozwój osobisty siostr zakonnych. Jest on rekomendowany przez Konsultę Wyższych Przełożonych Zgromadzeń Żeńskich. Celem programu jest wspieranie uczestniczek w dążeniach rozwojowych, ukierunkowanych na zwiększanie dojrzałości ludzkiej w obszarach psychologicznym, społecznym i duchowym. Pośrednio program ma na celu profilaktykę w zakresie kryzysów psychologicznych, egzystencjalnych (w tym powołaniowych)⁵⁴. Z działalności placówki skorzystało wiele osób a o roli gabinetu i jakości usług świadczą liczne świadectwa, warsztaty czy programy terapeutyczne⁵⁵.

Ciekawą formą troski o zdrowie jest prowadzona przez siostry Urszulanki Serca Jezusa Konającego grota solno-jodowa. Istnieje w Łodzi od 2005 roku. Grota łączy w sobie

⁵³ Przykładowe tematy warsztatów: „Docenić konflikt – od walki i manipulacji do współpracy”, „Dawanie i branie, czyli o akceptacji i poczuciu własnej wartości”, „Kontakt, który formuje” (warsztat dla formatorek), „Uczucia w służbie Chrystusowi – bogactwo i wyzwanie. O inteligencji emocjonalnej”, „Płonąć i nie wypalać się. Jak służyć, aby nie ulec wypaleniu” oraz „Kryzysy – szansa czy zagrożenie? O trudnościach w drodze rozwoju”. *Warsztaty. Ducinaltum*. [online] [data dostępu: 22.10.2016] dostępny w Internecie: <http://www.ducinaltum.wroclaw.pl/uslugi/warsztaty-grupy>.

⁵⁴ *Programy. Ducinaltum*. [online] [data dostępu: 22.10.2017] dostępny w Internecie: <https://www.ducinaltum.wroclaw.pl/programy>.

⁵⁵ Świadectwo osoby, która ukończyła terapię indywidualną: „Co mi dała terapia? Jednym słowem mogę określić: wolność. Wolność o której przeczuwałam, że jest, do której tęskniłam. Bo przecież Pan Bóg stworzył nas do wolności. Przed terapią właściwie nie wiedziałam kim jestem (choć jestem dorosła, mam dawno za sobą wybór drogi powołania, zawód). Dziękuję Panu Bogu, że przyprowadził mnie do gabinetu s. Władysławy. Ona pomogła mi stać się wolną. Podczas sesji czułam się bardzo bezpiecznie. Choć trudno mi było opowiadać o sobie, swoich uczuciach to Ona zawsze znalazła jakiś promień, który rozjaśniał ciemności tej mojej «niewoli». I choć trudności wewnętrzne i zewnętrzne nie zniknęły, teraz umiem na nie spojrzeć z dystansem – bez panicznego lęku, oskarżania się itp. Witam uczucia, które się pojawiają (a które wcześniej tłamsiłam i udawałam, że ich nie ma) i pytam je co ze sobą przynoszą. Świat stał się lepszy. M.”; Świadectwo siostry, która wzięła udział w grupie rozwojowej: „Różne są dary łaski lecz ten sam Duch, różne są rodzaje posługiwania, ale jeden Pan, różne są wreszcie działania, lecz ten sam Bóg, sprawca wszystkiego we wszystkich.» (1 Kor 12,4-6). Dziękuję dobremu Bogu i Wam kochane Siostry za to, iż w czasie naszych poniedziałkowych spotkań mogłam doświadczyć tej jedności w różnorodności. Doświadczyłam namacalnie, że Ten który nas łączy, to sam Bóg, a wielość charyzmatów i nasza różnorodność to wielkie bogactwo. Miłość Chrystusa Oblubieńca, nasze pragnienie bycia całymi dla Niego sprawiła, że stałyśmy się dla siebie Siostrami. Pięknym było dla mnie doświadczenie prawdziwie siostrzanych relacji, a to pozwoliło mi otwierać się na relacje z siostrami w mojej wspólnotie i odkrywać je na nowo – odkrywać ich piękno. Poza tym czas warsztatów był czasem, w którym szczególnie odkrywałam, iż mój Jezus nieustannie walczy o relacje ze mną. Spotkanie z Wami i z sobą samą pozwoliły mi otwierać się na nowo na spotkanie z Chrystusem Oblubieńcem. Po raz wtóry mogłam Mu oddać swoje życie – znów bardziej i pełniej oraz doświadczyć Jego Miłującego przyjęcia i Jego «pragnienia dusz», pragnienia Miłości. Jeszcze raz dziękuję za ten dar, za dar naszych spotkań, za to, iż zyskałam więcej Sióstr! s. T.”. *Świadectwa. Ducinaltum*. [online] [data dostępu: 22.10.2016] dostępny w Internecie: <http://www.ducinaltum.wroclaw.pl/gabinet/swiadectwa>.

walory zdrowotne z relaksacyjnymi. Jej głównym celem jest odtworzenie w sztucznych warunkach nadmorskiego lub powstałego w naturalnych grotach solnych mikroklimatu. Ściany i podłoga groty wyłożone są specjalnie dobraną mieszanką soli, która tworzy wewnątrz pomieszczenia bogatą atmosferę o bardzo szerokich walorach terapeutycznych. Z bezpłatnych inhalacji solnych i leczniczych korzysta rocznie kilka tysięcy osób. Dorośli mogą złożyć ofiarę, nie ma jednak żadnego cennika, ponieważ siostrze zależy, by z groty mogły skorzystać również osoby uboższe. Seanse trwają po 45 min. Podczas „sesji” solankowej istnieje możliwość posłuchania nie tylko refleksyjnej muzyki, ale także dobrych konferencji duchowych czy nauczania św. Jana Pawła II. Przy grotcie stworzono także mały pokój rehabilitacyjny, wyposażony w profesjonalny sprzęt oraz pracownię do nauki obsługi komputera dla osób starszych⁵⁶.

Żeńskie zgromadzenia zakonne troszczą się także o osoby, które uzależniły się od narkotyków lub alkoholu. W Siemkach (województwo warmińsko-mazurskie) siostry katarzynki od 2010 roku prowadzą ośrodek terapii uzależnień dla dziewcząt⁵⁷. Funkcjonuje dzięki ofiarom pieniężnym ludzi dobrej woli i dobrowolnym ofiarom przebywających w nim osób. Pobyt w domu nie jest dotowany przez Narodowy Fundusz Zdrowia. Ośrodek jest przeznaczony dla 10 dziewcząt w wieku od 18 do 30 lat. W domu mieszkają dwie siostry. Jedna jest psychologiem, druga skończyła resocjalizację. Obie mają za sobą specjalistyczne szkolenia z zakresu terapii i rehabilitacji osób uzależnionych, staż kliniczny i superwizje kliniczne, uwieńczone egzaminem i certyfikatem specjalisty terapii uzależnień. Program ośrodka zakłada pobyt długoterminowy (do dwa i pół roku), modlitwę, pracę, fachową pomoc specjalistów terapii uzależnień, elementy terapii indywidualnej i grupowej oraz zajęcia rekreacyjne. Do wspólnoty najczęściej trafiają dziewczęta z tych parafii, w których siostry gościły, opowiadając o swojej pracy, czasem przyjeżdżają też z oddziałów detoksykacyjnych czy z poradni uzależnień. Siostry katarzynki poza pracą terapeutyczną z dziewczynami starają się im pokazać drogę do Boga, uczą odnajdywania Go w codzienności. Pokazują, że życie w bliskości z Bogiem pozwala żyć w wolności, radości i wewnętrznym pokoju⁵⁸.

Działalność charytatywna żeńskich zgromadzeń zakonnych wobec osób chorych jest bardzo bogata. W wielu miejscach Polski można znaleźć ośrodki, w których siostry pomagają osobom wymagającym leczenia i fachowej opieki. Praca żeńskich zakonów

⁵⁶ ArPrA. *Dzieła charytatywne siostr urszulanek SJK*. Korespondencja s. A. Kmiecik do B. Wink. 23.01.2015; ArPrA. *Tabela. Dzieła urszulanek SJK*. Korespondencja s. A. Kmiecik do B. Wink. 23.01.2015.

⁵⁷ ArPrA. *Siemki*. Korespondencja s. A. Krupińska do B. Wink. 23.04.2016.

⁵⁸ M. Białkowska. *Inny świat*. „Przewodnik Katolicki” 36/2014 s. 27.

jest nieoceniona. Warto zaznaczyć, że wiele ośrodków działa bezpłatnie, co pomaga ludziom najuboższym skorzystać z różnych form troski o zdrowie. Poza działalnością własną zakonów, wiele sióstr pracuje w szpitalach, ośrodkach zdrowia i innych placówkach dla chorych prowadzonych przez gminy i powiaty⁵⁹. Także wiele sióstr włącza się w działalność organizacji Caritas lub działalność parafialną. Oprócz tego w wielu miejscach, poza instytucjonalną pomocą, siostry odwiedzają chorych w ich domach, pomagają im indywidualnie. Jest to zatem działalność bardzo potrzebna, bez której trudno było by pomóc tak wielkiej liczbie osób potrzebujących.

3.2. Opieka zakonów żeńskich nad osobami niepełnosprawnymi

Szczególnymi adresatami działalności wspólnoty Kościoła są ubodzy, do których zalicza się ludzi znajdujących się w słabszej kondycji fizycznej i duchowej. Wśród osób tych dostrzegani są ludzie niepełnosprawni, którym od początku istnienia Kościoła spieszo z pomocą. Najpierw była to pomoc charytatywna, mająca na celu zabezpieczenie ich egzystencjalnych potrzeb, a następnie opieka połączona z inicjatywami zmierzającymi do ich wychowania i kształcenia⁶⁰.

Niepełnosprawność oznacza stan fizyczny, psychiczny lub umysłowy, powodujący trwałe lub okresowe utrudnienie, ograniczenie bądź uniemożliwienie egzystencji⁶¹. W myśl tego określenia osoba niepełnosprawna to taka, u której istotne uszkodzenie i obniżenie sprawności funkcjonowania organizmu powoduje utrudnienie, ograniczenie czy uniemożliwienie wykonywania zadań życiowych i wypełniania ról społecznych, biorąc pod uwagę jej wiek, płeć, czynniki społeczne, środowiskowe i kulturowe⁶². Mówiąc o osobach niepełnosprawnych mamy na myśli różne kategorie niepełnosprawności. Wśród wielu kategoryzacji najczęściej stosowany jest podział, ze względu na rodzaj niepełnosprawności:

⁵⁹ W 2013 roku siostry zakonne pracowały w następujących dziełach prowadzonych przez inne podmioty: 52 siostry w 17 zakładach opiekuńczo-leczniczych, 15 sióstr w 4 zakładach pielęgnacyjno-opiekuńczych, 11 sióstr w 7 zakładach rehabilitacyjnych, 158 sióstr w 46 domach pomocy społecznej, 167 sióstr w 122 szpitalach, 24 siostry w 23 przychodniach, 7 sióstr w 7 gabinetach, 38 sióstr w 26 hospicjach; SKWPZZ. *Statystyka pracy sióstr w dziełach prowadzonych przez innych. Stan na 31.12.2013 r.*

⁶⁰ D. Lipiec. *Duszpasterstwo niepełnosprawnych w parafii*. „Perspectiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne” 8:2009 nr 2 s. 107.

⁶¹ *Obwieszczenie Ministra Pracy i Polityki Socjalnej z dnia 26 lutego 1998 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o pomocy społecznej*. Dz.U. 1998 nr 64 poz. 414 art. 2a ust. 3.

⁶² T. Majewski. *W sprawie definicji osoby niepełnosprawnej*. „Problemy Rehabilitacji Społecznej i Zawodowej” 139:1994. Nr 1 s. 35.

- osoby z niepełnosprawnością fizyczną, u których występuje uszkodzenie, zaburzenie, choroba narządu ruchu lub niektóre zaburzenia mowy;

- osoby z niepełnosprawnością zmysłową – niewidomi, niedowidzący, niesłyszący, niedosłyszący;

- osoby z niepełnosprawnością umysłową (niekiedy połączoną z niepełnosprawnością fizyczną) – osoby z zaburzeniami i chorobami psychicznymi, z upośledzeniem umysłowym, z autyzmem.

Oprócz tych kategorii, dość ostro wyznaczonych, są także osoby ze sprzężoną niepełnosprawnością, u których występują łącznie nawet wszystkie rodzaje upośledzeń⁶³.

Według wyników *Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań z 2011 roku* liczba osób niepełnosprawnych w Polsce na koniec marca tego roku ogółem wynosiła niemal 4,7 mln (dokładnie 4 697 tys.). Tym samym liczba osób niepełnosprawnych w Polsce stanowiła 12,2% ludności kraju. W porównaniu do przeprowadzonego w 2002 roku poprzedniego spisu – liczba osób niepełnosprawnych zmniejszyła się o 759,7 tys., tj. o 13,9%⁶⁴. Mimo, iż liczba ta spadła, nadal w Polsce żyje wiele osób niepełnosprawnych, które potrzebują codziennej pomocy i troski.

Wśród osób niepełnosprawnych są te, które wymagają opieki ze strony innych, ale są również takie, które żyją w świecie, wstępują w związki małżeńskie, pracują zawodowo i całkiem dobrze funkcjonują w społeczeństwie. Osoby niepełnosprawne oczekują od ludzi zdrowych nie litości lecz wyrównywania swoich szans, nie tyle opieki, co integracji, nie wyręczania ich z aktywności, co umożliwienia im działania. Największą barierą oddzielającą ludzi zdrowych od niepełnosprawnych jest głównie lęk, który powoduje, że zdrowi w obliczu niepełnosprawności nie wiedzą, jak się zachować, stają się bezradni. Chrześcijaństwo nie są wezwani nie tylko do pomocy materialnej lub fizycznej wobec osób niepełnosprawnych, lecz odpowiadają za doprowadzenie ich do Chrystusa (por. Łk 5,17-26). Chodzi nie tylko o pomoc w pokonaniu fizycznych barier, lecz także przeszkód w sferze ducha, które utrudniają spotkanie osób niepełnosprawnych z Chrystusem.

Troska o ludzi niepełnosprawnych przynależy od najdawniejszych czasów do tradycji chrześcijańskiej. Jezus w swoim odniesieniu do niepełnosprawnych zostawił naśladowcom wzór postawy wobec ludzi cierpiących z powodu trwałego lub czasowego upośledzenia. W Ewangeliach można odnaleźć wiele spotkań Jezusa z osobami niepełnosprawnymi (por. Mk 2,1-12; 3,1-6; 7,31-37; 8,22-26; 10,46-52; Łk 14,1-6; J 5,1-18; 9,1-12). Spotkanie nie-

⁶³ M. Ostaszewski. *W trosce o osoby niepełnosprawne intelektualnie*. „Studia Elbląskie” VII:2006 s. 135-136.

⁶⁴ Główny Urząd Statystyczny. *Ludność i gospodarstwa domowe. Stan i struktura społeczno-ekonomiczna. Część I. Ludność. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011*. Warszawa 2013 s. 53.

pełnosprawnego z Chrystusem kończyło się zawsze jego uzdrowieniem lub uwolnieniem z dolegliwości oraz nawiązaniem nowych, pełniejszych relacji z ludźmi⁶⁵. Dla Jezusa niepełnosprawni byli zawsze pełnowartościowymi ludźmi, skrępowanymi jedynie czasowo jakimiś niedomaganiem ciała lub ducha. W postawie Jezusa wobec osób niepełnosprawnych można więc dostrzec wyraz Bożej miłości, której szczytem była Jego męka i śmierć na krzyżu. Jezus z własnej woli pozwolił się przybić do krzyża i jako bezsilny, przykuty do okrutnego narzędzia kaźni, stał się podobny i najbliższy wszystkim niepełnosprawnym.

Wystąpienie publiczne Jezusa należy postrzegać jako istotną część działania Boga, mającego na celu zaprowadzenie królestwa Bożego⁶⁶. Warto zauważyć, że od początku publicznej działalności, Jezus z głoszeniem królestwa Bożego złączył uzdrawiające czyny miłości (Mt 4,23-24). Choroba, cierpienie, opętanie nie były dla Niego faktami czysto ziemskimi, lecz miały odniesienie transcendentne. Z tego względu uzdrowienia dokonane przez Jezusa obejmowały równocześnie sferę ciała i ducha ludzkiego. Jezus prostował niesprawiedliwe i krzywdzące niepełnosprawnych opinie o rzekomej ich lub ich rodziców winie (J 9,2). W ten sposób przezwyciężał cynizm ludzi zdrowych, a upośledzonym przywracał zaufanie do Boga i należne im miejsce w społeczeństwie⁶⁷.

Kościół przez wieki przypomina, że: „Bóg wybrał właśnie (...) to, co niemocne, aby mocnych poniżyć (...), tak by się żadne stworzenie nie chlępiło wobec Boga (1 Kor 1,27.29)”. Oryginalność religii chrześcijańskiej przejawia się w tym, iż osoby niepełnosprawne, uchodzące w oczach ludzkich za słabe, w oczach Bożych uchodzą za mocne, ponieważ w królestwie Bożym liczą się w pierwszej kolejności dzieci, słabi, ubodzy i cierpiący. Kościół stara się naśladować przykład swego Mistrza – Jezusa Chrystusa i od początku wykazywał żywe zainteresowanie ludźmi dotkniętymi przez los. Przez wieki uważał posługę na rzecz cierpiących za istotną część swojego posłannictwa. Nie tylko wspierał różnego rodzaju działania charytatywne, ale przede wszystkim sam tworzył imponujące dzieła z motywów ewangelicznych, których celem było inspirowanie, organizowanie i wspieranie opieki i pomocy dla niepełnosprawnych. Kościół w swej historii pobudził całe rzesze chrześcijan do działania na rzecz chorych i niepełnosprawnych⁶⁸.

Współczesne nauczanie Kościoła podkreśla również znaczenie troski wspólnoty eklezjalnej o ludzi niepełnosprawnych. Są oni cenni dla społeczności wierzących jako uprzywi-

⁶⁵ C. Beuers. *Menschen mit Behinderung*. W: *Handbuch praktische Theologie* t. 2 s. 156.

⁶⁶ H. Pompey, P.S. Roß. *Kirche für andere. Handbuch für eine diakonische Praxis*. Mainz 1998 s. 129.

⁶⁷ W. Przygoda. *Posługa charytatywna Kościoła w Polsce. Studium teologiczno-pastoralne*. Lublin: Wydawnictwo KUL 2004 s. 214.

⁶⁸ S. Bielecki. *Niepełnosprawni w Kościele*. „Kieleckie Studia Teologiczne” 8:2009 s. 277.

lejewani świadkowie miłości Boga wobec każdego człowieka⁶⁹. Nauczanie Kościoła koncentruje się wokół zagwarantowania godności osoby niepełnosprawnej, pomocy rodzinie z upośledzonym dzieckiem, wskazania miejsca i roli osób niepełnosprawnych w społeczeństwie oraz odkrycia ich powołania i posłannictwa w Kościele.

Św. Jan Paweł II w czasie swojego pontyfikatu nauczał, ale także dawał przykład troski o ludzi chorych i niepełnosprawnych. Często nawiedzał szpitale, zawsze pozdrowiał chorych podczas audiencji generalnych. Podstawowe zasady i linie działania Kościoła w stosunku do niepełnosprawnych zawarł w przemówieniu podczas wizyty w Centrum Dla Niepełnosprawnych „Francis Charon” w Quebecu 10 września 1984 roku. Mówił wtedy, iż „osoba upośledzona jest w pełni ludzkim podmiotem, z odpowiadającymi temu przyrodzonymi, świętymi i nienaruszalnymi prawami – niezależnie od tego, czy jej stan powstał na skutek wrodzonej ułomności, w następstwie chorób chronicznych, wypadków czy też z powodu upośledzenia psychicznego lub upośledzenia zmysłów, a także bez względu na rozmiar istniejących uszkodzeń”. Osobom niepełnosprawnym należy ułatwić uczestnictwo w życiu społecznym na wielu płaszczyznach w rodzinie, szkole, pracy, wspólnocie społecznej, politycznej i religijnej. Każdy chrześcijanin ma obowiązek poszanowania życia i godności człowieka upośledzonego. Papież Polak zauważył także, jak ważne jest wsparcie rodzin, które bywają zagubione z powodu niepełnosprawności swoich członków. W sposób szczególny zasługują one na pomoc⁷⁰.

Ważnym przejawem zainteresowania Kościoła problemami osób niepełnosprawnych jest *Dokument Stolicy Apostolskiej na Międzynarodowy Rok Osób Upośledzonych* z 1981 roku⁷¹. W treści tego pisma czytamy, iż „w ostatecznym rozrachunku jakość społeczeństwa i cywilizacji mierzy się szacunkiem, jaki okazują one najslabszym ze swoich członków”⁷². W Dokumencie zostały nakreślone również podstawowe zasady uczestnictwa osób niepełnosprawnych w życiu wspólnoty ludzkiej i kościelnej: zasada integracji (wskazuje na konieczność dążenia do pełnego uznania osoby niepełnosprawnej za podmiot życia społecznego i umożliwienie pełnego i podmiotowego udziału osób niepełnosprawnych w życiu kulturalnym, gospodarczym, politycznym i religijnym), normalizacji (konieczność dążenia

⁶⁹ Franciszek. Przemówienie podczas Audiencji Ogólnej do wspólnoty „Wiara i Światło” 24.06.2015. [online] [data dostępu: 28.06.2015] dostępny w Internecie: <http://niedziela.pl/artukul/16499/Franciszek-niepelno-sprawni-szczegolnymi>.

⁷⁰ Jan Paweł II. Przemówienie w Centrum Dla Niepełnosprawnych „Francis Charon” w Quebecu. 10.09.1984. W: *Jan Paweł II o cierpieniu. Wypowiedzi Ojca Świętego do chorych i pracowników służby zdrowia*. Wybór i przygot. do druku M. Kloss. Wydawnictwo OO. Franciszkanów. Niepokalanów 1988. Cz. III s. 74.

⁷¹ *Dokument Stolicy Apostolskiej na Międzynarodowy Rok Osób Upośledzonych*. 04.03.1981. OsRomPol 2:1981 nr 3 s. 21-22.

⁷² Tamże s. 21.

do całkowitej rehabilitacji osób niepełnosprawnych oraz stworzenia warunków życia i działalności możliwie najbliższych do normalnych) i personalizacji (godność osoby niepełnosprawnej powinna być podstawową wartością, którą należy chronić i wspomagać w realizacji wszystkich działań zmierzających do rozwoju, rehabilitacji, integracji tych osób; osoba niepełnosprawna stoi zawsze w centrum tych wysiłków jako ich cel)⁷³.

Analizując powyższe treści można zauważyć, iż integracja jest podstawową powinnością każdej społeczności wobec niepełnosprawnych. Zadaniem członków społeczności jest solidarne popieranie wszystkich inicjatyw zmierzających do włączenia osób niepełnosprawnych do normalnego życia tych społeczności. Ludzie niepełnosprawni oczekują, że także wspólnota kościelna pomoże im poczuć się w niej jak „u siebie”. Wielu spośród niepełnosprawnych postrzega Kościół głównie jako wspólnotę, w której powinni być akceptowani i chronieni, i w której mogą ukazać siebie innym takimi, jakimi są. Jest to także dla nich miejsce, w którym mogą się w pełni rozwinąć i osiągnąć sukces w tym wysiłku. Potrzeba tak rozumianej przez niepełnosprawnych integracji staje się jednocześnie wyzwaniem dla wspólnoty wierzących. Ich zadaniem jest pełniejsze otwarcie się na swych słabszych członków oraz wyjście naprzeciw ich potrzebom. Zadaniem osób wierzących jest troska o ochronę godności osób niepełnosprawnych oraz pomoc w ich rozwoju⁷⁴. Tak rozumiana integracja wskazuje, że miejsce osób niepełnosprawnych jest w samym centrum Kościoła, nie jako istot szczególnie potrzebujących litości i współczucia lub podziwu, ale jako normalnych ludzi posiadających swą niepodważalną osobową godność. Z tego względu osoby niepełnosprawne powinny być traktowane poważnie i z uwagą, z uwzględnieniem ich słabości fizycznej lub psychicznej⁷⁵. Dostrzeganie bogactwa życia duchowego osób niepełnosprawnych konieczne jest dla rozwoju ich samych, jak również dla Kościoła, aby zachował swe ludzkie oblicze, i by jego członkowie pogłębiali wrażliwość na wartości ewangeliczne⁷⁶.

Na wezwanie Kościoła dotyczące troski o osoby niepełnosprawne odpowiadają żeńskie zgromadzenia zakonne. Ich działalność mocno otwiera się na pomoc ludziom ułomnym. Siostry zakonne w różny sposób w codziennej pracy niosą pomoc niepełnosprawnym, a także ich rodzinom. W Polsce żeńskie instytuty życia konsekrowanego prowadzą

⁷³ Tamże s. 21-22.

⁷⁴ D. Lipiec. *Duszpasterstwo niepełnosprawnych w parafii*. „Perspectiva. Legnickie Studia Historyczno-Teologiczne” 8:2009 nr 2(15) s. 110-111.

⁷⁵ H. Brügger. *Duszpasterstwo niepełnosprawnych w świetle Drugiego Soboru Watykańskiego*. Tł. I. Kulikowska. Łaski 1989 s. 13 (mps w Bibliotece Zakładów dla Niewidomych w Łaskach).

⁷⁶ Tamże s. 14.

obecnie aż 140 różnego rodzaju dzieł przeznaczonych dla osób niepełnosprawnych, w których pomagają prawie 9 tysiącom osób⁷⁷. Należą do nich domy pomocy społecznej dla dorosłych i dzieci niepełnosprawnych, specjalne ośrodki wychowawcze dla dzieci i młodzieży, ośrodki rehabilitacyjne, zakłady opiekuńczo-lecznicze, ośrodki socjoterapii dla młodzieży, domy opieki, ośrodki szkolno-wychowawcze, zakłady specjalne, świetlice oraz warsztaty terapii zajęciowej. Spośród wszystkich czynnych żeńskich zgromadzeń zakonnych, aż 41 prowadzi działalność charytatywną na rzecz osób niepełnosprawnych.

Siostry zakonne otaczają opieką ludzi ułomnych poprzez działalność w domach pomocy społecznej. Istnieją domy przeznaczone dla dorosłych, dzieci, a część z nich jest przeznaczona dla obu tych kategorii wiekowych. Osobną część stanowią domy pomocy społecznej dla psychicznie chorych. W Polsce w 2015 roku istniało 28 DPS-ów dla dorosłych. Prowadziły je Zgromadzenie Sióstr Albertynek Posługujących Ubogim (albertynki), Zgromadzenie Sióstr Miłosierdzia św. Karola Boromeusza w Mikołowie (boromeuszkimikołowskie), Zgromadzenie Córek Bożej Miłości, Zgromadzenie Sióstr św. Dominika (dominikanki), Franciszkanek Misjonarki Maryi, Zgromadzenie Sióstr św. Jadwigi od Niepokalanej Dziewicy Bogarodzicy Maryi (jadwizanki), Zgromadzenie Sióstr św. Katarzyny Dziewicy i Męczennicy (katarzynki), Zgromadzenie Sióstr Maryi Niepokalanej, Zgromadzenie Sióstr Najświętszej Rodziny z Nazaretu (nazaretanki), Zgromadzenie Sióstr Opatrzności Bożej, Zgromadzenie Sióstr Misjonek Apostolstwa Katolickiego (pallotynki), Zgromadzenie Panien Ofiarowania Najświętszej Maryi Panny (prezentki), Zgromadzenie Sióstr Benedyktyn Samarytanek Krzyża Chrystusowego (samarytanki), Zgromadzenie Sług Jezusa oraz Zgromadzenie Sióstr Miłosierdzia św. Wincentego à Paulo (szarytki)⁷⁸.

⁷⁷ Dane zebrane przez autora. Z danych ze 127 ośrodków (90 %) wynika, iż przebywa w nich 8634 osoby niepełnosprawne.

⁷⁸ Dane zebrane przez autora: ArPrA. *Informacje o działalności charytatywnej Sióstr Albertynek*. Korespondencja s. Wenancja do B. Wink. 09.11.2015; ArPrA. *DPS Nakło*. Korespondencja s. Anna Bańczyk do B. Wink. 01.09.2015; ArPrA. *DPS Michałkowice*. Korespondencja s. Anna Bańczyk do B. Wink. 01.09.2015; *Home. Dom Pomocy Społecznej Zgromadzenia Córek Bożej Miłości w Bielsku-Białej*. [online] [data dostępu: 17.09.2015] dostępny w Internecie: www.dpscbm.bielsko.pl; G. Godawa. *Pedagogia dominikanek [Zgromadzenia Sióstr św. Dominika]*. W: *Pedagogie katolickich zgromadzeń zakonnych. Historia i współczesność*. T. 3. Red. J. Kostkiewicz. Kraków: Wydawnictwo Impuls 2005 s. 348; *Dom Pomocy Społecznej w Mielżynie*. [online] [data dostępu: 18.09.2015] dostępny w Internecie: <http://www.dpsmielzyn.pl/>; ArPrA. *Sprawozdanie z działalności Domu Pomocy Społecznej w Zamościu rok 2014*. Korespondencja s. Aldona Deczewska do B. Wink. 02.11.2015; *Dom Pomocy Społecznej prowadzony przez Zgromadzenie Sióstr Franciszkanek Misjonek Maryi w Kietrze*. [online] [data dostępu: 17.09.2015] dostępny w Internecie: <http://kietrzparafiatomasza.pl/Dom-Pomocy-Spo%C5%82ecznej.php>; A. Kwaśnicka. *Dom 110 niepełnosprawnych*. [online] [data dostępu: 17.06.2016] dostępny w Internecie: <http://opole.gosc.pl/doc/2160252.Dom-110-niepelnosprawnych>; ArPrA. *Jadwizanki. Działalność Prowincji Katowickiej*. Korespondencja s. Halina Domagała do B. Wink. 02.05.2016; ArPrA. *DPS Bisztynek*. Korespondencja s. A. Krupińska do B. Wink. 23.04.2016; ArPrA. *DPS Psie Pole – Wrocław*. Korespondencja s. J. Wojcieszak do B. Wink. 03.03.2016; ArPrA. *DPS Nysa*. Korespondencja s. J. Wojcieszak do B. Wink. 03.03.2016; ArPrA. *Żerniki. DPS*. Korespondencja s. J. Wojcieszak do B. Wink. 07.03.2016; *Dom Pomocy Społecznej Wadowice*. [online] [data

Cztery DPS-y prowadziły siostry albertynki, a po trzy boromeuszki z Mikołowa, franciszkanki misjonarki Maryi, siostry Maryi Niepokalanej i Opatrzności Bożej. Dwadzieścia DPS-ów powstało między 1896 a 1989 rokiem. Po 1949 roku zostały przekształcone na placówki państwowe, ale nadal w wielu z nich siostry posługiwały. Po 1989 roku zgromadzenia zakonne odzyskały ośrodki, a także otworzyły nowe miejsca pomocy osobom niepełnosprawnym. W 2015 roku w 28 DPS-ach dla dorosłych prowadzonych przez żeńskie zgromadzenia zakonne znajdowało się 2183 osoby⁷⁹.

Domy pomocy społecznej są instytucjami opiekuńczymi, które świadczą opiekę całodobową lub dzienną nad osobami niezdolnymi do samodzielnej egzystencji, których nie można przystosować w pełni do samodzielnego życia w miejscu ich zamieszkania z powodu wieku, schorzeń, sytuacji życiowej, warunków rodzinnych i materialnych, pomimo zastosowania innych form pomocy⁸⁰. Misją DPS-ów dla osób niepełnosprawnych prowadzonych przez żeńskie zgromadzenia zakonne jest wszechstronna pomoc mieszkańcom, którzy nie są w stanie samodzielnie zaradzić swoim potrzebom życiowym. Ważna jest także pomoc w wychowaniu opartym na zasadach chrześcijańskiej miłości oraz zapewnienie stałej, całodobowej opieki, warunków bezpiecznego i godnego życia, intymności i niezależności, a także rozwoju osobowości i samodzielności z uwzględnieniem stopnia psychicznej i fizycznej sprawności. W centrum działalności placówek jest człowiek, który został powierzony trosce innych a równocześnie jest darem i zadaniem. Mając na uwadze dobro tych najbardziej poszkodowanych przez los oraz uwzględniając godność i poszanowanie ich praw osobistych, siostry zakonne dostosowują zakres i poziom świadczonych usług do indywidualnych potrzeb⁸¹. Dbają, by podopieczni mieli możliwość samorealizacji i rozwinięcia wrodzonych zdolności. Istotnym aspektem pracy z niepełnosprawnymi jest budowa-

dostępu: 25.04.2016] dostępny w Internecie: www.dpswadowice.pl; ArPrA. Posługa charytatywna żeńskich zgromadzeń zakonnych w latach 1989-2015. Zgromadzenie Sióstr Opatrzności Bożej. Korespondencja s. Wenancja do B. Wink. 25.11.2015; ArPrA. Sobieszewo. Korespondencja s. Anna Małdrzykowska do B. Wink. 11.05.2016; R. Gąsior. *Pedagogia prezentek [Zgromadzenia Panien Ofiarowania Najświętszej Maryi Panny]*. W: *Pedagogie katolickich zgromadzeń zakonnych. Historia i współczesność*. T. 3. Red. J. Kostkiewicz. Kraków: Wydawnictwo Impuls 2005 s. 202-206; ArPrA. *Informacje o Zgromadzeniu dotyczące historii powstawania placówek*. Korespondencja s. Elia Wierzchowska do B. Wink. 16.04.2015. Archiwum Zgromadzenia Sług Jezusa. *Dzieła Zgromadzenia. Stan organizacyjny, personalny i Ekonomiczny w dniu 15 IX 2000 r.* Teczka: *Dom Pomocy Społecznej w Kiełczewicach*. (brak sygn.); *Historia naszego domu. DPS Chełmno*. [online] [data dostępu: 28.04.2016] dostępny w Internecie: http://www.dpschelmno.pl/index_pliki/Page392.htm; ArPrA. *Krakowska Prowincja Sióstr Miłosierdzia św. Wincentego à Paulo /Szarytki/*. Korespondencja s. Beata SM do B. Wink. 12.05.2016.

⁷⁹ Dane zebrane przez autora.

⁸⁰ A. Zych. *Dom pomocy społecznej*. W: D. Lalak, T. Pilch (red.). *Elementarne pojęcia pedagogiki i pracy socjalnej*. Warszawa 1999 s. 171.

⁸¹ *Misja. Dom Pomocy Społecznej Wadowice*. [online] dostępny w Internecie: <http://dpswadowice.pl/misja/> [data dostępu: 26.09.2016].

nie i wzmacnianie więzi rodzinnych i grupowych poprzez nawiązywanie i podtrzymywanie kontaktu z bliskimi. Personel troszczy się, by mieszkańcy budowali pozytywne relacje z drugim człowiekiem: z innymi mieszkańcami, społecznościami lokalnymi i samym personelem. Siostry zakonne dbają również o zwiększanie świadomości religijnej. Ułatwiają mieszkańcom realizację potrzeb duchowych, między innymi poprzez możliwość codziennego uczestniczenia we Mszy Świętej, nabożeństwach, katechezie, wspólnych modlitwach, rozmowach z kapłanem i siostrami zakonnymi. W wielu placówkach przez cały dzień jest otwarta kaplica, gdzie można spędzić czas na indywidualnej modlitwie⁸².

Żeńskie zgromadzenia zakonne dbają bardzo mocno, by w domach pomocy społecznej podwyższać jakość świadczonych usług w zakresie profesjonalnej opieki. Starają się o to poprzez współpracę wszystkich działów, uczestnictwo pracowników w spotkaniach zespołów terapeutyczno-opiekuńczego i „odprawy”, w czasie których omawiane są bieżące sprawy dotyczące zaspokojenia potrzeb mieszkańców, ich problemów oraz planowanych działań. W pracy z osobami niepełnosprawnymi ważne jest też stałe podnoszenie kwalifikacji i doskonalenie kompetencji zawodowych personelu w celu udzielania optymalnej pomocy mieszkańcom. Wiele DPS-ów organizuje szkolenia wewnętrzne, udziela profesjonalnego wsparcia pracownikom pierwszego kontaktu⁸³.

Trzy domy pomocy społecznej dla dorosłych niepełnosprawnych prowadzi zgromadzenie sióstr franciszek misjonek Maryi. Są to placówki w Zamościu, Kietrze (województwo opolskie) i Kadłubie (województwo opolskie). Dom Pomocy Społecznej w Zamościu jest przeznaczony dla kobiet niepełnosprawnych intelektualnie, w Kietrze dla dzieci, młodzieży i dorosłych niepełnosprawnych intelektualnie, a w Kadłubie dla niepełnosprawnych mężczyzn i chłopców⁸⁴. Dom zamojski istnieje od 1946 roku, a w 1998 roku

⁸² Dla przykładu w DPS w Kielczewicach (województwo lubelskie) prowadzonym przez Sługi Jezusa podopieczni mają zapewnioną opiekę duszpasterską, korzystanie z sakramentów, Mszę Świętą w niedzielę, a także codzienne nabożeństwa majowe i październikowe, drogę krzyżową i Gorzkie Żale w Wielkim Poście, udział w pielgrzymce DPS-ów do sanktuariów maryjnych. Archiwum Zgromadzenia Sług Jezusa. *Dla Dyrektorów Dzieł Prowadzonych przez Zgromadzenie*. Teczka: *Dom Pomocy Społecznej w Kielczewicach*. (brak sygn.). *Życie religijne*. *Dom Pomocy Społecznej w Mielżynie*. [online] [data dostępu: 18.09.2015] dostępny w Internecie: <http://dpsmielzyn.pl/Zycie-religijne+12;>; R. Gąsior. *Pedagogia prezentek [Zgromadzenia Panien Ofiarowania Najświętszej Maryi Panny]*. W: *Pedagogie katolickich zgromadzeń zakonnych. Historia i współczesność*. T. 3. Red. J. Kostkiewicz. Kraków: Wydawnictwo Impuls 2005 s. 202. *Terapia rehabilitacyjna. DPS Chełmno*. [online] [data dostępu: 28.04.2016] dostępny w Internecie: http://www.dpschelmno.pl/index_pliki/Page436.htm.

⁸³ Dom Pomocy Społecznej im. św. Brata Alberta. [online] [data dostępu: 17.09.2015] dostępny w Internecie: <http://www.dpsporaj.albertynki.pl/misja.html>.

⁸⁴ ArPrA. *Sprawozdanie z działalności Domu Pomocy Społecznej w Zamościu rok 2014*. Korespondencja s. Aldona Deczewska do B. Wink. 02.11.2015; *Dom Pomocy Społecznej prowadzony przez Zgromadzenie Sióstr Franciszek Misjonek Maryi w Kietrze*. [online] [data dostępu: 17.09.2015] dostępny w Internecie: <http://kietrzparafiatomasza.pl/Dom-Pomocy-Spo%C5%82ecznej.php>; A. Kwaśnicka. *Dom 110 niepełno-*

ponownie stał się własnością zgromadzenia. Przeznaczony jest dla 52 osób. Obok DPS-u siostry zakonne prowadzą także *Dom Rodzinny* – filię DPS-u. Jest on integralną częścią Domu i od początku działał na podstawie *Statutu i Regulaminu Organizacyjnego Domu Pomocy Społecznej dla Dzieci w Zamościu*. Dla Domu Rodzinnego stworzono Program Działania oraz indywidualne plany rehabilitacyjno-wychowawcze mieszkanek. Początkowo w Domu Rodzinnym zamieszkało 12 osób. Po przeprowadzonych remontach i rozbudowie budynku mieszkalnego od 2007 roku warunki lokalowe pozwalają na zamieszkanie w tym miejscu 13 podopiecznych⁸⁵.

W DPS w Zamościu przebywają mieszkanki o bardzo zróżnicowanej sprawności psychofizycznej. Stwarza to konieczność podejmowania różnorodnych form oddziaływań opiekuńczych i wychowawczych. Ze względu na sprawność psychofizyczną i wiek, mieszkanki rozmieszczone są w trzech grupach. Pensjonariuszki głęboko niepełnosprawne intelektualnie oraz niesprawne fizycznie należą do grupy pierwszej. Personel dba, aby mieszkanki najmniej sprawne miały możliwość korzystania ze spacerów oraz miały częsty kontakt z pozostałymi kobietami, które do ich życia wnoszą istotny element aktywności. Istotną rolę odgrywa także rehabilitacja ruchowa, działania usprawniające i podtrzymujące kondycję fizyczną i psychiczną. W grupie drugiej są mieszkanki niepełnosprawne intelektualnie w stopniu umiarkowanym, znacznym i głębokim. Jedna podopieczna tej grupy nie jest w stanie poruszać się samodzielnie, jest leżąca i wymaga wzmożonej opieki. Pozostałe z nich chodzą samodzielnie lub z pomocą opiekunek. W grupie tej większość kobiet nie kontroluje potrzeb fizjologicznych, wymaga wzmożonej opieki całodobowej. Zajęcia ukierunkowane są tu przede wszystkim na podtrzymanie kontaktu, stałe rozbudzanie zainteresowań, usprawnianie w zakresie samoobsługi, uaktywnianie, zapobieganie nieprawidłowym nawykom. Osoby z tej grupy korzystają z zabiegów rehabilitacyjnych, uczestniczą w zajęciach z terapii zajęciowej. Natomiast członkiniami trzeciej grupy są podopieczne bardziej sprawne pod względem psychofizycznym. Mieszkanki, w miarę ich indywidualnych możliwości, biorą udział w terapii zajęciowej oraz w pracach domowych. Uczestniczą w różnych imprezach kulturalno-rozrywkowych i sportowych, co przyczynia się do ich lepszej integracji ze środowiskiem lokalnym. Każda z podopiecznych ma opracowany indywidualny plan pracy, który jest weryfikowany przez zespół terapeutyczno-opiekuńczy⁸⁶.

sprawnych. [online] [data dostępu: 17.06.2016] dostępny w Internecie: <http://opole.gosc.pl/doc/2160252>. Dom-110-niepelnosprawnych.

⁸⁵ A. Deczewska. *Dom Pomocy Społecznej prowadzony przez Zgromadzenie Sióstr Franciszkanek Misjonarek Maryi w Zamościu (2000-2011)*. Lublin 2012 s. 27-28. mps.

⁸⁶ ArPrA. *Sprawozdanie z działalności Domu Pomocy Społecznej w Zamościu rok 2014*. Korespondencja s. Aldona Deczewska do B. Wink. 02.11.2015.

W Domu Rodzinnym pensjonariuszki same prowadzą swoje domostwo, przy ograniczonej do niezbędnego minimum pomocy personelu. Nadrzędnym celem placówki jest rehabilitacja funkcjonalna mieszkanek, zwłaszcza w zakresie samoobsługi, kultury bycia, kontaktów i komunikacji społecznej, uspołecznienia, zaradności i samodzielności życiowej, wydolności manualnej i ruchowej, równowagi emocjonalnej. Podstawowym zadaniem domu jest zatem większe usamodzielnienie kobiet. Umożliwia to stworzenie warunków w dużej mierze zbliżonych do funkcjonowania normalnego domu rodzinnego. Daje to także większą możliwość wyjścia do sklepów, na pocztę, wizyty w przychodniach lekarskich, kontaktów z sąsiadami itp. Podopieczne czynnie uczestniczą w życiu domu i wykonują prace na rzecz dobra wspólnego. Samodzielnie piorą, sprzątaj, mają możliwość wychodzenia na zakupy itp. Siostry zakonne starają się, aby życie mieszkanek było w dużym stopniu zbliżone do życia innych przeciętnych rodzin. Przysługują im takie same prawa i obowiązki. Mają możliwość współdecydowania o domu, o swoich sprawach przy pomocy i wsparciu opiekuna, uwzględniającego ich własne potrzeby. Taki styl pracy podnosi ogólną zaradność mieszkanek i pozwala na szersze włączenie się w nurt życia społecznego. W działaniach opiekuńczo-wychowawczych jest kładziony nacisk na rozwijanie różnych umiejętności⁸⁷.

Siostry franciszkanki misjonarki Maryi w prowadzonym DPS w Zamościu podejmują różnorodne formy aktywizacji mieszkanek, tak aby w możliwie jak najlepszy sposób odpowiedzieć na potrzeby poszczególnych osób. Każda z podopiecznych ma określone potrzeby w zakresie pielęgnacji, rehabilitacji, terapii zajęciowej i uspołecznienia. Przekłada się to na podejmowane działania w stosunku do poszczególnych osób. Praktycznie wszyscy pracownicy Domu bezpośrednio pracujący z podopiecznymi mają wpływ na ich aktywizowanie. Mieszkanki domu uczestniczą w terapii zajęciowej. Jest to twórcza aktywność osób, która daje podopiecznym szansę na wyrażenie siebie poprzez bierne lub czynne uczestnictwo w kulturze i sztuce, w dostępnej i indywidualnej formie twórczości zależnej od predyspozycji i uzdolnień. Opiera się ona na wykorzystaniu możliwości rozwojowych posiadanych przez każdego człowieka. Jej celem jest przywrócenie sprawności fizycznej i psychicznej danej osoby⁸⁸.

Terapia zajęciowa w Domu Pomocy Społecznej w Zamościu prowadzona jest na terenie placówki, a także w specjalnie do tego zaadaptowanych salach oraz w kontakcie ze społecznością miasta. W pracowni terapii zajęciowej mieszkanki mają możliwość uczest-

⁸⁷ Tamże.

⁸⁸ L. Kozaczuk. *Terapia zajęciowa w domach pomocy społecznej. Przewodnik metodyczny*. Wydawnictwo „Interart”. Warszawa 1995 s. 39.

niczenia w zajęciach plastycznych, kulinarnych, w przygotowaniu i wystawianiu spektakli teatralnych i występów słowno-muzycznych. Oprócz tego biorą udział w ludoterapii (udział w grach, zabawach, okazjonalnych balach), muzykoterapii (śpiewanie piosenek i pieśni, słuchanie muzyki, ćwiczenia rytmiczne), silwoterapii (kontakt z przyrodą), ergoterapii (zajęcia z robienia na drutach, haft, wykonywanie kartek świątecznych i stroików, pisanek, kartek okolicznościowych), wykonują czynności porządkowe (sprzątanie pokoi i wspólnych pomieszczeń), włączają się w pomoc w kuchni, w ogrodzie, służą pomocą mniej sprawnym mieszkankom (pomagają przy ich karmieniu). Uczestniczą w konkursach, wystawach, plenerach malarskich. Organizowane są dla nich także spacer, wycieczki, spotkania integracyjne, turnusy wypoczynkowe i rehabilitacyjne. Mają możliwość przeżywania świąt religijnych i patriotycznych oraz rekolekcji⁸⁹.

Podobnie funkcjonują inne domy pomocy społecznej dla dorosłych osób niepełnosprawnych prowadzone przez żeńskie zgromadzenia zakonne. Siostry zakonne dbają o wszechstronną opiekę nad osobami upośledzonymi, przede wszystkim zwracając uwagę na godność każdego człowieka. Starają się w różny sposób aktywizować i dbać o podopiecznych. Wśród ciekawych programów terapii zajęciowej warto wymienić zajęcia „Po-

⁸⁹ Zajęcia plastyczne w ramach terapii zajęciowej prowadzone są indywidualnie lub grupowo. W zajęciach wykorzystywano różne techniki rysunkowe, malarskie, graficzne, techniki dekoracyjne na płaszczyźnie, modelowania, formowania przestrzennego z różnych materiałów. Zajęcia plastyczne umożliwiają podopiecznym wyrażanie swoich przeżyć, które są trudne do przekazania w słowach lub są tłumione, a także są okazją do odreagowania emocji i napięć. Własnoręczne wykonanie konkretnych przedmiotów przez osoby niepełnosprawne wpływa na wzrost ich samooceny. Wychowanki ze swoimi pracami brały udział w różnych konkursach i wystawach. Przed świętami Bożego Narodzenia i Wielkanocy podopieczne uczestniczące w terapii zajęciowej wraz z opiekunami przygotowywały stroiki, kartki świąteczne i ozdoby. Były one sprzedawane na kiermaszach organizowanych przy kościele parafialnym Ojców Franciszkanów w Zamościu, a także przy innych parafiach, od których otrzymano zaproszenie. Prace podopiecznych były także wystawiane i sprzedawane na Jarmarku Hetmańskim, w czasie Diecezjalnego Kongresu Misyjnego, Dnia Zamojszczyzny z Rądem Maryja. Ciekawą formą aktywizacji dla mieszanek był udział w przygotowaniu przedstawień i występów teatralnych. Inscenizacje, które były przygotowane i wielokrotnie przedstawiane przez podopieczne to: *Święty Franciszek z Asyżu*, *Powrót Syna Marnotrawnego*, *Misterium Krzyża*, *Zacheusz*. Mieszkanek przedstawiały także inscenizacje na przeglądach artystycznych. W Tomaszowie Lubelskim w Przeglądzie Słowno – Muzycznym poświęconym twórczości Jana Brzechwy przedstawiły one inscenizację *Igła z nitką*. Czynnie brały również udział w Międzynarodowych Przeglądach Twórczości Muzycznej i Teatralnej Osób Niepełnosprawnych organizowanych przez Katolickie Stowarzyszenie „Służba Człowiekowi” w Zamościu. Podopieczne Domu uczestniczyły w zabawach tanecznych, balach przebierańców organizowanych z okazji karnawału oraz andrzejkowych i sylwestrowych. Różne festyny i spotkania integracyjne były także okazją do radosnego spędzania czasu przy muzyce. Mieszkanek Domu Pomocy Społecznej zaprzyjaźnione są od lat z mieszkańcami Domu Pomocy Społecznej w Krasnymstawie i wielokrotnie spotykają się z dobrymi znajomymi na zabawach organizowanych w Zamościu i w Krasnymstawie. Bardzo cennym sposobem aktywizowania osób niepełnosprawnych przebywających stale w placówce opiekuńczej były turnusy rehabilitacyjne (Wysowa, Horyniec Zdrój, Wieluń, Bali, Serpelle, Krasnobród, Ciechocinek, Kołobrzeg Okuninka), turnusy wypoczynkowe i wczasy organizowane między innymi nad Zalewem Zegrzyńskim, w Myczkowcach. Podczas wycieczek i pielgrzymek mieszanek miały okazję poznawać ciekawe miejsca i spotykać różnych ludzi. Brały udział w wycieczce szlakiem św. Jana Pawła II, w Bieszczady, w pielgrzymkach do sanktuariów maryjnych na terenie województwa lubelskiego i w Polsce. W 2008 roku mieszanek *Domu Rodzinnego* miały okazję uczestniczyć w pielgrzymce do Włoch. A. Deczewska. *Dom Pomocy Społecznej prowadzony przez Zgromadzenie Sióstr Franciszkanek Misjonarek Maryi w Zamościu (2000 – 2011)*. Lublin 2012 s. 73-75. Mps.

znaj świat” w prowadzonym przez nazaretanki DPS w Wadowicach. Pozwalają one na stymulację poszczególnych zmysłów i przybliżenie świata zewnętrznego, którego na co dzień część podopiecznych, ze względu na wieloraką niepełnosprawność, nie może doświadczyć. Zajęcia są prowadzone problemowo lub tematycznie, między innymi w następujących zakresach: bajkoterapia, aromaterapia, sensoryka, teatr cieni, słuchowisko⁹⁰. Natomiast siostry dominikanki w DPS-ie w Mielżynie (województwo wielkopolskie) posiadają Salę Doświadczenia Świata. W sali tej odbywa się stymulacja integrująca kilka zmysłów z wykorzystaniem odpowiedniego sprzętu specjalistycznego. Podopieczni mogą podziwiać różne kolory, jednocześnie odczuwając je w wibracjach bądź też skojarzyć dany kolor z odpowiednim dla niego dźwiękiem. Mogą również poleżeć na wodnym łóżku, słuchać odgłosów natury płynących z magnetofonu lub też wpatrywać się w pięknie zmieniające się i kolorystycznie ciekawie dobrane żelowe obrazy⁹¹.

Żeńskie zgromadzenia zakonne troszczą się również o niepełnosprawne dzieci. W 2015 roku siostry prowadziły 40 DPS-ów, w których przebywało 2678 dzieci niepełnosprawnych intelektualnie⁹². Pięć placówek prowadzi Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety

⁹⁰ *Terapia. Dom Pomocy Społecznej Wadowice*. [online] [data dostępu: 25.04.2016] dostępny w Internecie: <http://dpswadowice.pl/terapia/>.

⁹¹ *Sala Doświadczenia Świata. Dom Pomocy Społecznej w Mielżynie*. [online] [data dostępu: 18.09.2015] dostępny w Internecie: <http://dpsmielzyn.pl/Sala-Doswiadczenia-Swiata+169>.

⁹² Dane zebrane przez autora: ArPrA. *Informacje o działalności charytatywnej Sióstr Albertynek*. Korespondencja s. Wenancja do B. Wink. 09.11.2015; *Tęczowy Dom – Dom Pomocy Społecznej dla Dzieci w Elku*. [online] [data dostępu: 09.11.2016] <http://www.teczowydom.elk.pl/informacje/o-nas/>; ArPrA. *DPS Wielkie Oczy*. Korespondencja s. Anna Bańczyk do B. Wink. 01.09.2015; *Dom Pomocy Społecznej Prusy*. [online] [data dostępu: 06.12.2016] dostępny w Internecie: http://www.kocmyrzow-luborzyca.ug.gov.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=164&Itemid=172; Dane cyfrowe z: APND Opole. Sygn II.F.V. *Działalność, Służba Apostolska, Rewizja Apostolatu*; G. Godawa. *Pedagogia dominikanek [Zgromadzenia Sióstr św. Dominika]*. W: *Pedagogie katolickich zgromadzeń zakonnych. Historia i współczesność*. T. 3. Red. J. Kostkiewicz. Kraków: Wydawnictwo Impuls 2005 s. 348; *Domy Pomocy Społecznej dla dzieci. Zakony*. [online] [data dostępu: 09.11.2016] dostępny w Internecie: <http://www.zakony-zenskie.pl/dony-pomocy-spolescnej-dla-dzieci/>; *Dom Pomocy Społecznej dla Dzieci we Wschowie*. [online] [data dostępu: 09.11.2016] dostępny w Internecie: <http://dpswschowa.pl/>; *D.P.S.Grabie*. [online] [data dostępu: 10.11.2016] dostępny w Internecie: <http://www.dpsgrabie.pl/index.php/nasz-dom>; *Dom Pomocy Społecznej dla Dzieci i Młodzieży prowadzony przez Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety*. [online] [data dostępu: 10.11.2016] dostępny w Internecie: <http://www.dpsdzieci.pl/>; ArPrA. *Praca charytatywna 1989-2015: siostry Felicjanki prowincja krakowska* Korespondencja s. M. Bernadetta CCSF do B. Wink. 21.09.2015; ArPrA. *DPS Szarcz*. Korespondencja s. M. Rajmunda Reichert CSSF do B. Wink. 12.04.2016; ArPrA. *DPS Franciszkańki Maryi NP*. Korespondencja s. Bonawentura Szymborska do B. Wink. 24.04.2016; *DPS Ludwikowice*. [online] [data dostępu: 01.12.2016] dostępny w Internecie: <http://dps-ludwikowice.pl/tl/>; ArPrA. *Jadwiżanki. Działalność Prowincji Katowickiej*. Korespondencja s. Halina Domagała do B. Wink. 02.05.2016; *Dom Pomocy Społecznej Dla Dzieci prowadzony przez Siostry Pallotyńki*. [online] [data dostępu: 13.07.2016] dostępny w Internecie <http://bobolice.domy-pomocy.pl/>; ArPrA. *Działalność Sióstr RM w Polsce*. Korespondencja s. Alina Rojek do B. Wink. 20.04.2015; ArPrA. *Informacje o Zgromadzeniu Samarytanek dotyczące historii powstawania placówek*. Korespondencja s. Elia Wierzchowska do B. Wink. 16.04.2015; ArPrA. *DPS Fiszor-Gaj*. Korespondencja s. Edyta Barbara Piotrowska do B. Wink. 17.08.2015; *Dom Pomocy Społecznej Dla Dzieci i Młodzieży Niepełnosprawnych Intelktualnie prowadzony przez Zgromadzenie Sióstr Serafitek w Białce Tatrzańskiej*. [online] [data dostępu: 12.05.2016] dostępny w Internecie: <http://www.dpsserafitki.bialkatatrzańska.com/?strona,menu,pol,glow>

(elżbietanki), po cztery domy – Zgromadzenie Sióstr Franciszkanek Rodziny Maryi i Zgromadzenie Sióstr Benedyktynek Samarytanek Krzyża Chrystusowego (samarytanki), trzema domami opiekuje się Zgromadzenie Sióstr Miłosierdzia św. Wincentego à Paulo (szarytki), dwoma domami kierują Zgromadzenie Sióstr Miłosierdzia św. Karola Boromeusza w Mikołowie (boromeuszkami mikołowskimi), zgromadzenie Sióstr Szkolnych de Notre Dame, Zgromadzenie Sióstr Świętego Feliksa z Kantalicjo Trzeciego Zakonu Regularnego Świętego Franciszka Serafickiego (felicjanki), Zgromadzenie Sióstr św. Jadwigi od Niepokalanej Dziewicy Bogarodzicy (jadwiżanki), Zgromadzenie Córek Matki Bożej Bolesnej (serafitki), Zgromadzenie Sióstr Służebniczek Najświętszej Maryi Panny Niepokalanie Poczętej (służebniczki starowiejskie). Pozostałe ośrodki należą do Zgromadzenia Sióstr Albertynek Posługujących Ubogim (albertynki), Zgromadzenia Sióstr Benedyktynek Misjonarek, Zgromadzenia Córek Bożej Miłości, Zgromadzenia Sióstr św. Dominika (dominikanki), Zgromadzenia Sióstr Franciszkanek Maryi Nieustającej Pomocy, Zgromadzenia Sióstr Pielęgniarek III Zakonu Regularnego św. Franciszka (franciszkanek szpitalne), Zgromadzenia Sióstr Misjonarek Apostolstwa Katolickiego (pallotynki), Zgromadzenia Sióstr Służebniczek Bogarodzicy Dziewicy Niepokalanie Poczętej (służebniczki dębickie), Zgromadzenia Sióstr Służebniczek Najświętszej Maryi Panny Niepokalanie Poczętej (służebniczki śląskie), Zgromadzenia Sióstr św. Teresy od Dzieciątka Jezus (terezjanki) i Zgromadzenia Sióstr Urszulanek Serca Jezusa Konającego (urszulanki SJK).

Siostry terezjanki w Ścinawce Dolnej (województwo dolnośląskie) prowadzą Dom Pomocy Społecznej dla Dzieci i Młodzieży Niepełnosprawnych Intelaktualnie. Przeznaczony jest dla 50 chłopców niepełnosprawnych intelektualnie, w stopniu umiarkowanym, znacznym i głębokim⁹³. Dzieło jest własnością Zgromadzenia od 1990 roku, choć siostry pracowały tam już od 1946 roku. Poza DPS-em w Ścinawce Dolnej siostry w 2005 roku

na,1412,0,1410,dom_pomocy_spolecznej,ant.html; *O nas. Dom Pomocy Społecznej Dla Dzieci i Młodzieży w Poznaniu*. [online] [data dostępu: 12.05.2016] dostępny w Internecie: <http://www.dps.poznan.pl/onas.htm>; ArPrA. *Posługa charytatywna Zgromadzenia Sióstr Służebniczek BDNP*. Korespondencja do B. Wink. 30.10.2015; ArPrA. *Brzesko*. Korespondencja s. M. Komborska do B. Wink. 24.11.2015; M. Malinowska, M. Syska, M. Komborska. *Formy działalności apostolskiej Sióstr Służebniczek na rzecz dzieci, ubogich i chorych*. W: Służyć i wychowywać do miłości. Błogosławiony Edmund Bojanowski – wychowawca i apostoł laikatu. Red. L. Opiela, A. Samagacz, S. Wilk. Lublin 2009 s. 267-323; *Dom Pomocy Społecznej dla Dzieci Zgromadzenia Sióstr Służebniczek NMP NP. „Brzozów Zdrój”*. [online] [data dostępu: 23.08.2016] dostępny w Internecie: <http://www.dpsdzieci.przemysl.opoka.org.pl/index.html>; ArPrA. *Brzozów*. Korespondencja s. M. Komborska do B. Wink. 24.11.2015; ArPrA. *Krakowska Prowincja Sióstr Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo /Szarytki/*. Korespondencja s. Beata SM do B. Wink. 12.05.2016; *Dom Pomocy Społecznej w Zdunach*. [online] [data dostępu: 23.08.2016] dostępny w Internecie: <http://www.dpszduny.pl/index.php>; ArPrA. *Ścinawka Dolna DPS i Szkoła*. Korespondencja s. D. Prusińska do B. Wink. 12.05.2015; ArPrA. *Dzieła charytatywne sióstr urszulanek SJK*. Korespondencja s. A. Kmiecik do B. Wink. 23.01.2015.

⁹³ ArPrA. *Sprawozdanie z funkcjonowania Domu Pomocy Społecznej dla Dzieci w Ścinawce Dolnej 21 B*. Korespondencja s. D. Prusińska do B. Wink. 12.05.2015.

założyły Niepubliczny Zespół Szkół dla dzieci i młodzieży z DPS-u oraz dla dzieci i młodzieży z Powiatu Kłodzkiego⁹⁴.

Dom Pomocy Społecznej dla dzieci funkcjonuje podobnie jak domy tego typu dla dorosłych. Ośrodek jest placówką stacjonarną zapewniającą mieszkańcom wszechstronną, całodobową i całoroczną opiekę. Jego organizacja jest dostosowana do potrzeb mieszkańców. Chłopcy podzieleni są na trzy grupy w zależności od stopnia upośledzenia, wieku i sprawności psychoruchowej: I grupa – najbardziej sprawna, II grupa – to dzieci uczęszczające do szkoły, a III grupa to osoby potrzebujące najwięcej opieki i pomocy drugiej osoby. Dom stara się zapewnić swym wychowankom warunki bezpiecznego i godnego życia, intymność oraz niezależność. Ponadto umożliwia rozwój osobowości, a także w miarę możliwości samodzielność z uwzględnieniem stopnia fizycznej i psychicznej sprawności wychowanków. Pracownicy DPS-u troszczą się o zabezpieczenie najważniejszych potrzeb wychowanków. Zapewniają miejsce zamieszkania, wyżywienie, odzież i obuwie oraz utrzymanie czystości, udzielają pomocy w podstawowych czynnościach życiowych oraz podnoszeniu sprawności i aktywizowaniu wychowanków. Wszystkie osoby, które pracują w ośrodku starają się stwarzać atmosferę rodzinnego domu, by chłopcy, mimo swej niepełnosprawności, czuli, że są kochani⁹⁵.

W całokształcie działań profilaktycznych i leczniczych bardzo istotną pozycję stanowi praca korekcyjna, obejmująca fizjoterapię, kinezyterapię i hydroterapię⁹⁶. W ośrodku w Ścinawce Dolnej istnieje także siłownia oraz sala, w której znajduje się suchy basen z piłeczkami, dla tych wychowanków, którzy potrzebują dużo ruchu i wyładowania swojej energii. Ważnym elementem terapii ruchowej są zabawy na placu rekreacyjnym i spacer po okolicy, podczas których wychowankowie wchodzą w bezpośredni kontakt z przyrodą, co budzi ich wrażliwość na przejawy piękna w otoczeniu. Terapia zajęciowa prowadzona w placówce umożliwia rozwój sprawności manualnych wychowanków, ćwiczenie uwagi,

⁹⁴ ArPrA. *Ścinawka Dolna DPS i Szkoła*. Korespondencja s. D. Prusińska do B. Wink. 12.05.2015.

⁹⁵ W celu spełnienia tych zadań w DPS-ie zatrudnieni są: 14 opiekunów, 2 fizjoterapeutów, 3 pielęgniarki, psycholog, pedagog, logopeda, pracownik terapii zajęciowej, pracownik kulturalno-oświatowy, 1 pracownik socjalny i 6 pokojówek. Każda z tych osób świadczy pewne usługi na rzecz mieszkańca. Do zapewnienia stałej i czujnej opieki przyczynia się praca opiekunek i pokojowych. Opiekunki współpracują z pielęgniarkami, sprawują stałą i całkowitą opiekę nad powierzoną im grupą wychowanków, dbając o życie, zdrowie i bezpieczeństwo podczas zajęć na terenie placówki oraz poza jej obrębem. Uczestniczą w czynnościach higienicznych takich, jak mycie i kąpiel. Ubierają oraz karmią podopiecznych, a także dbają o czystość pościeli, odzieży, bielizny osobistej i pomieszczeń zajmowanych przez mieszkańców. ArPrA. *Sprawozdanie z funkcjonowania Domu Pomocy Społecznej dla Dzieci w Ścinawce Dolnej 21 B*. Korespondencja s. D. Prusińska do B. Wink. 12.05.2015.

⁹⁶ ArPrA. *Ścinawka Dolna DPS i Szkoła*. Korespondencja s. D. Prusińska do B. Wink. 12.05.2015.

pamięci, spostrzegawczości, wyzwalanie twórczej ekspresji, uzewnętrznianie przeżyć. Wszystko to zaspokaja potrzeby doznawania wrażeń wielozmysłowych⁹⁷.

Wychowankowie uczestniczą w różnorodnych imprezach organizowanych w DPS-ie oraz poza jego obrębem⁹⁸. Imieniny są okazją do przeżycia wspólnotowej radości z solenizantem, złożenia życzeń i ofiarowania prezentów zakupionych lub wykonanych własnoręcznie. Okres Bożego Narodzenia, zabawa andrzejkowa, karnawałowa (z przebieraniem, loterią i poczęstunkiem), Dzień Dziecka, wycieczki czy jasełka są okazjami do zacieśnienia kontaktów z uczniami Szkoły Podstawowej i Gimnazjum w Ścinawce Dolnej oraz młodzieżą z okolicznych miejscowości. Jedną z metod wychowawczych stosowaną w prezentowanym DPS-ie jest metoda Snoezelen, mająca szczególne właściwości aktywizowania osób głębiej upośledzonych umysłowo. Od kilku lat, a dokładnie od 1996 roku istnieje w placówce Sala Doświadczenia Świata.

Część wychowanków opisywanego ośrodka jest objęta nauczaniem. Uczęszczają oni do szkoły, która znajduje się na terenie ośrodka. Jest to szkoła podstawowa, gimnazjum oraz przysposobienie do pracy, a także grupy rewalidacyjne dla wychowanków z głębokim upośledzeniem⁹⁹. Razem tworzą one Niepubliczny Zespół Szkół. Szkoła spełnia warunki ustawowe przewidziane dla niepublicznych szkół specjalnych posiadających uprawnienia szkoły publicznej. Nauczanie i wychowanie w szkole opiera się na personalistycznej koncepcji człowieka głoszonej przez Kościół katolicki, w szczególności na myśli i nauczaniu św. Jana Pawła II na temat godności osoby ludzkiej. Poszanowanie godności osobowej dzieci, potrzebujących szczególnego wsparcia stanowi podstawową zasadę działania nauczycieli, opiekunów oraz innych pracowników szkoły¹⁰⁰. W Niepublicznym Zespole Szkół nauczyciele opracowują dla każdego ucznia *Indywidualny program edukacyjno-terapeutyczny* (dla uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu umiarkowanym i znacznym) lub rewalidacyjno-wychowawczy (dla uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu głębokim).

Część DPS-ów przeznaczonych dla dzieci opiekuje się także osobami dorosłymi. Najczęściej są to pacjenci, którzy od najmłodszych lat przebywali w placówkach i pozostają

⁹⁷ Tamże.

⁹⁸ Należą do nich: autokarowe wycieczki krajoznawcze do pobliskich miast, konkursy, ogniska z pieczeniem ziemniaków i kiełbasy, grzybobranie, zabawy na śniegu, imprezy z okazji imienin, świąt. Od kilkunastu lat w okresie wakacyjnym organizowane są wczasy nad morzem.

⁹⁹ ArPrA. *Sprawozdanie z funkcjonowania Domu Pomocy Społecznej dla Dzieci w Ścinawce Dolnej 21 B*. Korespondencja s. D. Prusińska do B. Wink. 12.05.2015.

¹⁰⁰ ArPrA. *Niepubliczny Zespół Szkół-Ścinawka Dolna*. Korespondencja s. D. Prusińska do B. Wink. 12.05.2015.

w nich przez całe życie. Przykładem takiego domu jest DPS „Fiszor” w Gaju (województwo mazowieckie). Ośrodek ten prowadzi zgromadzenie sióstr samarytanek. Co ciekawe, dom prowadzony jest systemem „rodzinkowym”, wypracowanym przez założycielkę zgromadzenia, Sługę Bożą Matkę Wincentę Jadwigę Jaroszewską. Jego istotą jest duch rodzinny, indywidualne traktowanie każdego mieszkańca, możliwość stałego pobytu. Oznacza to, że nie ma grup, dużych jadalni, sypialni itp. Są natomiast kilkunastoosobowe rodziniki, które mają do dyspozycji pomieszczenia na wzór normalnej rodziny: kuchenkę, jadalnię, bawialnię, sypialnię, łazienki, pralnię z suszarnią. Do DPS-u przyjmowane są dzieci, które dorastają i pozostają w placówce do końca życia (jeśli oczywiście nie zaistnieją jakieś przeszkody). W jednej rodzinie są więc dzieci, młodzież, dorośli i starsi. Grupy te mają za zadanie tworzenie atmosfery charakterystycznej dla domu rodzinnego, który daje dziecku poczucie bezpieczeństwa, ciepła, szacunku a jednocześnie wychowuje do wzajemnej odpowiedzialności, gdzie bardziej sprawni pomagają najslabszym. Członkowie takiej rodziniki wspólnie przeżywają swoje imieniny, święta, a także zmartwienia, jak w każdej rodzinie¹⁰¹.

Domy Pomocy Społecznej dla dzieci niepełnosprawnych intelektualnie zwracają przede wszystkim uwagę na godność osoby. Siostry zakonne dbają poza rehabilitacją, terapią zajęciową i edukacją również o życie duchowe swoich podopiecznych. Mieszkańcy domów są przygotowywani do przyjęcia sakramentów, uczestniczą w rekolekcjach i w nabożeństwach.

Trzecim rodzajem Domów Pomocy Społecznej prowadzonych przez żeńskie zgromadzenia zakonne są placówki dla osób psychicznie chorych. W 2015 roku istniało w Polsce 10 tego typu DPS-ów. Prowadziły je siostry albertynki, antoninki, boromeuszki mikołowskie, boromeuszki trzebnickie, siostry Maryi Niepokalanej, siostry Opatrzności Bożej, siostry Rodziny Maryi i służebniczki starowiejskie. Siostry zakonne swoją opieką objęły 857 pensjonariuszy¹⁰². DPS-y dla osób chorych psychicznie funkcjonują podobnie jak opisane wyżej placówki dla dzieci i dorosłych niepełnosprawnych.

¹⁰¹ ArPrA. *DPS Fiszor-Gaj*. Korespondencja s. Edyta Barbara Piotrowska do B. Wink. 17.08.2015; *Fiszor - Dom Pomocy Społecznej dla Dzieci*. [online] [data dostępu: 12.07.2015] dostępny w Internecie: <http://fiszor.blogspot.com/>.

¹⁰² ArPrA. *Informacje o działalności charytatywnej Sióstr Albertynek*. Korespondencja s. Wenancja do B. Wink. 09.11.2015; ArPrA. *Antoninki. Posługa charytatywna*. Korespondencja s. Helena do B. Wink. 21.10.2015; ArPrA. *DPS Kochłowice*. Korespondencja s. Anna Bańczyk do B. Wink. 01.09.2015; ArPrA. *DPS Siemianowice*. Korespondencja s. Anna Bańczyk do B. Wink. 01.09.2015; ArPrA. *DPS w Tarnowskich Górach*. Korespondencja s. Anna Bańczyk do B. Wink. 01.09.2015; ArPrA. *Placówki Zgromadzenia Boromeuszek Trzebnickich w latach 1989-2014*. Korespondencja s. Aleksandra Bor do B. Wink. 10.08.2015; ArPrA. *Raci-bórz*. Korespondencja s. J. Wojcieszak do B. Wink. 03.03.2016; ArPrA. *Posługa charytatywna żeńskich zgro-*

Celem funkcjonowania takich ośrodków jest otoczenie całodobową opieką osób przewlekłe psychicznie chorych, poprzez zaspokojenie potrzeb osobowych i bytowych w sposób i w stopniu umożliwiającym im godne życie. Troska o chorych jest dużym wyzwaniem dla pracujących w domu siostr i personelu świeckiego. Jednym z najważniejszych zadań takich domów jest stworzenie przyjaznego klimatu, pełnego ciepła i miłości, aby jego mieszkańcy mogli stać się prawdziwymi domownikami.

Dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych intelektualnie żeńskie instytuty życia konsekrowanego prowadzą specjalne ośrodki wychowawcze. Są to placówki dla podopiecznych z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim, umiarkowanym lub znacznym oraz dla dzieci i młodzieży z niepełnosprawnościami sprzężonymi, które ze względu na występujące niepełnosprawności wymagają stosowania specjalnych oddziaływań wychowawczych, pomocy psychologiczno-pedagogicznej oraz zajęć rewalidacyjnych. Celem działalności ośrodków jest przygotowanie podopiecznych, poprzez kompleksową działalność rewalidacyjno-wychowawczą, na miarę ich możliwości, do samodzielnego udziału w życiu społecznym w integracji ze środowiskiem¹⁰³. Żeńskie zgromadzenia zakonne w 2015 roku prowadziły 36 ośrodków, w których przebywało ponad 2000 dzieci i młodzieży¹⁰⁴. Do zgromadzeń żeńskich zajmujących się dziećmi i młodzieżą niepełnosprawną

madzeń zakonnych w latach 1989-2015. Zgromadzenie Sióstr Opatrzności Bożej. Korespondencja s. Wenancja do B. Wink. 25.11.2015; ArPrA. *Łódź DPS*. Korespondencja s. M. Komborska do B. Wink. 24.11.2015.

¹⁰³ *Statut Specjalnego Ośrodka Wychowawczego Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety w Ostrowie Wielkopolskim* §1.2, §4.2. [online] [data dostępu: 21.01.2017] dostępny w Internecie: <http://www.osrodek.osw.pl/LinkClick.aspx?fileticket=szW9jdIL5eU%3D&tabid=103&language=pl-PL>. Por. *Statut Specjalnego Ośrodka Wychowawczego Zgromadzenia Sióstr Małych Misjonarek Miłosierdzia (Orionistek) we Włocławku przy ul. Leśnej 3: Statut SOW – Specjalny Ośrodek Wychowawczy*. [online] [data dostępu: 13.11.2016] dostępny w Internecie: <http://soworionistki.wloclawek.pl/sow-orionistki/statut-sow>.

¹⁰⁴ Pewne dane pochodzą z 31 domów (1957 dzieci i młodzieży). Brak danych z 5 placówek. Dane zebrane przez autora: *Informacje. Ośrodek Sióstr Augustianek*. [online] dostępny w Internecie: <http://augustibiela.nazwa.pl/osrodek/informacje/> [data dostępu: 14.06.2016]; *O nas. Specjalny Ośrodek Wychowawczy im. S. Klary Staszczak OSB w Puławach*. [online] [data dostępu: 14.06.2016] dostępny w Internecie: <http://sow.pulawy.pl/o-nas/>; ArPrA. *Placówki Zgromadzenia Boromeuszek Trzebnickich w latach 1989-2014*. Korespondencja s. Aleksandra Bor do B. Wink. 10.08.2015; G. Godawa. *Pedagogia dominikanek [Zgromadzenia Sióstr św. Dominika]*. W: *Pedagogie katolickich zgromadzeń zakonnych. Historia i współczesność*. T. 3. Red. J. Kostkiewicz. Kraków: Wydawnictwo Impuls 2005 s. 348; *Ośrodki wychowawcze. Zakony*. [online] [data dostępu: 19.07.2016] dostępny w Internecie: <http://www.zakony-zenskie.pl/osrodki-wychowawcze/>; *Statut Specjalnego Ośrodka Wychowawczego zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety w Ostrowie Wielkopolskim*. [online] [data dostępu: 21.01.2017] dostępny w Internecie: <http://www.osrodek.osw.pl/LinkClick.aspx?fileticket=szW9jdIL5eU%3D&tabid=103&language=pl-PL>; *SOW Grudziądz*. [online] [data dostępu: 11.06.2016] dostępny w Internecie: <http://sowgdz.pl/index.php?id=0>; ArPrA. Korespondencja s. M. Bernadetta CCSF do B. Wink. *Praca charytatywna 1989-2015 siostry Felicjanki prowincja krakowska* 21.09.2015; ArPrA. *Jadwiżanki. Działalność Prowincji Katowickiej*. Korespondencja s. Halina Domagała do B. Wink. 02.05.2016; ArPrA. *Józefitki. Polanica Zdrój*. Korespondencja Brigida Dul do B. Wink. 20.10.2015; ArPrA. *Jaszkotle NSOSW*. Korespondencja s. J. Wojcieszak do B. Wink. 07.03.2016; ArPrA. *NORW Piskowice-Kłodzko*. Korespondencja s. J. Wojcieszak do B. Wink. 07.03.2016; ArPrA. *Dom dla Chłopców im. Św. Stanisława Kostki w Częstochowie*. Korespondencja s. Angelika Kulikowska do B. Wink. 21.05.2015; ArPrA. *Posługa charytatywna żeńskich zgromadzeń zakonnych w latach 1989-2015. Zgromadzenie Sióstr Opatrzności*

poprzez posługę w specjalnych ośrodkach wychowawczych (SOW) należą: Zgromadzenie Sióstr Świętego Augustyna w Polsce (augustianki OSA), Zgromadzenie Sióstr Benedyktynek Misjonarek, Zgromadzenie Sióstr Miłosierdzia św. Karola Boromeusza w Mikołowie (boromeuszki mikołowskie), Zgromadzenie Sióstr Miłosierdzia św. Karola Boromeusza (boromeuszki trzebnickie), Zgromadzenie Sióstr św. Dominika (dominikanki), Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety (elżbietanki), Zgromadzenie Sióstr Świętego Feliksa z Kantalicjo Trzeciego Zakonu Regularnego Świętego Franciszka Serafickiego (felicjanki), Zgromadzenie Sióstr św. Jadwigi od Niepokalanej Dziewicy Bogarodzicy Maryi (jadwiżanki), Zgromadzenie Sióstr Świętego Józefa Oblubieńca Najświętszej Maryi Panny (józefitki), Zgromadzenie Sióstr Maryi Niepokalanej, Zgromadzenie Sióstr Wynagrodzicielek najświętszego Oblicza (obliczanki), Zgromadzenie Sióstr Opatrzności Bożej, Zgromadzenie Sióstr Małych Misjonarek Miłosierdzia (orionistki), Zgromadzenie Sióstr Franciszkanek Rodziny Maryi, Zgromadzenie Sióstr Służebniczek Najświętszej Maryi Panny Niepokalanej Poczętej (służebniczki starowiejskie), Zgromadzenie Sióstr Służebniczek Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny (służebniczki wielkopolskie), Zgromadzenie Sióstr Miłosierdzia św. Wincentego à Paulo (szarytki) i Zgromadzenie Sióstr Zmartwychwstania Pana Naszego Jezusa Chrystusa (zmartwychwstanki). Osiem zgromadzeń prowadzi więcej niż jeden dom. Są to: boromeuszki mikołowskie (2 domy), elżbietanki (4 domy), felicjanki (2 domy), józefitki (2 domy), siostry Maryi Niepokalanej (2 domy), siostry Rodziny Maryi (6 domów), służebniczki starowiejskie (3 domy), szarytki (5 domów).

W Specjalnym Ośrodku Wychowawczym w Mocarzewie (województwo mazowieckie) posługują siostry zmartwychwstanki. Jednocześnie w tym samym budynku znajduje się Zespół Szkół Specjalnych, w którym funkcjonuje wczesne wspomaganie, szkoła pod-

Bożej. Korespondencja s. Wenancja do B. Wink. 25.11.2015; *SOW Orionistki*. [online] [data dostępu: 13.11.2016] dostępny w Internecie: <http://soworionistki.wloclawek.pl/>; ArPrA. Działalność Sióstr RM w Polsce. Korespondencja s. Alina Rojek do B. Wink. 20.04.2015; *Specjalny Ośrodek Wychowawczy Zgromadzenia Sióstr Franciszkanek Rodziny Maryi*. [online] [data dostępu: 21.11.2016] dostępny w Internecie: <http://sowbranszczyk.pl/>; ArPrA. Działalność Sióstr RM w Polsce. Korespondencja s. Alina Rojek do B. Wink. 20.04.2015; ArPrA. *Jarosław*. Korespondencja s. M. Komborska do B. Wink. 24.11.2015; M. Malinowska, M. Syska, M. Komborska. *Formy działalności apostolskiej Sióstr Służebniczek na rzecz dzieci, ubogich i chorych*. W: *Służyć i wychowywać do miłości. Błogosławiony Edmund Bojanowski – wychowawca i apostoł laikatu*. Red. L. Opiela, A. Samagacz, S. Wilk. Lublin 2009 s. 267-323; ArPrA. *Jarosław, ul. Lisińskiego*. Korespondencja s. M. Komborska do B. Wink. 24.11.2015; ArPrA. *Kraków, ul. Lenartowicza*. Korespondencja s. M. Komborska do B. Wink. 24.11.2015; *SOW Gniezno*. [online] [data dostępu: 03.11.2016] dostępny w Internecie: <http://www.sowgniezno.edu.pl/>; *Specjalny Ośrodek Wychowawczy w Ignacowie*. [online] [data dostępu: 14.06.2016] dostępny w Internecie: <http://www.isow.pl/>; *Historia. SOW Lublin*. [online] [data dostępu: 14.06.2016] dostępny w Internecie: <http://www.sowlublin.pl/historia>; *Specjalny Ośrodek Wychowawczy. Dla Dzieci*. [online] [data dostępu: 14.06.2016] dostępny w Internecie: http://www.sowlbiska.pl/o_nas/dla_dzieci; *Specjalny Ośrodek Wychowawczy*. [online] [data dostępu: 14.06.2016] dostępny w Internecie: <http://sow.lukow.pl/>; *Specjalny Ośrodek Wychowawczy im. św. Ludwika w Poznaniu*. [online] [data dostępu: 14.06.2016] dostępny w Internecie: <http://www.sow-mariacka-poznan.pl/>; ArPrA. Zmartwychwstanki. *Moczarzewo*. Korespondencja s. B. Porzęcka do B. Wink. 16.10.2015.

stawowa i szkoła przysposabiająca do pracy. Do placówki przyjmowane są dzieci i młodzież z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim, umiarkowanym, znacznym i głębokim, także osoby autystyczne i z niepełnosprawnościami sprzężonymi. W SOW dzieci i młodzież wychowywane są w duchu wartości chrześcijańskich, narodowych i patriotycznych. Mają w nim zapewnioną całodobową opiekę i rehabilitację.

W szkole w Mocarzewie znajdują się bogato wyposażone klasy lekcyjne, sale rehabilitacyjne, pracownie terapeutyczne (m.in. sala doświadczania świata, pokoje zabaw, gabinet logopedyczny, sala biofeedbacku, sala integracji sensorycznej), sala gimnastyczna, przestrzenne świetlice, zaplecze sanitarne, gabinet pielęgniarki, stołówka. Baza placówki dostosowana jest do dzieci niepełnosprawnych ruchowo. Po zajęciach szkolnych dzieci mają możliwość rozwijania swoich zdolności i umiejętności w istniejących kółkach zainteresowań: sportowym, robótek ręcznych, majsterkowicza, plastycznym, teatralnym, ekologicznym, kulinarnym, literackim, ruchowym lub religijnym. Dla usprawnienia fizycznego funkcjonują zajęcia rehabilitacyjne. Są to m.in.: hipoterapia, dogoterapia, fizjoterapia, a w niej hydroterapia, kinezyterapia oraz aquavibron¹⁰⁵.

Inne dzieło tego typu prowadzą siostry dominikanki. Specjalny Ośrodek Wychowawczy w Kielcach zajmuje się dziewczętami i chłopcami niepełnosprawnymi intelektualnie w różnym stopniu, ale także osobami wymagającymi opieki w czasie nauki szkolnej z powodu pozbawienia lub ograniczenia praw rodzicielskich w związku z zagrożeniem niedostosowania społecznego. Siostry pracując z niepełnosprawnymi, realizują swój charyzmat zgodnie z przesłaniem ich założycielki, Matki Kolumby Białeckiej: „siostry jednakową miłością obejmą wszystkie dzieci, a szczególną troską otoczą te najbardziej potrzebujące”¹⁰⁶. Wychowankowie są podzieleni na grupy wychowawcze oraz terapeutyczne i zespoły zainteresowań (m.in. grupa muzyczna, plastyczna, misyjna). Siostry uczą również zasad życia społecznego, czego przykładem jest funkcjonowanie w ośrodku samorządu¹⁰⁷.

Zgromadzenie Sióstr Służebniczek Najświętszej Maryi Panny Niepokalanie Poczętej (służebniczki starowiejskie) prowadzi trzy placówki: jedną w Krakowie i dwie w Jarosławiu (województwo podkarpackie). Ośrodki te zapewniają całodobową opiekę tylko przez czas nauki szkolnej. Jednak czasami kilkoro dzieci z postanowienia sądu pozostaje na sta-

¹⁰⁵ ArPrA. Zmartwychwstanki. *Mocarzewo*. Korespondencja s. B. Porzęcka do B. Wink. 16.10.2015.

¹⁰⁶ W służbie niepełnosprawnym. *Specjalny Ośrodek Wychowawczy w Kielcach*. [online] [data dostępu 14.11.2015] dostępny w Internecie: http://new.dominikanki.pl/nasze-dziela/-w-sluzbie-niepelnosprawnym/SPECJALNY-OSRODEK-WYCHOWAWCZY-W-KIELCACH_324

¹⁰⁷ G. Godawa. *Pedagogia dominikanek [Zgromadzenia Sióstr św. Dominika]*. W: *Pedagogie katolickich zgromadzeń zakonnych. Historia i współczesność*. T. 3. Red. J. Kostkiewicz. Kraków: Wydawnictwo Impuls 2005 s. 349.

łe. Podopieczni najczęściej wywodzą się ze środowisk, w których nie mieliby szans na przygotowanie do samodzielnego życia w społeczeństwie. W ośrodkach przebywają na zasadzie internatu: uczą się w szkołach specjalnych i klasach integracyjnych, a ze strony siostr otrzymują dodatkowo wszechstronną pomoc, obejmującą przyswajanie wiedzy szkolnej i wyrównywanie braków oraz umożliwiającą nabycie praktycznych umiejętności i rozwijanie uzdolnień. Do zadań ośrodka należy zapewnienie wychowankom rodzinnej atmosfery i warunków rozwoju, opartych na wartościach i zasadach personalizmu chrześcijańskiego. Placówka ma za zadanie towarzyszyć dzieciom w ich wzrastaniu osobowym i czuć, aby miały zapewnione dla prawidłowego rozwoju jak najlepsze warunki wychowawczo-rewalidacyjne, opiekuńcze, zdrowotne i materialne. Ośrodki angażują się również w pomoc rodzinom, z których pochodzą wychowankowie¹⁰⁸.

Natomiast siostry elżbietanki prowadzą Specjalny Ośrodek Rehabilitacyjno-Wychowawczy dla Dzieci i Młodzieży, która jest niepełnosprawna ruchowo. Pensjonariuszami tego ośrodka są podopieczni w normie intelektualnej uczęszczający do szkół podstawowych, średnich i uczelni wyższych¹⁰⁹.

Wszystkie specjalne ośrodki wychowawcze prowadzone przez żeńskie zgromadzenia zakonne działają w oparciu o katolickie zasady ewangelicznej miłości i poszanowania godności osoby. Głównym celem placówek jest pełny rozwój osobowy wychowanków, możliwy do osiągnięcia przy pomocy różnorodnych metod i sposobów działania.

Specjalne ośrodki wychowawcze oraz domy pomocy społecznej zajmują największą część posługi charytatywnej siostr zakonnych wobec osób niepełnosprawnych. Jednak poza tymi placówkami siostry prowadzą także inne formy działalności.

Córki Bożej Miłości, józefitki oraz siostry Maryi Niepokalanej prowadzą zakłady opiekuńczo-lecznicze. Pierwsze z wymienionych kierują placówką w Jastrzębiu-Zdroju (województwo śląskie), józefitki w Wierzbicach (województwo dolnośląskie), a siostry Maryi Niepokalanej opiekują się niepełnosprawnymi w dwóch ZOL-ach na Dolnym Śląsku: w Jasz kotlu i Pisz kowicach¹¹⁰.

¹⁰⁸ M. Malinowska, M. Syska, M. Komborska. *Formy działalności apostolskiej Sióstr Służebniczek na rzecz dzieci, ubogich i chorych*. W: Służyć i wychowywać do miłości. Błogosławiony Edmund Bojanowski – wychowawca i apostoł laikat. Red. L. Opiela, A. Samagacz, S. Wilk. Lublin 2009 s. 301.

¹⁰⁹ *Nasza działalność. Siostry elżbietanki w Zielonej Górze*. [online] [data dostępu: 17.02.2017] dostępny w Internecie: <http://nowa.elzbietanki.pl/nasza-dzialalnosc/>.

¹¹⁰ ArPrA. *ZOL Jastrzębie Zdrój*. Korespondencja s. Blandyna Wala do B. Wink. 25.07.2015; *Zakład Opiekuńczo-Leczniczy w Wierzbicach* [online] [data dostępu: 15.09.2016] dostępny w Internecie: <http://wierzbice.jozefitki.pl/>; ArPrA. *Jasz kotle ZOL*. Korespondencja s. J. Wojcieszak do B. Wink. 07.03.2016; ArPrA. *ZLO Pisz kowice*. Korespondencja s. J. Wojcieszak do B. Wink. 03.03.2016.

Misją zakładów opiekuńczo-leczniczych jest pomoc dzieciom i młodzieży niepełnosprawnej w odzyskaniu możliwie jak największego zakresu sprawności i niezależności oraz poprawa jakości ich życia. Zakłady są przeznaczone dla dzieci z niepełnosprawnością fizyczną oraz intelektualną, zwykle z niepełnosprawnością sprzężoną, w wieku od urodzenia do ukończenia 18. roku życia. Do zadań placówek należy udzielanie kompleksowej opieki medycznej chorym dzieciom i młodzieży z upośledzeniem zdolności do samodzielnego poruszania się, kiedy nie kwalifikują się one do leczenia szpitalnego, a wymagają kontynuacji leczenia farmakologicznego oraz dietetycznego i są niezdolne do samodzielnej opieki oraz wymagają leczenia, pielęgnacji i rehabilitacji, a także zapewnienia opieki pielęgniarskiej¹¹¹.

Zakłady opiekuńczo-lecznicze specjalizują się w leczeniu i usprawnianiu dzieci i młodzieży ze schorzeniami takimi jak: dziecięce porażenie mózgowe, postępująca dystrofia mięśniowa (czyli tzw. zanik mięśni), stany po operacji przepukliny oponowo-rdzeniowej, niedowład kończyn, wrodzone i nabyte wady rozwojowe OUN, stany powypadkowe, wodogłowie, zespół Downa, zespół FAS, opóźnienie rozwoju psycho-motorycznego i inne poważne schorzenia wewnętrzne¹¹².

Mali pacjenci otrzymują specjalistyczną opiekę lekarską (ortopeda i rehabilitant medyczny, pediatra, lekarz medycyny rodzinnej, anestezjolog, neurolog, chirurg dziecięcy i stomatolog), całodobową opiekę pielęgniarską oraz pielęgnacyjną i opiekuńczą, stałą, intensywną rehabilitację prowadzoną przez zespół fizjoterapeutów, pomoc psychologiczną, leczenie farmakologiczne, pomoc w zakresie pozyskiwania różnego rodzaju środków umożliwiających osobom niepełnosprawnym samoopiekę. Ważna jest także terapia zajęciowa, czyli udział w różnych zajęciach, np. plastycznych, artystycznych, muzycznych itp.¹¹³

Całość kosztów leczenia w ośrodku pokrywa Narodowy Fundusz Zdrowia, z którym zakłady mają podpisane umowy na świadczenia pielęgnacyjno-opiekuńcze dla pacjentów.

¹¹¹ *Działalność Zakładu. Zakład Opiekuńczo-Leczniczy w Wierzbicach*. [online] [data dostępu: 15.09.2016] dostępny w Internecie: <http://wierzbice.jozefitki.pl/?k=1,1,1,16,0,,,,,0>.

¹¹² *Choroby dzieci. ZOL dla dzieci w Jaszczotlu*. [online] [data dostępu 15.09.2016] dostępny w Internecie: <http://www.zol-jaszczotle.pl/choroby.html> [data dostępu 15.09.2016]. Por. *Działalność Zakładu. Zakład Opiekuńczo-Leczniczy w Wierzbicach*. [online] [data dostępu: 15.09.2016] dostępny w Internecie: <http://wierzbice.jozefitki.pl/?k=1,1,1,16,0,,,,,0>.

¹¹³ *Zakład Opiekuńczo-Leczniczy w Wierzbicach*. [online] [data dostępu: 15.09.2016] dostępny w Internecie: <http://wierzbice.jozefitki.pl/>; ArPrA. *Jaszczotle ZOL*. Korespondencja s. J. Wojcieszak do B. Wink. 07.03.2016.

Natomiast koszt wyżywienia i zakwaterowania ponoszą rodzice bądź opiekunowie dziecka¹¹⁴.

Innym rodzajem dzieł pomocy osobom niepełnosprawnym są środowiskowe domy samopomocy. Żeńskie zgromadzenia zakonne prowadzą trzy takie domy: w Ełku (placówka benedyktynek misjonarek), w Tarnowie (nazaretanki) oraz we Wrocławiu (dom sióstr Bożego Serca Jezusa). Łącznie z pomocy ośrodków korzysta 127 osób¹¹⁵. Ośrodki w Ełku i Wrocławiu są przeznaczone dla dzieci, natomiast w Tarnowie dla osób dorosłych.

Siostry Bożego Serca Jezusa w 2010 roku otworzyły we Wrocławiu Klub Środowiskowy „Pozytywka” dla dzieci z zespołem Downa. Celem działania ośrodka jest pomoc rodzinom oraz dzieciom, które często są dyskryminowane ze względu na niepełnosprawność. „Pozytywka” powstała po to, aby stworzyć miejsce do zabawy i warsztatów terapeutycznych po zajęciach szkolnych dla dzieci i młodzieży głównie z Zespołem Downa. Dzieci, przy pomocy sióstr, terapeutów i pedagogów, mogą śmiało rozwijać swoje zainteresowania, przebywać z rówieśnikami i brać udział w zajęciach, które pomagają im doświadczać rzeczywistości. Uczą się wykonywania czynności związanych z codziennym życiem. Dla podopiecznych siostry prowadzą bardzo ciekawe warsztaty grupowe. Są wśród nich zajęcia z pedagogiem (dzieci uczą się prawidłowej komunikacji, zasad pracy w grupie), choreoterapia (zdobycie świadomości ciała, umiejętność ruchu twórczego, nauka tańca), z pantomimy, zajęcia profilaktyczne, aerobowe z elementami kinezylogii i zajęcia kulinarne (ich celem jest usamodzielnianie dzieci, nauka praktycznych umiejętności, kształtowanie dobrych nawyków żywieniowych)¹¹⁶.

Środowiskowy Dom Samopomocy w Ełku jest częścią większego dzieła benedyktynek misjonarek. Siostry prowadzą „Tęczowy Dom”. Jest to zespół ośrodków dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnej prowadzony w rozległym kompleksie budynków. Przebywają w nim dzieci i młodzież z różnym stopniem niepełnosprawności intelektualnej oraz sprzężonymi niepełnosprawnościami fizycznymi o różnej etiologii (zespoły genetyczne, porażenie mózgowe dziecięce, epilepsja, zaburzenia autystyczne, deficyty wzroku, słuchu).

¹¹⁴ Ustawa z dnia 27 sierpnia 2004 r. o świadczeniach zdrowotnych finansowanych ze środków publicznych. Dz.U. 2004 nr 210 poz. 2135 art.18.

¹¹⁵ Dane zebrane przez autora: *ŚDS. Tęczowy Dom*. [online] [data dostępu: 17.09.2016] dostępny w Internecie: <https://teczowydom.pl/srodowiskowy-dom-samopomocy/>; *Środowiskowy Dom Samopomocy im św. Kingi. Tarnów*. [online] [data dostępu: 17.09.2016] dostępny w Internecie: <http://www.sdsimswk.diecezja.tarnow.pl/index.php>; *Klub Środowiskowy „Pozytywka”* [online] [data dostępu: 17.09.2016] dostępny w Internecie: http://www.sbsj.archidiecezja.wroc.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=14&Itemid=141.

¹¹⁶ *Klub Środowiskowy „Pozytywka”* [online] [data dostępu: 17.09.2016] dostępny w Internecie: http://www.sbsj.archidiecezja.wroc.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=14&Itemid=141.

Celem ośrodków jest możliwie najpełniejsza odpowiedź na wielorakie potrzeby dziecka niepełnosprawnego oraz na potrzeby jego rodziny. W skład kompleksu wchodzi: Dom Pomocy Społecznej (miejsce całodobowej i całorocznej opieki i rehabilitacji dla 110 chłopców z umiarkowaną, znaczną i głęboką niepełnosprawnością intelektualną w wieku do 30 lat, pochodzących z terenu całego kraju), Szkoła Podstawowa Specjalna i Gimnazjum Specjalne oraz Środowiskowy Dom Samopomocy¹¹⁷. Dzieło to jest odpowiedzią sióstr zakonnych na potrzebę specjalistycznego wsparcia rodzin, które wychowują w domach dzieci z różnorakimi niepełnosprawnościami. Od 2000 roku dzieci z powiatu elckiego znajdują w nim codzienną opiekę. Placówka będąc integralną częścią „Tęczowego Domu”, korzysta z całej bazy rehabilitacyjnej i edukacyjnej, jaką dysponuje ośrodek. Dzieci pozostają w nim w ciągu dnia, spędzając czas dostosowany do potrzeb swoich i rodziny. Według indywidualnego planu korzystają z nauczania specjalnego i rehabilitacji. Zgodnie z ustaleniami poczynionymi przez rodziców dzieci z kierownictwem ośrodka mogą korzystać z jednej z trzech wybranych form wsparcia:

- dziecko przybywa tylko na określone zabiegi i zajęcia rehabilitacyjne;
- dziecko korzysta z zabiegów i zajęć połączonych z profesjonalną opieką przez ustaloną część dnia we wszystkie lub w wybrane dni powszednie przez cały rok;
- dziecko jednocześnie, może być uczniem szkoły podstawowej specjalnej lub gimnazjum specjalnego funkcjonujących na terenie placówki, a poza zajęciami szkolnymi korzystać z rehabilitacji i opieki oferowanej przez ośrodek¹¹⁸.

Wyjątkowym dziełem dla osób niepełnosprawnych jest prowadzony w Krakowie przez siostry felicjanki, Ośrodek Szkolno-Wychowawczy dla dzieci z Afazją¹¹⁹. Jest to jedyna tego typu placówka w Polsce¹²⁰. Placówka dysponuje 60 miejscami dla dzieci w wieku od 4 do 10 lat. Historia specjalistycznej placówki świadczącej pomoc dzieciom z głębokimi zaburzeniami mowy o typie afazji, sięga swymi korzeniami 1956 roku, kiedy to powstał Zakład Leczniczo-Wychowawczy Caritas. W 1988 roku siostry odzyskały ośrodek po trzydziestu latach użytkowania przez władze oświatowe PRL. Do grudnia 2000 roku placówka funkcjonowała jako Zakład Leczniczo-Wychowawczy. W związku z re-

¹¹⁷ *O nas. Tęczowy Dom*. [online] [data dostępu: 17.09.2016] dostępny w Internecie: <http://www.teczowydom.elk.pl/informacje/o-nas/>.

¹¹⁸ *ŚDS. Tęczowy Dom*. [online] [data dostępu: 17.09.2016] dostępny w Internecie: <https://teczowydom.pl/srodowiskowy-dom-samopomocy/>.

¹¹⁹ Afazja to spowodowane organicznym uszkodzeniem odpowiednich struktur mózgowych częściowe lub całkowite zaburzenie mechanizmów programujących czynności mowy u człowieka, który już uprzednio opowiadał te czynności. M. Maruszewski. *Afazja. Zagadnienia teorii i terapii*. Warszawa: PWN 1966.

¹²⁰ ArPrA. Korespondencja s. M. Bernadetta CCSF do B. Wink. *Praca charytatywna 1989-2015 siostry Felicjanki prowincja krakowska* 21.09.2015.

formą Służby Zdrowia została przekształcona w Ośrodek Szkolno-Wychowawczy¹²¹. Przy ośrodku funkcjonuje szkoła oraz przedszkole.

Szkoła Podstawowa im. Bł. Marii Angelii Truszkowskiej istnieje od 1998 roku. Działa w zakresie edukacji wczesnoszkolnej od klasy pierwszej do trzeciej. Natomiast po ukończeniu klasy trzeciej dzieci kontynuują swoją edukację w szkołach integracyjnych bądź masowych. Do najważniejszych zadań szkoły należą wyposażenie uczniów w umiejętność czytania, pisanie, komunikowania się, liczenia, rozwiązywania problemów¹²². Przedszkole Publiczne dla dzieci z afazją prowadzone przez siostry Felicjanki istnieje od 2005 roku. Głównym zadaniem placówki jest rozwijanie i usprawnienie mowy dziecka, a także wyrównywanie towarzyszących deficytów. Przedszkole stwarza bezpieczne, przyjazne i pełne akceptacji miejsce, w którym dzieci mogą się wszechstronnie rozwijać, zdobywać potrzebne umiejętności i na miarę swoich możliwości odnosić sukcesy. Dla każdego dziecka zespół specjalistów opracowuje indywidualny program edukacyjno-terapeutyczny. Dzieci są także objęte intensywną opieką logopedyczną, psychologiczną i lekarską oraz niezbędnymi terapiami¹²³. Dla dzieci, które potrzebują terapii w ośrodku, a mieszkają daleko od Krakowa, powstał internat. Jest on jednak dość mały. Ma zaledwie 10 miejsc dla chłopców i dziewczynek w wieku przedszkolnym i szkolnym. Internat przez kilka dni w tygodniu staje się dla dzieci drugim domem. W ciepłej i serdecznej atmosferze wychowankowie wspólnie odpoczywają, bawią się i pracują. Po zakończeniu lekcji mogą odpocząć, bawić się na świeżym powietrzu, wziąć udział w zajęciach świetlicowych, sportowych, tanecznych i plastycznych¹²⁴.

Ten jedyny w Polsce specjalistyczny ośrodek dla dzieci z afazją jest miejscem, gdzie została wypracowana metoda kompleksowych oddziaływań na dzieci z głębokim deficytem w rozwoju językowym. Najważniejszym elementem tej metody jest terapia logopedyczna. Do zadań logopedy należą: wstępna ocena rozwoju mowy i języka dziecka oraz wywiad z rodzicami; analiza uzyskanych wyników specjalistycznych badań oraz postawienie diagnozy, codzienna obserwacja dziecka i realizowanie zindywidualizowanego postępowania terapeutycznego, ukierunkowanego na nabywanie nowych umiejętności ję-

¹²¹ *Rys historyczny. Ośrodek Szkolno-Wychowawczy dla Dzieci z Afazją. Kraków.* [online] [data dostępu: 27.10.2016] dostępny w Internecie: <http://www.osw-afazja.pl/rys-historyczny>.

¹²² *Szkoła. Ośrodek Szkolno-Wychowawczy dla Dzieci z Afazją. Kraków.* [online] [data dostępu: 27.10.2016] dostępny w Internecie: <http://www.osw-afazja.pl/szkola>.

¹²³ *Przedszkole. Ośrodek Szkolno-Wychowawczy dla Dzieci z Afazją. Kraków.* [online] [data dostępu: 27.10.2016] dostępny w Internecie: <http://www.osw-afazja.pl/przedszkole>.

¹²⁴ *Internat. Ośrodek Szkolno-Wychowawczy dla Dzieci z Afazją. Kraków.* [online] [data dostępu: 27.10.2016] dostępny w Internecie: <http://www.osw-afazja.pl/internat>.

zykowych, ścisła korelacja działań z innymi specjalistami: pedagogami, psychologami, terapeutami, nauczycielem rytmiki, neurologiem oraz współpraca z poradniami oświatowymi i poradniami służby zdrowia, pedagogizacja rodziców mająca na celu zachęcenie ich do aktywnego udziału w procesie terapii. Zajęcia logopedyczne prowadzi wykwalifikowana, doświadczona i przyjazna dzieciom kadra¹²⁵.

Ośrodek sióstr felicjanek jest istotnym miejscem działalności charytatywnej żeńskich zgromadzeń zakonnych na rzecz osób niepełnosprawnych. O potrzebie funkcjonowania tego typu placówki świadczy wciąż wzrastające zainteresowanie terapią w krakowskim ośrodku.

Znana jest w całej Polsce misja sióstr Franciszkanek Służebniczek Krzyża. Założycielka zgromadzenia, Elżbieta Róża Czacka, w 1908 roku rozpoczęła działalność opiekuńczo-edukacyjną dla osób niewidomych. W 1910 roku w Warszawie powołała do życia Towarzystwo Opieki nad Ociemniałymi. Celem dzieła matki Czackiej jest pomnażanie chwały Bożej, które dokonuje się w prowadzeniu ludzi niewidomych do rozwoju wszystkich ich możliwości i zajęcia przez nich właściwego im miejsca w społeczeństwie¹²⁶.

Obecnie Towarzystwo Opieki nad Ociemniałymi jest organizacją pożytku publicznego. Ma na celu otaczanie osób ociemniałych, niewidomych i słabowidzących wszechstronną opieką. Uczy, wychowuje, rehabilituje i pomaga odnaleźć się w świecie. Zapewnia także opiekę duchową i religijną. Główna siedziba Towarzystwa znajduje się w Laskach pod Warszawą. Towarzystwo Opieki nad Ociemniałymi ściśle współpracuje ze Zgromadzeniem Sióstr Franciszkanek Służebnic Krzyża. W swoich działaniach kieruje się zasadami nauki społecznej Kościoła. Towarzystwo prowadzi bogatą działalność. Są to przedszkola, szkoły podstawowe i gimnazja, zawodowe szkoły ponadgimnazjalne, liceum ogólnokształcące, szkoła policealna, szkoła muzyczna oraz internaty.

W Ośrodku Szkolno-Wychowawczym dla Dzieci Niewidomych w Laskach przygotowuje się do samodzielnego życia ponad 250 niewidomych i słabowidzących dzieci z terenu całej Polski¹²⁷. Część wychowanków zmagają się z dodatkowymi, ciężkimi schorzeniami.

¹²⁵ *Terapia logopedyczna. Ośrodek Szkolno-Wychowawczy dla Dzieci z Afazją. Kraków*. [online] [data dostępu: 27.10.2016] dostępny w Internecie: <http://www.osw-afazja.pl/terapia-logopedyczna>. Obok terapii logopedycznej stosowane są w Ośrodku Szkolno-Wychowawczym: terapia integracji sensorycznej, terapia Tomatisa (polega na słuchaniu dźwięków poprzez urządzenie zwane „elektronicznym uchem”, które jest idealnym modelem ludzkiego ucha. Ćwiczy ono „ucho” w taki sposób, aby mogło pracować bez zakłóceń. Ćwiczenia te stymulują centralny system nerwowy, a w szczególności korę mózgową, która stanowi centrum procesów myślenia), sala doświadczeń świata.

¹²⁶ E. Więckowska. *Cel Dzieła Lasek w pismach Założycielki*. „Laski” 1998 nr 4-5 s. 17-18.

¹²⁷ Działalność ośrodka dla niewidomych w Laskach zmierza w trzech kierunkach. Pierwszy z nich stanowi nurt tyflogiczny, który obejmuje refleksję i prace nad potrzebami i możliwościami ludzi niewidomych oraz nad sposobami skutecznego przychodzenia im z pomocą. Drugi kierunek, zwany wychowawczo-apostolskim

Praca z niewidomymi dziećmi i ich rodzicami zaczyna się w Laskach w Dziale Wczesnego Wspomagania Rozwoju Niewidomego Dziecka. Wychowankowie objęci są rehabilitacją wzroku (słabowidzący), nauką orientacji przestrzennej, rehabilitacją ruchową, hipoterapią, muzykoterapią. Ponadto w Laskach prowadzony jest dom dla dzieci głuchoniewidomych¹²⁸.

W Szkole Podstawowej Specjalnej i Gimnazjum w Rabce (będącej filią Ośrodka w Laskach) uczą się wychowankowie dotknięci upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim. Natomiast dalsza nauka odbywa się w Laskach, w Gimnazjum Specjalnym i w Szkole Zawodowej Specjalnej. Placówka w Gdańsku-Sobieszewie, oprócz Działu Wczesnego Wspomagania Niewidomego i Słabowidzącego Dziecka oraz Przedszkola dla Dzieci Niewidomych, prowadzi Ośrodek Rehabilitacyjno-Wypoczynkowy dla Niewidomych. Towarzystwo prowadzi również Domy Pomocy Społecznej dla kobiet w Żuławie (województwo lubelskie) i dla mężczyzn w podkrakowskich Niepołomicach¹²⁹.

Matka Elżbieta Róża Czacka chciała, by przez „racjonalne wychowanie, kształcenie i reedukację prowadzić niewidomych do tego, by mogli być możliwie najbardziej samodzielnymi i samowystarczalnymi członkami społeczeństwa”¹³⁰. Ośrodek Szkolno-Wychowawczy dla Dzieci Niewidomych im. Róży Czackiej w Laskach zapewnia zdobycie solidnego wykształcenia, osiągnięcie większej samodzielności oraz nawiązywanie i budowanie więzi z innymi ludźmi. Młodzież i dzieci niewidome, słabowidzące, z jednoczesnym uszkodzeniem wzroku i słuchu, z opóźnieniem intelektualnym, niesprawnością ruchową lub ze spektrum zaburzeń autystycznych uzyskują w Laskach możliwość edukacji na różnych poziomach, dostosowanej do ich predyspozycji i umiejętności. Jest to kształcenie przygotowujące do matury, kształcenie zawodowe na poziomie policealnym i technikum, kształcenie muzyczne, zawodowe (rękodzielnik wyrobów włókienniczych, ślusarz, koszykarz-plecionkarz), kształcenie zawodowe w ramach przysposobienia do pracy. Wychowawcy w całym procesie edukacyjno-wychowawczym dużą uwagę zwracają na indywidu-

dotyczy wysiłków zmierzających do wychowania, wykształcenia i rehabilitacji niewidomych, natomiast trzeci obejmuje szeroko rozumianą działalność charytatywną. D. Lipiec. *Duszpasterstwo niewidomych i słabowidzących w Polsce. Studium teologiczno-pastoralne*. Wydawnictwo KUL. Lublin 2011 s. 296.

¹²⁸ Towarzystwo Opieki nad Ociemniałymi. [online] [data dostępu: 17.03.2016] dostępny w Internecie: <http://www.laski.edu.pl/pl/tono>.

¹²⁹ B. Łoziński, jw. s. 223.

¹³⁰ J. Kuczyńska-Kwapisz. *Wkład Matki Elżbiety Róży Czackiej w rozwój tyflogologii w kontekście współczesnej recepcji jej myśli*. Wydawnictwo UKSW. Warszawa 2011 s. 45.

alne potrzeby wychowanków oraz na pomoc w osiągnięciu przez nich samodzielności, umożliwiającej im życie w świecie ludzi widzących¹³¹.

Ośrodek w Laskach pełni funkcje dydaktyczne, wychowawcze, rewalidacyjne i diagnostyczne. Wszystkie szkoły Towarzystwa dla Ociemniałych posiadają uprawnienia szkół publicznych¹³². Zajęcia odbywają się w małych grupach w przyjaznej atmosferze, w nowoczesnych pracowniach przedmiotowych i komputerowych, wyposażonych w sposób przystępny dla niewidomych i słabowidzących uczniów. Uczniowie przebywający w placówce są pod opieką psychologów. Pozwala to na indywidualne podejście uwzględniające możliwości i potrzeby oraz rozwój uzdolnień każdego wychowanka. Zgodnie z wolą założycielki Ośrodka, matki Elżbiety Róży Czackiej, dla której najcięższą formą ślepoty była „ślepota duchowa”, siostry zakonne dbają o rozwój duchowy wychowanków, szanując indywidualne przekonania religijne. Rozwój duchowy jest jednym z elementów szeroko pojętej rewalidacji. Umożliwia on wykształcenie poczucia własnej wartości, godności, szlachetnego charakteru oraz daje siłę do pokonywania własnych ograniczeń.

Franciszkanki Służebnice Krzyża od 1946 roku prowadzą Ośrodek Rehabilitacyjno-Wypoczynkowy w Gdańsku-Sobieszewie. Początkowo służył jako punkt kolonijny dla dzieci niewidomych z Lasek. Z biegiem lat przekształcił się w ośrodek spełniający standardy wymagane dla realizacji rehabilitacji, szkoleń i wypoczynku osób niewidomych i niepełnosprawnych. Ideą, która nadaje kierunek działaniom placówki jest umożliwienie osobom niepełnosprawnym, szczególnie wzrokowo, osiągnięcia wyższego stopnia samodzielności oraz akceptacji swojej niepełnosprawności. Działania te mają formę turnusów rehabilitacyjnych, warsztatów, szkoleń, a także pobytów wakacyjnych. Ośrodek oferuje szeroki wachlarz usług dla gości indywidualnych oraz grup. Przyjmuje zorganizowane

¹³¹ Bardzo ciekawe są specjalistyczne zajęcia rozwojowe, a wśród nich: poranny krąg, program aktywności Knillów, elementy metody Orffa i Labana, elementy metody Dennisona, elementy pedagogiki zabawy, metoda ruchu rozwijającego Weroniki Sherborne, metoda wzmocnień pozytywnych, elementy metody integracji sensorycznej, uczenie się przez naśladowictwo, terapia ręki, nauka pływania, zajęcia korekcyjne i rekreacyjne w wodzie, wycieczki i rajdy rowerowe (na tandemach), zajęcia na siłowni - trening ogólnie usprawniający, treningi na nartach biegowych i rolkach, treningi goalballa (rodzaj piłki ręcznej dla osób niewidomych), treningi showdowna (rodzaj tenisa stołowego dla niewidomych). *Oferta edukacyjna Ośrodka Szkolno-Wychowawczego w Laskach*. [online] [data dostępu: 17.03.2016] dostępny w Internecie: <http://www.laski.edu.pl/pl/node/682>.

¹³² Placówki wchodzące w skład Ośrodka Szkolno-Wychowawczego to: Wczesne Wspomaganie Rozwoju Niewidomego i Słabowidzącego Dziecka, przedszkole, szkoła podstawowa, gimnazjum, liceum ogólnokształcące, szkoła policealna, szkoła muzyczna I stopnia, technikum masażu, technikum dla niewidomych i niedowidzących, szkoła zawodowa, szkoły dla uczniów niewidomych i słabowidzących z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim, umiarkowanym i znacznym, podstawowa szkoła specjalna, gimnazjum specjalne, zasadnicza szkoła zawodowa specjalna, szkoła przysposabiająca do pracy, szkoła z internatem dla dzieci z jednoczesnym uszkodzeniem wzroku i słuchu. Tamże.

grupy na rekolekcje, terapie, szkolenia, zielone szkoły, warsztaty i spotkania okolicznościowe¹³³.

Dom Pomocy Społecznej dla kobiet w Żuławie zapewnia całodobową opiekę, pomoc pielęgniarską i lekarską oraz uczestnictwo w terapii zajęciowej 70 niewidomym i słabowidzącym pensjonariuszkom, które z powodu wieku i niepełnosprawności nie są zdolne do samodzielnego życia, i którym nie można zorganizować właściwej opieki w domu rodzinnym. Od 1995 roku siostry w Żuławie prowadzą również Warsztat Terapii Zajęciowej. Głównym celem prowadzonych zajęć terapeutycznych jest osiągnięcie przez uczestników jak największej samodzielności i zaradności społecznej. Dom organizuje w ciągu roku i w czasie wakacji pielgrzymki, turnusy rehabilitacyjne i wyjazdy wypoczynkowe. Dużym uznaniem cieszy się działający w Ośrodku chór złożony z jego pensjonariuszek „Słoneczny Krąg”. Na co dzień przygotowuje oprawę liturgiczną Mszy Świętej oraz nabożeństw w miejscowej kaplicy. Z codziennej wspólnej modlitwy niewidome pensjonariuszki, pracownicy oraz siostry czerpią moc do ofiarnej służby¹³⁴.

W trosce o osoby niepełnosprawne, żeńskie zgromadzenia zakonne prowadzą również trzy młodzieżowe ośrodki socjoterapii. W ten sposób posługę charytatywną realizują Córki Bożej Miłości, siostry Opatrzności Bożej oraz Służebnice Matki Dobrego Pasterza. Córki Bożej Miłości kierują Młodzieżowym Ośrodkiem Socjoterapii dla Chłopców z zaburzeniem zachowania i nadpobudliwością psychoruchową w Wojsce (województwo śląskie). Siostry Opatrzności Bożej prowadzą w Przemyśle Młodzieżowy Ośrodek Socjoterapii o nazwie „Dom Matki Antoniny Mirskiej”. Natomiast Służebnice Matki Dobrego Pasterza zorganizowały w podwarszawskim Piasecznie „Dom Matki Dobrego Pasterza”, w którym pomagają uczennicom szkół gimnazjalnych i zawodowych posiadającym orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego z uwagi na zagrożenie niedostosowaniem społecznym¹³⁵.

W skład ośrodków socjoterapii wchodzi także szkoły. W Wojsce chłopcy w wieku od 7 do 15 lat uczęszczają do szkoły podstawowej¹³⁶. W Piasecznie znajduje się zespół szkół,

¹³³ *Idea. Ośrodek Rehabilitacyjno – Wypoczynkowy w Sobieszewie*. [online] [data dostępu: 17.03.2016] dostępny w Internecie: <http://orwsobieszewo.pl/o-nas/idea/>.

¹³⁴ *O nas. Dom nadziei*. [online] [data dostępu: 17.03.2016] dostępny w Internecie: <http://www.dpsdomnadiet.pl/index.php/o-nas>.

¹³⁵ *Młodzieżowy Ośrodek Socjoterapii w Wojsce Zgromadzenia Córek Bożej Miłości*. [online] [data dostępu: 24.07.2016] dostępny w Internecie: <http://www.moswojska.pl/>; ArPrA. *Posługa charytatywna żeńskich zgromadzeń zakonnych w latach 1989-2015. Zgromadzenie Sióstr Opatrzności Bożej*. Korespondencja s. Wenancja do B. Wink. 25.11.2015; *Młodzieżowy Ośrodek Socjoterapii w Piasecznie*. [online] [data dostępu 25.07.2016] dostępny w Internecie: <http://mos-piaseczno.pl/>.

¹³⁶ *Statut Młodzieżowego Ośrodka Socjoterapii Zgromadzenia Córek Bożej Miłości ze Szkołą Podstawową im. Ks. Jerzego Popiełuszki w Wojsce*. [online] [data dostępu 23.07.2016] dostępny w Internecie: <http://www.moswojska.pl/index.php/szkola-podstawowa/statut-szkoly-podstawowej>.

w którego skład wchodzi gimnazjum oraz zasadnicza szkoła zawodowa kształcąca w zawodach fryzjer i kucharz¹³⁷. Natomiast w skład ośrodka w Przemyśle wchodzi jedynie gimnazjum¹³⁸.

Wszystkie trzy ośrodki działają podobnie. Placówki w Piasecznie i Przemyśle są przeznaczone dla dziewcząt, a w ośrodku w Wojsce mieszkają chłopcy. Domy są przeznaczone dla młodzieży, która z powodu zaburzeń rozwojowych, trudności w uczeniu się oraz zaburzeń w funkcjonowaniu jest zagrożona niedostosowaniem społecznym i dlatego wymaga stosowania specjalnej organizacji nauki, metod pracy, wychowania i socjoterapii. Do zadań ośrodków należy eliminowanie przyczyn i przejawów zaburzeń zachowania oraz przygotowanie wychowanków do życia zgodnego z obowiązującymi normami społecznymi i prawnymi. Fundamentem wszelkich działań wychowawczych są wartości chrześcijańskie¹³⁹. Metody pracy i sposoby działania są skierowane na poszanowanie życia, zdrowia, zapewnienie bezpieczeństwa i rozwoju podopiecznych, odbudowanie więzi rodzinnych i przygotowanie do życia w rodzinie, kształtowanie odpowiedzialności za siebie i innych, pomoc w przygotowaniu wychowanków do samodzielnego życia zgodnie z zasadami moralności chrześcijańskiej oraz zdobycie wiedzy i umiejętności niezbędnych w realizowaniu siebie w życiu, troska o wykształcenie i zdobycie kwalifikacji zawodowych¹⁴⁰. We wszystkich ośrodkach duży nacisk jest położony na formację religijną wychowanków. Młodzież uczestniczy we Mszy Świętej, sakramencie pojednania, w różnych formach modlitwy indywidualnej i wspólnotowej, w rekolekcjach, nabożeństwach. Podopieczni są przygotowywani także do przyjęcia sakramentu Komunii Świętej i bierzmowania.

Inną formą działalności charytatywnej sióstr zakonnych na rzecz osób niepełnosprawnych jest prowadzenie warsztatów terapii zajęciowej (WTZ). Zgromadzenie Sióstr Karmelitanek Dzieciątka Jezus prowadzi w Siemiatyczach (województwo podlaskie) warsztaty dla 30 osób. Zgromadzenie Sióstr Franciszkanek Rodziny Maryi otacza opieką 40 osób niepełnosprawnych w ośrodku w Szamotułach (województwo wielkopolskie), a siostry ze

¹³⁷ *Informacje o szkole. Młodzieżowy Ośrodek Socjoterapii w Piasecznie*. [online] [data dostępu 25.07.2016] dostępny w Internecie: <http://mos-piaseczno.pl/>.

¹³⁸ *Dzień dzisiejszy... „Dom Matki Antoniny Mirskiej”*. [online] [data dostępu 25.07.2016] dostępny w Internecie: <http://www.mos-przemysl.pl/osrodek-mos/o-osrodku-mos/dzien-dzisiejszy>.

¹³⁹ Tamże.

¹⁴⁰ *Informacje o ośrodku. Młodzieżowy Ośrodek Socjoterapii w Piasecznie*. [online] [data dostępu 25.07.2016] dostępny w Internecie: <http://mos-piaseczno.pl/index.php/osrodek/informacje>.

Zgromadzenia Sióstr Służek Najświętszej Maryi Panny Niepokalanej (służki) obejmują rehabilitację 35 osób w Szumowie (województwo podlaskie)¹⁴¹.

Warsztat Terapii Zajęciowej Zgromadzenia Sióstr Służek NMPN w Szumowie funkcjonuje od 2006 roku. Prowadzi działalność w zakresie rehabilitacji zawodowej i społecznej, przygotowując osoby niepełnosprawne do aktywnego włączenia ich w życie społeczne oraz do podjęcia pracy zawodowej, odpowiadającej ich psychofizycznym możliwościom. Uczy umiejętności przydatnych w samodzielnym egzystowaniu. Obejmuje rehabilitację 40 osób, ze znacznym i umiarkowanym stopniem niepełnosprawności. Zajęcia w WTZ odbywają się od poniedziałku do piątku w systemie następujących pracowni: gospodarstwa domowego, artystycznej, krawiecko-hafciarskiej, multimedialnej, poligraficzno-reklamowej, rękodzieła artystycznego, stolarsko-technicznej i ogrodniczo-bukieciarskiej. Uczestnicy Warsztatu realizują swoje pragnienia, poznają predyspozycje, rozwijają zainteresowania i umiejętności, kształtują charaktery, spotykają się z akceptacją i zrozumieniem. Oprócz tego siostry podejmują działania na rzecz rehabilitacji społecznej poprzez udział w wydarzeniach kulturalnych, wycieczki turystyczno-krajoznawcze, spotkania okolicznościowe i wyjazdy do innych ośrodków¹⁴².

Analizując zagadnienie działalności żeńskich zgromadzeń zakonnych wobec osób niepełnosprawnych warto wspomnieć jeszcze o kilku dziełach. Elżbietanki kierują domem opieki w Bardzie Śląskim (województwo dolnośląskie), felicjanki w Rzgowie (województwo łódzkie) opiekują się Ośrodkiem Dziennego Pobytu dla Osób Starszych i Niepełnosprawnych, zaś siostry Opatrzności Bożej posługują w Państwowym Zakładzie dla Dzieci Głęboko Niedorozwiniętych w Lubzinie koło Rzeszowa (województwo podkarpackie). Do 1997 roku w Brzezinach Śląskich funkcjonował Zakład Specjalny dla Nieuleczalnie Chorych prowadzony przez jadowizanki¹⁴³.

Na podstawie przedłożonej prezentacji można stwierdzić, iż posługa instytutów życia konsekrowanego wobec osób niepełnosprawnych jest bardzo różnorodna i wieloaspekto-

¹⁴¹ ArPrA. *Siemiatyczne WTZ*. Korespondencja s. Jadwiga do B. Wink. 15.10.2015; ArPrA. *Działalność Sióstr RM w Polsce*. Korespondencja s. Alina Rojek do B. Wink. 20.04.2015; A. Falkowska. *W trosce o dobro Człowieka – z życia WTZ w Szumowie*. Biuletyn Zgromadzenia Sióstr Służek Najświętszej Maryi Panny Niepokalanej. Rok 41(2009) październik-grudzień. Nr 36(156) s. 45-47.

¹⁴² A. Falkowska. *W trosce o dobro Człowieka – z życia WTZ w Szumowie*. Biuletyn Zgromadzenia Sióstr Służek Najświętszej Maryi Panny Niepokalanej. Rok 41(2009) październik-grudzień. Nr 36(156) s. 45-47.

¹⁴³ Wrocław. *Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety*. [online] [data dostępu: 19.08.2016] dostępny w Internecie: <http://www.sielzbietanki.com/index.php/o-zgromadzeniu/prowincje/wroclaw>; *Ośrodek dziennego pobytu*. [online] [data dostępu: 19.08.2016] dostępny w Internecie: <http://felicjanki.waw.pl/apostolstwo/55-apostolstwo/dzialalnosc-opiekuncza/osrodek-dziennego-pobytu/70-osrodek-dziennego-pobytu>; ArPrA. *Jadowizanki. Działalność Prowincji Katowickiej*. Korespondencja s. Halina Domagała do B. Wink. 02.05.2016; ArPrA. *Posługa charytatywna żeńskich zgromadzeń zakonnych w latach 1989-2015*. Zgromadzenie Sióstr Opatrzności Bożej. Korespondencja s. Wenancja do B. Wink. 25.11.2015.

wa. Siostry zakonne w wieloraki sposób troszczą się o potrzebujących. Ich bezinteresowna i solidarna służba opiera się na ukazaniu godności osób niepełnosprawnych. Żeńskie zgromadzenia zakonne przez swoją działalność starają się zagwarantować osobom upośledzonym jak najlepszą, profesjonalną opiekę. Jednocześnie pomagają, by osoby niepełnosprawne nie stały się tylko biernymi adresatami działalności, ale czynnie angażowały się w życie społeczne. Wspomagają w ten sposób proces integracji społecznej niepełnosprawnych.

3.3. Posługa charytatywna wobec ludzi bezdomnych i skrajnie ubogich

Bezdomność jest współcześnie problemem globalnym, który występuje tak w krajach bogatych, jak i biednych, opóźnionych w rozwoju¹⁴⁴. Przyczyn tego zjawiska jest wiele: wadliwe stosunki społeczno-polityczne, kataklizmy w postaci wojen, terroryzmu, trzęsień ziemi, wybuchów wulkanów, huraganów, suszy i pożarów, a także osobisty wybór tego stylu życia przez nielicznych bezdomnych na Zachodzie¹⁴⁵. Problemem bezdomności zajęła się w 1987 roku Organizacja Narodów Zjednoczonych, ogłaszając ten rok Międzynarodowym Rokiem Schronienia dla Bezdomnych. ONZ z tej okazji opublikowała raport, w którym podano, że na świecie liczbę osób bezdomnych szacuje się na około 300 milionów. Unia Europejska przyjęła w 1996 roku Europejską Kartę Społeczną, która wśród wielu praw socjalnych – gwarantuje prawo do mieszkania. Państwa Unii Europejskiej zobowiązały się także do podejmowania działań na rzecz zapobiegania i ograniczania bezdomności w celu jej stopniowego likwidowania oraz udostępnienia mieszkań dla osób biednych¹⁴⁶.

W Polsce bezdomność zyskała rangę problemu społecznego po 1989 roku. W okresie Polski Ludowej ze względów ideologicznych zjawisko bezdomności było mocno ukrywane. Dopiero przemiany społeczno-ustrojowe dokonujące się w Polsce po 1989 roku wydoły ten problem na światło dzienne. Jednocześnie wielu ludzi słabo wykształconych, niepełnosprawnych, niezaradnych życiowo, uzależnionych od alkoholu straciło pracę i dach nad głową. W styczniu 2015 roku Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej przeprowadziło badania dotyczące liczby ludzi bezdomnych w Polsce. W momencie realizacji badania zdiagnozowano 36161 takich osób, w tym około 25,6 tys. osób przebywało w placówkach

¹⁴⁴ Temat skrajnego ubóstwa, opis i statystyki zostały umieszczone w paragrafie 1.3.

¹⁴⁵ J. Koral. *Bezdomność*. „Roczniki Naukowe Caritas” 1:1997 s. 7.

¹⁴⁶ *Współpraca administracji publicznej i organizacji pozarządowych w dziedzinie usług społecznych*. Red. Stowarzyszenie KLON/JAWOR. Warszawa 2002 s. 18.

instytucjonalnych, a około 10,5 tys. osób przebywało poza nimi¹⁴⁷. Jest to duża zmiana w porównaniu z 2013 rokiem. Wówczas w momencie realizacji badania zdiagnozowano 30 712 osób bezdomnych, z których około 22 tys. osób przebywało w placówkach instytucjonalnych, a około 8,5 tys. osób przebywało poza nimi¹⁴⁸. Zatem liczba bezdomnych wzrosła o około 6 tys.

W roku 2015 najwięcej osób bezdomnych zdiagnozowano w województwach: mazowieckim (4626 osób), śląskim (4415 osób) i kujawsko-pomorskim (3937 osób). Najmniej osób bezdomnych znajdowało się natomiast w województwie podlaskim (722 osoby), świętokrzyskim (747 osób) oraz lubelskim (958 osób)¹⁴⁹. Zbadano także liczbę osób bezdomnych w miastach wojewódzkich. Najwięcej z nich znajdowało się w Warszawie (2516 osób), Bydgoszczy (1436 osób) i Szczecinie (1176 osób). Spośród 36,1 tys. bezdomnych osób aż 80% stanowili mężczyźni (28918 osób), 14,8% kobiety (5351 osób) oraz 5,2% dzieci (1892). Przebywały one przede wszystkim w placówkach dla samotnych matek z dziećmi oraz w domkach na działkach i altanach¹⁵⁰. Jest to zatem duże grono osób, które potrzebowały i nadal potrzebują opieki, pomocy i wsparcia. Przedstawione wyniki badań z pewnością mogą okazać się przydatne tym wszystkim, którzy troszczą się o los bezdomnych.

Temat bezdomności jest znany od początku dziejów. Już pierwsze karty Biblii mówią o bezdomności Adama i Ewy, którzy zostali wygnani z raju z powodu ich nieposłuszeństwa Bogu (Rdz 3,23-24). Ich syn, Kain, uległ podszeptom szatana i zabił swego brata Abła. Za ten czyn otrzymał podobną do rodziców karę: „tułaczem i zbiegiem będziesz na

¹⁴⁷ Według Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej osobą bezdomną jest osoba, która: nie zamieszkuje w lokalu mieszkalnym, nie jest zameldowana na pobyt stały, jest zameldowana na pobyt stały w lokalu, w którym nie ma możliwości zamieszkania. Osoba, która mimo, że nie ma stałego miejsca zameldowania, jednak mieszka w lokalu mieszkalnym (np. wynajmuje mieszkanie) – nie jest osobą bezdomną. Osobą bezdomną jest natomiast osoba, która zamieszkuje placówkę noclegową dla osób bezdomnych (schronisko, noclegownię itp.), ponieważ placówki te nie są lokalami mieszkalnymi w rozumieniu przepisów o ochronie praw lokatorów i mieszkaniowym zasobie gminy. Osobą bezdomną jest także osoba mieszkająca poza placówkami noclegowymi dla osób bezdomnych, np. na klatce schodowej, na dworcu, na działce itp. (przy czym w obu w/w przypadkach spełniony musi być warunek, że osoba nie ma możliwości zapewnić sobie własnym staraniem zamieszkania w lokalu mieszkalnym). Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej. Departament Pomocy i Integracji Społecznej. *Sprawozdanie z realizacji działań na rzecz ludzi bezdomnych w województwach w roku 2014 oraz wyniki Ogólnopolskiego badania liczby osób bezdomnych (21/22 styczeń 2015)*. Warszawa 2015 s. 6.

¹⁴⁸ Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej. Departament Pomocy i Integracji Społecznej. *Sprawozdanie z realizacji działań na rzecz ludzi bezdomnych w województwach w roku 2012 oraz wyniki Ogólnopolskiego badania liczby osób bezdomnych (7/8 luty 2013)*. Warszawa 2013 s. 7.

¹⁴⁹ Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej. Departament Pomocy i Integracji Społecznej. *Sprawozdanie z realizacji działań na rzecz ludzi bezdomnych w województwach w roku 2014 oraz wyniki Ogólnopolskiego badania liczby osób bezdomnych (21/22 styczeń 2015)*. Warszawa 2015 s. 7.

¹⁵⁰ Tamże s. 8.

ziemi” (Rdz 4,12). W Piśmie Świętym bezdomnym stał się również „sprawiedliwy, prawy, bogobojny i unikający zła” Hiob (Hi 1,1). Poddany mocy szatana w jednej chwili stracił dzieci, cały dobytek i stał się bezdomny (por. Hi 1,13-19). Księga Wyjścia opisuje wędrówkę Narodu Wybranego do Ziemi Obiecanej. Izraelici pod wodzą Mojżesza wyruszyli do swojej prawdziwej ojczyzny. Wędrując przez pustynię byli bezdomni, musieli znaleźć miejsce i stworzyć własny dom.

Jednocześnie nauka Biblii jest pełna zrozumienia dla sytuacji ludzi ubogich i bezdomnych. W księdze Izajasza Bóg upomina się o bezdomnych: „Podzielisz twój chleb z głodnym i biednym, bezdomnych przyjmiesz do domu, gdy zobaczysz nagiego, przyodziejiesz go, a od swojego współbrata się nie odwrócisz” (Iz 58,7). W Starym Testamencie przybysz, i w ogóle bezdomny, jako narażony na różne niebezpieczeństwa, zasługuje na specjalną troskę ze strony wierzących. Bóg wiele razy nakazuje gościnność i szczodroblivość wobec cudzoziemców (por. Pwt 24,17-18; 10,18-19; Lb 15,15 itd.), przypominając niedostatek, jakiego doznawał sam Izrael.

W Piśmie Świętym brak domu jest postrzegany jako wielki dramat człowieka, który bezwzględnie potrzebuje do życia dachu nad głową oraz środowiska rodzinnego. W języku hebrajskim termin *bayth* oznacza zarówno dom, jak i rodzinę¹⁵¹. Każdy człowiek chce mieć jakieś „gniazdo”, miejsce, w którym czułby się u siebie (Prz 27,8), dach osłaniający jego prywatne życie (Syr 29,21). Człowiek potrzebuje miejsca, które dawałoby mu schronienie we własnym kraju (Rdz 30,25). Nikt nie może być pozbawiony rodzinnego domu i przysługującego mu dziedzictwa (Mi 2,2). Dom jest tak wielką wartością, że ten, kto go dopiero co zbudował, nie powinien być pozbawiony szczęścia radości z niego. Prawo zwalniało takie osoby z podjęcia ryzyka wojny, nawet gdyby to była święta wojna (por. Pwt 20,5; 1 Mch 3,56).

W Nowym Testamencie wyjątkowym bezdomnym był Pan Jezus. Już podczas narodzin w Betlejem nie było miejsca, w którym by Go przyjęto (Łk 2,7). Kiedy nauczał i wędrował nie miał miejsca stałego zamieszkania (Łk 9,58) ani też własnej rodziny (Łk 8,21). Często był zapraszany do domów grzeszników i celników lub sam ich odwiedzał (por. Łk 5,29-32; 19,5-10). Przynosił im łaskę zbawienia i wzywał do nawrócenia. Syn człowieczy utożsamiał się z ludźmi, którzy nie mają domów (Mt 25,35) nauczając, że miłosierdzie wobec osób znajdujących się w podobnej sytuacji, będzie wynagrodzone w niebie¹⁵².

¹⁵¹ J. M. Fenasse, M. F. Lacan. *Dom*. W: *Słownik teologii biblijnej*. Red. X. Léon-Dufour. Poznań 1990 s. 211.

¹⁵² W. Przygoda. *Posługa charytatywna Kościoła w Polsce* s. 223.

Kościół przypomina, że dom jest prawem przysługującym człowiekowi ze względu na jego godność. Mieszkanie dla człowieka jest nie tylko „schronieniem w sensie materialnym, ale także miejscem sprzyjającym zaspokojeniu potrzeb społecznych, kulturowych i duchowych”¹⁵³. To właśnie w domu dzieci przychodzą na świat, są wychowywane przez rodziców, tam otrzymują system wartości, dorośli przekazują młodszemu pokoleniu dorobek kultury, a starsi i chorzy doznają opieki, troski i życzliwości¹⁵⁴. Jednocześnie dom jest miejscem, za którym tęsknią i pragną do niego powrócić wygnańcy i emigranci¹⁵⁵.

Przesłanki biblijne i nauczanie Kościoła nakazują ludziom wierzącym w Boga przeciwdziałać zjawisku bezdomności oraz wzywają do solidarnej pomocy osobom bezdomnym, a także skrajnie ubogim. W sposób szczególny zwracali na to uwagę papieże w ostatnich dziesięcioleciach. Nie tylko w swym nauczaniu, ale także poprzez przykład własnego życia ukazywali wielką godność ludzi bezdomnych oraz możliwości pomocy im.

Św. Jan Paweł II zauważył, że mimo wielkiego rozwoju technicznego, świat nadal jest pełen niesprawiedliwości. W tym świecie pełnym sprzeczności, miliony ludzi pozostają na uboczu postępu, wciąż umierają z głodu, są skazani na analfabetyzm, pozbawieni domu i podstawowej opieki lekarskiej (NMI 50). Brak mieszkań jest jednym ze szczególnych znaków niedorozwoju, które w coraz większym stopniu dotyczą także kraje rozwinięte. Stąd Kościół pragnie obudzić sumienia wszystkich, by znaleźć rozwiązanie tego poważnego problemu powodującego szereg negatywnych skutków na płaszczyźnie indywidualnej, rodzinnej i społecznej (SRS 17). Człowiek wierzący nie może przemilczeć obecności tych bliźnich, którzy są potrzebujący, którzy przebywają na ulicach i placach miast, nie mając dachu nad głową. Przychodząc do Stołu Pańskiego, aby posilać się Ciałem Chrystusa, nie można pozostać obojętnym na los tych, którym brakuje codziennego chleba. Należy o nich mówić, ale też odpowiadać na ich potrzeby. Wspólnym obowiązkiem miłości jest niesienie pomocy „na miarę naszych sił tym, którzy jej oczekują”¹⁵⁶. Stąd chrześcijanin potrzebuje „wyobraźni miłosierdzia”, aby dostrzec potrzebującego, który wraz z utratą pracy, dachu nad głową, możliwości godnego utrzymania rodziny doznaje poczucia opuszczenia, zagubienia i beznadziei, i w potrzebie woła do Ojca miłosierdzia: „chleba naszego powszednie-

¹⁵³ Jan Paweł II. *Prawo wszystkich ludzi do godziwego mieszkania*. Przemówienie przed modlitwą „Anioł Pański”. 16.06.1996. OsRomPol 17:1996 nr 10 s. 14-15.

¹⁵⁴ Por. Jan Paweł II. *Wszyscy pielgrzymujemy do domu Ojca*. Orędzie na Wielki Post 1997. 25.10.1996. W: Orędzia Ojca Świętego Jana Pawła II. Kraków 1997. T. 2 s. 554.

¹⁵⁵ R. R. Martino. *Godziwe mieszkanie dla każdego człowieka*. Wystąpienie przewodniczącego Delegacji Watykańskiej na II Konferencji OZN na temat Osiedli Ludzkich „Habitat II”. Stambuł 3-14.06.1996. OsRomPol 17:1996 nr 10 s. 9-10.

¹⁵⁶ Jan Paweł II. *Życie społeczne i praca w świetle wiary*. Homilia podczas Mszy Świętej na lotnisku w Legnicy 02.06.1997. OsRomPol 18:1997 nr 7 s. 21.

go daj nam dzisiaj”. „Wyobraźnią miłosierdzia” jest także niesienie rady, pocieszenia, duchowego i moralnego wsparcia tym, którzy podejmują wewnętrzną walkę ze złem¹⁵⁷. Człowiek wierzący ma także przypominać „zwłaszcza najbardziej upośledzonym, bezdomnym i wydziedziczonym, wyrzuconym na margines” o niezbywalnej godności każdej osoby bez wyjątku¹⁵⁸.

Problem bezdomności jest szczególnie obecny w nauczaniu papieża Franciszka. Zwraca on uwagę na problem wykluczenia oraz opcji preferencyjnej na rzecz ubogich, która dla Kościoła jest bardziej kategorią teologiczną niż kulturową, socjologiczną, polityczną czy filozoficzną (EG 198). W dzisiejszym świecie Kościół musi przeciwstawić się ekonomii wykluczenia i nierówności społecznej. „Nie może być tak, że nie staje się wiadomością dnia fakt, iż z wyziębienia umiera starzec zmuszony, by żyć na ulicy, natomiast staje się nią spadek na giełdzie o dwa punkty. To jest wykluczenie. (...) Daliśmy początek kulturze «odrzućcia», którą wręcz się promuje. Nie chodzi już tylko o zjawisko wyzysku i ucisku, ale o coś nowego: przez wykluczenie zraniona jest w samej swej istocie przynależność do społeczeństwa, w którym człowiek żyje. (...) Wykluczeni nie są «wyzyskiwani», ale są odrzuceni, są «niepotrzebnymi resztkami»” (EG 53).

Zdaniem Franciszka w dzisiejszym świecie ubóstwo, potrzeby, dramaty wielu osób, bezdomność stają się czymś normalnym, nie budzi to żadnego zainteresowania. Wielu przyzwyczało się już do takiego stanu rzeczy. Krzywdy innych spowszedniały¹⁵⁹. Stąd potrzeba na nowo zobaczyć skrzywdzonego bliźniego, należy „nauczyć się płakać”. Płacz w życiu chrześcijanina jest potrzebny, ponieważ pewne realia życia można zobaczyć tylko „oczami obmytymi przez łzy”. Takie oczy potrafią zobaczyć głodne, bezdomne dzieci, osoby wykorzystywane, oszołomione narkotykami, będące niewolnikami społeczeństwa. Sam Jezus Chrystus wzruszał się i płakał, kiedy widział krzywdę innych. Osoby wierzące także poprzez wzruszenie i płacz mogą dostrzec tych, którzy są odrzuceni i potrzebują wsparcia od innych. Z tych łez ma się rodzić słowo i czyn¹⁶⁰.

Chrześcijanin ma czerpać miłość do drugiego człowieka z miłości do Boga. One obie łączą się ze sobą. Miłość Boga urzeczywistnia się w miłości człowieka. To właśnie miłość

¹⁵⁷ Jan Paweł II. *Bądźmy świadkami miłosierdzia*. Homilia podczas Mszy Świętej w Krakowie 18.08.2002. OsRomPol 23:2002 nr 9 s. 21.

¹⁵⁸ Jan Paweł II. *Rozważanie podczas Czuwania Modlitewnego w Manili*. 14.01.1995. OsRomPol 16:1995 nr 3 s. 17.

¹⁵⁹ Franciszek. *Skażeni przez kulturę odrzućcia*. Audiencja generalna. 05.06.2013. OsRomPol 34:2013 nr 8/9 s. 48.

¹⁶⁰ Franciszek. Przemówienie podczas spotkania z młodzieżą w Manili. 18.01.2015. OsRomPol 36:2015 nr 2 s. 24.

Chrystusa, którą Duch Święty wlewa w serca wierzących w Niego, czyni każdego dnia cuda w Kościele i na świecie. Jest wiele małych i wielkich gestów, wyrażających posłuszeństwo wobec przykazania miłości (J 15,12). Są to małe, zwykłe „gesty bliskości wobec człowieka starszego, dziecka, chorego, osoby samotnej i przeżywającej trudności, bezdomnej, bezrobotnej, imigranta, uchodźcy”. Dzięki mocy tego Słowa Chrystusa, każdy człowiek może stać się bliźnim napotykanego brata i siostry. Chodzi o gesty bliskości i braterstwa. W tych gestach wyraża się miłość, której nauczał Chrystus¹⁶¹.

Papież Franciszek swoją postawą ukazuje, jak urzeczywistniać miłość Chrystusa. W swoje 77 urodziny Ojciec Święty spożył śniadanie w towarzystwie 3 bezdomnych: Czecha, Polaka i Słowaka¹⁶². Natomiast w marcu 2015 roku spotkał się w Kaplicy Sykstyńskiej ze 150 bezdomnymi, dla których Urząd Dobroczynności Apostolskiej zorganizował zwiedzanie Muzeów Watykańskich, zakończone kolacją¹⁶³. Także w lipcu 2015 roku Franciszek odwiedził 7 bezdomnych z okolic Placu św. Piotra, którym towarzyszył abp Konrad Krajewski, jałmużnik papieski¹⁶⁴.

Ojciec Święty przypominał polskim biskupom podczas wizyty „ad limina Apostolorum”, że także w Polsce, pomimo aktualnego rozwoju gospodarczego kraju, jest wielu potrzebujących, w tym bezrobotnych, bezdomnych, opuszczonych, bez wystarczających środków do życia. Stąd kapłani, zakonnicy i wszyscy wierni powinni być blisko nich, nadal kształtować i zawsze praktykować „wyobraźnię miłosierdzia”¹⁶⁵.

W Polsce trudna sytuacja na rynku pracy, wzrost wymagań stawianych pracownikom, rozpad i przemoc w rodzinie, eksmisje lokatorskie, coraz częstsze uzależnienia od narkotyków i alkoholu, bezrobocie czy choroby powodujące wykluczenie społeczne (np. AIDS) wyrzuciły wiele osób na margines życia społecznego, powodując skrajne ubóstwo i bezdomność. Duża liczba rodzin skrajnie ubogich, w których nie są zaspokojone podstawowe potrzeby człowieka, stały się często powodem działalności przestępczej, popadania w różne nałogi. W przypadku samotnych matek ubóstwo jest spowodowane rozpadem małżeństw i niewypłacalnością alimentów. W rodzinach wielodzietnych, w których występuje bezrobocie, brak realnych dochodów doprowadził do bezradności, alkoholizmu, żebractwa,

¹⁶¹ Franciszek. Przemówienie w czasie modlitwy maryjnej. 10.05.2015. OsRomPol 36:2015 nr 6 s. 49.

¹⁶² Kronika. 17.12.2014. OsRomPol 35:2014 nr 2 s. 60.

¹⁶³ Kronika. 26.03.2015. OsRomPol 36:2015 nr 3/4 s. 63.

¹⁶⁴ Kronika. 05.07.2015. OsRomPol 36:2015 nr 7/8 s. 64.

¹⁶⁵ Franciszek. Audiencja dla polskich biskupów przybyłych do Watykanu z wizytą „ad limina Apostolorum”. 07.02.2014. OsRomPol 35:2014 nr 2 s. 29.

łamania prawa, ucieczek z domu. Bezdomność i skrajne ubóstwo z uwagi na skalę zjawiska, jego przyczyny oraz skutki są wielkimi problemami społecznymi Polski.

Od czasów św. Brata Alberta wielorakie formy pomocy ludziom bezdomnym rozwijają żeńskie zgromadzenia zakonne. Siostry zauważają problemy osób skrajnie ubogich i bezdomnych, i starają się zaradzić ich złożonym problemom. Przez wiele lat swoją codzienną pracą osoby życia konsekrowanego praktykowały miłość bliźniego wobec najbardziej potrzebujących, stosując przy tym postulat „wyobraźni miłosierdzia”. Nieoceniony jest ich wkład w pomoc osobom potrzebującym noclegu i jedzenia. Siostry zakonne otaczają troską „maluczkich” poprzez posługę w prowadzonych przez siebie dziełach: noclegowniach, schroniskach, stołówkach, jadłodajniach, kuchniach i łazienkach. W 2015 roku dzieła tego typu prowadziło w Polsce 17 zgromadzeń żeńskich. Były to Zgromadzenie Sióstr Adoraterek Krwi Chrystusa (adoratorki), Zgromadzenie Sióstr Albertynek Posługujących Ubogim (albertynki), Zgromadzenie Sióstr Opieki Społecznej pw. św. Antoniego (antoninki), Zgromadzenie Sióstr Miłosierdzia św. Karola Boromeusza (boromeuszki trzebnickie), Zgromadzenie Sióstr Szkolnych de Notre Dame, Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety (elżbietanki), Zgromadzenie Sióstr Świętego Feliksa z Kantalicjo Trzeciego Zakonu Regularnego Świętego Franciszka Serafickiego (felicjanki), Zgromadzenie Sióstr św. Jadwigi od Niepokalanej Dziewicy Bogarodzicy Maryi (jadwizanki), Zgromadzenie Sióstr św. Katarzyny Dziewicy i Męczennicy (katarzynki), Zgromadzenie Sióstr Misjonarek Miłości, Zgromadzenie Sióstr Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny (niepokalanki), Zgromadzenie Córek Matki Bożej Bolesnej (serafitki), Zgromadzenie Misyjne Służebnic Ducha Świętego, Zgromadzenie Sióstr Służebniczek Bogarodzicy Dziewicy Niepokalanej Poczętej (służebniczki dębickie), Zgromadzenie Sióstr Służebniczek Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny (służebniczki wielkopolskie), Zgromadzenie Sióstr Miłosierdzia św. Wincentego à Paulo (szarytki) i Zgromadzenie Sióstr Urszulanek Serca Jezusa Konającego (urszulanki szare)¹⁶⁶. Swoją działalność charytatywną na rzecz bezdomnych i skrajnie ubogich żeńskie zgromadzenia zakonne prowadziły poprzez 52 dzieła.

Żeńskie instytuty życia konsekrowanego pomagają ubogim głównie przez prowadzenie różnego typu kuchni, stołówek i jadłodajni. Dziełami tymi kierują siostry adoratorki, albertynki, antoninki, boromeuszki trzebnickie, siostry de Notre Dame, elżbietanki, felicjanki, jadwizanki, katarzynki, misjonarki miłości, niepokalanki, serafitki, służebnice Ducha Świętego, służebniczki wielkopolskie, służebniczki dębickie oraz urszulanki SJK¹⁶⁷.

¹⁶⁶ Dane zebrane przez autora.

¹⁶⁷ *Jadłodajna świętej Marii de Mattias* [online] [data dostępu: 17.02.2016] dostępny w Internecie: <http://www.adoratorki.pl/asc.php?id=apostolat&id2=jadlo>; „Głos Brata Alberta. Posługa ubogim w Zgro-

Poza tym siostry zakonne dbając o osoby bezdomne, najbardziej potrzebujące i skrajnie ubogie prowadzą przytuliska dla bezdomnych, łaźnie, schroniska dla bezdomnych oraz noclegownie. Taką pomoc oferują zgromadzenia sióstr albertynek i misjonarek miłości¹⁶⁸.

Siostry albertynki poświęciły się szczególnej trosce o najbardziej potrzebujących. Pragną stawać przy tych, których życie jest pełne problemów i którzy nie mogą o własnych siłach ich rozwiązać. Czerpią z przykładu swojego Założyciela, św. Brata Alberta, który nie zatrzymał się na szukaniu osobistego szczęścia, ale znalazł duchową siłę, by być darem dla innych, by wejść w trudne życie bezdomnych, aby ich wspierać¹⁶⁹. Ich charyzmatem jest służba Chrystusowi w bliźnich, zwłaszcza najbiedniejszych i najbardziej opuszczonych poprzez świadczenie im wielorakiej posługi miłosierdzia chrześcijańskiego¹⁷⁰. W latach osiemdziesiątych XX. wieku zgromadzenia albertyńskie powróciły po okresie przerwy spowodowanej rządami komunistycznymi epoki PRL do posługi wobec osób bezdomnych.

madzeniach św. Brata Alberta. Spotkanie formacyjne sióstr albertynek i braci albertynów 22-24 X 2012". Numer specjalny 2013 s. 100-140; ArPrA. *Antoninki. Posługa charytatywna*. Korespondencja s. Helena do B. Wink. 21.10.2015; M. Gadawa. *Siostry boromeuszki z Trzebnicy pomagają jak św. Jadwiga*. [online] [data dostępu: 17.02.2016] dostępny w Internecie: <http://www.gazetawroclawska.pl/artykul/1071400,siostry-boromeuszki-z-trzebnicy-pomagaja-jak-sw-jadwiga-zdjecia,id,t,htm;;> APND Opole. Teczka: Opole. (brak sygn.); APND Opole. Sygn. II.B.VIII.A. Pod opieką św. Józefa... Bielsko-Biała - 150-lecie. 3.10.2009; *Noclegi dla bezdomnych*. [online] [data dostępu: 17.02.2016] dostępny w Internecie: http://mapa.nysa.pl/aktualnosc-3367-noclegi_dla_bezdomnych.html; *Jadłodajnia dla potrzebujących*. [online] [data dostępu: 20.10.2016] dostępny w Internecie: <http://www.elzbietankipoznan.pl/jadlodajnia>; *Wrocław. Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety*. [online] [data dostępu: 20.10.2016] dostępny w Internecie: <http://www.selzbietanki.com/index.php/o-zgromadzeniu/prowincje/wroclaw>; R. Nęcek. *Działalność Sióstr Felicjanek*. [online] [data dostępu: 19.02.2016] dostępny w Internecie: http://www.robertnecek.pl/naukowe/213-dzialalnosc-siostr-felicjanek-w-swietle-artykulow-prasowych?show_all=1; *Deo Gratias za 25 lat Dzieła Miłosierdzia*. [online] [data dostępu: 15.03.2016] dostępny w Internecie: <http://www.felicjanki.przemysl.pl/index.php?jubileusz-kuchni-sw-brata-alberta-i-bl-matki-marii-angeli,285>; *Jadłodajnia*. [online] [data dostępu: 27.02.2016] dostępny w Internecie: <http://www.felicjanki.waw.pl/apostolstwo/charytatywna/57-apostolstwo/dzialalnosc-charytatywna/jadlodajnia>; *Noclegownie*. [online] [data dostępu: 12.04.2016] dostępny w Internecie: <http://zielp13.pro-linuxpl.com/artykul/noclegownie>; *Schroniska i kuchnie dla dorosłych*. [online] [data dostępu: 17.02.2016] dostępny w Internecie: <https://opoka.org.pl/dobroczynnosc/schroniska-i-kuchnie-dla-doroslych>; *Misjonarki Miłości w Kokotku*. [online] [data dostępu: 18.02.2016]; dostępny w Internecie: <http://www.oblaci.pl/2017/08/07/misjonarki-milosci-w-kokotku/> *Szczecin: Misjonarki Miłości przygotowują się na kanonizację*. [online] [data dostępu: 18.02.2016] dostępny w Internecie: <https://www.deon.pl/reliigia/kosciol-i-swiat/z-zycia-kosciola/art,27250,szczecin-misjonarki-milosci-przygotowuja-sie-na-kanonizacje.html>; ArPrA. *Działalność charytatywna niepokałanek*. Korespondencja S. Daniela do B. Wink. 21.10.2015; *Stołówki dla ubogich*. Serafitki. [online] [data dostępu: 17.02.2016] dostępny w Internecie: <http://www.serafitki.pl/dziela/stolowki-dla-ubogich>; I. Kuczyńska. *Siostra słuźebniczka Urbana z Nagrodą św. Kamila*. [online] [data dostępu: 17.02.2016] dostępny w Internecie: <http://pleszew.naszemiasto.pl/artykul/siostra-sluzebniczka-urbana-z-nagroda-sw-kamila,3661842,artgal,t,id,tm.html>.

¹⁶⁸ „Głos Brata Alberta. Posługa ubogim w Zgromadzeniach św. Brata Alberta. Spotkanie formacyjne sióstr albertynek i braci albertynów 22-24 X 2012". Numer specjalny 2013 s. 100-140; *Misjonarki Miłości: Miłość chcemy dawać bez miary*. [online] [data dostępu: 17.09.2016] dostępny w Internecie: <http://niedziela.pl/artykul/24432/Misjonarki-Milosci-Milosci-chcemy-dawac>.

¹⁶⁹ F. Grzelka. *Sposoby radzenia sobie z problemami ubogich w ujęciu św. Brata Alberta*. „Głos Brata Alberta. Posługa ubogim w Zgromadzeniach św. Brata Alberta. Spotkanie formacyjne sióstr albertynek i braci albertynów 22-24 X 2012". Numer specjalny 2013 s. 22.

¹⁷⁰ B. Łoziński, jw. s. 146.

Przez czterdzieści lat albertynki nie mogły prowadzić przytulisk dla bezdomnych. A właśnie ta forma pracy charytatywnej była najbardziej powszechna już za życia ich Założyciela i do dziś jest określana w konstytucjach albertyńskich najbardziej podstawową¹⁷¹.

W roku 2015 siostry albertynki prowadziły 7 jadłodajni, 3 przytuliska i jedną łaźnię dla bezdomnych, punkt pomocy doraźnej oraz schronisko dla bezdomnych kobiet. Bezpłatny posiłek osoby potrzebujące mogą otrzymać w kuchniach i jadłodajniach sióstr albertynek znajdujących się w Krakowie, Wadowicach, Andrychowie, Zakopanem, Warszawie, Poznaniu i Bydgoszczy¹⁷². Kuchnia w Andrychowie powstała w 1998 roku dzięki współpracy sióstr, parafii, władz miejskich oraz innych organizacji na rzecz niesienia pomocy ludziom biednym i ubogim. Celem placówki jest bezpośrednia pomoc materialna w zakresie walki z ubóstwem, bezdomnością i patologią społeczną oraz pośrednio pomoc rodzinie z uwagi na występujące w niej problemy: niezaradność, choroby, alkoholizm i bezrobocie. Siostry prowadząc kuchnię, przygotowują i wydają gorące posiłki dla osób potrzebujących tego typu wsparcia przez cały rok, poza niedzielami i świętami. Osoby korzystające z kuchni często otrzymują także suchy prowiant: pieczywo, wędliny, konserwy, masło, smalec i nabiał. Udzielana jest im także różnoraka pomoc materialna w zakresie odzieży, obuwia, środków czystości. Pomoc kuchni jest dla bezdomnych bezcenna. Dla przykładu tylko w 2012 roku siostry wydawały 350 ciepłych posiłków dziennie. Do osób korzystających z kuchni należą nie tylko bezdomni, ale także samotni, bezrobotni, uzależnieni, członkowie rodzin wielodzietnych, osoby po opuszczeniu zakładów karnych, matki samotnie wychowujące dzieci, dzieci i młodzież z rodzin dysfunkcyjnych. W kuchni albertynek można znaleźć również osoby wymagające stałego leczenia, których świadczenia rentowe czy emerytalne są niewystarczające do godnego życia. Poza codziennymi posiłkami siostry przygotowują paczki świąteczne. W 2012 roku wydano 300 takich paczek. Warto zauważyć, że w kuchni w Andrychowie osoby potrzebujące otrzymują także pomoc duchową. Siostry zapraszają ich na spotkania o charakterze religijnym. Urządzają rekolekcje adwentowe i wielkopostne oraz uroczyste obchody świąt¹⁷³.

Również w Warszawie, przy Domu Prowincjalnym, albertynki prowadzą kuchnię dla ubogich. Powstała ona w 1983 roku. Działalność kuchni nie ogranicza się do podania jednego posiłku, ale otwiera się na pomoc ludziom w różnych potrzebach. Kuchnia

¹⁷¹ Por. *Konstytucje Zgromadzenia Braci Albertynów* pkt 112.

¹⁷² ArPrA. *Informacje o działalności charytatywnej Sióstr Albertynek*. Korespondencja s. Wenancja do B. Wink. 09.11.2015.

¹⁷³ W. Baster. *Kuchnia św. Brata Alberta w Andrychowie. Andrychów, ul. 1 Maja 11. „Głos Brata Alberta. Posługa ubogim w Zgromadzeniach św. Brata Alberta. Spotkanie formacyjne sióstr albertynek i braci albertynów 22-24 X 2012”*. Numer specjalny 2013 s. 115-116.

i Stołówka otwarte są od poniedziałku do piątku w godzinach od 9.30 do 13.30. Posługują w niej dwie siostry zakonne oraz wolontariusze – trzy kobiety i jeden mężczyzna. Co ważne, wolontariuszami są osoby korzystające kiedyś ze stołówki. Dziennie kuchnia przygotowuje 360 porcji obiadów dla osób bezdomnych, ubogich, chorych, samotnych oraz najuboższych rodzin¹⁷⁴.

Ważnym miejscem na mapie dzieł sióstr albertynek jest istniejący od 2004 roku punkt pomocy doraźnej w Krakowie. Celem działalności tej placówki jest wsparcie i pomoc rodzinom, osobom samotnym oraz bezdomnym, które czasowo lub długotrwale znalazły się w trudnej sytuacji życiowej. Do 2009 roku działalność punktu była finansowana przez Urząd Miasta Krakowa, natomiast od 2010 roku wszystkie zadania realizowane są bez finansowego wsparcia miasta. Siostry współpracują z miejscowym Bankiem Żywności, z którego pozyskują żywność i rozdzielają je osobom ubogim. Rocznie z pomocy korzysta około 700 osób. Są to potrzebujący kierowani przez Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej, ale także osoby, które same szukają pomocy, dowiedziały się od innych o takiej możliwości lub zostały zachęcane przez siostry w czasie kontaktu w różnych sytuacjach. Rozdawanie żywności nie jest jedyną działalnością punktu. Albertynki dwa razy do roku organizują spotkania dla dzieci (z okazji Dnia Dziecka i Św. Mikołaja). Mają one różną formę: zabawy, wycieczki, wyjścia do kina i zawsze połączone są z otrzymaniem przez dzieci upominków, o które siostry zabiegają praktycznie w ciągu całego roku. Do współpracy w tych uroczystościach siostry zapraszają także wolontariuszy oraz inne zaprzyjaźnione organizacje. Albertynki przygotowują także spotkania okolicznościowe z wybranymi grupami osób (dla matek z okazji Dnia Matki, dla osób starszych). Z okazji świąt przygotowywane są paczki żywnościowe dla osób korzystających z pomocy w domu. Siostry pośredniczą również w przekazywaniu różnych rzeczy, np. mebli, odzieży, leków, sprzętu gospodarstwa domowego osobom potrzebującym. Osoby bezdomne i inne potrzebujące pomocy mogą codziennie skorzystać ze śniadania w postaci kanapek oraz gorącej herbaty. Codziennie z takiej pomocy korzysta około 60 osób. Potrzebującym rodzinom okresowo siostry udzielają pomocy w uregulowaniu sytuacji mieszkaniowej oferując nocleg w punkcie pomocy. Osoby zamieszkujące tam są otaczane wsparciem i pomocą w różnych sytuacjach życio-

¹⁷⁴ M. Sulej. *Kuchnia i Stołówka dla Ubogich im św. Brata Alberta*. Warszawa, ul. Kawęczyńska 4a. „Głos Brata Alberta. Posługa ubogim w Zgromadzeniach św. Brata Alberta. Spotkanie formacyjne sióstr albertynek i braci albertynów 22-24 X 2012”. Numer specjalny 2013 s. 126-127.

wych, takich jak zorganizowanie uroczystości przyjęcia Chrztu świętego, przystąpienia do I Komunii Świętej dzieci czy wspólne przeżywanie Wigilii Bożego Narodzenia¹⁷⁵.

Siostry albertynki w trosce o osoby bezdomne prowadzą przytulisko w Krakowie, schronisko we Włocławku oraz łaźnię i noclegownię w Wejherowie. Są to dzieła, które bezpośrednio nawiązują do pierwotnego zamysłu Założyciela zgromadzenia: służby najbardziejniejszym. W Krakowie od 1990 roku funkcjonuje Przytulisko św. Brata Alberta dla Bezdomnych Kobiet. Placówka świadczy pomoc całodobowo, także w zależności od potrzeb dla kobiet z dziećmi. Siostry dysponują 60 miejscami, jednak w okresie zimowym goszczą zazwyczaj więcej osób, dla których przygotowują dodatkowe posłania na korytarzach i w świetlicy. Do Przytuliska trafiają kobiety z całej Polski, czasem także cudzoziemki, często są to osoby bez dokumentów, a nawet bez ustalonej tożsamości, bez ubezpieczenia, skrajnie brudne i zaniedbane, zawszawione, z zarobaczywionymi ranami, zakażone wirusem HIV i innymi chorobami.

Siostry w ośrodku zapewniają schronienie, trzy posiłki dziennie, dostęp do łazienki, zaopatrzenie w odzież i środki czystości. Poza tym pomagają również rodzinom spoza Przytuliska. Dzięki siostrze z pomocy żywnościowej poprzez program Banku Żywności korzysta 170 rodzin. Oprócz tego dwa razy w tygodniu albertynki wydają pieczywo i odzież używaną dla około 100 potrzebujących, a ponadto przygotowują paczki na święta. Podopieczni mogą także skorzystać z pomocy zdrowotnej. Dwa razy w tygodniu Przytulisko odwiedza lekarz, całodobowo obecna jest pielęgniarka, która dba o zaopatrzenie w leki, umawianie i monitorowanie wizyt lekarskich u specjalistów. Siostry troszczą się zwłaszcza o ciężko chorych i niepełnosprawnych, kompletują im dokumenty i badania do wniosków o ustalenie stopnia niepełnosprawności i o skierowanie do domu pomocy społecznej.

Ważnym aspektem działalności placówki jest pomoc duchowa i formacja religijna. Siostry troszczą się o zbawienie powierzonych im osób. Mieszkanki uczestniczą codziennie we Mszy Świętej, odmawiają wspólnie poranny i wieczorny pacierz, modlitwę Anioł Pański w południe, Koronkę do Bożego Miłosierdzia oraz Różaniec. Niektóre osoby, zwłaszcza dzieci, przyjmują sakrament chrztu, a inne po latach przystępują do sakramentu pokuty. Warto zauważyć, że liturgię Mszy Świętej przygotowują same mieszkanki z siostrami. W każdą niedzielę roku akademickiego klerycy jezuicki przygotowują katechezy dla mieszanek, po których odbywa się półgodzinna adoracja Najświętszego Sakramentu.

¹⁷⁵ Ł. Lichosyt. *Działalność charytatywna Domu Macierzystego. Kraków, ul. Krakowska 47*. „Głos Brata Alberta. Posługa ubogim w Zgromadzeniach św. Brata Alberta. Spotkanie formacyjne sióstr albertynek i braci albertynów 22-24 X 2012”. Numer specjalny 2013 s. 100-101.

Młodzi jezuici wraz ze swoimi wychowawcami prowadzą również rekolekcje adwentowe i wielkopostne. Siostry albertynki dbają, by pensjonariuszki miały żywy kontakt z miejscową parafią, organizują im także wyjazdy na spotkania modlitewne ruchów trzeźwościowych do Częstochowy, Oświęcimia, Kalwarii Zebrzydowskiej, nocne czuwania osób uzależnionych.

Przytulisko św. Brata Alberta dla Bezdomnych Kobiet pomaga wielu osobom. W latach 1990–2012 z pobytu w ośrodku skorzystało 4350 kobiet i dzieci, w tym tylko od 1.09.2011 roku do 31.08.2012 roku 200 osób. W placówce posługę pełni 9 sióstr zakonnych. Przełożona sióstr jest koordynatorką całości funkcjonowania dzieła, druga z sióstr jest księgową, a pozostałe pracują bezpośrednio z mieszkankami. Siostry zajmują się rozmowami z osobami uzależnionymi, śpiewem i katechezą, opieką medyczną, pralnią, kuchnią, a dwie z nich są odpowiedzialne za furtę i obsługują ubogich spoza Przytuliska. Wszystkie siostry służą na zasadach wolontariatu¹⁷⁶.

Warto jeszcze wspomnieć o łaźni i noclegowni, które siostry albertynki prowadzą w Wejherowie. Łaźnia jest czynna po dwa razy w tygodniu osobno dla mężczyzn i dla kobiet. Korzystający mogą się wykąpać, ogolić, zostać ostrzyżeni, a w razie potrzeby odwszawieni. Po kąpieli wszyscy otrzymują czystą bieliznę, odzież wierzchnią oraz jedzenie. Natomiast w noclegowni jest 15 miejsc, w których podopieczni mogą przebywać cały dzień. Mają także zapewnioną opiekę medyczną oraz duchową (spowiedź, Msza Święta, sakrament chorych)¹⁷⁷.

Siostry albertynki prowadząc wszelkie dzieła dla bezdomnych i skrajnie ubogich, pamiętają o słowach św. Jana Pawła II, który mówił, że „przejawem nowej wyobraźni miłosierdzia jest nie tyle skuteczność pomocy, ale zdolność bycia bliźnim dla cierpiącego człowieka, solidaryzowania się z nim, tak aby gest pomocy nie był odczuwany jako poniżająca jałmużna, ale jako świadectwo braterskiej wspólnoty dóbr” (NMI 50). Albertynki ten postulat papieża Polaka wprowadzają w życie praktycznie każdego dnia.

Innym z żeńskich instytutów życia konsekrowanego, który w wyjątkowy sposób podjął pracę z osobami bezdomnymi oraz skrajnie ubogimi, są Siostry Miłosierdzia św. Wincentego á Paulo. Od początku pobytu w Polsce siostry szarytki opiekowały się najbardziej potrzebującymi. Przez ostatnie 26 lat, do 2015 roku, siostry w trosce o ubogich prowadziły

¹⁷⁶ K. Szutka. *Przytulisko św. Brata Alberta dla Bezdomnych Kobiet. Kraków, ul. Malborska 64B. „Głos Brata Alberta. Posługa ubogim w Zgromadzeniach św. Brata Alberta. Spotkanie formacyjne sióstr albertynek i braci albertynów 22-24 X 2012”*. Numer specjalny 2013 s. 92-97.

¹⁷⁷ K. Szarafińska. *Świetlica środowiskowa, łaźnia, noclegownia. Wejherowo, ul. Kopernika 16. „Głos Brata Alberta. Posługa ubogim w Zgromadzeniach św. Brata Alberta. Spotkanie formacyjne sióstr albertynek i braci albertynów 22-24 X 2012”*. Numer specjalny 2013 s. 138-139.

dziewięć dzieł. W Warszawie, w Domu Prowincjalnym, znajduje się stołówka dla ubogich, w której codziennie 80 osób otrzymuje darmowy posiłek¹⁷⁸. Poza tym stołówki bądź kuchnie dla ubogich siostry prowadzą w Poznaniu, Gorzowie Wielkopolskim, Rabce, Chełmnie i Gnieźnie¹⁷⁹. Natomiast w Krakowie siostry opiekują się kobietami, które mieszkają w schronisku dla ubogich.

W Gorzowie Wielkopolskim od 2013 roku istnieje Centrum św. Katarzyny Labouré. Jest to miejsce, gdzie pomoc mogą znaleźć osoby bezdomne, uzależnione, samotne oraz każdy, kto znajduje się w trudnej sytuacji życiowej. Wielu potrzebujących odwiedza to miejsce, by nie tylko zaspokoić swój głód fizyczny, zjeść gorącą zupę, ale też szukać rady, wsparcia modlitewnego czy „odpocząć w spokoju i ciszy”. W Centrum znajduje się kuchnia, magazyn z odzieżą, sala jadalna z kominkiem, łazienka z WC i prysznicem. Do dyspozycji jest też pralka, by ubodzy, którzy nie mają prądu lub wody bieżącej mogli skorzystać z podstawowych środków higieny osobistej. Siostry zorganizowały również mały punkt medyczny pierwszej pomocy oraz udostępniły biblioteczkę z książkami, muzyką i filmem. Centrum jest otwarte codziennie poza sobotą. Warto zauważyć, że pełni ono także funkcję integracyjną. Spotykają się tu osoby starsze, samotne, które same już nie mogą ugotować sobie posiłku oraz ludzie bezdomni, nie posiadający niczego. Niedziela jest dniem wyjątkowym w pracy punktu. Najpierw celebrowana jest Msza Święta, później podawany obiad, a następnie kawa, herbata i ciasto. Tego dnia wszyscy przybyli po pomoc odmawiają wspólnie Koronkę do Bożego Miłosierdzia, można także obejrzeć film, wziąć udział w grupie dyskusyjnej lub skrzynce pytań. Ponieważ w Centrum osoby pod wpływem alkoholu nie otrzymują obiadu (mogą za to dostać chleb), motywuje to wielu, by zachować trzeźwość. Konieczność wstrzemięźliwości od alkoholu pomaga wielu osobom, by stanąć na nogi, rozpocząć na nowo swoje życie, znaleźć pracę czy nawet spotkać narzeczoną. Siostry szarytki pomagając skrajnie ubogim, starają się pamiętać, że w miłosierdziu nie chodzi o to, żeby coś człowiekowi dać, ale z nim być. Dlatego czasem wielkim darem dla

¹⁷⁸ Archiwum Zgromadzenia Sióstr Miłosierdzia św. Wincentego à Paulo. *Praca charytatywna Zgromadzenia Sióstr Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo, Prowincji Warszawskiej 1989-2015*.

¹⁷⁹ *Siostry szarytki. Parafia św. Jadwigi w Chorzowie*. [online] [data dostępu: 17.10.2015] dostępny w Internecie: <http://www.jadwiga.info/informacje-o-parafii/siostry-szarytki/>; *Najlepiej popatrzeć w oczy*. [online] [data dostępu: 17.10.2015], dostępny w Internecie: <http://www.krakow.szarytki.pl/?p=2060> ArPrA. *Krakowska Prowincja Sióstr Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo /Szarytki/*. Korespondencja s. Beata SM do B. Wink. 12.05.2016; *Schroniska i kuchnie dla dorosłych*. [online] [data dostępu: 17.02.2016] dostępny w Internecie: <https://opoka.org.pl/dobroczynnosc/schroniska-i-kuchnie-dla-doroslych/>; *Stołówka i kuchnia dla ubogich*. [online] [data dostępu: 17.10.2015] dostępny w Internecie: <http://www.siostrygniezo.net/index.php/dziela/stolowka-i-kuchnia-dla-ubogich/>; *Placówki. Zgromadzenie Sióstr Miłosierdzia św. Wincentego à Paulo*. [online] dostępny w Internecie: <http://szarytki.chelmnosm.pl/o-nas/placowki/> [data dostępu: 17.10.2015].

potrzebujących jest moment, w którym siostry siadają i rozmawiają z nimi, słuchają ich¹⁸⁰. W Centrum Św. Katarzyny codziennie z posiłków korzysta od 20 do 40 osób, a w okresie zimowym nawet do 60. Codziennie też bezpłatnie wydawane jest pieczywo dla potrzebujących¹⁸¹.

Także w Chorzowie siostry szarytki posługują ubogim. Od swego przybycia do Chorzowa w 1926 roku, siostry pomagały najuboższym, odwiedzając ich w domach. Obecnie jedna z sióstr wraz z grupą charytatywną zajmuje się ubogimi w imieniu parafii, przy której posługują. Natomiast przy domu sióstr znajduje się punkt charytatywny, w którym codziennie są przygotowywane i wydawane kanapki dla licznie przychodzących ubogich. Jedna z szarytek, s. Stanisława Kotewicz, która w sposób szczególny wyróżniała się w posłudze najbardziej potrzebującym, otrzymała w 1999 roku tytuł Chorzowianina Roku.

Od 1983 roku w Polsce posługuje zgromadzenie zakonne, które na całym świecie znane jest z bardzo ofiarnej pomocy najbardziej potrzebującym. Ich szczególną misją jest praca nad zbawieniem i uświęceniem najuboższych z ubogich, gdziekolwiek się znajdują na całym świecie. Misjonarki Miłości obecnie w Polsce posługują w Warszawie, Szczecinie, Katowicach, Łodzi i w Zaborowie koło Warszawy¹⁸². Prowadzą stołówki dla ubogich oraz noclegownie i schroniska dla bezdomnych. W Warszawie Misjonarki Miłości prowadzą noclegownię dla 21 biednych. W zależności od potrzeby siostry przyjmują nieraz pod swój dach więcej osób, rozkładając dodatkowe materace. W większości są to osoby bezdomne, po operacjach, z jakimiś poważnymi odmrożeniami czy innymi chorobami. Pod opieką sióstr jest także około 200 rodzin w trudnej sytuacji materialnej i duchowej. Siostry je odwiedzają, zabierają dzieci na Mszę Świętą, w soboty dla najmłodszych prowadzą katechezę. Jednym z owoców tego dzieła są chrzty czy bierzmowania osób dorosłych. Wiele z tych osób samych nie zgłosiłoby się do parafii, a tak jest szansa dotrzeć do nich z przesłaniem Ewangelii i pomóc wejść na drogę życia sakramentalnego. Codziennie o godz. 15.00 w domu sióstr odbywa się Msza Święta wraz z adoracją Najświętszego Sakramentu, po której potrzebujący otrzymują obiad. W ciągu tygodnia z posiłków korzysta dziennie od 60 do 80 osób, zaś w soboty liczba sięga ponad 100. Wszystko, co siostry przekazują ubogim, pochodzi z darów od ludzi. Trzy razy w tygodniu siostry zapewniają bezdomnym mężczyznom toaletę, z możliwością zabiegu odwszawiania. Przy okazji otrzymują oni również czyste, świeże ubranie. Zmieniane są także opatrunki, a chorzy dostają najpo-

¹⁸⁰ K. Król. *Najlepiej popatrzeć w oczy*. „Gość Niedzielny” (Gość Zielonogórsko-Gorzowski) 45/2016 s. IV.

¹⁸¹ Centrum „Św. Katarzyny Laboure” [online] [data dostępu: 19.10.2015] dostępny w Internecie: <http://www.parafiakrzyza.pl/home07.html>.

¹⁸² B. Łoziński, jw. s. 291.

trzebniejsze lekarstwa. Podobne zabiegi dla kobiet odbywają się raz w tygodniu. Wynika to z tego, że większość osób bez dachu nad głową stanowią właśnie mężczyźni. Misjonarki Miłości opiekują się także więźniami, chodząc do zakładów karnych, gdzie między innymi przygotowują osadzonych do przyjęcia sakramentów. Jeżdżą również do trzech schronisk dla bezdomnych¹⁸³.

Ciekawą inicjatywę podjęły Misjonarki Miłości z Katowic. Siostry od wielu lat prowadzą rekolekcje dla osób bezdomnych. W lipcu 2015 roku odbyły się trzy serie takich rekolekcji – jedna dla kobiet i dwie dla mężczyzn. W sumie udział wzięło w nich ponad 100 osób. W rekolekcjach pomagają także młodzi wolontariusze¹⁸⁴.

Choć siostry Misjonarki Miłości posługują najuboższym to jednak centrum ich życia konsekrowanego stanowi modlitwa, na której spędzają codziennie cztery godziny. To właśnie z tego spotkania z Jezusem czerpią siły, by iść do potrzebujących braci¹⁸⁵.

Instytucjonalną działalność względem bezdomnych i skrajnie ubogich prowadzi 17 żeńskich zgromadzeń zakonnych, ale praktycznie większość zgromadzeń w większym lub mniejszym zakresie włącza się w tę posługę. Przy wielu furtach klasztornych bezdomni otrzymują posiłek i niezbędną pomoc medyczną. W wielu miejscach siostry odwiedzają najbardziej potrzebujących, ofiarując im podstawowe produkty żywnościowe, leki, odzież, starają się także o katechizację dzieci z najuboższych rodzin. Instytuty życia konsekrowanego włączają się również w ogólnopolskie akcje służące pomocy osobom skrajnie ubogim lub tym, którzy stracili wszystko w wyniku kataklizmów. Jednym z przykładów jest ofiar-na pomoc sióstr zakonnych udzielona podczas powodzi w 1997 roku. Znaczna liczba sióstr zrezygnowała ze swoich wypoczynków i wakacyjnych wyjazdów na rzecz pomocy powodzianom. Fundusze i dary w naturze pochodziły w dużej mierze z oszczędności poszczególnych wspólnot. Wszystkie zgromadzenia bardzo czynnie włączyły się w duchową i materialną pomoc osobom poszkodowanym. Siostry podejmowały indywidualną i wspólnotową modlitwę, adoracje, nocne czuwania, nabożeństwa ekspiacyjne, post i różnego rodzaju wyrzeczenia. Pomocy materialnej udzielano na kilka sposobów. Ogółem żeńskie zgromadzenia zakonne przekazały bezpośrednio lub poprzez instytucje charytatywne ponad

¹⁸³ *Misjonarki Miłości: Miłość chcemy dawać bez miary*. [online] [data dostępu: 17.09.2016] dostępny w Internecie: <http://niedziela.pl/artukul/24432/Misjonarki-Milosci-Milosc-chcemy-dawac>.

¹⁸⁴ *Misjonarki Miłości w Kokotku* [online] [data dostępu: 18.02.2016] dostępny w Internecie: <http://oblaci.pl/2017/08/07/misjonarki-milosci-w-kokotku/>.

¹⁸⁵ *Misjonarki Miłości: Miłość chcemy dawać bez miary*. [online] [data dostępu: 17.09.2016] dostępny w Internecie: <http://niedziela.pl/artukul/24432/Misjonarki-Milosci-Milosc-chcemy-dawac>.

500 tys. zł¹⁸⁶. Poza tym ofiarowały żywność, odzież, obuwie, środki czystości i higieniczne, lekarstwa, pościel, łóżka, materace, koce, śpiwory, bieliznę pościelową, meble, sprzęt AGD. Wiele wspólnot przyjęło pod swój dach dzieci i rodziny z terenów zniszczonych przez powódź. Do domów zakonnych trafiło na miesiąc 2000 dzieci i dorosłych oraz 70 rodzin i matek z dziećmi, którymi siostry w pełni opiekowały się przez okres od kilku dni do dwóch miesięcy. Część klasztorów podjęło akcję długofalowej pomocy najbardziej poszkodowanym, szczególnie rodzinom wielodzietnym, osobom starszym i samotnym, zobowiązując się do systematycznej pomocy na zasadzie „wspólnota-rodzina”¹⁸⁷.

W społeczeństwie, gdzie pogoń za dobrami materialnymi rozbija je na bogatych i ubogich, osoby zakonne są tymi, które stają po stronie tych drugich. Przykład daje sam Chrystus. W Polsce czas transformacji ustrojowej przyniósł proces zubożenia części społeczeństwa. Przy domach zakonnych gromadzili się codziennie ludzie ubodzy proszący o posiłek lub inną pomoc. Organizowane kuchnie dla ubogich były i nadal są dla wielu warunkiem ich przeżycia. Przytuliska, noclegownie, łaźnie i stołówki należą w dużej mierze do miejsc pomocy ludziom skrajnie ubogim. Przez żeńskie wspólnoty zakonne przechodzi ogromna pomoc najbardziej potrzebującym. Opiszana w tym paragrafie działalność pokazuje, jak mocno siostry zakonne wpisują się w charytatywną pomoc najuboższym i jak szeroka jest posługa żeńskich zgromadzeń zakonnych. Zależność od Bożej Opatrzności niesie ze sobą obowiązek dzielenia się dobrami materialnymi i duchowymi z innymi. Dlatego wspólnoty zakonne w różny sposób starają się z tego wywiązać.

Działalność charytatywna żeńskich zgromadzeń zakonnych w Polsce wobec osób chorych, niepełnosprawnych i niedostosowanych społecznie obejmuje tysiące potrzebujących. Siostry zakonne niosą pomoc poprzez 268 prowadzonych przez siebie dzieł. W ten sposób wypełniają swoje posłannictwo budowy świata solidarności i prawdziwie ludzkiej wspólnoty (por. VC 82). Odkrywając w drugim człowieku cierpiącego Chrystusa, niosą wsparcie, troskę, pomoc w chorobie. W ten sposób podkreślają niezbywalną godność każdego człowieka niezależnie od stanu zdrowia oraz statusu społecznego. Osoby życia konsekrowane dbają także o życie duchowe swoich podopiecznych, pomagając w akceptacji ich stanu oraz znalezieniu sensu swego cierpienia. Ich stosunek do ludzi chorych i cierpiących

¹⁸⁶ Dokładnie suma ta wyniosła: 491.953 PLN, 1.550 \$, 10.260 DM, 3.000 franków i 2.800 lirów. *Żeńskie Zgromadzenia Zakonne czynne – pomoc udzielona podczas powodzi – 1997 r.* BKWPZZZ nr 4. Listopad 1997 s. 82.

¹⁸⁷ Tamże.

jest sprawdzianem autentyczności postawy ewangelicznej oraz wypełnieniem powołania do apostołstwa.

ROZDZIAŁ IV

Odnowa posługi charytatywnej zakonów żeńskich w Polsce. Wnioski i postulaty pastoralne

Przeprowadzona w poprzednich rozdziałach refleksja naukowa nad działalnością charytatywną żeńskich zgromadzeń zakonnych w Polsce w latach 1989-2015 daje podstawy do sformułowania wniosków i postulatów pastoralnych, które mają służyć odnowie posługi charytatywnej żeńskich instytutów życia konsekrowanego w przyszłości. W rozdziale czwartym zostaną przedstawione kierunki usprawnienia pracy charytatywnej w zakresie rodziny, dzieci i młodzieży, osób starszych, chorych, niepełnosprawnych, bezdomnych i skrajnie ubogich. W części tej przedstawione zostaną również propozycje ulepszenia formacji charytatywnej osób konsekrowanych.

Istnieje potrzeba odnowy organizacji posługi charytatywnej w instytutach życia konsekrowanego. Od 1989 roku żeńskie zgromadzenia zakonne wykonały w Polsce znaczącą pracę logistyczną i organizacyjną, powracając do wielu dzieł charytatywnych realizowanych przed II wojną światową i przed utrwaleniem się władzy komunistycznej około 1950 roku, a także tworząc nowe dzieła miłości bliźniego adekwatne do wciąż zmieniających się wyzwań społeczno-kulturowych. Warto jednak pamiętać, że żeńskie instytuty życia konsekrowanego mają wciąż duży potencjał i znaczne możliwości rozwojowe, które należy odkryć i wprowadzić w życie..

Ożywienie działalności charytatywnej zakonów żeńskich w Polsce wymaga także wzmocnienia formacji charytatywnej w tychże zakonach. Celem formacji charytatywnej sióstr zakonnych jest ożywienie wrażliwości i umocnienie przekonań dotyczących znaczenia posługi charytatywnej w realizacji misji apostołskiej instytutów życia konsekrowanego we współczesności. Ważne jest także pobudzanie sióstr do podejmowania różnych form apostolatu społecznego Kościoła oraz podejmowania wielorakich dzieł miłości bliźniego i miłosierdzia chrześcijańskiego.

4.1. Kierunki odnowy pracy charytatywnej zakonów żeńskich w zakresie rodziny, dzieci i młodzieży oraz starszych

Podstawą duszpasterskiego zaangażowania Kościoła po stronie rodziny stanowi prawda, iż miłość przynależy do natury i chrześcijańskiego posłannictwa rodziny. Zbawienie dokonuje się w doczesności ludzkiej egzystencji, stąd potrzeba uwrażliwiać członków rodziny na wszelkie przejawy miłości wzajemnej. Należy zatem dołożyć wszelkich starań, aby człowiek doświadczał miłości w rodzinie.

Troska Kościoła o małżeństwo i rodzinę znajduje się w centrum jego pastoralnej działalności¹. Decyduje o tym naturalna i nadprzyrodzona doniosłość posłannictwa rodziny, jak również liczba wciąż pojawiających się zagrożeń, które utrudniają czy wręcz uniemożliwiają prawidłowy rozwój życia rodzinnego. Kościół katolicki w Polsce uczestniczy w jedności posłannictwa i głosi przesłanie o małżeństwie i rodzinie, jako podstawowej drodze wspólnoty eklesjalnej². Kościół w Polsce zawsze przywiązywał wielką wagę do tematów dotyczących małżeństwa i rodziny. Wynika to z faktu, iż rodzina stanowi podstawową komórkę społeczności świeckiej i wspólnoty kościelnej, to w rodzinie realizuje się Kościół Chrystusowy³. Działania Kościoła na rzecz małżeństwa i rodziny mają charakter pośredni, kiedy w ramach duszpasterstwa ogólnego podejmuje się okazjonalnie pewne inicjatywy na rzecz rodziny, lub przybierają charakter bezpośredni, gdy w sposób programowy i systematyczny zajmuje się on problematyką rodzinną⁴. Rodzina zagubiona wskutek burzliwych przemian potrzebuje silnego wsparcia ze strony wspólnoty Kościoła. Dlatego ważnym wyzwaniem staje się obecnie odnalezienie odpowiednich sposobów troski o małżeństwo i rodzinę⁵.

Nieoceniona w wychowaniu do miłości w rodzinie jest posługa żeńskich zgromadzeń zakonnych względem rodzin, dzieci i młodzieży, a także osób starszych. Taką działalność

¹ Por. M. Przykucki. *Inicjatywy duszpasterskie Kościoła na rzecz rodziny*. „Znaki czasu” 1987. Nr 1 s. 20-38; S. Stefanek. *Dokumenty Kościoła o rodzinie*. W: *Rodzina środowiskiem życia*. Red. K. Klauza. Częstochowa 1994 s. 191-219; J. Ślédzianowski. *Kościół katolicki w służbie rodzinie*. W: *Wychowanie w rodzinie współczesnej w świetle zagrożeń i wsparcia społecznego*. Red. H. Cudak. Piotrków Trybunalski 1999 s. 385-397.

² Z. Zarembski. *Działania pastoralne Kościoła w służbie małżeństwu i rodzinie*. „Ateneum Kapłańskie” 98:2006 z. 1 s. 72-86.

³ W. Przygoda. *Duszpasterstwo rodzin jako działalność zbawcza Kościoła ukierunkowana na rodzinę*. W: *Duszpasterstwo rodzin. Refleksja naukowa i działalność pastoralna*. Red. R. Kamiński, G. Pyżlak, J. Goleń. Wydawnictwo Diecezji Rzeszowskiej. Lublin 2013 s. 276.

⁴ A. Skreczko. *Wybrane przejawy troski Kościoła Katolickiego o rodzinę w Polsce*. *Studia nad Rodziną*. UKSW 13:2009 nr 1-2 s. 130.

⁵ J. Kamiński. *Zadania duszpasterstwa rodzin*. W: *Duszpasterstwo rodzin. Refleksja naukowa i działalność pastoralna*. Red. R. Kamiński, G. Pyżlak, J. Goleń. Wydawnictwo Diecezji Rzeszowskiej. Lublin 2013 s. 309.

charytatywną w Polsce prowadziło w 2015 roku 48 żeńskich instytutów życia konsekrowanego.

Ważnym sektorem charytatywnego zaangażowania siostr zakonnych jest pomoc niewydolnym rodzinom i samotnym matkom. Żeńskie zgromadzenia zakonne otaczają ich opieką przede wszystkim poprzez domy samotnej matki, fundacje i stowarzyszenia „pro life”, rodzinne domy pomocy, punkty interwencji kryzysowej, ośrodki dla kobiet z dziećmi, rodziny zastępcze, poradnie rodzinne, szkoły rodzenia oraz okna życia.

Siostry zakonne opiekują się matkami i dziećmi w 9 domach samotnej matki, ale istnieje wiele placówek, które choć formalnie nie są własnością zakonów, to ich prowadzeniem zajmują się głównie zakonnice. Na zakończenie 2016 roku 246 siostr zakonnych pracowało w 20 domach samotnej matki prowadzonych przez inne organizacje⁶. W Internecie można znaleźć adresy ponad 50 tego typu placówek. Stąd kierunek rozwoju powinien iść nie tyle w budowę nowych ośrodków, a bardziej w przekształcanie niektórych w centra pomocy rodzinie lub centra interwencji kryzysowej, które będą niosły pomoc ofiarom przemocy domowej. Z pewnością potrzeba miejsc, w których kobiety otrzymają profesjonalną pomoc psychologiczną. Dlatego warto wspierać te punkty, które już siostry zakonne prowadzą, jak choćby Katolicki Ośrodek Wsparcia w Braniewie.

W działalności charytatywnej na rzecz rodziny, zwłaszcza w opiece nad samotnymi matkami należy podnosić jakość w zakresie pomocy egzystencjalnej, psychicznej, socjalnej, prawnej i duchowej, która jest świadczona w placówkach. Potrzeba również współpracy i koordynacji działań ośrodków prowadzonych przez siostry zakonne. Warto zadbać o lepszą informację na temat sieci domów samotnej matki, aby te z większą łatwością mogły znaleźć fachową pomoc. Dobrze, że obecnie Internet jest miejscem, w którym wiele adresów placówek już się znajduje, ale należałoby również zadbać o to, by informacje na temat ośrodków wspierających rodzinę pojawiały się w prasie katolickiej. Siostry zakonne mogłyby przygotować także informator oraz ulotki i plakaty do wykorzystania w parafiach, gdzie duszpasterze mają pierwszy kontakt z osobami poszukującymi pomocy. Taki informator przydałby się również w każdym z ośrodków, gdzie przebywają samotne kobiety, matki, gdyż w sytuacji braku wolnych miejsc siostry zakonne od razu mogłyby okazać pomoc w poszukiwaniu miejsc w innych domach nieraz w odległych rejonach Polski.

Dużym wsparciem powinna cieszyć się działalność Stowarzyszenia „PoMoc”, które otacza opieką kobiety oraz ich dzieci w sytuacjach kryzysowych. Stowarzyszenie podejmuje opiekę nad rodziną na wielu płaszczyznach. Poprzez ośrodek rehabilitacyjno-

⁶ SKWPZZZ. *Zestawienie statystyczne pracy Sióstr w dziełach prowadzonych przez innych. Stan na 31.12.2016 r.*

wychowawczy, punkt konsultacyjny i prowadzone projekty wiele kobiet, samotnych matek z dziećmi, a także ofiar handlu, przemocy, przymusowej prostytucji otrzymuje wszechstronną pomoc. Warto, by władze samorządowe wsparły powstające Centrum Opiekuńczo-Rozwojowe im. Św. Józefa (żłobek i przedszkole, przyjazne rodzinie, przygotowane na naukę wielozmysłowego doświadczania świata), w którym dzieci opiekę otrzymają w ich prawidłowym rozwoju, a rodzice wsparcie w pomaganiu swoim dzieciom pokonywać lęki i przeszkody oraz w mówieniu językiem miłości, która daje siłę do życia a także samotni rodzice, by nie pozostali sami w towarzyszeniu dziecku.

Na uwagę i wsparcie zasługuje także działalność sieci „Bakhita” czyli ogólnopolskiej zakonnej sieci wsparcia dla ofiar handlu ludźmi w Polsce⁷. Potrzeba, by powstała ogólnopolska baza kontaktów. Należy również zorganizować szkolenia dla sióstr i osób świeckich, tak by większa liczba osób mogła zaangażować się w ten projekt. Potrzebne są również kampanie informacyjne i formacyjne, aby uświadomić kobietom ryzyko bycia sprzedaną. Siostry zakonne mają szczególne zadanie do wypełnienia na tym polu.

W posłudze z kobietami, których dotknęło nieszczęście handlu, praca konsekrowanych powinna dotyczyć nie tylko zmniejszenia szkód, ale przede wszystkim przywrócenia kobiecie jej prawdziwej godności dziecka Bożego. W tym rodzaju pracy charytatywnej potrzebny jest wzrost świadomości personelu zakonnego już zaangażowanego w działalność przeciw handlowi osobami, poza tym należy umożliwić odpowiednie przygotowanie siostrom, które mają w przyszłości czynnie uczestniczyć i przeciwdziałać handlowi. Należy również stworzyć sieć współpracy i komunikacji między osobami zakonnymi krajów pochodzenia, tranzytu i przeznaczenia, jak też umocnić sieć międzynarodową przeciw handlowi⁸. Warto też podjąć współpracę z innymi organizacjami w Polsce zajmującymi się pomocą kobietom, które padają ofiarą handlu i prostytucji. Należą do nich ogólnopolskie stowarzyszenie „Tada” (zajmuje się prewencją chorób przenoszonych drogą płciową w środowisku osób sprzedających usługi seksualne), fundacja „La Strada” (przeciwdziała handlowi kobietami), Związek Dziewcząt i Kobiet Chrześcijańskich, (pomaga kobietom chcącym wrócić do normalnego życia), fundacja „Dzieci niczyje” (skupia się na pomocy prostytuującym się nieletnim, prowadzi też programy prewencyjne przeciwko prostytucji dzieci i młodzieży i handlu ludźmi)⁹.

⁷ Komisja Dział Charytatywnych. BKWPZZZ nr 41. Kwiecień 2014 s. 83.

⁸ E. Bonetti. *Budowanie sieci współpracy na rzecz przeciwdziałania przymusowej prostytucji i handlu kobietami*. (Tłum. robocze). BKWPZZZ nr 22. Październik 2004 s. 89.

⁹ I. Dawid-Olczyk. *Prostytucja w Polsce na początku XXI wieku*. BKWPZZZ nr 19. Czerwiec 2003 s. 69.

W trosce o rodziny, żeńskie zgromadzenia zakonne prowadzą nowatorskie dzieła, które należy nie tylko podtrzymać, ale rozwijać oraz powoływać do życia kolejne. Nieoceniona w pomocy rodzinom jest działalność Fundacji „Evangelium vitae” we Wrocławiu. Cieszy fakt, że fundacja założona przez siostry boromeuszki trzebnickie zajmuje się szeroko rozumianą ochroną oraz promocją zdrowia i życia, opieką nad samotnymi matkami, rodzinami ubogimi oraz rodzinami w kryzysach. W sposób szczególny należy wspierać posługę Specjalistycznego Ośrodka Odpowiedzialnego Rodzicielstwa, szkołę rodzenia oraz Centrum Troski o Płodność, w której promowana jest naprotechnologia. Są to dzieła, które w obecnych czasach w sposób wyjątkowy walczą o życie. Z pewnością otwarcie kolejnych ośrodków o podobnym profilu byłoby wielkim ubogaceniem troski całego Kościoła w Polsce o rodzinę. Potrzebna jest również pomoc siostrze, która powinna płynąć ze strony Kościoła, ale także władz państwowych, by powstała planowana przez nie Wyższa Szkoła Medyczna oraz szpital położniczo-ginekologiczny¹⁰. Być może reklama tej inicjatywy podczas np. „Marszów dla życia” pomoże w znalezieniu adekwatnego wsparcia. Należy również zatroszczyć się, by siostry boromeuszki poprzez warsztaty, sympozja i międzyzakonną współpracę, pokazywały innym zgromadzeniom, w jaki sposób takie dzieła można utworzyć oraz jak je prowadzić.

Od 2006 roku na mapie Polski pojawiły się Okna życia, w których można pozostawić anonimowo nowonarodzone dzieci. Mimo, iż to głównie Caritas diecezjalne zakładają Okna życia, to jednak większość z nich znajduje się przy klasztorach żeńskich zgromadzeń zakonnych. Ponad 65% z nich jest usytuowana właśnie przy domach zakonnych. Według danych z maja 2016 roku w 63 oknach życia pozostawiono 94 noworodków¹¹. Idealną sytuacją byłoby, gdyby Okna życia w ogóle nie były potrzebne. Natomiast obecnie ich wartość jest nieoceniona. Dzięki nim wiele dzieci otrzymuje szansę do życia. Dobrze, że liczba Okien życia jest duża, ale warto, by w każdym mieście powyżej 100 tysięcy mieszkańców znalazło się choćby jedno takie miejsce. Żeńskie zgromadzenia zakonne przy współpracy z Caritas diecezjalną oraz z władzami samorządowymi na tym polu mają więc przestrzeń do pracy. Wśród 39 miast w Polsce, w których liczba ludności przekracza 100 tysięcy mieszkańców, Okien życia brakuje jeszcze w 11 miastach¹². Należą do nich Bytom, Cho-

¹⁰ Zob. Paragraf 2.1 tej rozprawy.

¹¹ *Okno życia - co to jest? Statystyki, prawo, adopcja*. [online] [data dostępu: 15.04.2017] dostępny w Internecie: <http://www.edziecko.pl/rodzice/7,79318,22518480,okno-zycia-w-olsztynie-rodzicow-pozostawionych-dzieci-szuka.html>

¹² Główny Urząd Statystyczny. *Rocznik demograficzny 2017 r.* Warszawa 2017 s. 100. [Publikacja dostępna w Internecie: www.stat.gov.pl].

rzów, Dąbrowa Górnicza, Gdynia, Lublin, Opole, Ruda Śląska, Rybnik, Tychy, Wałbrzych i Zabrze¹³.

Różnorodną i bogatą działalność w trosce o samotne matki oraz rodziny żeńskie instytuty życia konsekrowanego kontynuują poprzez posługę charytatywną na rzecz potrzebujących dzieci i młodzieży. To właśnie dla nich siostry zakonne w 2015 roku prowadziły 125 placówek. Były wśród nich domy dziecka, rodzinne domy dziecka, świetlice, bursy dla młodzieży i studentek, pogotowia opiekuńcze, młodzieżowe ośrodki wychowawcze oraz ośrodek socjoterapeutyczny. Jest to bardzo rozległe pole posługi charytatywnej. Instytuty życia konsekrowanego mają znaczący udział w opiece nad dziećmi i młodzieżą całego Kościoła.

Jedną z form pomocy najmłodszym są domy dziecka i rodzinne domy dziecka. W 2015 roku 56 tego typu placówek prowadziło 20 żeńskich zgromadzeń zakonnych¹⁴. Są to miejsca, w których pracownicy, a zwłaszcza siostry zakonne, są w stanie utrzymać atmosferę braterskiej, rodzinnej miłości. Starają się stworzyć swoim podopiecznym namiastkę więzów rodzinnych a także zaspokoić ich potrzeby społeczne, psychiczne, rozwojowe i duchowe. Ważną częścią posługi sióstr jest przygotowanie dzieci do usamodzielnienia się, a także do przekazania do rodziny zastępczej lub powrotu do domu rodzinnego. W takich placówkach potrzeba dobrze wykształconych, utalentowanych i oddanych dzieciom wychowawców. Zgromadzenia zakonne, które prowadzą i w przyszłości będą chciały powołać nowe domy dziecka muszą zatem przygotować profesjonalne kadry pedagogów posiadających umiejętność dostrzegania miłości i dzielenia się pozytywnymi wartościami.

W posłudze charytatywnej dzieciom warto, by powstawały nowe rodzinne domy dziecka. Są to miejsca, w których zazwyczaj mieszka do 10 podopiecznych. Dla żeńskich zgromadzeń zakonnych powoływanie nowych placówek jest często wyzwaniem ponad ich możliwości. Warto zatem zaczerpnąć chociażby z pomysłu sióstr służek. Rodzinny Dom Dziecka w Mroczkowie Gościńnym (województwo łódzkie) powstał dzięki współpracy i otwartości wielu osób. Siostry, wraz z parafią i władzami samorządowymi postanowiły stworzyć fundację, dzięki której pozyskano odpowiedni budynek oraz zdobyto fundusze na remont i funkcjonowanie ośrodka. Jednocześnie swoją pomoc ofiarowali mieszkańcy

¹³ Warto jednak wspomnieć, że mieszkańcy Gdyni mają do dyspozycji 2 Okna życia w Trójmieście, natomiast mieszkańcy Bytomia, Chorzowa, Dąbrowy Górniczej, Rudy Śląskiej, Tychów oraz Zabrze mogą skorzystać z 5 Okien życia umiejscowionych w aglomeracji śląskiej. *Caritas Polska. Okna życia*. [online] [data dostępu: 11.08.2016] dostępny w Internecie: <http://caritas.pl/okna-zycia>.

¹⁴ Zob. Paragraf 2.2 tej rozprawy.

wsi¹⁵. W ten sposób w małej miejscowości w niedługim czasie powstał dom dla dzieci pozbawionych opieki i miłości rodzicielskiej.

Inną ważną formą pracy z dziećmi i młodzieżą jest prowadzenie oratoriów oraz świetlic środowiskowych, profilaktyczno-wychowawczych, ognisk wychowawczych. W 2015 roku w 111 placówkach siostry zakonne objęły opieką około 3500 podopiecznych. Celem placówek jest ochrona dzieci i młodzieży przed wykluczeniem społecznym. Siostry organizują pomoc materialną, dydaktyczną, często oferują pomoc psychologiczną, a przede wszystkim starają się wychowywać młode pokolenie w duchu wartości chrześcijańskich. Świetlice zapewniają codzienne dożywianie dzieci i młodzieży, oferują możliwość pozytywnego spędzenia wolnego czasu od zajęć lekcyjnych, umożliwiają udział w zajęciach w różnych kołach zainteresowań. Placówki tego typu są bardzo potrzebne w wielu miastach, w wioskach i osiedlach w Polsce. Stąd warto, aby żeńskie instytuty życia konsekrowanego podejmowały trud tworzenia nowych oratoriów, świetlic i ognisk. Do prowadzenia tego typu ośrodków potrzebni są wykwalifikowani pedagodzy. Siostry zakonne powinny podjąć współpracę z emerytowanymi pedagogami, dla których pomoc w świetlicach może być doskonałą formą aktywizacji. Do współpracy warto włączać katechetów, wychowawców, nauczycieli, którzy pomogą w opracowywaniu programów profilaktycznych w placówkach. Jednocześnie należy zadbać o rozwój wolontariatu młodzieżowego. Spotkanie z rówieśnikami będzie możliwością wymiany doświadczeń, odkrywania talentów oraz budowania dojrzałości. Warto również zatroszczyć się o współpracę ze studentami z ośrodków akademickich. Mogą oni pomóc podopiecznym w nauce języków obcych. Dla młodzieży jednym ze sposobów wyrażania siebie jest muzyka i wszystko, co się z nią wiąże, dlatego siostry zakonne powinny korzystać z pomocy grup muzycznych, szkół muzycznych, scholi parafialnych.

Ważnym aspektem wychowania jest promowanie zdrowego stylu życia, bez uzależnień, stąd w placówkach dla dzieci i młodzieży potrzeba troski o rozwój fizyczny. Poprzez sport, który dla wielu młodych odgrywa niebagatelną rolę, warto ukazać zdrowy styl życia, dobrą rywalizację, umiejętność współpracy. Z pewnością należy zadbać o udział podopiecznych w różnych zawodach sportowych. Jednym ze sposobów integracji, poznawania rówieśników, ukazywania dobrych wartości będzie organizacja turniejów między ośrodkami. Znane są już w Polsce *parafiady*, różne zakony organizują swoje rozgrywki sportowe, na przykład paulini przygotowują Mistrzostwa Liturgicznej Służby Ołtarza w Piłkę

¹⁵ J. Sidor. *Rodzinny Dom Dziecka. Mroczków – naprawdę „Gościenny”*. „Biuletyn Zgromadzenia Sióstr Służek Najświętszej Maryi Panny Niepokalanej” 2010 nr 40 s. 61-62.

Nożną Halową¹⁶. Warto, by żeńskie zgromadzenia zakonne czerpały z tych pomysłów i też wychodziły z podobnymi inicjatywami. W świetlicach dzieci i młodzież należy angażować w kulturę, a zwłaszcza we własną twórczość. Potrzeba, by odbywały się konkursy literackie, recytatorskie, malarskie, teatralne, a także przedstawienia i występy artystyczne oraz inne warsztaty rozwijające ukryte talenty dzieci.

Dla lepszej współpracy świetlic, oratoriów i ognisk należy wydać ogólnopolski informator niepublicznych ośrodków dziennego pobytu. Warto, aby taka publikacja znalazła się w posiadaniu parafii, gdzie księża mają kontakt z dziećmi i młodzieżą potrzebującą pomocy i zainteresowania. Z pewnością pomocą dla sióstr byłaby komórka przy Episkopacie Polski koordynująca prace świetlic katolickich w Polsce na wzór Rady Szkół Katolickich. Jednym z postulatów, jakie w 2002 roku zgłaszały siostry zakonne prowadzące świetlice, było zorganizowanie dla nich kursów od strony wychowawczej i budżetowej, a także informacje dotyczące zmian ustaw państwowych¹⁷. W 2008 roku siostry ponawiały te postulaty, sugerując potrzebę omówienia zasad prowadzenia socjoterapii w świetlicach, problemów związanych z funkcjonowaniem świetlic oraz pracy pedagogiczno-psychologicznej¹⁸. Dla sióstr, które organizują wypoczynek dla dzieci z rodzin ubogich i zagrożonych społecznie, potrzeba opracowań programów formacyjnych, w których promowane będą pozytywne wzory, autorytety i treści religijne. Warto, aby aktualnie Komisja Działań Charytatywnych Konferencji Wyższych Przełożonych Żeńskich Zgromadzeń Zakonnych organizowała takie spotkania i udzielała odpowiedniej pomocy.

Przejawem troski żeńskich zgromadzeń zakonnych o młodzież w Polsce są również pogotowia opiekuńcze. W tych placówkach interwencyjnych siostry świadczą fachową pomoc i opiekę rodzinom w sytuacji szczególnego kryzysu i nagłej potrzeby. Główną przyczyną umieszczenia dziecka w pogotowiu opiekuńczym jest: niewłaściwa atmosfera wychowawcza w rodzinie, nieodpowiedni stosunek rodziców do dziecka, brak opieki nad dzieckiem i zaniedbania wychowawcze. Do pogotowia opiekuńczego trafiają również dzieci, które uciekły z domu lub z innych placówek opiekuńczo-wychowawczych, błąkają się po ulicy i nie mają swojego własnego domu. Do zadań pogotowia opiekuńczego należy troska o dziecko, ale także opieka nad rodziną. Zatem działalność tych ośrodków jest niezbędna. W 2015 roku istniały tylko 2 pogotowia opiekuńcze prowadzone przez siostry

¹⁶ *Mistrzostwa Paulińskiej Liturgicznej Służby Ołtarza w Piłkę Nożną Halową*. [online] [data dostępu: 18.02.2018] dostępny w Internecie: <http://www.zyciezakonne.pl/wiadomosci/kraj/mistrzostwa-paulinskiej-liturgicznej-sluzby-oltarza-pilke-nozna-halowa-69512/>

¹⁷ *Komisja Działań Charytatywnych*. BKWPZZZ nr 17. Kwiecień 2002 s. 27.

¹⁸ A. Kijowska. *Komisja Działań Charytatywnych*. BKWPZZZ nr 30. Kwiecień 2008 s. 59.

zakonne, dlatego należy zatroszczyć się o nowe placówki. Potrzebna jest przy tym współpraca z gminą, z rodzinami zastępczymi oraz z domami dziecka.

Placówkami, w których dzieci i młodzież przeżywająca różne problemy może znaleźć odpowiednią pomoc, są ośrodki socjoterapeutyczne. Pośród żeńskich instytutów życia konsekrowanego w 2015 roku siostry felicjanki prowadziły tego typu ośrodek w Warszawie. Najnowszy apostolat, podjęty przez felicjanki, jest odpowiedzią na znaki czasu i służy przede wszystkim dzieciom z rodzin dysfunkcyjnych, dotkniętych nałogami alkoholizmu, bezrobociem i skrajną biedą. Ośrodek ten jest dobrym przykładem, z którego mogą czerpać inne zgromadzenia, w jaki sposób pomagać dzieciom współpracując z Bankiem Żywności, sponsorami, wolontariuszami. Ciekawym pomysłem sióstr felicjanek było założenie drużyny piłkarskiej FC Piorun, do której należą dzieci z ośrodka. Drużyna występuje w Warszawskiej Lidze Piłkarskiej Ośrodków Socjoterapeutycznych i Domów Dziecka, bierze udział w licznych turniejach, w których odnosi duże sukcesy¹⁹.

Żeńskie zgromadzenia zakonne w trosce o wychowanie młodzieży prowadzą również bursy. Są one głównie przeznaczone dla młodzieży żeńskiej ze szkół ponadgimnazjalnych oraz studentek. W 2015 roku siostry zakonne prowadziły 14 burs dla młodzieży oraz 14 burs dla studentek. Zazwyczaj nie jest to działalność ściśle charytatywna, gdyż pobierane są opłaty za mieszkanie i wyżywienie. Jednak często siostry zakonne pomagają finansowo niektórym mieszkankom poprzez obniżenie opłat lub pomoc w uzyskaniu pieniędzy. Bursy, które prowadzą żeńskie zgromadzenia zakonne, wyróżnia atmosfera wychowawcza oraz troska o rozwój religijno-moralny młodzieży. Są to placówki katolickie, jednak, co podkreślają osoby konsekrowane, jak na przykład siostry de Notre Dame, mogą w nich znaleźć opiekę także dziewczyny innych wyznań czy osoby niewierzące. Nie narzuca się tam światopoglądu, choć przywiązuje się wagę do fundamentalnych wartości²⁰. Siostry starają się odróżnić nowoczesność od chaosu, a opiekę traktują bardzo poważnie. Propagowane jest także wychowanie patriotyczne i promowanie kultury oraz tradycji narodowych²¹. Należy zatem wciąż rozwijać działalność wychowawczą konsekrowanych wobec młodzieży szkolnej i akademickiej. Potrzeba, by żeńskie zgromadzenia zakonne otwierały nowe bursy, internaty czy domy akademickie, gdyż coraz więcej młodzieży decyduje się

¹⁹ *Ośrodek socjoterapeutyczny im. Matki Bożej Miłosierdzia*. [online] [data dostępu 05.12.2015] dostępny w Internecie: <http://felicjanki.tilda.ws/page45658.html>.

²⁰ *Inne rzeczy wyróżniające Bursę*. [online] [data dostępu: 17.12.2017] dostępny w Internecie: <http://www.bursassnd.pl/index.php/obraz-bursy/inne-rzeczy-wyrozniajace-burse>.

²¹ *Dlaczego my? Bursa Służebniczki Kraków*. [online] [data dostępu: 17.12.2017] dostępny w Internecie: <http://bursasluzebniczki.pl/dlaczego-my/>.

na studia, a także coraz więcej młodzieży z mniejszych miast wybiera naukę w szkołach ponadgimnazjalnych w dużych ośrodkach.

Nieoceniona jest praca sióstr michalitek na polu pomocy dzieciom i młodzieży. Siostry prowadzą Katolickie Świetlice Profilaktyczno-Wychowawcze „Oratorium” oraz „Katolickie Placówki Wychowawcze „Nasz Dom”. Podopieczni w większości pochodzą z rodzin biednych, zaniedbanych moralnie, emocjonalnie i duchowo. Celem placówek jest wszechstronne wychowanie oparte na chrześcijańskim systemie wartości. Siostry starają się, by ośrodki były dla dzieci drugim domem. Dbają, by podopieczni mieli zapewnioną opiekę wychowawczą w czasie wolnym od zajęć szkolnych, stwarzają dzieciom warunki do nauki własnej i udzielają pomocy w nauce oraz w pokonywaniu trudności szkolnych, organizują czas wolny poprzez: zabawy, zajęcia sportowe, wycieczki, inne formy aktywnego spędzania czasu oraz uczestnictwo w życiu kulturalnym i społecznym, troszczą się także o rozwój zainteresowań i uzdolnień dzieci. Problemy, z jakimi borykają się siostry prowadzące oratoria to niedostateczna liczba wolontariuszy, brak pieniędzy na opłacenie wychowawców, trudności z napisaniem ofert konkursowych oraz brak stałych kapelanów, którzy służyliby stałą, duchową pomocą²². Siostry michalitki potrzebują zatem wsparcia ze strony parafii, ale także władz samorządowych. Warto, aby angażować chętne osoby, które będą pomagały siostram we wszelkich prawnych działaniach, jak chociażby pisanie ofert w przetargach publicznych.

Młodzież jest „nadzieją Kościoła” (DWCH 2). Ludzie młodzi zawsze zajmowali uprzywilejowane miejsce w społeczeństwie i Kościele. To właśnie oni będą kształtować w przyszłości życie społeczne i religijne, będą zajmować ważne stanowiska i wypełniać odpowiedzialne zadania. Dlatego należy popierać wszelkie inicjatywy żeńskich zgromadzeń zakonnych, które służą pomocą dzieciom i młodzieży we wzrastaniu, edukacji, wychowaniu oraz w tworzeniu dojrzałych więzi i relacji.

Ważnym sektorem charytatywnego zaangażowania żeńskich zgromadzeń zakonnych w Polsce jest posługa wśród osób starych. Warto przypomnieć, że w latach 1989-2014 liczba osób w wieku powyżej 60 lat wzrosła o 2,9 mln, przez co udział osób w wieku co najmniej 60 lat zwiększył się w ogólnej populacji o 7,5%²³. Natomiast według prognoz GUS w 2050 roku liczba osób w wieku 65 lat i więcej będzie prawie dwukrotnie większa

²² ArPrA. Wywiad z s. S. W. Kaźmierczak, dyrektorem „Oratorium” w Radomiu. 10.11.2017.

²³ Główny Urząd Statystyczny. *Ludność w wieku 60+. Struktura demograficzna i zdrowie*. Warszawa 2016 s. 3.

niż w 2013 roku²⁴. Dlatego nieustannie potrzeba zinstytucjonalizowanej działalności na rzecz tej grupy wiekowej.

Siostry zakonne w 2015 roku troszczyły się o ludzi starszych poprzez prowadzenie domów pomocy społecznej, domów opieki, domów spokojnej starości, domów seniora, domów dziennego pobytu, świetlic, zakładów pielęgnacyjno-opiekuńczych oraz ośrodków wsparcia. W sumie 25 żeńskich zgromadzeń zakonnych prowadzi opiekę dla osób starszych w 40 ośrodkach na terenie całej Polski.

Jednym ze sposobów pomocy osobom starym są prowadzone przez siostry domy pomocy społecznej. W 2015 roku istniało 17 takich placówek. Domy są przeznaczone dla osób w podeszłym wieku, które wymagają całodobowej i kompleksowej opieki, pielęgnacji i zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych. Dla pełniejszej realizacji wytyczonych w DPS-ach celów potrzeba, aby siostry zakonne współpracowały z władzami samorządowymi, z Powiatowymi Centrami Pomocy Rodzinie oraz z Ośrodkami Pomocy Społecznej. Warto także angażować wolontariuszy w pomoc osobom starszym. Przykładem dobrej współpracy sióstr zakonnych z osobami chętnymi pomóc jest DPS „Aleksy” w Opolu, gdzie podopiecznych odwiedzają wolontariusze z Ośrodka Interwencji Kryzysowej, studenci oraz kobiety, które odbywają kary więzienia w areszcie śledczym²⁵. Niezbędna jest także współpraca z duszpasterzami, którzy włączają się w duchową opiekę ludzi starych. Ponieważ sami podopieczni doceniają wartość posługi religijnej kapłanów, warto, aby każdy z prowadzonych przez siostry domów pomocy społecznej miał stałych kapłanów. Nieustannie należy podnosić kwalifikacje osób pracujących w placówkach zwracając jednocześnie uwagę, by w swej posłudze pamiętały o chrześcijańskiej wizji starości.

Osoby w podeszłym wieku, zwłaszcza chore i niepełnosprawne fizycznie, mogą znaleźć pomoc w domach opieki, prowadzonych przez żeńskie zgromadzenia zakonne. Pięć zgromadzeń zajmowało się tego rodzaju działalnością w 2015 roku. Tu także warto zadbać o wykwalifikowaną kadrę, o współpracę z wolontariuszami. Siostry zakonne prowadzące takie dzieła powinny wzajemnie wymieniać się ciekawymi pomysłami w pracy z osobami starymi. Dzięki temu mogą ubogacać ofertę placówek, a także pomagać podopiecznym w bardziej różnorodnej formie spędzania czasu. Dla przykładu siostry katarzynki w Lidzbarku Warmińskim podjęły współpracę z miejscowymi szkołami. Uczniowie odwiedzają

²⁴ Główny Urząd Statystyczny. *Sytuacja demograficzna osób starszych i konsekwencje starzenia się ludności Polski w świetle prognozy na lata 2014-2050*. Warszawa 2014 s. 33-34.

²⁵ Z. Zalewski. *Rodzinna i ciepła atmosfera. W Domu Pomocy Społecznej u św. Aleksego*. „Gość Niedzielny” (Gość Opolski) 2006 nr 8/728 s. III.

mieszkańców domu z różnymi montażami słowno-muzycznymi²⁶. Elżbietanki prowadzące Dom św. Elżbiety w Starogardzie Gdańskim, który ma stworzyć warunki zamieszkania i opiekę osobom starszym oraz osobom samotnym o różnorodnym stopniu niepełnosprawności i ze schorzeniami wieku podeszłego, powołały specjalną fundację. Jej celem jest organizacyjne i rzeczowe wspomaganie i wspieranie rozwoju Domu. Na wartość tego pomysłu wskazuje fakt, iż dzięki pozyskanym przez fundację funduszom udało się zakupić aparat do terapii ultradźwiękowej i elektroterapii oraz aparat do krioterapii. Dzięki temu mieszkańcy domu nie muszą czekać w kolejkach w przychodni na zabiegi²⁷.

Ważną formą pomocy w przeżywaniu starości są prowadzone przez siostry zakonne domy dziennego pobytu. W 2015 roku 4 zgromadzenia prowadziło takie ośrodki. Osoby w podeszłym wieku mogą tam uczestniczyć w zajęciach, rozwijać swoje zainteresowania. Domy są przeznaczone zwłaszcza dla tych osób, które czują się samotne, bezradne, zagubione lub potrzebują wsparcia drugiej osoby. Ponieważ osób starszych według prognoz będzie przybywało, zachodzi potrzeba, aby powstawały nowe domy dziennego pobytu. Starość często łączy się z samotnością stąd warto, aby osoby starsze miały miejsca, gdzie będą aktywizowane, znajdą wsparcie, życzliwość, a także duchową opiekę. Należy wyjść naprzeciw osamotnieniu ludzi starszych, którym nie zawsze jest potrzebna pomoc materialna czy medyczna, ale spotkanie z drugim człowiekiem, z innymi ludźmi. Jednocześnie potrzebne jest wsparcie tych ośrodków, które istnieją oraz zaczerpnięcie z ich ciekawych pomysłów i propozycji pomocy. Niezmiennie, jak w wielu innych placówkach, zachodzi konieczność zaangażowania wolontariuszy. Warto, aby siostry przedstawiały wolontariat atrakcyjnie, jako wspaniałą szansę zdobycia nowych umiejętności oraz poznania ciekawych ludzi. Wolontariat może być sposobem na samotność i ułatwić pozytywne myślenie o sobie i innych. Jednocześnie pozwala oderwać się od codziennych obowiązków. Bezinteresowna pomoc uwrażliwia na potrzeby drugiego człowieka oraz pozwala dostrzec rzeczy ważne i wartościowe. W prowadzeniu ośrodków warto zadbać, by korzystać z możliwości dofinansowań za pomocą różnych projektów w gminie czy powiecie. Wiele organizacji pozarządowych prowadzi projekty z przeznaczeniem dla osób starszych. Stąd należy wykorzystywać ich pomoc. Nieodzowna jest także współpraca z Ośrodkami Pomocy Społecznej. Siostry boromeuszki trzebnickie w celu wsparcia domu dziennego pobytu w Dębicy pod nazwą *Dom Symeona i Anny* powołały stowarzyszenie. Jednym z jego nowator-

²⁶ *Dom Opieki dla osób Starszych im. Sługi Bożej M. Józefy Hałacińskiej w Strzemieszycach*. [online] [data dostępu: 06.10.2016] dostępny w Internecie: <http://www.siostrypasjonistki.pl/dom-opieki/>.

²⁷ *O fundacji. Dom św. Elżbiety*. [online] [data dostępu: 06.10.2016] dostępny w Internecie: <http://www.domswelzbiety.pl/?panel=2&idf=322>.

skich pomysłów jest współpraca z serwisem internetowym *fanimani.pl*. Robiąc zakupy online poprzez ten serwis można wesprzeć stowarzyszenie. Wystarczy zrobić zakupy w Internecie, a część wartości zakupów (około 2,5%) trafia do stowarzyszenia²⁸. Jednocześnie serwis proponuje wszystkim użytkownikom Internetu specjalną aplikację, która przy wyszukiwaniu danych produktów czy sklepów internetowych pokazuje, czy dany sklep uczestniczy w akcji i ile procent wartości zakupów przeznacza na cel charytatywny²⁹.

Żeńskie zgromadzenia zakonne dla osób starszych prowadzą również zakłady opiekuńczo-lecznicze. Są to placówki przyjmujące osoby, których stan zdrowia wymaga prowadzenia dla nich całodobowych lub całodziennych świadczeń zdrowotnych w odpowiednim stałym pomieszczeniu³⁰. Ludzie starzy otrzymują w ZOL-ach profesjonalną opiekę medyczną i socjalną. W 2015 roku istniało 3 takie placówki dla osób w podeszłym wieku prowadzone przez żeńskie zgromadzenia zakonne. Aby podnosić poziom opieki nad osobami starszymi należy korzystać z osiągnięć współczesnej geriatrii i więcej środków inwestować w nowoczesne metody rehabilitacji osób starych. Analizując świadectwa osób, które otrzymały pomoc zakładów opiekuńczo-leczniczych prowadzonych przez siostry zakonne, można wysnuć wniosek, że są to wyjątkowe miejsca, gdzie wykwalifikowana kadra w sposób szczególny zwraca uwagę na godność pacjenta. Dlatego warto, aby żeńskie zgromadzenia zakonne troszczyły się o nowe placówki i wspierały działalność już istniejących.

Żeńskie instytuty życia konsekrowanego, przez podjęcie wysiłku dla dobra osób w podeszłym wieku, powinny przywracać seniorom nadzieję, tworząc dla nich warunki godniejszego życia. Siostry zakonne nie mogą ludzi starych pozostawić w samotności, zwłaszcza kiedy zostają opuszczeni przez dzieci i krewnych. Prowadzone ośrodki są miejscem, gdzie można lepiej rozwijać różne formy apostolatu wspólnotowego, dlatego warto, aby osoby konsekrowane współpracowały z ruchami odnowy charyzmatycznej, małymi grupami religijnymi czy stowarzyszeniami katolickimi. Jednocześnie w posłudze należy eksponować wartość ludzi w podeszłym wieku w społeczeństwie. Siostry zakonne powinny także zatroszczyć się o tworzenie lub współtworzenie klubów trzeciego wieku lub innych tego typu wspólnot ludzi starszych, o co apelował już II Polski Synod Plenarny³¹.

²⁸ *Fanimani.pl. Stowarzyszenie „Dobroć”*. [online] [data dostępu: 18.01.2018] dostępny w Internecie: <http://siostry.net/jak-nam-pomoc/fanimani-pl/>.

²⁹ *Stowarzyszenie im. Edmunda Bojanowskiego „Dobroć”*. [online] [data dostępu: 18.01.2018] dostępny w Internecie: https://fanimani.pl/stowarzyszenie-im-edmunda-bojanowskiego-dobroc/wspieram/?beneficiary_id=1258.

³⁰ *Ustawa z dnia 30 sierpnia 1991 r. o zakładach opieki zdrowotnej*. Dz.U. 1991 nr 91 poz. 408 art. 2 ust. 1.

³¹ DPSP. *Powołanie do życia w małżeństwie i rodzinie*. Nr 48 s. 44.

W całym wachlarzu tych działań chodzi głównie o to, by przede wszystkim osoby starsze kochać. Miłość, jaką siostry zakonne okazały ubogim starcom, przypomni, iż wartość osoby jest niezależna od posiadanych przez nią dóbr materialnych, możliwości, czy sytuacji ekonomiczno-społecznej.

4.2. Kierunki odnowy pracy charytatywnej zakonów żeńskich w zakresie osób chorych, niepełnosprawnych, bezdomnych i skrajnie ubogich

Troska o ludzi chorych, niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie przynależy od najdawniejszych czasów do tradycji chrześcijańskiej. Już św. Benedykt nakazał, żeby zarządzający majątkiem zakonnym troszczyli się o ubogich, chorych i dzieci zgłaszające się do furty klasztornej z prośbą o wsparcie³². Zakony wniosły wielki wkład w dzieło humanizacji świata. Ogromne znaczenie ma „świadectiono miłości wobec chorych [...] opuszczonych starców, niepełnosprawnych, odepchniętych przez społeczeństwo, umierających, ofiary narkomanii i nowych chorób zakaźnych” (VC 83).

W Polsce w 2015 roku spośród 77 żeńskich zgromadzeń zakonnych ujętych w niniejszej dysertacji aż 55 prowadziło działalność charytatywną wobec osób chorych, niepełnosprawnych, bezdomnych i skrajnie ubogich. Sens posługi wobec nich to odkrywanie Oblicza Jezusa Chrystusa, to podnoszenie, umacnianie, wlewanie nadziei w serce cierpiącego człowieka. Siostry zakonne czynią to poprzez 268 prowadzonych przez siebie dzieł pomocowych³³.

Osoby chore otrzymują pomoc od żeńskich instytutów życia konsekrowanego w 29 zakładach opiekuńczo-leczniczych, 22 domach pomocy społecznej dla dorosłych, 7 domach opieki, 5 gabinetach lekarskich, 5 centrach medycznych, 4 ośrodkach rehabilitacyjnych, 1 hospicjum, 1 szpitalu oraz 1 ośrodku terapii uzależnień i w grocie solnej³⁴. Poprzez 76 dzieł charytatywnych siostry zakonne świadczą miłosierdzie chrześcijańskie ludziom chorym. Warto pamiętać, że poza tym wiele sióstr zakonnych posługuje w państwowych szpitalach, ośrodkach leczniczo-wychowawczych i domach opieki społecznej. Zapotrzebowanie na działalność osób konsekrowanych wśród chorych nie ustaje i dlatego należy ją rozwijać, ponieważ ubogacają ofertę pomocy charytatywnej Kościoła w Polsce i sprawiają, że los wielu chorych staje się lżejszy.

³² Św. Benedykt. *Regula* IV 14-19, 26; zob. B. Degórski. *Uczynki miłosierdzia w świetle starożytnych reguł mniszych*. „Vox Patrum” 16:1996 t. 30-31 s. 259.

³³ Zob. Rozdział 3 tej rozprawy.

³⁴ Zob. Paragraf 3.1 tej rozprawy.

Dużym problemem jest spadek liczby sióstr zakonnych w Polsce, a co za tym idzie, coraz mniejsza liczba sióstr pracujących w służbie zdrowia. W 1997 roku było to ponad 2500 pielęgniarek i lekarek³⁵, natomiast w 2014 roku w duszpasterstwo zdrowia było zaangażowanych 1312 sióstr (w tym 37 lekarek, 223 pielęgniarki w szpitalach, 830 w innych zakładach i ośrodkach, 29 pielęgniarek środowiskowych i 177 opiekunek nych)³⁶. W roku 2016 liczba sióstr posługujących chorym zmniejszyła się do około 1200³⁷. Jeśli liczba powołań będzie się utrzymywała na podobnym poziomie, za 10 lat może zabraknąć sióstr do opieki nad starszymi i terminalnie chorymi. Tymczasem osoby w habitach są w tej roli niezastąpione³⁸. Zachodzi zatem konieczność kształcenia młodych sióstr do opieki nad chorymi, a ponadto warto, by żeńskie zgromadzenia zakonne współpracowały na tej płaszczyźnie działalności charytatywnej w celu uzupełniania brakujących kadr w ośrodkach dla chorych.

Siostry zakonne posługują osobom chorym przede wszystkim poprzez zakłady opiekuńczo-lecznicze. Wszystkie 29 placówek jest niezbędnych i wciąż potrzeba nowych miejsc opieki, gdyż listy oczekujących na przyjęcie do tych ośrodków są dość długie. Bywa, że pacjenci muszą czekać nawet trzy lata na miejsce w zakładzie opiekuńczo-leczniczym. Według szacunków w całej Polsce może być nawet 800 tysięcy oczekujących, a dostępnych miejsc jest trzykrotnie mniej. Nowe placówki powstają, ale świadczą usługi odpłatnie, gdyż kontrakt z Narodowym Funduszem Zdrowia nie pokrywa wszystkich wydatków związanych z opieką nad chorymi. Problem będzie narastał, bo społeczeństwo się starzeje³⁹. Dlatego tym bardziej potrzeba nowych ośrodków lub zwiększania liczby miejsc w już istniejących.

Ważnym miejscem świadczenia miłosierdzia chorym są również domy pomocy społecznej. Zgromadzenia zakonne prowadzą w Polsce 21 takich placówek. Są to szczególne miejsca dla wszystkich osób potrzebujących, gdyż personel ośrodków w trosce o chorych kieruje się chrześcijańskim doświadczeniem i przeżywaniem wiary, nadziei i miłości. Sio-

³⁵ *Żeńskie Zgromadzenia Zakonne w Polsce (kwiecień 1997)*. BKWPZZZ nr 3. Maj 1997 s. 64.

³⁶ *Statystyka*. BKWPZZZ nr 41. Kwiecień 2014 s. 92.

³⁷ Stan na dzień 31.12.2016 r. pokazuje, że w Polsce chorymi opiekowało się 34 siostry lekarki oraz 1182 siostry pielęgniarki w szpitalach, placówkach, zakładach prowadzonych przez zgromadzenia, w instytucjach kościelnych, państwowych, w domach zakonnych oraz pielęgniarki środowiskowe. *Statystyki życia zakonnego w Polsce za 2016 rok*. [online] [data dostępu: 15.05.2017] dostępny w Internecie: <http://episkopat.pl/statystyki-zycia-zakonnego-w-polsce-za-2016-rok/>.

³⁸ G. Starzak. *Brakuje zakonnic do prowadzenia sierocińców i opieki nad chorymi*. [online] [data dostępu: 14.06.2017] dostępny w Internecie: <http://www.dziennik-polski24.pl/artukul/3323509,brakuje-zakonnic-doprowadzenia-sierocincow-i-opieki-nad-chorymi,id,t.html>.

³⁹ M. Niewęgłowska. *Niełatwo dostać się pacjentowi do ZOL*. [online] [data dostępu: 8.02.2017] dostępny w Internecie: <https://bydgoszcz.tvp.pl/28974748/niełatwo-dostac-sie-pacjentowi-do-zol>.

stry zakonne zwracając uwagę na poszanowanie ludzkiej godności, pomagają spokojnie przeżywać czas choroby. Poza profesjonalną opieką i dobrymi warunkami mieszkaniowymi, pensjonariusze objęci są opieką duszpasterską, dzięki czemu mogą odnaleźć sens cierpienia, a także otworzyć się na Bożą wolę.

W planowaniu przyszłości posługi na rzecz osób chorych poprzez zakłady opiekuńczo-lecznicze oraz domy pomocy społecznej, przełożone żeńskich zgromadzeń zakonnych powinny wziąć pod uwagę poniżej zaprezentowane prognozy i statystyki. Zgodnie z prognozami demograficznymi GUS w 2050 roku liczba osób w wieku 65 lat i więcej będzie prawie dwukrotnie większa niż w 2013 roku. Procentowy udział tej grupy wieku w populacji wzrośnie z 14,7% w 2013 roku do 32,7% w 2050 roku. Postępować będzie również udział osób w wieku najbardziej zaawansowanym. W 2050 roku osoby w wieku 80 lat i więcej będą stanowiły 10,4% populacji kraju, podczas gdy w 2013 roku było to 3,9%⁴⁰.

Jednocześnie według prognoz GUS w 2030 roku ogółem aż 53,3% gospodarstw jednoosobowych będzie prowadzonych przez osoby w wieku co najmniej 65 lat, w tym 17,3% przez osoby w wieku 80 lat i więcej lat. Oznacza to, że samotnie w swoich gospodarstwach domowych pozostawać będzie odpowiednio 2740 tys. osób w wieku 65 lat i więcej, w tym 887 tys. osób w wieku 80 lat i więcej⁴¹.

W najnowszym Raporcie Rzecznika Praw Obywatelskich *System wsparcia osób starszych w środowisku zamieszkania* eksperci podkreślili, że mimo różnorodności praktykowanych form wsparcia, skala realizacji tych działań jest niezadowalająca⁴². Zdecydowana większość osób starszych pozostaje poza oddziaływaniem wsparcia środowiskowego. Raport zauważa, iż „niedostateczny jest także stan infrastruktury społecznej wykorzystywanej do świadczenia usług wsparcia i organizowania aktywności osób starszych. Brakuje kadr wyspecjalizowanych w pracy z osobami starszymi o różnym stopniu samodzielności, różnym potencjale kulturowym i kapitale społecznym”⁴³. W niewielkim stopniu wykorzystywane są także innowacyjne formy nadzorowania stanu zdrowia osób niesamodzielnych

⁴⁰ Główny Urząd Statystyczny. *Sytuacja demograficzna osób starszych i konsekwencje starzenia się ludności Polski w świetle prognozy na lata 2014-2050*. Warszawa 2014. [Publikacja dostępna w Internecie: www.stat.gov.pl]

⁴¹ *Raport na temat sytuacji osób starszych w Polsce*. Praca pod kierownictwem P. Błędowskiego. Instytut Pracy i Spraw Socjalnych. Warszawa 2012 s. 6.

⁴² *Prawa mieszkańców domów pomocy społecznej. Jak wspólnie zadbać o godne życie osób starszych, chorych i z niepełnosprawnościami?* Raport Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur 2017. Opr. A. Iwanowska, J. Józwiak, D. Krzysztoń. Warszawa 2017 s. 17.

⁴³ B. Szatur-Jaworska. *System wsparcia społecznego osób starszych w Polsce*. W: *System wsparcia osób starszych w środowisku zamieszkania. Przegląd sytuacji propozycja modelu*. Praca zbiorowa pod red. B. Szatur-Jaworskiej i P. Błędowskiego. Raport Rzecznika Praw Obywatelskich. Warszawa 2016 s. 65-107.

w ich miejscu zamieszkania, jak chociażby teleopieka. Tego typu usługi oferowane są osobom starszym, mieszkającym samotnie, niesamodzielnym lub cierpiącym na przewlekłe schorzenia związane z ryzykiem gwałtownego zachorowania. Przy pomocy telefonu lub przycisku SOS umieszczonego w breloczku, wisiorku czy bransoletce podopieczny może wezwać pomoc.

Okoliczności te wskazują, iż istotną rolę w zapewnieniu opieki osobom niesamodzielnym, pozostającym bez wsparcia rodziny, spełniają instytucje stałego pobytu. Skoro przybywa osób niesamodzielnych, pod znakiem zapytania stoi opiekuńcza funkcja rodziny, a wsparcie środowiskowe jest niewystarczające. Nie pozostaje nic innego, jak szukać pomocy w stacjonarnych placówkach opieki. Wśród nich wymieniane są domy pomocy społecznej, a także zakłady opiekuńczo-lecznicze⁴⁴. Zatem warto, aby również żeńskie zgromadzenia zakonne odpowiedziały na potrzebę troski o osoby chore, niesamodzielne poprzez otwarcie nowych placówek. Z pewnością konieczna jest tutaj dobra współpraca zakonów z władzami państwowymi i samorządowymi, gdyż same zakony nie są w stanie udźwignąć ciężaru finansowania specjalistycznych zakładów opiekuńczych.

Siostry zakonne opiekując się osobami chorymi, prowadzą także jeden szpital oraz jedno hospicjum⁴⁵. Oba ośrodki zapewniają całodobową opiekę lekarsko-pielęgniarską oraz duszpasterską. W przypadku hospicjów dane również pokazują, że wciąż potrzeba nowych miejsc. Liczba łóżek, która jest obecnie zalecana przez rozwinięte kraje europejskie, to 12 na 100 tysięcy mieszkańców. Tymczasem w Polsce jest 6,5 łóżka na 100 tysięcy mieszkańców. Są województwa, np. zachodniopomorskie, gdzie średnia ta wynosi 2,6 łóżka, a w województwie mazowieckim ten wskaźnik wynosi 4,7 łóżka na 100 tysięcy mieszkańców. W samej Warszawie łóżek w hospicjach jest jeszcze mniej. Stąd czas oczekiwania na wolne miejsce jest dość długi, w stolicy wynosi on średnio trzy tygodnie. Wielu konsultantów wojewódzkich zwraca uwagę, iż w niektórych rejonach pacjenci muszą czekać trzy miesiące⁴⁶. Dla przykładu Raport Najwyższej Izby Kontroli dotyczący opieki paliatywnej

⁴⁴ B. Szatur-Jaworska. *System wsparcia społecznego osób starszych w Polsce*. W: *System wsparcia osób starszych w środowisku zamieszkania. Przegląd sytuacji propozycja modelu*. Praca zbiorowa pod red. B. Szatur-Jaworskiej i P. Błędowskiego. Raport Rzecznika Praw Obywatelskich. Warszawa 2016 s. 102.

⁴⁵ W Polsce działa około 150 hospicjów, z czego 121 jest zarejestrowanych w Forum Hospicjów Polskich. Ponad jedną trzecią z tej liczby prowadzi Kościół katolicki. Więcej niż połowa placówek nosi imię lub działa pod patronatem świętych katolickich. W naszym kraju działają 54 hospicja katolickie: 21 prowadzi Caritas, 15 - zakony i zgromadzenia męskie i żeńskie, 7 funkcjonuje przy parafiach, a nad jednym (w Warszawie) sprawuje pieczę Archidiecezjalny Zespół Domowej Opieki Paliatywnej. G. Polak. *Kościół w Polsce prowadzi ponad jedną trzecią hospicjów*. [online] data dostępu: 23.07.2017] dostępny w Internecie: <http://www.niedziela.pl/arttykul/3878/Kosciol-w-Polsce-prowadzi-ponad-jedna> [

⁴⁶ J. Wykowski. *Opieka paliatywna w Sejmie: twarde dane kontra rzeczywiste problemy*. [online] [data dostępu: 22.03.2018] dostępny w Internecie: http://www.rynekseniora.pl/polityka_senioralna/104/opieka_paliatywna_w_sejmie_twarde_dane_kontra_rzeczywiste_problemy,9881.html.

i hospicyjnej w województwie dolnośląskim w latach 2012-2014 pokazuje, iż brakowało placówek sprawujących opiekę paliatywną i hospicyjną, a ponadto są one nierównomiernie rozmieszczone. Brakowało także łóżek, jakimi dysponowały szpitalne oddziały medycyny paliatywnej i hospicja stacjonarne. Liczba placówek leczniczych nie uległa zmianie w badanym okresie, co może świadczyć nie tylko o stagnacji, ale nawet o pogarszaniu się dostępności chorych do opieki paliatywnej i hospicyjnej w kontekście starzenia się społeczeństwa, wzrostu zachorowań i umieralności na choroby nowotworowe⁴⁷. Zaplanowanie i zbudowanie nowego hospicjum jest w warunkach prawnych i ekonomicznych naszego kraju przedsięwzięciem dużym i dosyć trudnym do zrealizowania. W miastach, w których brakuje hospicjów, a jednocześnie posługuje wiele żeńskich zgromadzeń zakonnych, warto by we współpracy międzyzakonnej stworzyć choćby jedno nowe hospicjum stacjonarne lub hospicjum domowe. Ważne jest również, aby siostry zakonne kształciły i przygotowywały chętne osoby świeckie do wolontariatu hospicyjnego.

W posłudze charytatywnej na rzecz osób chorych, żeńskie zgromadzenia zakonne prowadzą również domy opieki dla osób chorych, ośrodki rehabilitacyjne, stacje poradnictwa zdrowotnego, gabinety lekarskie, a także ośrodek dla osób uzależnionych od narkotyków i alkoholu.

W Polsce w 2013 roku na zaburzenia psychiczne chorowało 8 milionów Polaków w wieku od 18 do 64 lat. Gdyby włączyć dzieci, młodzież i osoby starsze, liczba pacjentów mogłaby wzrosnąć o kolejne 4 miliony. Według badań EZOP (Epidemiologia zaburzeń psychiatrycznych i dostępność psychiatrycznej opieki zdrowotnej) około 30% populacji mieszkańców Polski jest potencjalnymi kandydatami do poszukiwania jakiejś formy pomocy lub wsparcia psychicznego. W wyniku tego badania stwierdzono również, że 11,9% Polaków w wieku produkcyjnym można zaliczyć do ogólnej kategorii nadużywających alkoholu, w tym 2,4% osób spełnia kryteria diagnostyczne zespołu uzależnienia od alkoholu. Dane te pozwalają szacować liczbę osób nadużywających alkoholu na ponad 3 miliony, a wśród nich ponad 600 tysięcy to osoby z zespołem uzależnienia. Natomiast w przypadku narkotyków, doświadczenie kontaktu z tymi substancjami miało ponad milion osób. Badania potwierdzają także, że narkomania ma w Polsce już długą historię, a doświadczenia z narkotykami mają przedstawiciele wszystkich grup wiekowych, ludzie

⁴⁷ Najwyższa Izba Kontroli. *Funkcjonowanie opieki paliatywnej i hospicyjnej na terenie województwa dolnośląskiego w latach 2012-2014 (I półrocze)* s. 6.

o zróżnicowanym poziomie wykształcenia, mieszkający na wsiach, małych miasteczkach i dużych miastach⁴⁸.

Przerażać może również liczba osób zarażonych wirusem HIV. Od wdrożenia badań przez Narodowy Instytut Zdrowia Publicznego – Państwowy Zakład Higieny w 1985 roku do 31 grudnia 2017 roku (przy uwzględnieniu korekt i uaktualnień danych, w tym eliminacji podwójnie zarejestrowanych przypadków) stwierdzono zakażenie HIV u 22657 obywateli Polski i u osób innego obywatelstwa przebywających na terenie Polski. Wśród ogółu zarejestrowanych zakażonych było co najmniej 6347 zakażonych w związku z używaniem narkotyków, 5209 zakażonych poprzez kontakt seksualny. Ogółem odnotowano 3558 zachorowań na AIDS⁴⁹.

Potrzebą chwili jest zatem powoływanie nowych profesjonalnych ośrodków pomocy osobom uzależnionym od alkoholu i narkotyków, ośrodków pomocy nosicielom wirusa HIV i chorym na AIDS oraz nowych stacji poradnictwa psychologicznego. Należałoby stworzyć nowe miejsca, w których osoby uzależnione i chore otrzymają profesjonalną opiekę, ale także pomoc duchową. Do tego potrzebna jest także wykwalifikowana kadra. Żeńskie zgromadzenia zakonne, jeśli to możliwe, muszą zadbać o to, by siostry zakonne podejmowały studia w tej dziedzinie. Ponadto warto podjąć współpracę z doświadczonymi lekarzami i terapeutami, którzy taką pomoc świadczą w istniejących już ośrodkach. Warto także, by poza wrocławskim gabinetem psychologicznym „Duc in altum”, gdzie również siostry zakonne korzystają z pomocy i wsparcia, powstał ośrodek w innej części Polski, tak by osoby konsekrowane miały łatwiejszy dostęp do pracy nad sobą, warsztatów terapeutycznych i osobistego rozwoju.

Zbliżonym do opieki nad chorymi zakresem działalności charytatywnej Kościoła, lecz nie utożsamiającym się z nią, jest troska o osoby niepełnosprawne. Warto przypomnieć, że według wyników Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań z 2011 roku liczba osób niepełnosprawnych w Polsce ogółem wynosiła na koniec marca 2011 roku niemal 4,7 mln⁵⁰. Osoby te, a więc niewidomi i niedowidzący, głusi i niedosłyszający, głuchoniewidomi, upośledzeni umysłowo, przewlekłe chorzy, osoby z uszkodzeniem narządu ruchu, z trudnościami w uczeniu się na skutek dysharmonii rozwoju oraz społecznie niedo-

⁴⁸ *Charakterystyka rozpowszechnienia zaburzeń psychicznych w Polsce na podstawie badań EZOP. Badanie EZOP*: [online] [data dostępu: 18.11.2017] dostępny w Internecie: www.ezop.edu.pl.

⁴⁹ *Zakażenia HIV i zachorowania na AIDS w Polsce. Zakład Epidemiologii Chorób Zakaźnych i Nadzoru*. [online] [data dostępu: 21.02.2018] dostępny w Internecie: http://www.wold.pzh.gov.pl/oldpage/epimeld/hiv_aids/index.htm.

⁵⁰ Główny Urząd Statystyczny. *Ludność i gospodarstwa domowe. Stan i struktura społeczno-ekonomiczna. Część I. Ludność. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011*. Warszawa 2013 s. 53. [Publikacja dostępna w Internecie: www.stat.gov.pl].

stosowani bardzo często zmagają się z problemem izolacji⁵¹. To wykluczenie jest wspomagane przez wiele barier. Najbardziej oczywistymi są przeszkody transportowe oraz architektoniczne, ale izolację wzmagają także bariery psychologiczne oraz związane z komunikacją międzyludzką. Niepełnosprawni często czują się nieakceptowani, towarzyszy im obawa dotycząca tego, jak są postrzegani przez innych ludzi. Może to powodować trudności w nawiązywaniu nowych kontaktów oraz wpływać na istniejące już relacje rodzinne i przyjacielskie. Poza tym bywa, że osoby te same nie akceptują swojej choroby, a przez to czują się gorsze od ludzi sprawnych. Natomiast po stronie społeczeństwa także leży немало barier psychologicznych. Należą do nich między innymi trudności w kontaktach z bliskimi, będące rezultatem np. braku pogodzenia się z chorobą członka rodziny, brak wsparcia i zrozumienia w środowisku, zmaganie się z uprzedzeniami i stereotypami, obojętność społeczeństwa wobec niepełnosprawności, a nawet społeczny ostracyzm. W konsekwencji tych czynników poczucie wyizolowania może się nasilać, powodując depresję, podwyższoną wrażliwość czy obniżony nastrój. Ze znacznym obciążeniem zmagają się również bliscy opiekujący się niepełnosprawnym. Po stronie społeczeństwa następuje między innymi wzmacnianie się negatywnych postaw wobec niepełnosprawnych, a także tworzenie systemów pomocy nieadekwatnych do potrzeb⁵².

Żeńskie zgromadzenia zakonne planując działalność charytatywną dla osób niepełnosprawnych, nadal powinny czerpać ze wskazań św. Jana Pawła II z 1984 roku. Pomimo ponad trzydziestu lat słowa wypowiedziane w Centrum Dla Niepełnosprawnych „Francis Charon” w Quebecu nie straciły swej aktualności i nadal mogą być wyznacznikiem działań w stosunku do ludzi ułomnych. Osobie upośledzonej „należy ułatwić uczestnictwo w życiu społeczeństwa we wszystkich jego wymiarach i na wszystkich poziomach, które leżą w granicach jej możliwości, takich jak: rodzina, szkoła, praca, wspólnota społeczna, polityczna, religijna. W praktyce zakłada to bezwarunkowe poszanowanie życia człowieka upośledzonego, od momentu jego poczęcia poprzez wszystkie stadia jego rozwoju. Trzeba starać się nie tylko przezwyciężać upośledzenia, ale także zwalczać ich przyczyny. (...) Trzeba wspomagać rodziny, nieraz zagubione, a przecież zasługujące na pomoc, i w tym celu tworzyć takie domy jak ten, które troszczą się o utrzymanie więzów z rodziną. Trzeba dążyć do tego, aby osobom niepełnosprawnym zapewnić wykształcenie oraz stosowną pracę ze sprawiedliwym wynagrodzeniem, możliwościami awansu i takimi warunkami

⁵¹ Z. Sękowska. *Wprowadzenie do pedagogiki specjalnej*. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej. Warszawa 1998 s. 27.

⁵² K. Stokowska. *Psychologiczne problemy osób niepełnosprawnych*. [online] [data dostępu:15.01.2018] dostępny w Internecie: <http://www.kson.pl/gazeta/nasi-partnerzy/842-psychologiczne-problemy-osob-niepelnosprawnych>.

bezpieczeństwa, które pozwolą uniknąć urazów, na jakie osoby niepełnosprawne szczególnie są narażone. Wszystko to wymaga wyobraźni i rozmachu we wszelkiego rodzaju inicjatywach społecznych połączonych z pomocą władz publicznych. (...) Wreszcie jest rzeczą ważną, aby osoba upośledzona nie tylko była otaczana opieką i miłością, ale także aby uświadamiała sobie, na ile tylko to jest możliwe, swoje możliwości, to, że jest zdolna chcieć porozumiewać się z innymi, współpracować z nimi, kochać i sama coś innym dawać, i aby stale walczyła o zachowanie swych zdolności i dalszy ich rozwój”⁵³.

Siostry zakonne otaczają opieką ludzi ułomnych poprzez domy pomocy społecznej dla dorosłych i dzieci, specjalne ośrodki wychowawcze, ośrodki rehabilitacyjne, zakłady opiekuńczo-lecznicze, ośrodki socjoterapii, domy opieki, ośrodki szkolno-wychowawcze, zakłady specjalne, świetlice oraz warsztaty terapii zajęciowej. Posługa charytatywna wobec osób niepełnosprawnych wymaga dobrej organizacji i wykwalifikowanych kadr, dlatego zakony powinny współpracować z samorządem powiatowym, wojewódzkim lub regionalnym oddziałem PFRON.

Cieszyć może duża liczba domów pomocy społecznej. Ważne jest, by żeńskie zgromadzenia zakonne dbały o podwyższanie jakości świadczonych usług, o podnoszenie kwalifikacji i doskonalenie kompetencji zawodowych personelu poprzez wewnętrzne i zewnętrzne szkolenia oraz wsparcie pracowników. Jednocześnie potrzebne jest budowanie i wzmacnianie więzi rodzinnych i grupowych poprzez nawiązywanie i podtrzymywanie kontaktu z bliskimi. Pomysłem wartym uwagi, który należałoby powielać, jest zakładanie przy domach pomocy społecznej domów rodzinnych, jak to ma miejsce w DPS w Zamościu prowadzonym przez siostry franciszkanki misjonarki Maryi. Z pewnością takie placówki pomogą w rehabilitacji pacjentów i ich większym uspołecznieniu. Ciekawym pomysłem jest też Sala Doświadczeń Świata⁵⁴, która istnieje w DPS w Mielźnie (województwo wielkopolskie), a także w DPS w Ścinawce Dolnej (województwo dolnośląskie). Siostry zakonne powinny czerpać ciekawe pomysły z innych podobnych placówek. Warto więc zadbać o kontakty między prowadzącymi DPS-y, wspólne forum, spotkania czy warsztaty.

Nieocenioną rolę w posłudze osobom niepełnosprawnym, zwłaszcza dzieciom i młodzieży, pełnią specjalne ośrodki wychowawcze. Funkcjonowanie tych placówek powinno cieszyć się poparciem ze strony hierarchii kościelnej i katolików świeckich. Są to miejsca,

⁵³ Jan Paweł II. *Przemówienie w Centrum Dla Niepełnosprawnych „Francis Charon” w Quebecu*. 10.09.1984. W: *Jan Paweł II o cierpieniu. Wypowiedzi Ojca Świętego do chorych i pracowników służby zdrowia*. Wybór i przygot. do druku M. Kloss. Wydawnictwo OO. Franciszkanów. Niepokalanów 1988. Cz. III s. 74.

⁵⁴ W sali tej odbywa się stymulacja integrująca kilka zmysłów z wykorzystaniem odpowiedniego sprzętu specjalistycznego. Podopieczni mogą podziwiać różne kolory, jednocześnie odczuwając je w wibracjach bądź też skojarzyć dany kolor z odpowiednim dla niego dźwiękiem. Zob. Paragraf 3.2 tej rozprawy.

w których młodzi pacjenci otrzymują fachową i wszechstronną pomoc. Wyzwaniem dla siostr pracujących w SOW jest często zmieniające się prawo. Ostatnie rozporządzenie dotyczące tego rodzaju placówek wydano 11 sierpnia 2017 roku⁵⁵. Ważnym elementem rozwoju ośrodków jest posługa wolontariuszy, stąd potrzeba szkoleń i warsztatów dla tych, którzy chcą poświęcać czas i serce dla potrzebujących.

Ważną odpowiedzią siostr zakonnych na potrzebę specjalistycznego wsparcia rodzin, które wychowują dzieci z różnymi niepełnosprawnościami są środowiskowe domy samopomocy. Z trzech prowadzonych ośrodków przez żeńskie zgromadzenia zakonne tylko jeden jest przeznaczony dla osób dorosłych, dlatego dobrym pomysłem byłoby założenie kolejnych domów samopomocy.

Dużym wsparciem powinien zostać otoczony jedyny w Polsce Ośrodek Szkolno-Wychowawczy dla Dzieci z Afazją prowadzony przez siostry felicjanki. Placówka posiada tylko 60 miejsc, a liczba chętnych wzrasta. Ważne jest, by wspierać tę działalność. Czerpiąc z doświadczenia siostr felicjanek, także inne zgromadzenie powinno podjąć się budowy takiego ośrodka. Krakowska placówka posiada bardzo mały internat, tylko na 10 miejsc. Dla rodziców, którzy mieszkają daleko, jest to duży problem. Zatem z pewnością przydałby się większy budynek, dzięki czemu dzieci z innych stron Polski mogłyby skorzystać z pomocy ośrodka. Stanowiło by to dużą pomoc dla rodziców, którzy codziennie pracują, prowadzą dom i nie mogą każdego dnia przyjeżdżać z dzieckiem do ośrodka.

Także opieką i zainteresowaniem należy otoczyć Towarzystwo Opieki nad Ociemniałymi w Laskach. Siostry Franciszkanek Służebniczki Krzyża od ponad stu lat pomagają ludziom niewidomym: dzieciom, młodzieży i dorosłym. Towarzystwo rozpoczęło wiele inicjatyw, które potrzebują wsparcia i ukończenia: platforma schodowa dla wychowanków na wózkach, remont placówek, zakup specjalistycznych narzędzi do diagnozy i terapii logopedycznej osób z uszkodzonym wzrokiem, budowa internatu dla chłopców oraz finansowanie dodatkowych zajęć szkolnych. Potrzebna jest zatem pomoc i otwarcie się zakonów na dobro wspólne.

Miejscami, gdzie osoby niepełnosprawne wspomagają się w procesie rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz stwarza się możliwości rehabilitacji społecznej i zawodowej w zakresie pozyskania lub przywracania umiejętności niezbędnych do podjęcia zatrudnienia są warsztaty terapii zajęciowej. Żeńskie zgromadzenia zakonne prowadzą trzy takie

⁵⁵ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 11 sierpnia 2017 r. w sprawie publicznych placówek oświatowo-wychowawczych, młodzieżowych ośrodków wychowawczych, młodzieżowych ośrodków socjoterapii, specjalnych ośrodków szkolno-wychowawczych, specjalnych ośrodków wychowawczych, ośrodków rewalidacyjno-wychowawczych oraz placówek zapewniających opiekę i wychowanie uczniom w okresie pobierania nauki poza miejscem stałego zamieszkania. Dz. U. 2017 poz. 1606.

placówki. Należy zatem rozwijać ten kierunek pracy z niepełnosprawnymi, gdyż są to miejsca, gdzie niepełnosprawni dzięki pomocy i wsparciu wykwalifikowanej kadry pracowniczej, realizują swoje pragnienia, poznają predyspozycje, rozwijają zainteresowania i umiejętności, kształtują charaktery, spotykają się z akceptacją i zrozumieniem oraz uczą się spędzania czasu w sposób kreatywny. Potrzeba tu stałej współpracy zgromadzeń z władzami samorządowymi, gdyż ich pomoc jest niezbędna w tworzeniu nowych placówek.

Żeńskie instytuty życia konsekrowanego, w strategii pomagania osobom niepełnosprawnym, powinny rozwijać te formy pomocy, które pomogą w integracji osób niepełnosprawnych ze zdrowymi. Potrzeba zatem integracyjnych spotkań, wycieczek, zawodów sportowych, zabaw, inscenizacji, konkursów, w których uczestniczyłyby wspólnie osoby niepełnosprawne i zdrowe. Należy podjąć współpracę tych zgromadzeń zakonnych, które pracują z osobami niepełnosprawnymi z siostrami posługującymi w katechizacji, w parafiach w różnych formach posługi dla dzieci i młodzieży.

Siostry zakonne prowadząc 140 różnego rodzaju placówek, mają znaczący wkład w opiekę nad ludźmi niepełnosprawnymi. Ten kierunek pracy charytatywnej należy rozwijać w przyszłości, korzystając ze zdobytych już bogatych doświadczeń, ponieważ wciąż wiele osób z tej prawie pięciomilionowej grupy obywateli Polski czeka na pomoc i wsparcie. Trzeba wziąć pod uwagę trudności transportowe osób niepełnosprawnych. Zatem należy stworzyć małe ośrodki dziennego pobytu dla osób niepełnosprawnych, które będą się znajdowały w pobliżu domów rodzinnych. Wszelkie inicjatywy zakonów powinny cieszyć się poparciem hierarchii oraz samorządów. Potrzebne są wspólne przedsięwzięcia różnych podmiotów społecznych, współpracy z innymi wspólnotami niechrześcijańskimi, instytucjami niekościelnymi, które miałyby na celu integrację osób niepełnosprawnych ze zdrowymi. Stąd ciekawym pomysłem mogą być wspólne zjazdy i kongresy, olimpiady sportowe, festiwale muzyczne i przeglądy teatralne.

Żeńskie zgromadzenia zakonne obejmują posługą charytatywną w Polsce również ludzi bezdomnych i skrajnie ubogich. Według najnowszych badań z lutego 2017 roku liczba osób bezdomnych w Polsce wynosiła 33,41 tys., a zatem o 2,7 tys. osób zmniejszyła się ich liczba w porównaniu z rokiem 2015⁵⁶. Wśród przebadanych osób 26900 (80,52%) przebywało w placówkach instytucjonalnych, a 6508 (19,48%) poza nimi. Główną przyczyną bezdomności, którą wskazały osoby bezdomne były: eksmisja, wymeldowanie (45%) oraz

⁵⁶ Osób bezdomnych było w momencie badania 33 408. 83,5% stanowili mężczyźni (27 911 osób), natomiast 16,5% kobiety (5 497 osób). Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej. *Pomoc społeczna. Mniej osób bezdomnych*. [online] [data dostępu: 15.05.2017] dostępny w Internecie: <https://www.mpips.gov.pl/aktualnosci-wszystkie/pomoc-spoeczna/art,8681,mniej-osob-bezdomnych.html>

konflikt rodzinny (36,39%). W dalszej kolejności znalazły się: uzależnienie (29,2%) oraz bezrobocie i brak pracy (17,3%)⁵⁷.

Bezdomność ma przyczyny psychologiczne, społeczne i prawne. Warunkiem skutecznej pomocy osobom bezdomnym jest pełne rozpoznanie natury bezdomności, mechanizmów leżących u podstaw zachowań ludzi bezdomnych. Bezdomność jest specyficznym sposobem widzenia i rozumienia siebie i w istocie zgodą na samozniszczenie, jest punktem krytycznym w życiu osobistym, w którym siły destrukcji odniosły zwycięstwo nad siłami konstruktywnymi⁵⁸. W powodzeniu pomocy ludziom bezdomnym duże znaczenie ma stopień zaawansowania syndromu bezdomności. Wśród nich możemy wyróżnić fazę wstępną (do 2 lat), ostrzegawczą (2-4 lata), adaptacyjną (4-6 lat), chroniczną (6-10 lat) oraz fazę trwałą (powyżej 10 lat)⁵⁹. Im wcześniej rozpocznie się terapię bezdomnego, tym większa jest możliwość sukcesu.

Osoby konsekrowane starają się zaradzić złożonym potrzebom ludzi bezdomnych i skrajnie ubogich. Świadczy o tym znaczna liczba ośrodków przeznaczonych dla tych potrzebujących. Siostry zakonne w 2015 roku prowadziły 52 placówki przeznaczone dla bezdomnych i ubogich, a wśród nich noclegownie, schroniska, stołówki, jadalnie, kuchnie i łaźnie. W tych miejscach potrzebujący otrzymują schronienie, wyżywienie, ubranie, możliwość odnowy higienicznej, a także podstawową opiekę medyczną. Zbyt rzadko jednak w tych ośrodkach proponuje się bezdomnym alkoholikom, których nie brakuje, pewne elementy terapii odwykowej.

Poprzez pomoc bezdomnym, zadbanie o nocleg, odzież i posiłek, siostry zakonne często ratują życie ludzkie. Niestety, jednocześnie w ten sposób, utrwała się status społeczny bezdomnego i jego pozycja w hierarchii społeczeństwa⁶⁰. Pomoc ta pogłębia proces wykluczenia społecznego, wzmacnia syndrom wyuczonej bezradności i utrwała złudne poczucie bezpieczeństwa⁶¹. W trosce o bezdomnych należałoby przede wszystkim zmienić filozofię pomagania. Warto odejść od strategii statycznej, która traktuje bezdomność jako nieodwracalny fakt socjoekonomiczny do strategii dynamicznej, ukazującej problem bezdomności jako fakt tymczasowy, pewien etap doświadczenia życiowego, który można

⁵⁷ Tamże.

⁵⁸ M. Jażdżikowski. *Dać szansę*. „Caritas” 9:2002 nr 4 s. 17.

⁵⁹ M. Jażdżikowski. *Wybór, który staje się chorobą*. „Caritas” 10:2003 nr 1 s.9-12.

⁶⁰ W. Przygoda. *Posługa charytatywna Kościoła w Polsce. Studium teologiczno-pastoralne*. Lublin: Wydawnictwo KUL 2004 s. 446.

⁶¹ M. Jażdżikowski. *Pomagać czy pomóc?* „Caritas” 10:2003 nr 2 s. 8.

przetrwąć i przezwyciężyć poprzez profesjonalną terapię⁶². Dlatego konieczne jest utworzenie ośrodków terapii, które przy współpracy żeńskich zgromadzeń oraz wykwalifikowanej kadry terapeutów prowadziłyby pracę psychologiczną. W takich ośrodkach bezdomni otrzymaliby pomoc w powrocie do normalnego życia w społeczeństwie. Zmiana dotychczasowego stylu życia osoby bezdomnej jest trudna, stąd powinna być kierowana przez profesjonalistów na podstawie indywidualnego planu wychodzenia z bezdomności. Terapię taką należy prowadzić z uwzględnieniem osobistych zasobów podopiecznego, możliwości rekonstrukcji więzi rodzinnych, stanu zdrowia i osobistej motywacji do zmiany⁶³. Powołanie specjalistycznego ośrodka jest przedsięwzięciem trudnym i kosztownym. Dlatego żeńskie zgromadzenia zakonne mogłyby podjąć się takiego zadania przy współpracy z Caritas diecezjalną, ale przede wszystkim przy znaczącej pomocy finansowej instytucji państwowych lub samorządowych.

W trosce o osoby bezdomne poza pomocą materialną i psychologiczną ważna jest również opieka duchowa. Dobrze, że coraz częściej w przytuliskach i schroniskach są organizowane katechezy, rekolekcje adwentowe i wielkopostne, jak chociażby w placówce sióstr albertynek w Krakowie czy rekolekcje prowadzone przez siostry misjonarki miłości⁶⁴. Warto rozwijać tę formę pomocy poprzez współpracę z duszpasterzami, z parafiami czy z seminariami duchownymi. Ciekawym pomysłem jest również urządzenie Triduum Paschalnego w ośrodkach. Osoby bezdomne często po raz pierwszy mają możliwość świadomego przeżycia świąt wielkanocnych. Odbywające się rekolekcje, spotkania ewangelizacyjne, połączone ze wspólnymi posiłkami, cieszą się dużą popularnością w środowisku osób bezdomnych. Wielu z nich przyznaje, że czas poświęcony sprawom duchowym jest im bardzo potrzebny. Nierzadko decydują się przystąpić do spowiedzi świętej⁶⁵.

Żeńskie zgromadzenia zakonne pełnią posługę charytatywną wobec osób bezdomnych i skrajnie ubogich bezpłatnie, przeznaczając na ten cel duże środki. Dlatego warto, by sio-

⁶² Tamże s. 9.

⁶³ M. Jażdżikowski. *Dać szansę*. „Caritas” 9:2002 nr 4 s. 18.

⁶⁴ Rekolekcje dla bezdomnych bardzo pozytywnie są odbierane przez samych bezdomnych. Według słów jednego z prowadzących rekolekcje zorganizowane przez siostry misjonarki miłości: „Zaskakujące było dla mnie to, że uczestnicy bardzo poważnie podeszli do tego ćwiczenia. Niektórzy powiedzieli z rozbrajającą szczerością, że mieli zamiar wyspać się tutaj, najeść i zaopatrzyć w nowe rzeczy ale w trakcie rekolekcji coś się odmieniło. Podczas jednego spotkania jeden z bezdomnych powiedział: «Ostatni raz u spowiedzi byłem na pogrzebie Mamy, było to jakieś 18 lat temu. Dziś się wyspowiadałem. Wiem, że za dwa dni wracam do kanału i nie wiem, co będzie ale chcę żyć inaczej»”. *Rekolekcje dla bezdomnych. Życie zakonne*. [online] [data dostępu: 24.11.2015] dostępny w Internecie: <http://www.zyciezakonne.pl/wiadomosci/archiwum/rekolekcje-dla-bezdomnych-6781/>.

⁶⁵ *Rekolekcje dla bezdomnych*. [online] [data dostępu: 15.03.2018] dostępny w Internecie: <http://www.aniolbeskidow.pl/index.php/wiadomosci/2329-rekolekcje-dla-bezdomnych-3>.

stry przełożone współpracowały z różnymi instytucjami w poszukiwaniu sponsorów i ludzi dobrej woli, chętnych wesprzeć ich dzieła. Poza tym potrzeba również wielu wolontariuszy, którzy chcieliby włączyć się w tę posługę. Warto brać przykład z kuchni dla ubogich sióstr albertynek w Warszawie, gdzie wolontariuszami są osoby korzystające kiedyś ze stołówki.

W posłudze ubogim ważne jest, by nie brakowało spotkań formacyjno-informacyjnych dla sióstr zakonnych. Podczas takich spotkań siostry mogą wymieniać doświadczenia, dzielić się problemami i wspólnie szukać rozwiązań. Potrzeba, aby siostry spotykały się z mieszkańcami przytulisk, którzy powstali z nałogów. Ważna jest także pomoc psychologów, którzy pomogą w zaznajomieniu z psychiką tych ludzi, tak by lepiej ich zrozumieć. Z pewnością potrzeba również zajęć warsztatowych z zakresu komunikacji interpersonalnej, aby nie ulegać manipulacji, ale pomagać prawidłowo i skutecznie.

Ważną grupą ludzi skrajnie ubogich, którzy potrzebują pomocy charytatywnej, są osoby bezrobotne. Mimo, iż w ostatnich latach bezrobocie spada, wciąż nie brakuje ludzi, którzy tracąc pracę, wpadają w skrajne ubóstwo. Już w 2003 roku biskup Piotr Libera, ówczesny Sekretarz Generalny Konferencji Episkopatu Polski, proponował konkretne rozwiązania w pomocy bezrobotnym. Są one nadal aktualne i żeńskie zakony mogą z nich czerpać w codziennej posłudze. Konieczne jest dobre rozeznanie w sytuacji przed przystąpieniem do działania oraz odpowiednie umiejętności. Celem działania powinno być wsparcie duchowe bezrobotnych, wzmacnianie nadziei oraz nabywanie przez nich lepszego rozeznania w prawach i obowiązkach. Podstawowym zadaniem jest zbudowanie u bezrobotnej osoby motywacji do metodycznego poszukiwania pracy. W posłudze ludziom, którzy stracili pracę należy zapoznać się z inicjatywami już istniejącymi, tak by uczyć się na sukcesach i błędach innych. Poza tym trzeba jasno określić zasady działania i włączać bezrobotnych w działalność pomocową. Potrzeba również utworzyć bazy danych, by kontaktować ze sobą pracodawców i bezrobotnych. W pracy charytatywnej z bezrobotnymi potrzebna jest konsekwencja oraz cierpliwość. Bezrobotni potrzebują nieraz wiele czasu, żeby przełamać wstyd i otworzyć się na pomoc. Ważne jest, by bezrobotni spotykali się z osobami, które osiągnęły sukces⁶⁶.

Pomimo zmniejszającej się liczby osób bezdomnych i skrajnie ubogich, zapotrzebowanie na noclegownie, schroniska, stołówki, jadłodajnie, kuchnie i łaznie wciąż jest duże. Dopóki władze nie uporają się z problemami gospodarczymi kraju oraz nie zniwelują przyczyn bezdomności, ośrodki pomocy wciąż będą potrzebne. Dlatego bardzo mocno

⁶⁶ *Aktualne sprawy Kościoła w Polsce*. P. Libera. BKWPZZZ nr 20. Październik 2003 s. 76.

należy popierać różne inicjatywy żeńskich zgromadzeń zakonnych, które wychodzą na przeciw problemom ludzi bezdomnych. Zgodnie z art. 17 ust. 1 ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o *pomocy społecznej*, obowiązek udzielania schronienia, zapewnienia posiłku oraz niezbędnego ubrania osobom tego pozbawionym należy do zadań własnych gmin⁶⁷. Dlatego należy oczekiwać finansowej pomocy ze strony państwa dla podmiotów organizujących opiekę nad ludźmi bezdomnymi.

4.3. Kierunki rozwoju formacji charytatywnej osób konsekrowanych

Dużym i stale aktualnym wyzwaniem dla osób życia konsekrowanego jest formacja na wszystkich poziomach, w całej swej integralności i wszystkich wymiarach: ludzkim, chrześcijańskim i zakonnym. Zawsze przywiązywano do niej dużą wagę, a dzisiaj Kościół kładzie na nią tym większy nacisk i podkreśla konieczność formacji stałej, która jest wymogiem wynikającym z samej natury konsekracji zakonnej. Zatem formacja początkowa powinna zostać utrwalona przez formację stałą, która sprawi, że człowiek pozostanie podatny na wpływy formacyjne przez całe swe życie (VC 69). Formacja, aby była pełna, powinna obejmować wszystkie dziedziny życia chrześcijańskiego i konsekrowanego. Potrzeba formacji integralnej człowieka. Mianowicie „należy zaplanować formację osobową, kulturową, duchową i duszpasterską, dążąc wszelkimi środkami do harmonijnego połączenia różnych aspektów” (VC 65). Chodzi tu bowiem ciągle na nowo o kształtowanie człowieka dojrzałego, zakorzenionego w Bogu i własnym charyzmacie, a jednocześnie zdolnego do podejmowania zadań i wyzwań współczesności. Potrzeba dziś także formacji do działalności charytatywnej, by ta stawała się lepsza, owocniejsza, odpowiadająca potrzebom dzisiejszych czasów. Adresatami formacji charytatywnej są nie tylko osoby konsekrowane, ale także osoby przygotowujące się do takiej formy życia chrześcijańskiego.

Głównym celem procesu formacyjnego kandydatów do życia konsekrowanego jest przygotowanie ich do całkowitego poświęcenia się Bogu poprzez naśladowanie Chrystusa w służbie misji (VC 65). Mają oni kontynuować misję Chrystusa, tak aby On był „wszystkim” w ich życiu. Najważniejszym przejawem misji jest uobecnienie w świecie samego Chrystusa poprzez osobiste świadectwo oraz dzieła apostolskie i dzieła służące postępowi człowieka (VC 72). Osoby konsekrowane są wezwane do dawania świadectwa o miłości Boga do ludzi i do budowania królestwa Bożego na ziemi (VC 105), przez bezinteresowną służbę i miłość bliźniego (VC 82). Aby nie zmniejszyło się piękno życia i misji, potrzeba

⁶⁷ Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o *pomocy społecznej*. Dz.U. 2004 nr 64 poz. 593.

intensywnej pracy nad formacją, zarówno nad formacją nieustanną, jak i początkową osób konsekrowanych⁶⁸.

Papież Franciszek zwraca uwagę, że nie tylko sama misja jest ważna, ale również formacja do misji. Stąd potrzeba dziś „formacji do pasji dla orędzia, formacji do pasji, która każe iść wszędzie, na każde peryferie, aby głosić wszystkim miłość Jezusa Chrystusa, zwłaszcza tym, co są daleko; opowiadać tę miłość małym i ubogim, i pozwolić się również ewangelizować przez nich”⁶⁹. Taka formacja domaga się dobrych fundamentów, o które ciężko w dzisiejszych rodzinach. Solidne podstawy miłosierdzia dla potrzebujących ma więc zbudować formacja w zakonie.

Najważniejsze w formacji charytatywnej osób konsekrowanych powinno być życie duchowe i zespolenie z Jezusem Chrystusem. Całą formację należy ześrodkować na Chrystusie, gdyż to On powinien być centrum życia wszystkich swoich uczniów⁷⁰. Każdy instytut i każda wspólnota życia konsekrowanego mają stanowić prawdziwą szkołę ewangelicznej duchowości. To dla Chrystusa siostry zakonne powinny być gotowe zostawić wszystko. Z kontemplacji oblicza Chrystusa ma wypływać towarzyszenie każdemu człowiekowi, niesienie pomocy i okazanie miłości. Zadaniem formacji jest ukierunkowanie na naśladowanie całym sercem i ze wszystkich sił Chrystusa czystego, ubogiego i posłusznego. W ten sposób osoby konsekrowane będą dawały świadectwo życia obdarzającego nadzieją i miłosierdziem⁷¹. Codzienne dawanie świadectwa Ewangelii budzi się poprzez modlitwę i kontemplację oblicza Chrystusa. Siostry zakonne mają także stale dokonywać „wyjścia” z samych siebie, aby skoncentrować swoje istnienie na Chrystusie, Jego Ewangelii i Bożej woli. Jest to obranie drogi uwielbienia Pana i służenia Jemu w braciach i siostrach⁷². Wychowanie do służby jest niezwykle istotne w formacji nowicjuszek i postulantek. Siłę do codziennej służebnej posługi braciom, siostry mogą czerpać jedynie z kontemplacji Boga. Dzięki niej osoby konsekrowane będą miały zachwyt w oczach „kiedy się schodzi na nizi-

⁶⁸ Wywiad Sekretarza Watykańskiej Dykasterii Zakonnej o „Ludziach Peryferii”. BKWPZZZ nr 40. Październik 2013 s. 43.

⁶⁹ Franciszek. *Jesteście prawdziwymi ojcami, prawdziwymi matkami*. Przemówienie do uczestników Kongresu Wychowawców Osób Konsekrowanych. 11.04.2015 Rzym. [online] [data dostępu: 20.02.2017] dostępny w Internecie: <http://www.zyciezakonne.pl/dokumenty/kosciol/franciszek/franciszek-homilie-i-przemowienia/2015-04-11-rzym-przemowienie-uczestnikow-kongresu-wychowawcow-osob-konsekrowanych-71069/>.

⁷⁰ Wywiad Sekretarza Watykańskiej Dykasterii Zakonnej o „Ludziach Peryferii”. BKWPZZZ nr 40. Październik 2013 s. 43.

⁷¹ Jan Paweł II. *Na nowo rozpoczynać od Chrystusa*. Przesłanie do osób konsekrowanych. 21.09.2001. OsRomPol 23:2002 nr 3 s. 4.

⁷² Franciszek. Przemówienie do przełożonych żeńskich zgromadzeń zakonnych. 05.05.2013. OsRomPol 34:2013 nr 7 s. 7.

nę, do człowieka cierpiącego, kiedy mu się pomaga, bo wtedy pomaga się właśnie Chrystusowi Panu”⁷³.

W formacji charytatywnej warto zwrócić uwagę na sens posługi dobroczynnej oraz jej intencje. Osoby zakonne są powołane, by ofiarować się Ojcu wraz z Jezusem, czyniąc ze swojego życia hojny dar w pracy, w służbie Kościołowi i w dziełach miłosierdzia. Stąd w formacji należy podkreślać, by z poświęcenia życia Bogu wypływało oddanie braciom, aby nieść światło Chrystusa tam, gdzie panują większe ciemności i aby szerzyć Jego nadzieję w przygnębionych sercach. Osoby konsekrowane mają pamiętać, że są znakiem Boga w różnych środowiskach życia, zaczynem rozwoju społeczeństwa bardziej sprawiedliwego i braterskiego. W świecie potrzeba obecności tych osób, które umacniają i odnawiają zaangażowanie w szerzenie Ewangelii i działalność dobroczynną na rzecz najbardziej ubogich⁷⁴. W formacji charytatywnej warto przypominać, że Kościół i świat potrzebują takiego świadectwa miłości i miłosierdzia, które dokonuje się poprzez codzienną ofiarną posługę.

Siostry zakonne pracując z ubogimi, same powinny pamiętać o życiu ubogim. Temat ubóstwa nie może być zatem pominięty w pracy formacyjnej. Św. Jan Paweł II zwracając się do osób konsekrowanych, prosił, by te pokochały nie tylko biednych, ale również swoje własne ubóstwo w duchu i w postępowaniu. Za przykład postawił św. Wincentego à Paulo, św. Ludwikę de Marillac i św. Franciszka, którzy ukazali wartość ubóstwa bardziej poprzez swoją konkretną posługę biednym – wykonywaną dniem i nocą, niż przez uczone rozprawy o ubóstwie⁷⁵. Instytuty życia konsekrowanego są powołane do dawania zbiorowego świadectwa ubóstwa, zatem w formacji warto podkreślać, by siostry zakonne unikały wszelkiego pozoru bogactwa, nieumiarkowanego zbytku i gromadzenia majątku. Z rady ubóstwa powinna wypływać gotowość do dzielenia się z innymi i ofiarność na potrzeby Kościoła oraz na utrzymanie ubogich⁷⁶.

Papież bł. Paweł VI w 1970 roku apelował o „nową i autentyczną mentalność chrześcijańską” i „nowy styl życia kościelnego”. Zwracał uwagę, iż w Kościele i poza nim, w momencie, kiedy wszyscy są pochłonięci zdobywaniem i posiadaniem dóbr material-

⁷³ E. Samsel. *Zadania zakonów w Polsce w III tysiącleciu*. BKWPZZ nr 14. Czerwiec 2001 s. 7.

⁷⁴ Franciszek. *Gdyby nie było zakonnic*. Rozważanie przed modlitwą Anioł Pański. 2.02.2014. OsRomPol 35:2014 nr 2 s. 56.

⁷⁵ Jan Paweł II. *Ubodzy są zawsze pośród was*. Przemówienie do Kapituły Generalnej Sióstr Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo. 11.01.1980. W: Jan Paweł II. *O życiu zakonnym*. Wybór i oprac. E. Weron, A. Jarocho. Poznań-Warszawa 1984 s. 65.

⁷⁶ Jan Paweł II. *Ewangeliczne ubóstwo istotnym warunkiem życia konsekrowanego*. Katecheza z 30.11.1994. OsRomPol 16:1995 nr 2 s. 51.

nych, powstaje pragnienie „dojrzenia ubóstwa ewangelicznego”. Powinno się je dostrzec zwłaszcza tam, gdzie Ewangelia jest przepowiadana⁷⁷. Papież Franciszek przypominając te słowa, zauważył, że instytuty życia konsekrowanego nie mogą zadowolić się ubóstwem „teoretycznym”, ale potrzebne jest ubóstwo, którego można uczyć się, dotykając ciała Chrystusa ubogiego w ludziach pokornych, ubogich, chorych oraz w dzieciach. Ojciec Święty zachęca osoby konsekrowane, by dla świata i Kościoła stawały się dziś „awangardą uwrażliwienia na wszystkich ubogich i na wszelkie rodzaje nędzy”⁷⁸. Jednocześnie przypomina słowa św. Ignacego z Loyoli, który mówił, iż ubóstwo jest matką i murem życia konsekrowanego. Jest matką, ponieważ daje życie, a murem, gdyż broni przed światowością⁷⁹. Siostry odpowiadając na wezwanie papieża Franciszka, powinny dać pierwszeństwo środowiskom najbardziej potrzebującym pomocy. W formacji należałoby zwrócić uwagę na praktykowanie rady ubóstwa w codzienności życia konsekrowanego, a także na budzenie wrażliwości na ubogich najbardziej potrzebujących pomocy⁸⁰.

Siostry zakonne nie mogą zapominać, że świadectwo ich życia w społeczeństwie ma wielką wagę. Mają one dawać świadectwo wartościom ewangelicznym, które zbawiają całego człowieka. Osoby konsekrowane powinny starać się o to, ażeby zwłaszcza ubodzy odczuwali braterską solidarność ze strony tych, którzy poświęcają się dla nich, aby samotni i opuszczeni znów odczuli bliskość braci, aby pozbawieni głosu przekonali się, że jest ktoś, kto ich serdecznie wysłucha. Siostry zatem powinny dbać o to, by wszyscy rozpoznali w nich znak obecności i miłości Chrystusa, który przeszedł dobrze czyniąc (por. Dz 10,38)⁸¹. Formacja charytatywna powinna pobudzać osoby konsekrowane, by jeszcze mocniej stawały się znakiem Boga w różnych środowiskach życia, zwłaszcza tam, gdzie posługują potrzebującym, by były zaczynem rozwoju społeczeństwa bardziej sprawiedliwego i braterskiego oraz prorocstwem dzielenia się z ludźmi prostymi i ubogimi. Potrzeba żywej obecności tych osób, które umacniają i odnawiają zaangażowanie w szerzenie

⁷⁷ Paweł VI. *Wezwanie Soboru do cnoty ubóstwa*. Rozważanie w czasie audiencji generalnej. 24.06.1970. *Trwajcie mocni w wierze*. T. 2. WAM. Kraków 1974 s. 499-503.

⁷⁸ Franciszek. *Trzeba przeciwstawić się ekonomii wykluczania*. Przesłanie do uczestników sympozjum Kongregacji ds. Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego. 08.03.2014. OsRomPol 35:2014 nr 3-4 s. 33.

⁷⁹ Franciszek. Przemówienie do uczestników sesji plenarnej Kongregacji ds. Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego. 25.11.2014. [online] [data dostępu 12.01.2015] dostępny w Internecie: <http://www.zyciezakonne.pl/2014-11-25-rzym-przemowie-nie-do-uczestnikow-sesji-plenarnej-kongregacji-ds-instytutow-zycia-konsekrowanego-i-stowarzyszen-zycia-apostolskiego-46931/>.

⁸⁰ E. Nycz. *Przesłanie Jana Pawła II do osób konsekrowanych*. BKWPZZ nr 4. Listopad 1997 s. 52.

⁸¹ Jan Paweł II. *W służbie Chrystusa i Kościoła*. Orędzie do osób konsekrowanych na Jasnej Górze. 04.06.1997. OsRomPol 18:1997 nr 7 s. 43.

Ewangelii, wychowanie po chrześcijańsku i działalność na rzecz najbardziej potrzebujących⁸².

Ważnym aspektem formacji charytatywnej osób konsekrowanych jest zagadnienie współpracy. Instytuty zakonne powinny okazywać gotowość do wzajemnej współpracy, aby dzielić się otrzymanym dobrem, zwiększać skuteczność swojej służby i wspólnie działać w pracy duszpasterskiej oraz brać udział w życiu Kościoła lokalnego. Również formacja we własnym zgromadzeniu nie powinna hamować rozsądnego udziału w formacji międzyzgromadzeniowej, jeśli zostanie ona ustanowiona przez przełożonych zakonnych i hierarchię kościelną⁸³.

Współpraca zakonna i wychowywanie do niej obecnie są bardzo potrzebne. W Polsce zauważa się wyraźny spadek liczby sióstr zakonnych i powołań zakonnych. Od 1991 roku do 2012 roku liczba zakonnic w Polsce zmalała z 24973 do 21214⁸⁴. Od 2000 roku liczba ta systematycznie maleje⁸⁵. W 2017 roku liczba sióstr po ślubach wieczystych wynosiła 16820, a sióstr po ślubach czasowych było 650⁸⁶. W porównaniu z 2010 rokiem można zauważyć duży spadek. Wówczas sióstr profesek wieczystych było 19642, a profesek czasowych 1219⁸⁷. Podobnie wygląda sytuacja z powołaniami do zakonów żeńskich. W 2010 roku w Polsce było 355 nowicjuszek, a w 2017 roku już tylko 211. Natomiast liczba postulantek w 2010 roku wynosiła 211, a 7 lat później zmniejszyła się do 177⁸⁸.

Papież Franciszek dostrzega problem mniejszej liczby powołań w zakonach czy też „dogasania” instytutów życia konsekrowanego. W sytuacji kiedy zgromadzenie „zbliża się do śmierci, czuje, że nie jest w stanie przyciągnąć nowych elementów, czuje, że jego czas,

⁸² Por. Franciszek. *Gdyby nie było zakonnic*. Rozważanie przed modlitwą Anioł Pański. 02.04.2014. OsRomPol 35:2014 nr 2 s. 56.

⁸³ Jan Paweł II. *Wasza obecność jest jak światło i sól. Przemówienie podczas spotkania z zakonnicami w katedrze w La Paz*. 10.05.1988. OsRomPol 9:1988 nr 5 s.22.

⁸⁴ W roku 1990 było 25326 profesek i 1272 nowicjuszek, w 1995 roku – 24056 profesek i 1037 nowicjuszek, w 2000 roku – 23164 profesek i 1024 nowicjuszek, w 2005 roku 22358 profesek i 642 nowicjuszek a w 2007 roku 21739 profesek i 583 nowicjuszek. J. Olech. *Życie zakonne w Polsce po 1989 roku*. W: B. Łoziński. *Leksykon zakonów w Polsce. Informator o instytutach życia konsekrowanego i stowarzyszeniach życia apostołskiego*. Wyd. III rozszerzone i uaktualnione. Warszawa: KAI 2009 s. 24.

⁸⁵ *Kościół katolicki w Polsce 1991-2011. Rocznik statystyczny*. Zespół aut. L. Adamczuk [et al.]. Red. P. Cieciegąg [et al.]. Główny Urząd Statystyczny, Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego SAC. Warszawa 2014 s. 128.

⁸⁶ *Statystyka. Zakony*. [online] [data dostępu: 12.12.2017] dostępny w Internecie: <http://www.zakony-zenskie.pl/statystyka/>.

⁸⁷ *Statystyka*. BKWPZZZ nr 41. Kwiecień 2014 s. 92.

⁸⁸ Postulantki to dziewczęta, które wstąpiły do zgromadzenia i przynajmniej na tym etapie przeszły wstępną próbę powołania. Natomiast nowicjat to cała formacja początkowa w zgromadzeniu: *Statystyka. Zakony*. [online] [data dostępu: 12.12.2017] dostępny w Internecie: <http://www.zakony-zenskie.pl/statystyka/>.

na który Pan wybrał zgromadzenie mija”⁸⁹. W takiej sytuacji Ojciec Święty zaleca połączyć różne instytuty o podobnym charyzmacie i dalej wspólnie pełnić posługę i prowadzić dzieła.

Św. Jan Paweł II już w 1982 roku mówił o współdziałaniu zakonów. Zauważył, że być może nadszedł czas jeszcze ściślejszej współpracy między zakonnikami i zakonnicami różnych zgromadzeń, a także ściślejszej współpracy z osobami odpowiedzialnymi w diecezjach za wspólnotowe duszpasterstwo. Taka harmonijna jedność pomaga lepiej zagospodarować ograniczoną liczbę osób zatrudnionych oraz nadaje nowy rozmach i skuteczność niekiedy zbyt rozproszonym działom⁹⁰.

Aktualnie potrzebna jest formacja do życia we wspólnocie, by działalność charytatywna stawała się bardziej owocna i miała większy zasięg. Siostry zakonne powinny angażować się we wspólną pracę między różnymi zakonami, ale także włączać się w zorganizowaną posługę charytatywną we współpracy z kapłanami diecezjalnymi i wspólnotami świeckich. Biskup powinien zachęcać zgromadzenia zakonne do włączania się w program ewangelizacji i podjęcia duszpasterskich zadań, zgodnie z ich charyzmatem. Kodeks Prawa Kanonicznego zachęca przełożonych zakonnych i biskupów diecezjalnych, aby „w zakresie zlecenia dzieł apostołskich zakonnikom” działali „we wzajemnym porozumieniu” (kan. 678 §3). W obszarze apostołstwa może pojawiać się pewne napięcie między życiem konsekrowanym a Kościołem lokalnym. Zakony, zgodnie ze swoim charyzmatem, mają zazwyczaj szerszy obszar apostołstwa niż Kościół lokalny i realizują je na różnych frontach, natomiast Kościół lokalny posiada swoje priorytety apostołskie. To napięcie jest jednak naturalne i zdrowe. Ważne, by dochodziło do wzajemnego zrozumienia i uszanowania tych celów wraz ze stałą troską poszukiwania, w jakim obszarze działalności charytatywnej można współpracować.

Siostry zakonne zajmujące się działalnością charytatywną powinny otwierać się na współpracę międzyzakonną oraz między zakonami a diecezją. Warto zatem organizować spotkania przedstawicieli zakonów i diecezji, tak by budować wspólne inicjatywy w obrębie poszczególnych miast lub całej diecezji. Warto podejmować wspólne inicjatywy. Doskonałym przykładem jest współpraca Caritas Polska i Caritas w diecezjach z wieloma żeńskimi zgromadzeniami zakonnymi w projekcie „Okien życia”. Wiele sióstr zakonnych

⁸⁹ Franciszek. *Dialog z uczestniczkami zebrania plenarnego Międzynarodowej Unii Żeńskich Przełożonych Generalnych*. 12.05.2016. Rzym. [online] [data dostępu: 19.06.2017] dostępny w Internecie: <http://www.zycieza-konne.pl/dokumenty/kosciol/franciszek/franciszek-artykuly-i-wywiady/2016-05-12-rzym-dialog-papieza-uczestniczkami-zebrania-unii-zenskich-przelezonych-generalnych-70192/>.

⁹⁰ Jan Paweł II. *Wierność*. Przemówienie do duchowieństwa w katedrze w Sainte Marie w Libreville w Gabonie. 17.02.1982. *OsRomPol* 3:1982 nr 2 s. 17.

posługuje w dziełach prowadzonych przez diecezje, parafie, Caritas diecezjalne bądź zakony męskie. W zakonach warto przygotowywać siostry do otwarcia na działalność w diecezji, a także na współpracę ze świeckimi. Siostry powinny uczyć się umiejętności obdarowania charyzmatem, dbając o włączenie osób świeckich w przeżywanie charyzmatu instytutu oraz uwrażliwienie ich na współodpowiedzialność. Zwłaszcza w zgromadzeniach, które przeżywają kryzys związany ze spadkiem liczby powołań, może to być impuls, by dzieła przez nie prowadzone, nie tylko przetrwały, ale także nabrały nowej mocy. W zakonach potrzeba budzić świadomość, że konieczny jest coraz bardziej szczerzy dialog i prawdziwa współpraca. Jak zauważył kard. João Braz de Aviz, Prefekt Kongregacji ds. Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego w *Liście do osób konsekrowanych w Polsce*, „lepiej iść naprzód nawet powoli niż biec każdy w inną stronę. (...) Chór śpiewa dobrze tylko wtedy, gdy wszyscy śpiewacy interpretują tę samą melodię, choć ich głosy różnią się brzmieniem”⁹¹.

Zadania stawiane osobom konsekrowanym, które pełnią posługę charytatywną, wymagają solidnego przygotowania w czasie poprzedzającym złożenie wieczystej profesji. Formatorki powinny zadbać, aby kandydatki do życia konsekrowanego otrzymały nie tylko teoretyczną wiedzę na temat apostołatu społecznego Kościoła, ale także były praktycznie przygotowane do podejmowania rozmaitych dzieł miłości bliźniego i miłosierdzia chrześcijańskiego. Stąd w okresie przygotowawczym do życia konsekrowanego kandydatki powinny mieć możliwość odbycia praktyk w różnych rodzajach placówek charytatywno-opiekuńczych prowadzonych przez własne zgromadzenie lub przez inny instytut życia konsekrowanego. Może to być doskonała forma uczenia współpracy między zakonami oraz wymiany doświadczeń.

Szczególną rolę w formacji charytatywnej sióstr zakonnych pełni Komisja Dzieł Charytatywnych przy Konferencji Wyższych Przełożonych Żeńskich Zgromadzeń Zakonnych. Powstała ona w 1998 roku. Jej przedmiotem zainteresowań i celem pracy jest służenie pomocą zgromadzeniom, a przede wszystkim samym siostrom, w prowadzeniu różnych dzieł charytatywnych. Komisja ma pomagać w formowaniu właściwych postaw sióstr prowadzących dzieła charytatywne oraz w pogłębianiu oddziaływania duszpasterskiego w ośrodkach prowadzonych dzieł⁹². Członkinie Komisji starają się organizować co roku trzydniowe spotkania dla sióstr posługujących osobom potrzebującym. Dla przykładu w 2003 roku

⁹¹ J. B. de Aviz. *List do osób konsekrowanych w Polsce po wizycie Ad limina Apostolorum*. 2.04.2014. [online] [data dostępu: 15.11.2015] dostępny w Internecie: <http://www.zakony-zenskie.pl/list-kard-prefekta-kongregacji-ds-izkisa-do-osob-konsekrowanych-w-polsce-2/>.

⁹² *Komisja Dzieł Charytatywnych*. BKWPZZZ nr 6. Czerwiec 1998 s. 62.

odbyło się seminarium pt. *Chrystus źródłem koniecznej postawy optymizmu i wspaniałomyślności w służbie najbiedniejszym*. Omawiano także temat współpracy prowadzących dzieła charytatywne z władzami samorządowymi oraz oczekiwań Kościoła wobec osób konsekrowanych⁹³. Do 2014 roku podejmowane były między innymi problemy pogłębiania relacji z Bogiem i ludźmi w posłudze charytatywnej, nowej ewangelizacji poprzez dzieła dobroczynne oraz wartości życia i rodziny w nauczaniu kard. Stefana Wyszyńskiego. Poza poszukiwaniem nowych form pomocy w działalności charytatywnej komisja dba o formację duchową do pracy charytatywnej⁹⁴. Jednocześnie wartością takich spotkań jest wymiana doświadczeń, co pomaga siostronom odkrywać nowe rozwiązania.

Przed Komisją Dziel Charytatywnych stoją zadania przygotowania kolejnych spotkań dla siostr. Warto kontynuować ten sposób formacji charytatywnej osób konsekrowanych. Ważne jest, by podejmowana tematyka była aktualna. Z pewnością warto poruszać temat współpracy międzyzakonnej oraz współpracy w diecezji. Siostry powinny też podjąć refleksję nad przejściem od stylu skoncentrowanego na prowadzeniu dzieł do powrotu do charyzmatu założycielskiego, na co zwracał uwagę Prefekt Kongregacji ds. Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego w liście po wizycie *ad limina apostolorum* biskupów z Konferencji Episkopatu Polski w 2014 roku⁹⁵. Ważne jest, aby siostry zajmujące się dziełami charytatywnymi miały pomoc w związku z często zmieniającym się prawem dotyczącym wielu placówek. Warto zatem, by Komisja podejmowała także te tematy podczas dorocznych spotkań. Komisja powinna także podjąć wezwanie św. Jana Pawła II, który zachęcał do lepszego poznawania, rozważania i dokonywania refleksji nad bogatym soborowym i posoborowym Magisterium Kościoła, aby zgromadzenia mogły się odnawiać i rozwijać według zamysłu Bożego, zgodnie z duchem założycieli i w pełnej komunii z pasterzami Kościoła⁹⁶. Również nauczanie papieża Franciszka, które jest dość bogate w tematykę miłosierdzia, miłości bliźniego i różnych form pomocy ubogim oraz wcielania ich w codzienność może być ciekawym pomysłem do rozważania na spotkaniach formacyjnych komisji.

⁹³ M. E. Nieradka. *Komisja Dziel Charytatywnych*. BKWPZZZ nr 20. Październik 2003 s. 96.

⁹⁴ K. M. Babraj. *Komisja Dziel Charytatywnych* BKWPZZZ nr 41. Kwiecień 2014 s. 82.

⁹⁵ J. J. B. de Aviz. *List do osób konsekrowanych w Polsce po wizycie Ad limina Apostolorum*. 2.04.2014. [online] [data dostępu: 15.11.2015] dostępny w Internecie: <http://www.zakony-zenskie.pl/list-kard-prefekta-kongregacji-ds-izkisha-do-osob-konsekrowanych-w-polsce-2/>.

⁹⁶ Jan Paweł II. *W służbie Chrystusa i Kościoła. Orędzie do osób konsekrowanych na Jasnej Górze*, 04.06.1997. W: *Od Angoli do Zairu. Życie konsekrowane na pielgrzymich szlakach Jana Pawła II*. Red. K. Wójtowicz. Kraków 2004 s. 345.

Praca Komisji Dział Charytatywnych w formacji charytatywnej osób konsekrowanych jest bardzo potrzebna. Warto, by poprzez swoją dalszą działalność pomagała siostronom zakonnym w formacji i w prowadzeniu dzieł zgodnie z własnymi charyzmatami i w odpowiedzi na znaki czasu. Pewnym mankamentem dotychczasowych spotkań był fakt, iż za każdym razem w spotkaniach uczestniczyły inne siostry i często prosiły o tematykę, która już wcześniej została uwzględniona⁹⁷. Zatem potrzeba, by więcej sióstr regularnie uczestniczyło w spotkaniach tejże komisji.

W formację charytatywną osób konsekrowanych włącza się także Komisja Służb Medycznych przy Konferencji Wyższych Przełożonych Żeńskich Zgromadzeń Zakonnych. Składa się ona z sekcji medyczno-psychologicznej oraz pielęgniarstwa. Do zadań komisji należy pomoc siostronom zakonnym pracującym przy chorych w formowaniu właściwej postawy chrześcijańsko-zakonnej oraz apostołskiej, a także udzielanie pomocy w rozwiązywaniu problemów i trudności wynikających z charakteru ich pracy. Potrzeba kontynuacji działań prowadzonych przez komisję, zwłaszcza organizowanych co roku we wrześniu dni skupienia dla sióstr pielęgniarek⁹⁸.

Ważna w rozwoju formacji charytatywnej osób konsekrowanych jest także rewizja bądź wypracowanie nowych programów apostołskich. Kościół w Polsce potrzebuje coraz bardziej planowego rozwoju swego apostołstwa, aby nie popełniać błędów akcyjności i chaosu działań. Warto więc pochylić się nad tym tematem. Planowanie zawsze jest naznaczone tymczasowością, potrzebą weryfikacji co jakiś czas, gdyż sytuacja zarówno wewnętrzna zakonu, jak i świata będzie generowała nowe wyzwania.

W Polsce większość żeńskich zgromadzeń zakonnych podejmuje posługę charytatywną. W spełnieniu tej szczególnej misji mogą pomóc i pomagają odkrycia nowoczesnej techniki. Telewizja, radio, Internet, różne urządzenia techniczne dają łatwość dotarcia do człowieka. Dzięki nim można zorganizować i przygotować wiele dobrych inicjatyw. Dla osób zakonnych jest to ogromna pomoc, ale także wyzwanie. Warto zatem formować do korzystania z osiągnięć nowoczesnej techniki, aby były naprawdę narzędziem ewangelizacji, nie zatrzymywały na sobie, nie odwoływały od radykalizmu ślubów, nie niszczyły więzów wspólnoty i nie stawały się ważniejsze od samej misji, jaką siostry zakonne mają do spełnienia, oraz by przede wszystkim nie przesłoniły człowieka, do którego są one posłane.

Istotą formacji charytatywnej jest kształtowanie świadomości, przekonań, umiejętności praktycznych oraz postaw sióstr zakonnych w celu zwiększenia zainteresowania i pod-

⁹⁷ K. M. Babraj, *Komisja Dział Charytatywnych*. BKWPZZ nr 41. Kwiecień 2014 s. 81.

⁹⁸ *Komisje przy Konferencji. Zakony*. [online] [data dostępu: 15.11.2015] dostępny w Internecie: <http://www.zakony-zenskie.pl/komisje-przy-konferencji/#1465986879133-f7c732bb-6f57>.

niesienia jakości ich zaangażowania w działalność charytatywną Kościoła. Cele formacji charytatywnej są realizowane poprzez zastosowanie odpowiednich metod i środków. W. Przygoda do podstawowych metod zalicza: nawiązywanie do doświadczenia historycznego i współczesnego pracy charytatywnej Kościoła, korzystanie z osiągnięć nauk humanistycznych, w tym psychologii, socjologii, pedagogiki, teologii praktycznej i katolickiej nauki społecznej oraz wychowanie do dialogu z człowiekiem współczesnym i jego kulturą. Natomiast wśród środków formacji charytatywnej wymienia: przepowiadanie słowa Bożego, katechezę, liturgię, praktykowanie posługi charytatywnej oraz spotkania formacyjne, publikacje i środki społecznego przekazu⁹⁹.

W formacji charytatywnej siostry zakonne powinny w większym niż do tej pory stopniu korzystać z doświadczenia osób zaangażowanych w posługę charytatywną Kościoła oraz tych, którzy korzystają z owoców tej posługi. Doświadczenie takie pomaga zwiększyć zainteresowanie wśród sióstr problemami ubogich oraz zintensyfikować pracę charytatywną we wspólnocie zakonnej. Doświadczenie problemów ludzi ubogich, zwłaszcza terminalnie chorych, niepełnosprawnych, bezdomnych i skrajnie ubogich pomaga ponadto zrozumieć, że teologia pastoralna, która nie liczy się z doświadczeniem ludzi może stać się ideologią lub myśleniem czysto życzeniowym¹⁰⁰.

Osoby życia konsekrowanego w formacji charytatywnej mogą czerpać z wiedzy, jaką dają nauki humanistyczne. Psychologia daje możliwość lepszego poznania współczesnego człowieka, jego potrzeb oraz problemów. Zwłaszcza w posłudze potrzebującym warto korzystać z wiedzy, która pomaga zrozumieć psychikę osób chorych, chorych terminalnie, niepełnosprawnych fizycznie, intelektualnie, osoby głuche, niewidome, dzieci, młodzież oraz ludzi bezdomnych, skrajnie ubogich, uzależnionych. W ten sposób łatwiej im będzie znaleźć odpowiednie środki terapeutyczne i sposoby działania. Warto zauważyć, że obecnie wiele sióstr zakonnych posługujących osobom potrzebującym współpracuje z psychologami i terapeutami, by bardziej adekwatnie pomóc podopiecznym. Należy to docenić, że coraz więcej sióstr kończy studia psychologiczne, socjologiczne, pedagogiczne lub odpowiednie kursy i szkolenia.

Zgromadzenia zakonne powinny również korzystać z rezultatów badań socjologicznych. Pokazują one zjawiska i procesy zachodzące w społeczeństwie. Warto wykorzystać badania Głównego Urzędu Statystycznego, Centrum Badania Opinii Społecznej, Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, Biura Studiów i Ekspertyz Kancelarii Sejmu

⁹⁹ W. Przygoda. *Posługa charytatywna Kościoła w Polsce* s. 391.

¹⁰⁰ Tamże s. 392.

oraz wiele innych publikacji dotyczących przyczyn, rozmiarów i skutków ubóstwa¹⁰¹, marginalizacji¹⁰², bezdomności¹⁰³ i bezrobocia¹⁰⁴. Dzięki temu można lepiej planować nowe dzieła, zapotrzebowanie na pomoc, poznać sytuację społeczną ludzi potrzebujących wsparcia.

Praca z dziećmi i młodzieżą w różnego typu ośrodkach opisanych w niniejszej dysertacji wymaga od sióstr przygotowania pedagogicznego, ale także dokształcania się. Boga- tej wiedzy potrzebują osoby konsekrowane opiekujące się dziećmi niepełnosprawnymi lub wspierające opiekunów dzieci niepełnosprawnych. Podobnie jest w zakładach leczniczych dla dzieci i młodzieży oraz w ośrodkach dla młodzieży uzależnionej. Dlatego w formacji charytatywnej niezbędne jest odwołanie się do zasad współczesnej pedagogiki oraz organizowanie wykładów i warsztatów pedagogicznych.

W formacji zakonnej ważne jest, by obecne były wykłady z teologii pastoralnej. Ta dziedzina teologii dostarcza najwięcej treści potrzebnych do formacji charytatywnej. Na gruncie teologii pastoralnej cały czas doskonalona jest koncepcja posługi charytatywnej Kościoła. Obejmuje ona istotę, cele, podmiot i przedmiot, a także zakres, zasady i środki działalności charytatywnej¹⁰⁵. Wskazuje także na motywację nadprzyrodzoną posługi dobroczynnej i ukazuje ją w kontekście całego duszpasterstwa. Od 2010 roku istnieje w Warszawie Międzyzakonne Studium Formacyjne, natomiast w Krakowie znajduje się Międzyzakonne Teologiczne Studium Formacyjne. Oba instytuty oferują wykłady dla sióstr

¹⁰¹ Główny Urząd Statystyczny. *Ubóstwo w Polsce w świetle badań GUS*. Warszawa 2013. [Publikacja dostępna w Internecie: www.stat.gov.pl]; Główny Urząd Statystyczny. *Warunki życia rodzin w Polsce*. Warszawa 2014 [Publikacja dostępna w Internecie: www.stat.gov.pl]; Główny Urząd Statystyczny. *Dzieci korzystające ze świadczeń pomocy społecznej w Polsce w 2011 roku*. Kraków 2013. [Publikacja dostępna w Internecie: www.stat.gov.pl]; *Efektywność polityki rynku pracy w Polsce*. Red. Z. Wiśniewski, K. Zawadzki. Uniwersytet Mikołaja Kopernika. Toruń 2011; R. Szarfenberg, Ł. Szewczyk. *Badania ubóstwa - perspektywa ilościowa i jakościowa*. W: *Ubóstwo i wykluczenie społeczne – perspektywa poznawcza*. Red. R. Szarfenberg, C. Żóładowski, M. Theiss. Elipsa. Warszawa 2010; T. Kamiński. *Ubóstwo – definicje, przyczyny i pomiar zjawiska*. „Roczniki Naukowe Caritas” 1:1997 s. 14-28.

¹⁰² Zob. *Kontrola społeczna procesów marginalizacji*. Red. naukowa J. Kwaśniewski. Interart. Warszawa 1997; *Ofiary sukcesu. Zjawisko marginalizacji społecznej w Polsce*. Instytut Socjologii UW. Warszawa 1977. L. Beskid. *Analiza skali, dynamiki i społecznego rozkładu procesów pauperyzacji i marginalizacji*. Opracowania PBZ. IPiSS. Warszawa 1999; *Marginalność i procesy marginalizacji społecznej*. „Polityka Społeczna” nr 11-12/1999; *Marginalność i procesy marginalizacji*. Red. K. W. Frieske. Instytut Pracy i Spraw Socjalnych 1999.

¹⁰³ Zob. Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej. Departament Pomocy i Integracji Społecznej. *Sprawozdanie z realizacji działań na rzecz ludzi bezdomnych w województwach w roku 2014 oraz wyniki Ogólnopolskiego badania liczby osób bezdomnych (21/22 styczeń 2015)*. Warszawa 2015.

¹⁰⁴ Zob. Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej. Departament Rynku Pracy. *Bezrobocie w Polsce w 2016 roku. Raport tabelaryczny*; P. Nitecki. *Bezrobocie jako wyzwanie ewangelizacyjne. Nad listem społecznym biskupów polskich*. „Roczniki Naukowe Caritas” 6:2002 s. 55-62; E. Kwiatkowski. *Bezrobocie. Podstawy teoretyczne*. Warszawa 2002.

¹⁰⁵ W. Przygoda. *Charytatywna funkcja Kościoła*. W: *Leksykon teologii pastoralnej*. Red. R. Kamiński, W. Przygoda, M. Fiałkowski. Lublin 2006 s. 132; zob. W. Przygoda. *Posługa charytatywna Kościoła*. W: *Teologia pastoralna*. Red. R. Kamiński. T. 2. Lublin 2002 s. 443-506.

w różnych etapach formacji początkowej, ale są też otwarte na inne grupy młodych sióstr¹⁰⁶. Konieczne jest, aby w program trzyletniego cyklu formacji włączyć wykłady z teologii pastoralnej, w których będzie ujęta teologia charytatywna oraz duszpasterstwo rodzin.

Jedną z metod formacji charytatywnej jest dialog z kulturą współczesną. Należy go prowadzić bardzo uważnie, ponieważ obecnie w wielu przypadkach kultura staje się coraz mniej chrześcijańska. Mimo wszystko w kulturze współczesnej można znaleźć wiele wartości uniwersalnych, chrześcijańskich a nawet ewangelicznych. Stąd w formacji sióstr należy kształtować umiejętność szukania we współczesnej kulturze elementów pozytywnych, budujących więzi międzyludzkie. Warto zachęcać osoby życia konsekrowanego, by tworzyć i włączać się w rozwój takiej kultury, która postrzega człowieka integralnie i czyni go coraz lepszym¹⁰⁷.

Umiejętność dialogu ważna jest zwłaszcza w kontaktach z osobami profesjonalnie zajmującymi się kulturą. Koncerty, przedstawienia i inne występy artystyczne są doskonałą okazją do pozyskiwania środków finansowych na działalność charytatywną. W takich przedsięwzięciach najważniejsza jest zasada zgodności celów. Przesłanie wydarzenia kulturalnego nie może być sprzeczne z celem zbiórki charytatywnej. Niedopuszczalna jest również destrukcja moralna i duchowa odbiorców kultury. Warto jednak cały czas podejmować pozytywne inicjatywy służące dobru wspólnemu i rozwojowi dzieł charytatywnych. Umiejętność dialogu oraz współpracy z ludźmi kultury, ale także z władzami samorządowymi będzie tu bardzo przydatna.

Poza metodami w formacji charytatywnej ważne są również środki. Osoby życia konsekrowanego powinny poszerzać zakres problematyki charytatywnej poprzez głoszenie słowa Bożego. Odnosi się to zwłaszcza do katechez w szkole. Także kiedy siostry w kościele mają możliwość dawania świadectwa, warto by rozwijały temat działalności charytatywnej, uwrażliwiając w ten sposób słuchaczy na to ważne zagadnienie. Doskonałym sposobem może być świadectwo osobistej pracy z osobami potrzebującymi. Wtedy staje się ono bardziej autentyczne, a taki przekaz z większą siłą trafia do odbiorców.

Ważnym środkiem formacji charytatywnej jest liturgia. Jest ona najbardziej wzniosłą formą odpowiedzi człowieka na dar Bożej miłości, a także wychowuje człowieka wierzą-

¹⁰⁶ *Studium formacyjne. Zakony*. [online] [data dostępu: 18.11.2017] dostępny w Internecie: <http://www.zakony-zenskie.pl/studium-formacyjne/#1461507548050-73bee2cd-dc91>; *Program. Międzyzakonne Formacyjne Studium Teologiczne*. [online] [data dostępu: 18.11.2017] dostępny w Internecie: <http://studium.osu.pl/program/>.

¹⁰⁷ Jan Paweł II. *W imię przyszłości kultury*. Przemówienie w UNESCO. Paryż 02.06.1980. W: Jan Paweł II. *Wiara i kultura. Dokumenty, przemówienia i homilie*. Red. M. Radwan [i in.]. Rzym-Lublin 1988 s. 55-57.

cego do miłości i ofiarności względem bliźnich. Siostry uczestnicząc w liturgii, zawsze powinny mieć świadomość, że jest ona sakramentem miłosierdzia i więzią miłości, jak wskazuje Sobór Watykański II (KL 47). Poprzez liturgię uobecnia się Ofiara krzyża, jaką Chrystus złożył w Wielki Piątek. Eucharystia jest uczcą miłości, wyraża przeogromną miłość Boga do człowieka. Jednocześnie Chrystus oczekuje, by doświadczenie Jego miłości do uczestników Eucharystii, zostało przekazane innym ludziom. To z Eucharystii osoby życia konsekrowanego mają czerpać siłę do codziennej posługi. Codzienne uczestnictwo w liturgii Eucharystii musi przekładać się na wrażliwość serca i otwartość na drugiego człowieka. Ona ma być fundamentem, a przeżywana w sposób pełny i owocny powinna prowadzić do różnych dzieł miłości i miłosierdzia.

Formacja charytatywna siostr zakonnych ma być ukierunkowana na kształtowanie w nich postawy i duchowości miłosierdzia. W tym może pomóc udział w konferencjach, nabożeństwach liturgicznych i modlitwach. W wielu placówkach siostry zakonne pracujące z osobami potrzebującymi przygotowują i same biorą udział w takich wydarzeniach jak Dzień Chorych, Tydzień Miłosierdzia, rekolekcje w hospicjach, domach pomocy społecznej czy zakładach opiekuńczo-leczniczych. Poza tym codzienna modlitwa wspólnotowa i adoracja Najświętszego Sakramentu powinny pomagać, by odkryć głębszą, transcendentną motywację pracy na rzecz osób ubogich i potrzebujących wsparcia charytatywnego.

Siostry zakonne mogą formować się również poprzez udział w specjalistycznych kursach, warsztatach, kongresach, sympozjach i konferencjach. W 2015 roku w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II odbyło się sympozjum zorganizowane z okazji Roku Życia Konsekrowanego. Zostało ono przygotowane przez cztery Konferencje wyższych przełożonych w Polsce we współpracy z uczonymi ze środowiska KUL-u. W programie spotkania była także praca w grupach. Bardzo dobrze, że wśród tematów rozważanych przez wyższych przełożonych były między innymi opieka nad chorymi i niepełnosprawnymi, służba rodzinie, posługa bezdomnym i ubogim. Warto zauważyć, że w podsumowaniach podkreślono konieczność współdziałania członków zakonów i instytutów życia konsekrowanego w podejmowanych dziełach, a nawet potrzebę włączania do pracy osób świeckich. Doceniono istniejące już rady, komisje, fora internetowe, a także inne platformy spotkania, gdzie można dzielić się swoim doświadczeniem i zasięgać fachowej wiedzy od innych. Podkreślano konieczność formacji do służebnego i ofiarnego działania oraz codziennego rozeznawania co do nowych wyzwań czasu¹⁰⁸. Warto zatem, aby te pro-

¹⁰⁸ *Relacje z Sympozjum Czterech Konferencji Życia Konsekrowanego w Lublinie* [online] [data dostępu: 13.10.2016] dostępny w Internecie: <http://www.zakony-zenskie.pl/relacje-z-sympozjum-czterech-konferencji-zycia-konsekrowanego-w-lublinie/>.

pozycje wprowadzić w życie. Nie powinno zabraknąć kolejnych konferencji i spotkań, gdzie siostry zakonne mogą kształcić się, formować, ale także wymieniać doświadczenia z pracy charytatywnej. Warto także zadbać o to, by zakonne domy generalne były miejscami formacji charytatywnej sióstr. Dobrym rozwiązaniem może być zorganizowanie w każdym zgromadzeniu własnego ośrodka formacyjnego lub kiedy zgromadzenie nie jest liczne w porozumieniu z innym zgromadzeniem otworzyć choćby jedno takie miejsce dla kilku instytutów. Ośrodek taki powinien posiadać bibliotekę, salę wykładową, archiwum.

Środowiska nieprzyjazne Kościołowi przepowiadają bliski kres życia preferowanego przez zgromadzenia zakonne. Niniejsza dysertacja pokazuje, jak wiele jest obszarów opieki społecznej, w których siostry zakonne są wciąż niezastąpione. Potrzebny jest jednak rozwój i profesjonalizacja posługi charytatywnej żeńskich zgromadzeń zakonnych, której kierunki zostały przedstawione w tym rozdziale rozprawy. Profesjonalizacja suponuje z kolei formację osób konsekrowanych, bez której trudno spodziewać się obfitych owoców zaangażowania charytatywnego sióstr zakonnych. Abp José Rodríguez Carballo OFM, sekretarz Kongregacji ds. Instytutu Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego w wywiadzie z 2013 roku stwierdził, że przed światem życia konsekrowanego stoi tak piękna misja i życie, iż konieczna jest intensywna praca, żeby nie zmniejszyło się piękno życia i misji, lecz by ono wzrastało. Trzeba więc pracować nad wymiarem ludzkim, chrześcijańskim oraz charyzmatycznym formacji osób konsekrowanych. Pod kątem odnowy formacji zakonnej należy także zrewidować zakonne struktury organizacyjne. Wielu z nich nie powinno się już utrzymywać, gdyż odpowiadają co najwyżej na wyzwania z przeszłości, a nie na wyzwania aktualne. Poza tym część struktur jest niezgodnych z charyzmatem danego zakonu. Według wspomnianego wyżej hierarchy „dla życia konsekrowanego nadszedł czas ześrodkowania się, skoncentrowania i zdecentralizowania. Trzeba się ześrodkować na Chrystusie, On powinien być centrum życia. Trzeba skoncentrować się na tym, co najistotniejsze, każdy zgodnie ze swoim charyzmatem. I zdecentralizować się, to znaczy iść do ludzi, do świata. Jesteśmy stworzeni dla innych. Misja nieustannie *inter gentes*, to znaczy w kontakcie z rzeczywistością, z ludźmi, którzy są na ulicach”¹⁰⁹.

¹⁰⁹ Wywiad Sekretarza Watykańskiej Dykasterii Zakonnej o „Ludziach Peryferii”. BKWPZZZ nr 40. Październik 2013 s. 43.

ZAKOŃCZENIE

Posługa charytatywna Kościoła jest jedną z trzech podstawowych funkcji Kościoła. Realizacja miłości chrześcijańskiej należy do istotnych zadań Kościoła i każdej wspólnoty religijnej. Wszyscy członkowie Ludu Bożego bez względu na wiek mają obowiązek, by świadczyć miłość chrześcijańską. Potwierdza to soborowy *Dekret o apostołstwie świętych*, zaznaczając: „ponieważ uczynki miłości i miłosierdzia są wspaniałym świadectwem życia chrześcijańskiego, przygotowanie do apostołstwa winno prowadzić też do ich praktykowania, by wierni uczyli się od samego dzieciństwa współczuć braciom i wspomagać ich wielkodusznie w potrzebie” (DA 31).

Apostołstwo katolickie jest uczestnictwem w zbawczym posłannictwie Chrystusa, które dokonuje się przez udział w Jego kapłańskim, prorockim i królewskim urzędzie¹. W sposób szczególny do apostołstwa wezwani są ci, którzy w pełni poświęcają się Bogu. Instytuty życia konsekrowanego są wezwane do tego, aby swoje apostołstwo przeżywały jako powołanie i wynikające z niego działanie, pełniąc na „różne sposoby apostolską służbę dla dobra Ludu Bożego” (VC 9). Osoby obdarzone łaską powołania zakonnego powinny poświęcić swoje życie dla dobra Kościoła powszechnego i jego zbawczej misji. Mają oddać swoje życie na służbę królestwa Bożego, porzucając wszystko i naśladować wiernie sposób życia Jezusa Chrystusa.

Historia Kościoła pokazuje, że życie osób konsekrowanych niemal od samych jego początków miało duże znaczenie w realizowaniu posłannictwa Kościoła w świecie. Zgromadzenia zakonne z wielkim zaangażowaniem wypełniały swoją apostolską misję poprzez wiele prowadzonych dzieł charytatywnych i edukacyjnych. W Polsce na przestrzeni minionych dziejów pozostawiła znaczący ślad posługa charytatywna sióstr zakonnych, które na różne sposoby świadczyły miłość i miłosierdzie ludziom potrzebującym wsparcia.

Ogłoszony przez papieża Franciszka 2015 rok jako Rok Życia Konsekrowanego skłonił do refleksji, by przyjrzeć się apostolskiej misji żeńskich zgromadzeń zakonnych. Był

¹ E. Weron. *Apostołstwo katolickie. Zarys teologii apostołstwa*. Poznań 1987 s. 181.

jednocześnie zachętą do dziękczynienia za ogrom zaangażowania siostr zakonnych na polu działalności charytatywnej. Dotychczas brakowało pełnego, naukowego opracowania na temat posługi charytatywnej żeńskich zgromadzeń zakonnych w Polsce, zwłaszcza od momentu upadku komunizmu i powrotu zgromadzeń do pełnienia dzieł miłosierdzia chrześcijańskiego związanych z własnym charyzmatem. To stało się inspiracją do podjęcia studium na ten temat, co w rezultacie zaowocowało powstaniem niniejszej rozprawy.

W dysertacji została przeanalizowana i w sposób usystematyzowany przedstawiona posługa charytatywna żeńskich zgromadzeń zakonnych w Polsce w latach 1989-2015. Ujęcie tego tematu byłoby jednak niepełne, gdyby nie zostały wyciągnięte właściwe wnioski i postulaty dla odnowy posługi charytatywnej żeńskich instytutów życia konsekrowanego w Polsce.

Pisaniu niniejszej dysertacji towarzyszyła świadomość pytania, które zostało postawione już na początku: jakie wymagania w zakresie posługi charytatywnej stawia żeńskim zgromadzeniom zakonnym Magisterium Kościoła i jakie są aktualne wyzwania w tej dziedzinie, jak wymagania Magisterium Kościoła są spełniane w aktualnych uwarunkowaniach w Polsce oraz jakie postulaty należy spełnić w celu ulepszenia tego sektora działalności charytatywnej żeńskich instytutów życia konsekrowanego w przyszłości? Poszukiwano odpowiedzi na wiele konkretnych pytań: jakie są źródła i podstawy teologiczne działalności charytatywnej zakonów żeńskich, jak wyglądała posługa charytatywna żeńskich instytutów życia konsekrowanego w Polsce w przeszłości oraz jakie przejawy ubóstwa obecnie w Polsce występują. W pracy starano się ukazać adresatów działalności charytatywnej Kościoła oraz zobrazować posługę charytatywną żeńskich zgromadzeń zakonnych w Polsce wobec różnych grup potrzebujących. Po analizie tejże działalności wskazano wnioski i postulaty dotyczące kierunków odnowy pracy i rozwoju formacji charytatywnej zakonów żeńskich.

Rozprawa składała się z czterech rozdziałów tworzących komplementarną całość zgodną z paradygmatem trzech etapów analizy pastoralnoteologicznej². W pierwszym rozdziale ukazano podstawy teologiczne działalności charytatywnej zakonów żeńskich, historię tejże działalności na ziemiach polskich oraz aktualne przejawy ubóstwa w Polsce. Apostolstwo własne osób konsekrowanych wynika z profesji rad ewangelicznych. Dozgonne dziewictwo, dobrowolne ubóstwo oraz synowskie posłuszeństwo uzdalniają osoby konsekrowane do wejścia na drogę miłości doskonałej i jednocześnie charakterystycznej dla nich formy apostolstwa, polegającej na czytelnym znaku obecności w świecie, dążeniu poprzez

² Zob. W. Przygoda. *Paradygmaty postępowania badawczego w teologii praktycznej*. W: *Metodologia teologii praktycznej*. Red. W. Przyczyna. Kraków 2011 s. 97-113.

miłość i służbę do powszechnego braterstwa oraz na głoszeniu słowem i życiem pierwszeństwa Boga i dóbr przyszłych nad dobrami tego świata. Historia pokazuje, jak siostry zakonne odczytywały nauczanie Kościoła i jak mocno swoją działalnością wpisały się w świadczenie miłości potrzebującym w Polsce. Natomiast przedstawione raporty o stanie ubóstwa społeczeństwa polskiego pokazały, jak konieczne jest świadectwo posługi charytatywnej wobec poszczególnych osób i całych grup społecznych potrzebujących wsparcia materialnego, psychicznego, społecznego i duchowego.

Drugi rozdział ukazał wielorakie przejawy działalności żeńskich zgromadzeń zakonnych w Polsce w latach 1989-2015 wobec rodziny, dzieci i młodzieży oraz osób starszych. Jest to bardzo ważny segment zaangażowania charytatywnego. Posługa dobroczynna wobec tych kręgów osób jest nieoceniona w wychowaniu do miłości i w promowaniu życia. Osoby życia konsekrowanego poprzez podejmowane dzieła apostołskie wnoszą szczególny i niezastąpiony wkład w realizację zbawczego posłannictwa Kościoła. W 2015 roku w Polsce 48 żeńskich instytutów życia konsekrowanego czyniło to poprzez 9 domów samotnej matki, 39 okien życia, 125 dzieł dla dzieci i młodzieży, 40 dzieł służących osobom starszym, a także poprzez zaangażowanie poszczególnych sióstr w działalność charytatywną różnych stowarzyszeń i fundacji. Jest to zatem szeroki zakres posługi charytatywnej realizowanej przez Kościół w Polsce. W ten sposób siostry zakonne konkretyzują miłość bliźniego, która ma swe źródło w miłości Bożej.

Natomiast w trzecim rozdziale przedstawiono posługę charytatywną żeńskich zakonów wobec ludzi chorych, niepełnosprawnych, a także bezdomnych i skrajnie ubogich. Sens posługi wobec nich polega na odkrywaniu Oblicza Jezusa Chrystusa, podnoszeniu, umacnianiu, wlewaniu nadziei w serce cierpiącego człowieka. Jest to szczególnie ważne pole posługi charytatywnej sióstr zakonnych. Odkrywając w drugim człowieku cierpiącego Chrystusa, siostry zakonne niosą wsparcie, troskę i pomoc w chorobie. W ten sposób podkreślają niezbywalną godność każdego człowieka niezależnie od stanu zdrowia oraz statusu społecznego. Działalność charytatywna żeńskich zgromadzeń zakonnych w Polsce wobec osób chorych, niepełnosprawnych i niedostosowanych społecznie obejmuje tysiące potrzebujących. Spośród 77 żeńskich zgromadzeń zakonnych ujętych w niniejszej dysertacji, w 2015 roku aż 55 z nich prowadziło działalność charytatywną wobec tych grup potrzebujących. W sumie siostry zakonne niosły pomoc wspomnianym grupom beneficjentów poprzez 268 różnorodnych dzieł miłosierdzia. W ten sposób w codzienności wypełniają swoje posłannictwo budowy świata solidarności i prawdziwie ludzkiej wspólnoty (por. VC 82).

Ostatni, czwarty rozdział, zawiera propozycje kierunków odnowy posługi charytatywnej zakonów żeńskich wobec rodzin, dzieci i młodzieży, starszych, a także osób chorych, niepełnosprawnych, bezdomnych i skrajnie ubogich. Ukazuje także postulaty dotyczące rozwoju formacji charytatywnej osób konsekrowanych. Potrzeba wciąż nowych placówek, w których osoby potrzebujące będą mogły znaleźć pomoc adekwatną do swych potrzeb. Ważne jest również wsparcie i rozwój ośrodków opiekuńczych już istniejących, które nierzadko są nowatorskie. Zatem wszelkie inicjatywy powinny się cieszyć poparciem hierarchii kościelnej, a także władz rządowych i samorządowych. We współczesnej działalności charytatywnej potrzeba nieustannego podnoszenia kwalifikacji osób pracujących w placówkach charytatywnych. Toteż zachodzi konieczność kształcenia młodych sióstr zakonnych do posługi w dość zróżnicowanych placówkach i ośrodkach charytatywnych.

W większości ośrodków pomocowych prowadzonych przez siostry zakonne nieocenione jest zaangażowanie wolontariuszy, stąd potrzeba angażowania wciąż nowych osób do bezinteresownej służby potrzebującym. W rozwoju posługi dobroczynnej bardzo ważna jest współpraca wielu podmiotów. Należy podjąć przede wszystkim współpracę pomiędzy różnymi zakonami posługującymi w podobnych dziełach, z parafiami oraz z władzami samorządowymi i państwowymi, gdyż same zakony nie są w stanie udźwignąć ciężaru finansowania specjalistycznych zakładów opiekuńczych. Potrzeba także koordynacji działań ośrodków prowadzonych przez siostry zakonne. Wśród postulatów zgłaszanych przez same zainteresowane siostry powtarza się propozycja wydania ogólnopolskich informatorów dotyczących poszczególnych rodzajów dzieł miłosierdzia. Warto zadbać o to, by nie zabrakło ich w klasztorach, parafiach czy poradniach katolickich, a także stosownej informacji w prasie katolickiej. Należy postarać się o to, by siostry zakonne prowadzące dzieła charytatywne mogły uczestniczyć w odpowiednich kursach i spotkaniach organizowanych przez Konferencję Wyższych Przełożonych Żeńskich Zgromadzeń Zakonnych w Polsce.

Formacja charytatywna osób konsekrowanych powinna być ukierunkowana na życie duchowe i zespolenie z Jezusem Chrystusem. Należy podkreślić sens rad ewangelicznych w apostołstwie. Ważne jest zwłaszcza ubóstwo, tak by siostry zakonne pokochały nie tylko ubogich, ale również swoje ubóstwo w duchu i postępowaniu. Konieczne jest zwrócenie uwagi na sens posługi dobroczynnej oraz jej motywację. Formacja charytatywna powinna pobudzać osoby konsekrowane, by jeszcze mocniej stawały się znakiem Boga w różnych środowiskach życia, zwłaszcza tam, gdzie posługują potrzebującym. W formacji zakonnej wartościowa jest rola Komisji Dzieł Charytatywnych, której zadaniem jest pomoc w prowadzeniu różnych dzieł dobroczynnych. Natomiast w postulatach i nowicjatach zakonnych należy zadbać o to, aby kandydatki do życia konsekrowanego otrzymały nie tylko teore-

tyczną wiedzę na temat apostołatu społecznego Kościoła, ale także były praktycznie przygotowane do podejmowania rozmaitych dzieł miłości bliźniego i miłosierdzia chrześcijańskiego. Wydaje się, że cała niniejsza rozprawa pokazuje, jak ważny i potrzebny jest dalszy rozwój oraz profesjonalizacja charytatywnej posługi żeńskich zgromadzeń zakonnych w Polsce przy jednoczesnej stałej formacji osób konsekrowanych, bez której trudno spodziewać się obfitych owoców ich charytatywnego zaangażowania.

BIBLIOGRAFIA

I. ŹRÓDŁA

A. DOKUMENTY KOŚCIOŁA

1. Dokumenty Soboru Watykańskiego II

Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium*. W: Sobór Watykański II. *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*. Tekst polski. Nowe tłumaczenie. Poznań 2002 s. 104-166.

Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*. W: Sobór Watykański II. *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*. Tekst polski. Nowe tłumaczenie. Poznań 2002 s. 526-606.

Dekret o apostołstwie świeckich *Apostolicam actuositatem*. W: Sobór Watykański II. *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*. Tekst polski. Nowe tłumaczenie. Poznań 2002 s. 377-401.

Dekret o przystosowanej do współczesności odnowie życia zakonnego *Perfectae caritatis*. W: Sobór Watykański II. *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*. Tekst polski. Nowe tłumaczenie. Poznań 2002 s. 264-275.

Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim *Gravissimum educationis*. W: Sobór Watykański II. *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*. Tekst polski. Nowe tłumaczenie. Poznań 2002 s. 314-324.

2. Nauczanie papieży

Paweł VI. *Ecclesiae sanctae*. Motu proprio ustanawiający przepisy wykonawcze do niektórych dekretów Soboru Watykańskiego II. 06.08.1966. W: Paweł VI. *Charyzmat życia zakonnego. Przemówienia i dokumenty*. Wybór i opr. A. Żuchowski, T. Sułkowska. Poznań-Warszawa 1974 s. 216-231.

- Paweł VI. *Miejsce zakonów w Kościele*. W: Paweł VI. *Charyzmat życia zakonnego. Przemówienia i dokumenty*. Wybór i opr. A. Żuchowski SAC, T. Sułowska SJK. Poznań-Warszawa 1974 s. 50-56.
- Paweł VI. *Wezwanie Soboru do cnoty ubóstwa*. Rozważanie w czasie audiencji generalnej. 24.06.1970. *Trwajcie mocni w wierze*. T. 2. WAM. Kraków 1974 s. 499-503.
- Paweł VI. *Więź z Kościołem*. W: Paweł VI. *Charyzmat życia zakonnego. Przemówienia i dokumenty*. Wybór i opr. A. Żuchowski SAC, T. Sułowska SJK. Poznań-Warszawa 1974 s. 89-90.
- Jan Paweł II. *Bogactwo żywej wiary w sercu Kościoła*. Przemówienie do sióstr zakonnych zamieszkujących w Rzymie. Rzym 10.11.1978. W: Jan Paweł II. *O życiu zakonnym. Przemówienia-Listy Apostolskie-Instrukcje*. Red. E. Weron, A. Jaroch, Poznań-Warszawa 1984 s. 9-13.
- Jan Paweł II. *Skierujmy nasze myśli ku najstarszym*. 31.12.1978. W: *Nauczanie papieskie*. Red. E. Weron, A. Janoch. T. 1. Poznań-Warszawa 1987 s. 210-211.
- Jan Paweł II. *Ubodzy są zawsze pośród was*. Przemówienie do Kapituły Generalnej Sióstr Miłosierdzia św. Wincentego à Paulo. 11.01.1980. W: Jan Paweł II. *O życiu zakonnym*. Wybór i oprac. E. Weron, A. Jaroch. Poznań-Warszawa 1984 s. 64-66.
- Jan Paweł II. *Czystość, ubóstwo, posłuszeństwo – podporami w naśladowaniu Chrystusa*. Przemówienie do sióstr zakonnych zgromadzonych w ogrodzie domu generalnego sióstr szarytek. Paryż. 31.05.1980. W: Jan Paweł II. *O życiu zakonnym. Przemówienia-Listy Apostolskie-Instrukcje*. Red. E. Weron, A. Jaroch, Poznań-Warszawa 1984 s. 106-107.
- Jan Paweł II. *W imię przyszłości kultury*. Przemówienie w UNESCO. Paryż 02.06.1980. W: Jan Paweł II. *Wiara i kultura. Dokumenty, przemówienia i homilie*. Red. M. Radwan [i in.]. Rzym-Lublin 1988 s. 55-57.
- Jan Paweł II. *Widome świadectwo Kościoła w coraz bardziej zsekularyzowanym świecie*. Przemówienie do sióstr zakonnych. São Paulo 03.07.1980. W: Jan Paweł II. *O życiu zakonnym. Przemówienia-Listy Apostolskie-Instrukcje*. Red. E. Weron, A. Jaroch, Poznań-Warszawa 1984 s. 121-122.
- Jan Paweł II. *Żywotna obecność w Kościele brazylijskim*. Przemówienie do przedstawicieli zakonów męskich. São Paulo 03.07.1980. W: Jan Paweł II. *O życiu zakonnym. Przemówienia-Listy Apostolskie-Instrukcje*. Red. E. Weron, A. Jaroch, Poznań-Warszawa 1984 s. 126-131.

- Jan Paweł II. *Szczególna misja starszych w życiu rodziny ludzkiej. Do uczestników międzynarodowego forum poświęconego aktywności ludzi starych*. 05.09.1980. W: *Nauczanie papieskie*. Red. E. Weron, A. Janoch. T. 3, cz. 2. Poznań-Warszawa 1986 s. 291-293.
- Jan Paweł II. *W doświadczeniach starości łączcie się z Chrystusem na krzyżu. Spotkanie z ludźmi starymi w katedrze w Monachium*. 19.11.1980. W: *Nauczanie papieskie*. Red. E. Weron, A. Janoch. T. 2, cz. 2. Poznań-Warszawa 1986 s. 699-704.
- Jan Paweł II. *Laborem exercens*. Encyklika o pracy ludzkiej z okazji 90. rocznicy encykliki *Rerum novarum*. 14.09.1981. W: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*. T. 1. Kraków 1996 s. 101-154.
- Jan Paweł II. *Familiaris consortio*. Posynodalna adhortacja apostolska o zadaniach rodziny chrześcijańskiej w świecie współczesnym. 22.11.1981. W: *Adhortacje Ojca Świętego Jana Pawła II*. T. 1. Kraków 1996 s. 65-160.
- Jan Paweł II. *Pochylmy głowy przed ludźmi starymi. Anioł Pański*. 3.01.1982. W: *Nauczanie papieskie*. Red. E. Weron, A. Janoch. T. 5, cz. 1. Poznań 1993 s. 9-10.
- Jan Paweł II. *Wierność*. Przemówienie do duchowieństwa w katedrze w Sainte Marie w Libreville w Gabonie. 17.02.1982. *OsRomPol* 3:1982 nr 2 s. 17-18.
- Jan Paweł II. *Poparcie roli osób starszych w rodzinie i społeczeństwie*. 29.04.1982. W: *Nauczanie papieskie*. Red. E. Weron, A. Janoch. T. 5, cz. 1. Poznań 1993 s. 612-614.
- Jan Paweł II. *Środki przekazu społecznego a problem ludzi starszych. Orędzie na Światowy Dzień Środków Przekazu Społecznego*. 10.05.1982. W: *Nauczanie papieskie*. Red. E. Weron, A. Janoch. T. 5, cz. 1. Poznań 1993 s. 668-671.
- Jan Paweł II. *Wielkość cywilizacji mierzy się postawą wobec osób starszych. Przemówienie do Ruchu Emerytów i Starców*. 21.05.1982. W: *Nauczanie papieskie*. Red. E. Weron, A. Janoch. T. 5, cz. 1. Poznań 1993 s. 774-776.
- Jan Paweł II. *Kodeks Prawa Kanonicznego*. Tekst łacińsko-polski. Poznań 1984.
- Jan Paweł II. *Salvifici doloris*. List apostolski o chrześcijańskim sensie ludzkiego cierpienia. 11.02.1984. W: *Wybór listów Ojca Świętego Jana Pawła II*. T. 1. Kraków 1997 s. 39-79.
- Jan Paweł II. *Redemptionis donum*. Adhortacja apostolska o konsekracji zakonnej w świetle tajemnicy odkupienia. 25.03.1984. W: *Adhortacje Ojca Świętego Jana Pawła II*. T. 1. Kraków 1996 s. 161-190.
- Jan Paweł II. *Przemówienie w Centrum Dla Niepełnosprawnych „Francis Charon” w Quebecu*. 10.09.1984. W: *Jan Paweł II o cierpieniu. Wypowiedzi Ojca Świętego do*

chorych i pracowników służby zdrowia. Wybór i przygot. do druku M. Kloss. Wydawnictwo OO. Franciszkanów. Niepokalanów 1988. Cz. III s. 74.

Jan Paweł II. Encyklika *Sollicitudo rei socialis*. 30.12.1987. W: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*. T. 1. Kraków 1996 s. 259-317.

Jan Paweł II. *Wasza obecność jest jak światło i sól. Przemówienie podczas spotkania z zakonnicami w katedrze w La Paz*. 10.05.1988. OsRomPol 9:1988 nr 5 s. 22-23.

Jan Paweł II. *Christifideles laici*. Posynodalna adhortacja apostolska o powołaniu i misji świeckich w Kościele. 30.12.1988. W: *Adhortacje Ojca Świętego Jana Pawła II*. T. 1. Kraków 1996 s. 269-377.

Jan Paweł II. *Cenna rola osób starszych w Kościele*. 7.09.1994. OsRomPol 15:1994 nr 11 s. 38-39.

Jan Paweł II. *Ewangeliczne ubóstwo istotnym warunkiem życia konsekrowanego*. Katecheza z 30.11.1994. OsRomPol 16:1995 nr 2 s. 51-52.

Jan Paweł II. *Tra pochi giorni*. List do dzieci w Roku Rodziny. 13.12.1994. W: *Wybór listów Ojca Świętego Jana Pawła II*. T. 1. Kraków 1997 s. 337-344.

Jan Paweł II. *Życie konsekrowane w służbie Kościoła*. Katecheza środowowa. 11.01.1995. W: *Wierzę w Kościół jeden, święty, powszechny i apostolski*. Red. S. Dziwisz [i in.]. Watykan 1996 s. 535-536.

Jan Paweł II. *Rozważanie podczas Czuwania Modlitewnego w Manili*. 14.01.1995. OsRomPol 16:1995 nr 3 s. 17.

Jan Paweł II. Encyklika *Evangelium vitae*. 25.03.1995. W: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*. T. 2 s. 751-822.

Jan Paweł II. *Vita consecrata*. Posynodalna adhortacja apostolska o życiu konsekrowanym i jego misji w Kościele i świecie. 25.03.1996. W: *Adhortacje Ojca Świętego Jana Pawła II*. T. 2. Kraków 1996 s. 633-751.

Jan Paweł II. *Prawo wszystkich ludzi do godziwego mieszkania*. Przemówienie przed modlitwą „Anioł Pański”. 16.06.1996. OsRomPol 17:1996 nr 10 s. 14-15.

Jan Paweł II. *Wszyscy pielgrzymujemy do domu Ojca*. Orędzie na Wielki Post 1997. 25.10.1996. W: *Orędzia Ojca Świętego Jana Pawła II*. Kraków 1997. T. 2 s. 553-555.

Jan Paweł II. *Życie społeczne i praca w świetle wiary*. Homilia podczas Mszy Świętej na lotnisku w Legnicy. 02.06.1997. OsRomPol 18:1997 nr 7 s. 20-22.

Jan Paweł II. *W służbie Chrystusa i Kościoła. Orędzie do osób konsekrowanych na Jasnej Górze*. 04.06.1997. OsRomPol 18:1997 nr 7 s. 41-33

- Jan Paweł II. *Przedłużacie w czasie posługę miłosierdzia Chrystusa*. Przemówienie do siostr zakonnych pracujących w lecznictwie. Rzym 01.10.1998. OsRomPol 20:1999 nr 2 s. 44-45.
- Jan Paweł II. *List do osób w podeszłym wieku*. 01.10.1999. OsRomPol 20:1999 nr 12 s. 4-11.
- Jan Paweł II. *Novo millennio ineunte*. List apostolski na zakończenie Wielkiego Jubileuszu Roku 2000. 06.01.2001. OsRomPol 22:2001 nr 2 s. 4-23.
- Jan Paweł II. *Na nowo rozpoczynać od Chrystusa*. Przesłanie do osób konsekrowanych. 21.09.2001. OsRomPol 23:2002 nr 3 s. 4-5.
- Jan Paweł II. *Ludzie starsi w życiu społeczeństwa*. List papieski do uczestników II Światowego Zgromadzenia poświęconego problemom starzenia się ludzi. 03.04.2002. OsRomPol 23:2002 nr 6 s. 8-9.
- Jan Paweł II. *Bądźmy świadkami miłosierdzia*. Homilia podczas Mszy Świętej w Krakowie. 18.08.2002. OsRomPol 23:2002 nr 9 s. 20-22.
- Jan Paweł II. *Całkowicie oddani służbie braciom*. Homilia z okazji Dnia Życia Konsekrowanego. 02.02.2004. OsRomPol 25:2004 nr 4 s. 38.
- Jan Paweł II. *Wąską drogą za Chrystusem ku szczytom*. Przesłanie Jana Pawła II do uczestników II Międzynarodowego Kongresu poświęconego Życiu Konsekrowanemu. 26.11.2004. OsRomPol 26:2005 nr 2 s. 8-10.
- Jan Paweł II. *Bo tu jest twoje życie i długie trwanie twego pobytu na ziemi*. Orędzie na Wielki Post 2005. 08.09.2004. OsRomPol 26:2005 nr 3 s. 5-7.
- Benedykt XVI. *Rodzina chrześcijańska wspólnotą wychowania i wiary*. Przemówienie do uczestników Kongresu Diecezji Rzymskiej. 06.06.2005. OsRomPol 26:2005 nr 9 s. 30-33.
- Benedykt XVI. *Kościół i świat potrzebują waszego świadectwa*. Przemówienie do osób konsekrowanych diecezji rzymskiej. 10.12.2005. OsRomPol 27:2006 nr 3 s. 35-36.
- Benedykt XVI. *Deus Caritas est*. Encyklika o miłości chrześcijańskiej. 25.12.2005. Kraków 2006.
- Benedykt XVI. *Bądźcie wiarygodnym i jasnym znakiem Ewangelii*. Przemówienie do przełożonych generalnych instytutów życia konsekrowanego i stowarzyszeń życia apostołskiego. 22.05.2006. OsRomPol 27:2006 nr 9-10 s. 35-36.
- Benedykt XVI. *Głoście i świadczcie, że Bóg jest miłością*. Przemówienie do osób konsekrowanych. 02.02.2007. OsRomPol 28:2007 nr 4 s. 48-49.
- Benedykt XVI. *Kryzys i odrodzenie życia zakonnego*. Przemówienie do członków Rady ds. Kontaktów Kongregacji ds. Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia

- Apostolskiego z Międzynarodowymi Uniami Przełożonych Generalnych. 18.02.2008. OsRomPol 29:2008 nr 4 s. 23-24.
- Benedykt XVI. *Dziadkowie są cennym skarbem każdej rodziny*. Przemówienie do uczestników XVIII Zgromadzenia Plenarnego Papieskiej Rady ds. Rodziny. 05.04.2008. OsRomPol 29:2008 nr 5 s. 28-30.
- Benedykt XVI. *Każdy z nas jest kochany i niezbędny*. Wizyta w Domu św. Piotra w Londynie. 18.09.2010. OsRomPol 31:2010 nr 11 s. 35-36.
- Benedykt XVI. *Africae munus*. Posynodalna adhortacja apostolska o Kościele w Afryce, w służbie pojednania, sprawiedliwości i pokoju. 19.11.2011. Watykan 2011.
- Benedykt XVI. *Nadszedł czas, aby muzułmanie i chrześcijanie solidarnie położyli kres przemocy i wojnom*. Przemówienie do młodzieży na placu przed Maronickim patriarchatem. 15.09.2012. OsRomPol 33:2012 nr 9/10 s. 15-17.
- Benedykt XVI. *Do pensjonariuszy rzymskiego domu spokojnej starości: ludzie w podeszłym wieku są cenni dla społeczeństwa i Kościoła*. [online] [data dostępu: 5.01.2015] dostępny w Internecie: http://pl.radiovaticana.va/storico/2012/11/12/benedykt_xvi_do_pensjonariuszy_rzymskiego_domu_spokojnej_starosci/pol-638136.
- Benedykt XVI. *Chrześcijańska nauka o cierpieniu*. Przemówienie do uczestników międzynarodowej konferencji Papieskiej Rady ds. Duszpasterstwa Służby Zdrowia i Chorych. 17.11.2012. OsRomPol 34:2013 nr 1 s. 28-30.
- Franciszek. *W historii miłości. Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty*. 23.04.2013. OsRomPol 34:2013 nr 6 s. 28-29.
- Franciszek. Przemówienie do przełożonych żeńskich zgromadzeń zakonnych. 05.05.2013. OsRomPol 34:2013 nr 7 s. 7-9.
- Franciszek. *Droga adoracji i służby*. Przemówienie do Unii Żeńskich Przełożonych Generalnych. 08.05.2013. OsRomPol 34:2013 nr 7 s. 7-8.
- Franciszek. *Skażeni przez kulturę odrzucania*. Audiencja generalna. 05.06.2013. OsRomPol 34:2013 nr 8/9 s. 48-49.
- Franciszek. *W rodzinie uczymy się kochać i bronić życia*. Audiencja dla uczestników zgromadzenia plenarnego Papieskiej Rady ds. Rodziny. 25.10.2013. OsRomPol 34:2013 nr 12 s. 27-29.
- Franciszek. *Miłość cierpliwa, która rodzi radość*. Homilia Ojca Świętego podczas Mszy Świętej dla rodzin. 27.10.2013. OsRomPol 34:2013 nr 12 s. 12-13.
- Franciszek. *Evangelii gaudium*. Posynodalna adhortacja apostolska o głoszeniu Ewangelii we współczesnym świecie. 24.11.2013. Poznań 2014.

- Franciszek. *Gdyby nie było zakonnic*. Rozważanie przed modlitwą Anioł Pański. 02.02.2014. OsRomPol 35:2014 nr 2 s. 55-56.
- Franciszek. Audienca dla polskich biskupów przybyłych do Watykanu z wizytą „ad limina Apostolorum”. 07.02.2014. OsRomPol 35:2014 nr 2 s. 27-29.
- Franciszek. *Najcięższą chorobą, na jaką są narażone osoby starsze, jest opuszczenie*. Przesłanie z okazji 20-lecia Papieskiej Akademii „Pro Vita”. 19.02.2014. OsRomPol 35:2014 nr 3-4 s. 20-21.
- Franciszek. *Trzeba przeciwstawiać się ekonomii wykluczenia*. Przesłanie do uczestników sympozjum Kongregacji ds. Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego. 8.03.2014. OsRomPol 35:2014 nr 3-4 s. 33-34.
- Franciszek. *Wasz entuzjazm jest zaraźliwy*. Spotkanie z młodzieżą z Regionów Abruzji i Molise przed sanktuarium w Castelpetroso. 5.07.2014 OsRomPol 35:2014 nr 7 s. 38-40.
- Franciszek. *Ewangelia spotkania młodych i starszych*. Homilia podczas Mszy Świętej dla ludzi w podeszłym wieku. 28.09.2014. OsRomPol 35:2014 nr 10 s. 40-42.
- Franciszek. *Świadkowie radości*. List apostolski do zakonnic i zakonników na rozpoczęcie Roku Życia Konsekrowanego. 21.11.2014. OsRomPol 36:2015 nr 1 s. 6-12.
- Franciszek. Przemówienie do uczestników sesji plenarnej Kongregacji ds. Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego. 25.11.2014. [online] [data dostępu 12.01.2015] dostępny w Internecie: <http://www.zyciezakonne.pl/2014-11-25-rzym-przemowie-nie-do-uczestnikow-sesji-plenarnej-kongregacji-ds-instytutow-zycia-konsekrowanego-i-stowarzyszen-zycia-apostolskiego-46931/>.
- Franciszek. Przemówienie podczas spotkania z młodzieżą w Manili. 18.01.2015. OsRomPol 36:2015 nr 2 s. 24-28.
- Franciszek. *Mieście odwagę iść pod prąd i być szczęśliwi*. Orędzie na XXX Światowy dzień Młodzieży 2015 r. 31.01.2015. OsRomPol 36:2015 nr 2 s. 6-9.
- Franciszek. Przemówienie w czasie modlitwy maryjnej. 10.05.2015. OsRomPol 36:2015 nr 6 s. 49-50.
- Franciszek. *Jesteście prawdziwymi ojcami, prawdziwymi matkami*. Przemówienie do uczestników Kongresu Wychowawców Osób Konsekrowanych. 11.04.2015 Rzym. [online] [data dostępu: 20.02.2017] dostępny w Internecie: <http://www.zyciezakonne.pl/dokumenty/kosciol/franciszek/franciszek-homilie-i-przemowienia/2015-04-11-rzym-przemowienie-uczestnikow-kongresu-wychowawcow-osob-konsekrowanych-71069/>.

- Franciszek. *Misja należy do «gramatyki» wiary*. Orędzie na Światowy Dzień Misyjny 2015 r. 24.05.2015. OsRomPol 36:2015 nr 6 s. 4-6.
- Franciszek. Przemówienie podczas Audiencji Ogólnej do wspólnoty „Wiara i Światło” 24.06.2015. [online] [data dostępu: 28.06.2015] dostępny w Internecie: <http://niedziela.pl/artikul/16499/Franciszek-niepelnosprawni-szczegolnymi>.
- Franciszek. *Nic nie usprawiedliwia przelewu bratniej krwi*. Przemówienie podczas czuwania modlitewnego z młodzieżą na «Campus Misericordiae» w Brzegach. 30.07.2016. OsRomPol 37:2016 nr 7-8 s. 25-28.
- Franciszek. *Dialog z uczestniczkami zebrania plenarnego Międzynarodowej Unii Żeńskich Przełożonych Generalnych*. 12.05.2016. Rzym. [online] [data dostępu: 19.06.2017] dostępny w Internecie: <http://www.zyciezakonne.pl/dokumenty/kosciol/franciszek/franciszek-artykuly-i-wywiady/2016-05-12-rzym-dialog-papieza-uczestniczkami-zebrania-unii-zenskich-przełożonych-generalnych-70192/>.

3. Dokumenty Stolicy Apostolskiej

- Dokument Stolicy Apostolskiej na Międzynarodowy Rok Osób Upośledzonych*. 04.03.1981. OsRomPol 2:1981 nr 3 s. 21-22.
- Kongregacja Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego. *Essential Elements*. Instrukcja o istotnych elementach nauczania Kościoła na temat życia konsekrowanego w zastosowaniu do instytutów oddających się pracy apostołskiej *The renewal of religious life*. 31.05.1983. W: *Życie konsekrowane w dokumentach Kościoła. Od Vaticanum II do Ripartire da Cristo*. Red. K. Wójtowicz. T. 2. Kraków 2003 s. 289-315.
- Papieska Rada ds. Duszpasterstwa Służby Zdrowia. *Świeccy w świecie cierpienia i zdrowia*. Watykan 1987.
- Katechizm Kościoła Katolickiego*. Poznań 1994.
- Martino R. R. *Godziwe mieszkanie dla każdego człowieka*. Wystąpienie przewodniczącego Delegacji Watykańskiej na II Konferencji OZN na temat Osiedli Ludzkich „Habitat II”. Stambuł 3-14.06.1996. OsRomPol 17:1996 nr 10 s. 9-10.
- Papieska Rada ds. Świeckich. *Godność i posłannictwo ludzi starszych w Kościele i świecie*. 01.10.1998. W: *W trosce o życie*. Red. J. Brusilo. Tarnów: Biblos 2012. T. 2 s. 499-516.
- Kongregacja Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego *Ripartire da Cristo*. Instrukcja o odnowionym zaangażowaniu życia konsekrowanego w trzecim tysiącleciu. 19.05.2002. Poznań 2002.

Aviz J. B.de. *List do osób konsekrowanych w Polsce po wizycie Ad limina Apostolorum*. 2.04.2014. [online] [data dostępu: 15.11.2015] dostępny w Internecie: <http://www.zakony-zenskie.pl/list-kard-prefekta-kongregacji-ds-izkiswa-do-osob-konsekrowanych-w-polsce-2/>.

4. Inne dokumenty Kościoła

II Polski Synod Plenarny (1991-1999). Poznań-Warszawa 1991.

Konstytucje i Dyrektorium Zgromadzenia Sióstr Pasterek od Opatrzności Bożej. Jabłono-wo Pomorskie 2004.

Konstytucje Zgromadzenia Braci Albertynów.

Konstytucje Zgromadzenia Sióstr Matki Bożej Miłosierdzia. Warszawa-Rzym 1985.

5. Dokumenty inne i raporty

5.1 Dokumenty państwowe

Dekret z dnia 5 sierpnia 1949 r. o zmianie niektórych przepisów prawa o stowarzyszeniach. Dz.U. 1949. Nr 45 poz. 335.

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 25 lipca 1985 r. w sprawie wykonania przepisów ustawy o podatkach i opłatach lokalnych oraz poboru świadczeń pieniężnych dotyczących nieruchomości w formie łącznego zobowiązania płatniczego. Dz.U. 1985. Nr 44 poz. 215.

Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Dz.U. 1989. Nr 29 poz. 154.

Ustawa z dnia 30 sierpnia 1991 r. o zakładach opieki zdrowotnej. Dz.U. 1991 nr 91 poz. 408 art. 2 ust. 1.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997. Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483

Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej. Dz.U. 2004 nr 64 poz. 593.

Obwieszczenie Ministra Pracy i Polityki Socjalnej z dnia 26 lutego 1998 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o pomocy społecznej. Dz.U. 1998 nr 64 poz. 414 art. 2a ust. 3.

Ustawa z dnia 27 sierpnia 2004 r. o świadczeniach zdrowotnych finansowanych ze środków publicznych. Dz.U. 2004 nr 210 poz. 2135 art.18.

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 18 października 2004 roku w sprawie rodzin zastępczych. Dz.U. nr 233 poz. 2344.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 7 marca 2005 r. w sprawie rodzajów i szczegółowych zasad działania placówek publicznych, warunków pobytu

dzieci i młodzieży w tych placówkach oraz wysokości i zasad odpłatności wnoszonej przez rodziców za pobyt ich dzieci w tych placówkach. Dz.U. 2005 nr 52 poz. 467.

Rozporządzenie Ministra Polityki Społecznej z dnia 30 września 2005 r. w sprawie ośrodków adopcyjno-opiekuńczych. Dz.U. 2005 nr 205 poz. 1701 z późn. zm.

Rozporządzenie Ministra Polityki Społecznej z dnia 19 października 2005 r. w sprawie szczegółowych zasad nadzoru nad przestrzeganiem standardu opieki i wychowania w placówkach opiekuńczo-wychowawczych oraz nadzoru nad działalnością ośrodków adopcyjno-opiekuńczych. Dz.U. 2005 nr 214 poz. 1812.

Ustawa z dnia 16 lutego 2007 o zmianie ustawy o pomocy społecznej. Dz.U. 2007 nr 48 poz. 320.

Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 19 października 2007 r. w sprawie placówek opiekuńczo-wychowawczych. Dz.U. nr 201 poz. 1455.

Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 19 października 2007 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie szczegółowych zasad nadzoru nad przestrzeganiem standardu opieki i wychowania w placówkach opiekuńczo-wychowawczych oraz nadzoru nad działalnością ośrodków adopcyjno-opiekuńczych. Dz.U. 2007 nr 201 poz. 1459.

Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 4 czerwca 2010 r. w sprawie rodzin zastępczych. Dz.U. 2010 nr 110 Poz. 733.

Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej. Dz.U. 2011 nr 149 poz. 887.

Ustawa z dnia 15 grudnia 2011 r. o zmianie ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej. Dz.U. 2011 nr 288 poz. 1690.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 11 sierpnia 2017 r. w sprawie publicznych placówek oświatowo-wychowawczych, młodzieżowych ośrodków wychowawczych, młodzieżowych ośrodków socjoterapii, specjalnych ośrodków szkolnowychowawczych, specjalnych ośrodków wychowawczych, ośrodków rewalidacyjnowychowawczych oraz placówek zapewniających opiekę i wychowanie uczniom w okresie pobierania nauki poza miejscem stałego zamieszkania. Dz. U. 2017 poz. 1606.

5.2 Raporty z badań

Główny Urząd Statystyczny. *Dochody i warunki życia ludności w Polsce* (raport z badania EU-SILC 2011). Warszawa 2014.

Główny Urząd Statystyczny. *Dzieci korzystające ze świadczeń pomocy społecznej w Polsce w 2011 roku*. Kraków 2013. [Publikacja dostępna w Internecie: www.stat.gov.pl].

- Główny Urząd Statystyczny. *Jakość życia w Polsce. Edycja 2014*. Warszawa 2014. [Publikacja dostępna w Internecie: www.stat.gov.pl].
- Główny Urząd Statystyczny. *Ludność i gospodarstwa domowe. Stan i struktura społeczno-ekonomiczna. Część I. Ludność. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011*. Warszawa 2013.
- Główny Urząd Statystyczny. *Ludność w wieku 60+. Struktura demograficzna i zdrowie*. Warszawa 2016. [Publikacja dostępna w Internecie: www.stat.gov.pl].
- Główny Urząd Statystyczny. *Rocznik demograficzny 2017 r.* Warszawa 2017. [Publikacja dostępna w Internecie: www.stat.gov.pl].
- Główny Urząd Statystyczny. *Stopa bezrobocia w latach 1990-2017*. [Publikacja dostępna w Internecie: www.stat.gov.pl].
- Główny Urząd Statystyczny. *Sytuacja demograficzna osób starszych i konsekwencje starzenia się ludności Polski w świetle prognozy na lata 2014-2050*. Warszawa 2014. [Publikacja dostępna w Internecie: www.stat.gov.pl].
- Główny Urząd Statystyczny. *Ubóstwo w Polsce w latach 2015 i 2016*. Warszawa 2017. [Publikacja dostępna w Internecie: www.stat.gov.pl].
- Główny Urząd Statystyczny. *Ubóstwo w Polsce w świetle badań GUS*. Warszawa 2013. [Publikacja dostępna w Internecie: www.stat.gov.pl].
- Główny Urząd Statystyczny. *Warunki życia rodzin w Polsce*. Warszawa 2014 [Publikacja dostępna w Internecie: www.stat.gov.pl].
- Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej. Departament Pomocy i Integracji Społecznej. *Sprawozdanie z realizacji działań na rzecz ludzi bezdomnych w województwach w roku 2014 oraz wyniki Ogólnopolskiego badania liczby osób bezdomnych (21/22 styczeń 2015)*. Warszawa 2015.
- Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej. Departament Rynku Pracy. *Bezrobocie w Polsce w 2016 roku. Raport tabelaryczny*.
- Najwyższa Izba Kontroli. *Funkcjonowanie opieki paliatywnej i hospicyjnej na terenie województwa dolnośląskiego w latach 2012-2014 (I półrocze)*.
- Prawa mieszkańców domów pomocy społecznej. Jak wspólnie zadbać o godne życie osób starszych, chorych i z niepełnosprawnościami?* Raport Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur 2017. Opr. A. Iwanowska, J. Jóźwiak, D. Krzysztoń. Warszawa 2017.

B. DOKUMENTY ARCHIWALNE

1. Archiwa zakonne

1.1. Archiwum Sekretariatu Konferencji Wyższych Przełożonych Żeńskich Zgromadzeń Zakonnych w Polsce

SKWPZZZ. *Statystyka – Dzieła własne. Stan na 01.01.2011 r.*

SKWPZZZ. *Statystyka dzieł własnych i prowadzonych przez innych, zatrudniających siostry zakonne stan na dzień 31.12.1996 r.*

SKWPZZZ. *Statystyka funkcji aktualnie wykonywanych przez siostry zakonne stan na dzień 31.12.1996 r.*

SKWPZZZ. *Statystyka funkcji aktualnie wykonywanych przez siostry zakonne stan na 31.12.2013 r.*

SKWPZZZ. *Statystyka. Dzieła własne stan na 31.12.2013 r.*

SKWPZZZ. *Statystyka. Żeńskie zgromadzenia zakonne w Polsce (kwiecień 2001).*

SKWPZZZ. *Zestawienie statystyczne o dziełach prowadzonych przez Zgromadzenia Zakonne Żeńskie. Warszawa 10.03.1994.*

SKWPZZZ. *Zestawienie statystyczne o grupach zawodowych sióstr. Warszawa 10.03.1994.*

SKWPZZZ. *Zestawienie statystyczne pracy Sióstr w dziełach prowadzonych przez innych. Stan na 31.12.2016 r.*

SKWPZZZ. *Żeńskie Zgromadzenia Zakonne w Polsce (kwiecień 2001).*

1.2. Archiwa Zgromadzeń Zakonnych

APND Opole. Sygn II.F.V. *Działalność, Służba Apostolska, Rewizja Apostolatu.*

APND Opole, Sygn. II.B.VIII.A. *Pod opieką św. Józefa... Bielsko-Biała - 150-lecie. 3.10.2009.*

APND Opole. Teczka: Opole. (brak sygn.).

Archiwum Prowincjalne Zgromadzenia Sióstr Szkolnych de Notre Dame Opole. Sygn. II.D.VII./1. *Wykaz Domów Polskiej Prowincji Zgromadzenia Sióstr Szkolnych de Notre Dame /od 1904 do 1994/. Segregator, krótki opis i zdjęcia. Teczka: Krzydłina Mała. (brak sygn.).*

Archiwum Zakładu Opiekuńczo-Leczniczego służebniczek śląskich w Warszawie. *W trosce o godne życie naszych seniorów postaviliśmy na rodzinną atmosferę.*

Archiwum Zgromadzenia Sióstr Miłosierdzia św. Wincentego à Paulo. *Praca charytatywna Zgromadzenia Sióstr Miłosierdzia św. Wincentego à Paulo, Prowincji Warszawskiej 1989-2015.*

Archiwum Zgromadzenia Sług Jezusa. *Dla Dyrektorek Dział Prowadzonych przez Zgromadzenie.* Teczka: *Dom Pomocy Społecznej w Kielczewicach.* (brak sygn).

Archiwum Zgromadzenia Sług Jezusa. *Dziela Zgromadzenia. Stan organizacyjny, personalny i Ekonomiczny w dniu 15 IX 2000 r.* Teczka: *Dom Pomocy Społecznej w Kielczewicach.* (brak sygn).

Archiwum Zgromadzenia Sług Jezusa. L. Dz. 109/I/2013.

Archiwum Zgromadzenia Sług Jezusa. Sygn. L.dz. 109/I/2013. *Zakład Opiekuńczo-Leczniczy dla Przewlekłe Chorych.* Kielce.

Kancelaria Prowincjalna Sióstr Szkolnych de Notre Dame w Opolu. *Nowy Sącz „Magnificat” 1999-2015* (brak sygn.).

2. Archiwum Prywatne Autora

ArPrA. *Antoninki. Posługa charytatywna.* Korespondencja s. Helena do B. Wink. 21.10.2015.

ArPrA. *Boromeuszki-Mikołów. Działa.* Korespondencja s. Anna Bańczyk do B. Wink. 01.09.2015.

ArPrA. *Branice Gabinet.* Korespondencja s. J. Wojcieszak do B. Wink. 11.03.2016.

ArPrA. *Brzesko.* Korespondencja s. M. Komborska do B. Wink. 24.11.2015.

ArPrA. *Brzozów.* Korespondencja s. M. Komborska do B. Wink. 24.11.2015.

ArPrA. *Chrzanów - ZOL.* Korespondencja s. Marta Komborska do B. Wink. 24.11.2015.

ArPrA. *Dane dotyczące placówek wychowawczych ss_michalitek.* Korespondencja s. Maksymiliana do B. Wink. 18.09.2015.

ArPrA. *De Notre Dame. Krzydlina Mała Dom Dziecka.* Korespondencja s. M. Amata Kupka SSND do B. Wink. 30.04.2016.

ArPrA. *Dom dla Chłopców im. Św. Stanisława Kostki w Częstochowie.* Korespondencja s. Angelika Kulikowska do B. Wink. 21.05.2015.

ArPrA. *DPS Bisztynek.* Korespondencja s. A. Krupińska do B. Wink. 23.04.2016.

ArPrA. *DPS Fiszor-Gaj.* Korespondencja s. Edyta Barbara Piotrowska do B. Wink. 17.08.2015.

ArPrA. *DPS Franciszkanki Maryi NP.* Korespondencja s. Bonawentura Szymborska do B. Wink. 24.04.2016.

ArPrA. *DPS Kochłowice.* Korespondencja s. Anna Bańczyk do B. Wink. 01.09.2015.

ArPrA. *DPS Michałkowice*. Korespondencja s. Anna Bańczyk do B. Wink. 01.09.2015.

ArPrA. *DPS Nakło*. Korespondencja s. Anna Bańczyk do B. Wink. 01.09.2015.

ArPrA. *DPS Nysa*. Korespondencja s. J. Wojcieszak do B. Wink. 03.03.2016.

ArPrA. *DPS Psie Pole – Wrocław*. Korespondencja s. J. Wojcieszak do B. Wink. 03.03.2016.

ArPrA. *DPS Pszczyna*. Korespondencja s. Anna Bańczyk do B. Wink. 01.09.2015.

ArPrA. *DPS Siemianowice*. Korespondencja s. Anna Bańczyk do B. Wink. 01.09.2015.

ArPrA. *DPS Szarcz*. Korespondencja s. M. Rajmunda Reichert CSSF do B. Wink. 12.04.2016.

ArPrA. *DPS w Tarnowskich Górach*. Korespondencja s. Anna Bańczyk do B. Wink. 01.09.2015.

ArPrA. *DPS Wielkie Oczy*. Korespondencja s. Anna Bańczyk do B. Wink. 01.09.2015.

ArPrA. *Działalność charytatywna niepokalanek*. Korespondencja S. Daniela do B. Wink. 21.10.2015.

ArPrA. *Działalność Sióstr RM w Polsce*. Korespondencja s. Alina Rojek do B. Wink. 20.04.2015.

ArPrA. *Dzieła charytatywne cz. 2. Misja Dworcowa*. Korespondencja M. Justyna Wojcieszak do B. Wink. 03.03.2016.

ArPrA. *Dzieła charytatywne Sióstr MB Miłosierdzia*. Korespondencja s. M. Nulla do B. Wink. 14.11.2015.

ArPrA. *Dzieła charytatywne sióstr urszulanek SJK*. Korespondencja s. A. Kmiecik do B. Wink. 23.01.2015.

ArPrA. *Dzieła charytatywne Zgromadzenia Sióstr Pasterek 1989-2015. VI. Świetlice*. Korespondencja s. Gaudiosa Dobrska do B. Wink. 07.08.2015.

ArPrA. *Dzieła charytatywne ZMBM*. Korespondencja s. M. Nulla do B. Wink. 14.11.2015.

ArPrA. *Dzieła charytatywne. PoMoc*. Korespondencja M. Justyna Wojcieszak do B. Wink. 03.03.2016.

ArPrA. *Informacje – Dom Pomocy Społecznej Zgromadzenia Sióstr Małych Misjonarek Miłosierdzia*. Korespondencja s. Aniela Krupa do B. Wink. 28.10.2015.

ArPrA. *Informacje o działalności charytatywnej Sióstr Albertynek*. Korespondencja s. Wenancja do B. Wink. 09.11.2015.

ArPrA. *Informacje o świetlicy z Nysy*. Korespondencja s. M. Estera do B. Wink. 12.11.2015.

ArPrA. *Informacje o Zgromadzeniu dotyczące historii powstawania placówek*. Korespondencja s. Elia Wierzchowska do B. Wink. 16.04.2015.

ArPrA. *Informacje o Zgromadzeniu Samarytanek dotyczące historii powstawania placówek*. Korespondencja s. Elia Wierzchowska do B. Wink. 16.04.2015.

ArPrA. *Informacje. Praca naukowa. Siostry orionistki*. Korespondencja s. M. Judyta do B. Wink. 23.10.2015.

ArPrA. *Jadwizanki. Działalność Prowincji Katowickiej*. Korespondencja s. Halina Doma-
gała do B. Wink. 02.05.2016.

ArPrA. *Jarosław, ul. Lisińskiego*. Korespondencja s. M. Komborska do B. Wink.
24.11.2015.

ArPrA. *Jarosław*. Korespondencja s. M. Komborska do B. Wink. 24.11.2015.

ArPrA. *Jaszkotle NSOSW*. Korespondencja s. J. Wojcieszak do B. Wink. 07.03.2016.

ArPrA. *Jaszkotle ZOL*. Korespondencja s. J. Wojcieszak do B. Wink. 07.03.2016.

ArPrA. *Józefitki. Polanica Zdrój*. Korespondencja s. Brigida Dul do B. Wink. 20.10.2015.

ArPrA. *Katolicki Ośrodek Wsparcia – Braniewo*. Korespondencja s. Angela Krupińska do
B. Wink. 23.04.2016.

ArPrA. *Katolicki Ośrodek Wsparcia – Braniewo*. Korespondencja s. Angela Krupińska do
B. Wink. 23.04.2016.

ArPrA. *Krakowska Prowincja Sióstr Miłosierdzia św. Wincentego à Paulo /Szarytki/*. Ko-
respondencja s. Beata SM do B. Wink. 12.05.2016.

ArPrA. *Kraków, ul. Lenartowicza*. Korespondencja s. M. Komborska do B. Wink.
24.11.2015.

ArPrA. *Lidzbark Warmiński – Dom Opieki*. Korespondencja s. Angela Krupińska do
B. Wink. 23.04.2016.

ArPrA. *Łódź DPS*. Korespondencja s. M. Komborska do B. Wink. 24.11.2015.

ArPrA. *Niepubliczny Zespół Szkół-Ścinawka Dolna*. Korespondencja s. D. Prusińska do
B. Wink. 12.05.2015.

ArPrA. *NORW Piszkowice-Kłodzko*. Korespondencja s. J. Wojcieszak do B. Wink.
07.03.2016.

ArPrA. *Pasterki. Dzieła charytatywne*. Korespondencja S. Flawia do B. Wink. 31.12.2015.

ArPrA. *Placówki Zgromadzenia Boromeuszek Trzebnickich w latach 1989-2014*. Kore-
spondencja s. Aleksandra Bor do B. Wink. 10.08.2015.

ArPrA. *Posługa charytatywna Zgr. SS NPM w Polsce w latach 1989-2015*. Koresponden-
cja s. Irena Drozd do B. Wink. 11.11.2015.

ArPrA. *Posługa charytatywna Zgromadzenia Sióstr Służebniczek BDNP*. Korespondencja
do B. Wink. 30.10.2015.

ArPrA. *Posługa charytatywna żeńskich zgromadzeń zakonnych w latach 1989-2015. Zgromadzenie Sióstr Opatrzności Bożej*. Korespondencja s. Wenancja do B. Wink. 25.11.2015.

ArPrA. *Posługa charytatywna żeńskich zgromadzeń zakonnych w latach 1989-2015. Zgromadzenie Sióstr Opatrzności Bożej*. Korespondencja s. Wenancja do B. Wink. 25.11.2015.

ArPrA. *Praca charytatywna 1989-2015 siostry Felicjanki prowincja krakowska*. Korespondencja s. M. Bernadetta CCSF do B. Wink. 21.09.2015.

ArPrA. *Praca charytatywna 1989-2015: siostry Felicjanki prowincja krakowska*. Korespondencja s. M. Bernadetta CCSF do B. Wink. 21.09.2015.

ArPrA. *Racibórz*. Korespondencja s. J. Wojcieszak do B. Wink. 03.03.2016.

ArPrA. *Siemiatycze WTZ*. Korespondencja s. Jadwiga do B. Wink. 15.10.2015.

ArPrA. *Siemki*. Korespondencja s. A. Krupińska do B. Wink. 23.04.2016.

ArPrA. *Skolimów – Praca w Domu Aktora Weterana*. Korespondencja s. Angelika Kulikowska do B. Wink. 21.05.2015.

ArPrA. *Sobieszewo*. Korespondencja s. Anna Małdrzykowska do B. Wink. 11.05.2016.

ArPrA. *Sprawozdanie merytoryczne z działalności Pogotowia Opiekuńczego „Opoka” w Wasilkowie 2007-2013 r.* Korespondencja s. Dawida Prusińska do B. Wink. 12.05.2015.

ArPrA. *Sprawozdanie z działalności Domu Pomocy Społecznej w Zamościu rok 2014*. Korespondencja s. Aldona Deczewska do B. Wink. 02.11.2015.

ArPrA. *Sprawozdanie z funkcjonowania Domu Pomocy Społecznej dla Dzieci w Ścinawce Dolnej 21 B*. Korespondencja s. D. Prusińska do B. Wink. 12.05.2015.

ArPrA. *Ścinawka Dolna DPS i Szkoła*. Korespondencja s. D. Prusińska do B. Wink. 12.05.2015.

ArPrA. *Tabela. Dzieła urszulanek SJK*. Korespondencja s. A. Kmiecik do B. Wink. 23.01.2015.

ArPrA. *Urszulanki z Gandino*. Korespondencja s. Edyta do B. Wink. 19.05.2016.

ArPrA. *Wywiad z s. S. W. Kaźmierczak, dyrektorem „Oratorium” w Radomiu*. 10.11.2017.

ArPrA. *Zakład Pielęgnacyjno-Opiekuńczy „Pokój i dobro” Otwock*. Korespondencja s. Angelika Kulikowska do B. Wink. 21.05.2015.

ArPrA. *Zakład Specjalny dla Chronicznie Chorych Kobiet*. Korespondencja s. Ewa do B. Wink. 17.10.2015.

ArPrA. *Zestawienie placówek Zgromadzenia Sióstr Boromeuszek l. 1989-2015*. Korespondencja s. Aleksandra Bor do B. Wink. 10.08.2015.

ArPrA. *Zgromadzenie Samarytanek. Wykaz dzieł*. Korespondencja s. Elia Wierzchowska do B. Wink. 16.04.2015.

ArPrA. *ZLO Piszkowice*. Korespondencja s. J. Wojcieszak do B. Wink. 03.03.2016.

ArPrA. *Zmartwychwstanki. Mocarzewo*. Korespondencja s. B. Porzęcka do B. Wink. 16.10.2015.

ArPrA. *ZOL Jastrzębie Zdrój*. Korespondencja s. Blandyna Wala do B. Wink. 25.07.2015.

ArPrA. *ZOL Otwock*. Korespondencja s. M. Bernarda Cieślik do B. Wink. 05.11.2015.

ArPrA. *Żerniki. DPS*. Korespondencja s. J. Wojcieszak do B. Wink. 07.03.2016.

II. LITERATURA

1. LITERATURA PRZEDMIOTU

Antosiewicz A. *Duchacy*. EK t. 4 kol. 299-301.

Aubry J. *Le tre dimensioni „relazionali” della vita consecrata: teologale, fraterna, apostolica*. W: J. Aubry, F. Ciardi, S. Bisignano, M. Farina, P. G. Cabra, B. Maggioni. *Vita consecrata un Dono del Signore alla sua Chiesa*. Torino 1993 s. 171-196.

Babraj K. M. *Komisja Dzieł Charytatywnych BKWPZZZ nr 41*. Kwiecień 2014 s. 81-83.

Balthasar H. U. *Die grossen Ordensregeln*. Einsiedeln 1948.

Bartoszewski J. *Honorat Koźmiński*. EK t. 6 kol. 1206-1209.

Baster W. *Kuchnia św. Brata Alberta w Andrychowie. Andrychów, ul. 1 Maja 11*. „Głos Brata Alberta. Posługa ubogim w Zgromadzeniach św. Brata Alberta. Spotkanie formacyjne siostr albertynek i braci albertynów 22-24 X 2012”. Numer specjalny 2013 s. 115-116.

Baumgartner K. *Alte Menschen*. W: *Handbuch praktische Theologie*. Hrsg. von H. Haslinger. T. 2. Mainz: Grünewald 2000 s. 61-72.

Bednarz I. *Chłód serca*. „Echo dnia” (Wydanie kieleckie) 1998 nr 204/6730 s. 7.

Bender R. *Feliński Zygmunt Szczęsny*. EK t. 5 kol. 110-111.

Beuers C. *Menschen mit Behinderung*. W: *Handbuch praktische Theologie*. Hrsg von H. Haslinger. T. 2 s. 152-163.

Białkowska M. *Inny świat*. „Przewodnik Katolicki” 36/2014 s. 27.

Bielecki S. *Niepełnosprawni w Kościele*. „Kieleckie Studia Teologiczne” 8:2009 s. 271-282.

- Bonetti E. *Budowanie sieci współpracy na rzecz przeciwdziałania przymusowej prostytucji i handlu kobietami*. (Tłum. robocze). BKWPZZZ nr 22. Październik 2004 s. 87-92.
- Borkowska M. *Benedyktynki*. W: *Zakony benedyktyńskie w Polsce. Krótka historia*. Tyniec 1981 s. 143-184.
- Borkowska M. *Zakony żeńskie w Polsce w epoce nowożytnej*. Lublin 2010.
- Boulonois O. *Choroba*. „Communio” 18:1998 nr 3 s. 3-9.
- Brügger H. *Duszpasterstwo niepełnosprawnych w świetle Drugiego Soboru Watykańskiego*. Tł. I. Kulikowska. Łaski 1989. (mps w Bibliotece Zakładów dla Niewidomych w Łaskach).
- Ceglarek R. *Miejsce i rola ludzi starszych w rodzinie w nauczaniu papieskim w XXI wieku*. „Studia nad Rodziną” 19:2015 nr 2 s. 49-65.
- Chomik W. S. *Miał jeszcze serce. Błogosławiony Edmund Bojanowski*. Wrocław 1999.
- Co Duch Święty mówi dziś życiu konsekrowanemu? – przekonania i perspektywy*. Przesłanie końcowe II Światowego Kongresu Życia Konsekrowanego. Rzym, 23-27.11.2004. W: *Nasza pasja: Chrystus i ludzkość*. II Światowy Kongres Życia Konsekrowanego. Rzym, 23-27.11.2004. Kraków 2005 s. 225-238.
- Czernigiewicz H. *Felicjanki*. EK t. 5 kol. 100-103.
- Daniluk M. *Encyklopedia Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego. Pojęcia. Terminy. Instytucje. Dokumenty. Czasopisma*. Lublin 2000.
- Dawid-Olczyk I. *Prostytucja w Polsce na początku XXI wieku*. BKWPZZZ nr 19. Czerwiec 2003 s. 69-71.
- Deczewska A. *Dom Pomocy Społecznej prowadzony przez Zgromadzenie Sióstr Franciszkanek Misjonarek Maryi w Zamościu (2000-2011)*. Mps. Lublin 2012. Falkowska A. *W trosce o dobro Człowieka – z życia WTZ w Szumowie*. Biuletyn Zgromadzenia Sióstr Służek Najświętszej Maryi Panny Niepokalanej. Rok 41(2009) październik-grudzień. Nr 36(156) s. 45-47.
- Degórski B. *Uczynki miłosierdzia w świetle starożytnych reguł mniszych*. „Vox Patrum” 16:1996 t. 30-31 s. 259-274.
- Dębowska K. *Fenomen życia zakonnego żeńskiego na ziemiach polskich w XIX i XX wieku*. W: *140 lat służebniczek na Śląsku. Materiały z sympozjum*. Wrocław 2006 s. 25-34.
- Domagała K. H. *Zgromadzenie Sióstr św. Jadwigi. Prowincja katowicka w latach 1945-1989*. Lublin 2014.
- Drożdż B. *Posługa charytatywna znakiem ewangelizacyjnej obecności Kościoła. Zarys historyczno-społeczny*. „Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne” 7:2008 nr 1(12) s. 48-65.

- Duszkiewicz W. *Prowincja krakowska Zgromadzenia Sióstr Felicjanek pod wezwaniem Niepokalanego Serca Maryi w latach 1939-1947*. W: *Żeńskie zgromadzenia Zakonne w Polsce 1937-1947*. Red. A. Chruszczewski, K. Dębowska, J. Kłoczowski. T. 1 s. 45-54.
- Dydycz P. *Z podlaskiej ziemi wezwany... Bł. Honorat Koźmiński, Kapucyn (1829-1916)*. Orzeł Biały 1988.
- Dzieje Kościoła w Polsce*. Red. A. Wiencek. Warszawa–Bielsko-Biała 2008.
- Fidelia M. – Janas M. *Kolebka warszawskiej prowincji Sióstr Felicjanek*. W: *Wawer i jego osiedla*. Red. J. Czerniawski, M. Skoczeń. Warszawa 2007 s. 167-190.
- Figura T. *Zgromadzenie Oblatek Serca Jezusowego w latach 1939-1947*. W: *Żeńskie Zgromadzenia Zakonne w Polsce 1939-1947*. Red. A. Mirek. T. 17 Lublin 2014 s. 145-210.
- Firlit E. *Działalność charytatywna Kościoła*. W: *Kościół katolicki w Polsce 1918-1990. Rocznik statystyczny*. Warszawa 1991 s. 265-287.
- Fita S., Glemma T., Piwocka M. *Chmielowski Adam, brat Albert*. EK t. 3 kol. 197-199.
- Fragmente aus der Geschichte der Klöster und Stiftungen Schlesiens von ihrer Entstehung bis zur Zeit ihrer Aufhebung im November 1810*. Opr. A. Rathsmann. Breslau [1811].
- Frącek T. *Rodzina Maryi*. W: *Zakony św. Franciszka w Polsce w latach 1772-1970*. Red. J. R. Bar. Warszawa 1978 s. 51-70.
- Gach P. P. *W Polsce kasaty zakonów i klasztorów*. EK t. 8 kol. 942.
- Gambari E. *Życie zakonne po Soborze Watykańskim II*. Red. J. B. Bielecki. Kraków 1998.
- Gąsior R. *Pedagogia prezentek [Zgromadzenia Panien Ofiarowania Najświętszej Maryi Panny]*. W: *Pedagogie katolickich zgromadzeń zakonnych. Historia i współczesność*. T. 3. Red. J. Kostkiewicz. Kraków: Wydawnictwo Impuls 2005 s. 202-206.
- Giemza B. *Apostolski wymiar życia konsekrowanego w nauczaniu Jana Pawła II. Studium teologicznopastoralne*. Wrocław 2012.
- Glemma T. *Z dziejów miłosierdzia chrześcijańskiego w Polsce*. Kraków 1947.
- Godawa G. *Pedagogia dominikanek [Zgromadzenia Sióstr św. Dominika]*. W: *Pedagogie katolickich zgromadzeń zakonnych. Historia i współczesność*. T. 3. Red. J. Kostkiewicz. Kraków: Wydawnictwo Impuls 2005 s. 333-353.
- Gogola J.W. *Czystość konsekrowana: teologia i praktyka*. W: *Formacja zakonna*. T. 3. Red. tenże. Kraków 1997 s. 33-46.
- Grunt G. *Rodzinny Dom Dziecka w Mariówce*. „Służka. Kwartalnik Zgromadzenia Sióstr Służek Najświętszej Maryi Panny Niepokalanej” 2014 nr 53 s. 3-4.

- Grzebień L. *Zofia Czeska twórczyni nowego modelu życia zakonnego na ziemiach polskich*. W: R. Gąsior. *Życie i dzieło Sługi Bożej Matki Zofii z Maciejowskich Czeskiej (1584-1650)*. Materiały z sympozjum 21.09.1998. Kraków 2000 s. 83-106.
- Grzelka F. *Sposoby radzenia sobie z problemami ubogich w ujęciu św. Brata Alberta*. „Głos Brata Alberta. Posługa ubogim w Zgromadzeniach św. Brata Alberta. Spotkanie formacyjne sióstr albertynek i braci albertynów 22-24 X 2012”. Numer specjalny 2013 s. 19-37.
- Hofmann K. *Antoniusorden*. LThK Bd 1 kol. 676-677.
- Hofmann K. *Hospitaliter*. LThK Bd 5 kol. 492-493.
- Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego. *Posługa charytatywna Kościoła Katolickiego w Polsce. Raport z pierwszego ogólnopolskiego badania kościelnych instytucji oraz organizacji charytatywnych*. Opr. W. Sadłoń. Warszawa: ISKK 2015.
- Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego, Główny Urząd Statystyczny. *Kościół katolicki w Polsce 1991-2011*. Warszawa 2014.
- Jabłońska-Deptuła E. *Świadectwo trwania. Bł. Honorat Koźmiński*. Niepokalanów 1990.
- Jabłońska-Deptuła E. *Trwanie i budowa. Honorat Koźmiński kapucyn 1829-1916*. Warszawa 1986.
- Jakubczyk A. *Sługi Jezusa. Historia Zgromadzenia 1884-1939*. Warszawa 2012.
- Janas M. F. *Patrymonium Zgromadzenia Sióstr św. Feliksa z Kantalicjo. Felicjańskie Dziedzictwo*. Warszawa 2013 s. 34.
- Janicka-Olczakowa E. *Zakony żeńskie w Polsce*. W: *Kościół w Polsce*. Red. J. Kłoczowski. Kraków 1970 s. 768-769.
- Jaworska G. *Gorazdowski Zygmunt*. EK t. 5 kol. 1296.
- Jażdżikowski M. *Dać szansę*. „Caritas” 9:2002 nr 4 s. 17-19.
- Jażdżikowski M. *Pomagać czy pomóc?* „Caritas” 10:2003 nr 2 s. 8-10.
- Jażdżikowski M. *Wybór, który staje się chorobą*. „Caritas” 10:2003 nr 1 s. 9-12.
- Kamiński R. *Diaconia*. EK t. 3 kol. 1249-1250.
- Kamiński R. *Metody teologii pastoralnej*. W: *Teologia pastoralna*. Red. R. Kamiński. T. 1. Lublin 2000 s. 23.
- Kamiński T. *Ubóstwo – definicje, przyczyny i pomiar zjawiska*. „Roczniki Naukowe Caritas” 1:1997 s. 14-28.
- Karpacz E. *„Oplakane czasy” – epidemia dżumy w Krakowie w latach 1707-1710. Przyczynek do badań nad upadkiem królewskiego miasta*. W: *Folia Historica Cracoviensis*. T. 18. Kraków 2012 s. 239-256.
- Kijowska A. *Komisja Dziel Charytatywnych*. BKWPZZZ nr 30. Kwiecień 2008 s. 56-59.

- Kłoczowski J. *Dzieje chrześcijaństwa polskiego*. Paryż 1987.
- Kłoczowski J. *Dzieje chrześcijaństwa polskiego*. T. 2. Paryż 1991.
- Kłoczowski J. *Wspólnoty zakonne w średniowiecznej Polsce*. Lublin 2010.
- Komisja Dziel Charytatywnych*. BKWPZZZ nr 17. Kwiecień 2002 s. 27.
- Komisja Dziel Charytatywnych*. BKWPZZZ nr 41. Kwiecień 2014 s. 83.
- Komisja Dziel Charytatywnych*. BKWPZZZ nr 6. Czerwiec 1998 s. 62-63.
- Kopińska M. *Dzieło Edmunda Bojanowskiego w świecie*. W: *Sługa Boży Edmund Bojanowski i jego troska o człowieka. Materiały z II Symposium*. Grabonóg 1991 s. 45-65.
- Koral J. *Bezdomność*. „Roczniki Naukowe Caritas” 1:1997 s. 7-9.
- Kornacka M. *Bojanowski Edmund*. EK t. 2 kol. 738.
- Kościół i religijność Polaków 1945-1999*. Red. W. Zdaniewicz, T. Zembruski. Warszawa 2000.
- Kościół katolicki w Polsce 1918-1990. Rocznik statystyczny*. Red. L. Adamczuk, W. Zdaniewicz. GUS. Warszawa 1991.
- Kościół katolicki w Polsce 1991-2011. Rocznik statystyczny*. Zespół aut. L. Adamczuk [et al.]. Red. P. Ciecieląg [et al.]. Główny Urząd Statystyczny, Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego SAC. Warszawa 2014.
- Kozaczuk L. *Terapia zajęciowa w domach pomocy społecznej. Przewodnik metodyczny*. Wydawnictwo „Interart”. Warszawa 1995.
- Krasoń A., Syska M. *Rekolekcje z... Błogosławiony Edmund Bojanowski*. Kraków 1999.
- Kronika. 05.07.2015. OsRomPol 36:2015 nr 7/8 s. 64.
- Kronika. 17.12.2014. OsRomPol 35:2014 nr 2 s. 60.
- Kronika. 26.03.2015. OsRomPol 36:2015 nr 3/4 s. 63.
- Król K. *Najlepiej popatrzeć w oczy*. „Gość Niedzielny” (Gość Zielonogórsko-Gorzowski) 45/2016 s. IV.
- Kruczyńska J. *Anny i Joachim od serafitek*. „Niedziela” (Edycja toruńska) 2015 nr 30 s. 4.
- Kuczkowska-Kurnatowska D. *Gospodarka finansowa Niepublicznego Zakładu Opieki Zdrowotnej na przykładzie Zakładu Opiekuńczo-Leczniczego im. E. Bojanowskiego*. Mps. Warszawa 2010.
- Kuczyńska-Kwapisz J. *Wkład Matki Elżbiety Róży Czackiej w rozwój tyflogologii w kontekście współczesnej recepcji jej myśli*. Wydawnictwo UKSW. Warszawa 2011.
- Kumor B. *Historia Kościoła*. T. 6. Lublin 1985.
- Kumor B. *Historia Kościoła*. T. 8. Lublin 1995.
- Lexikon für Theologie und Kirche*. Hrsg. von J. Höfer, K. Rahner Bd. 1-10, Freiburg 1957-1967.

- Libera P. *Aktualne sprawy Kościoła w Polsce*. BKWPZZZ nr 20. Październik 2003 s. 75-78.
- Lichosyt L. *Działalność charytatywna Domu Macierzystego*. Kraków, ul. Krakowska 47. „Głos Brata Alberta. Posługa ubogim w Zgromadzeniach św. Brata Alberta. Spotkanie formacyjne siostr albertynek i braci albertynów 22-24 X 2012”. Numer specjalny 2013 s. 100-102.
- Lipiec D. *Duszpasterstwo niepełnosprawnych w parafii*. „Perspectiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne” 8:2009 nr 2 s. 107-124.
- Lipiec D. *Duszpasterstwo niewidomych i słabowidzących w Polsce. Studium teologiczno-pastoralne*. Wydawnictwo KUL. Lublin 2011.
- Łoziński B. *Leksykon zakonów w Polsce. Informator o instytucjach życia konsekrowanego i stowarzyszeniach życia apostołskiego*. Wyd. III rozszerzone i uaktualnione. Warszawa: KAI 2009.
- Łyszczarz Z., Wątroba J. *Zgromadzenie Sióstr Miłosierdzia św. Wincentego à Paulo. Prowincja Krakowska*. W: *Żeńskie Zgromadzenia Zakonne w Polsce 1939-1947*. Red. A. Mirek. T. 17 Lublin 2014 s. 8-81
- Majka J. *Formy akcji charytatywnej*. W: *Miłość miłosierna* s. 223-240.
- Majka J. *Kościelna działalność dobroczynna w Polsce w XIX i w pierwszej połowie XX wieku*. W: *Miłość miłosierna* s. 241-281.
- Majka J. *Rozwój działalności charytatywnej w Kościele*. W: *Miłość miłosierna*. Red. J. Krucina. Wrocław 1985 s. 195-221.
- Malinowska M., Syska M., Komborska M. *Formy działalności apostołskiej Sióstr Służebniczek na rzecz dzieci, ubogich i chorych*. W: *Służyć i wychowywać do miłości. Błogosławiony Edmund Bojanowski – wychowawca i apostoł laikatu*. Red. L. Opiela, A. Samagacz, S. Wilk. Lublin 2009 s. 267-323.
- Małdzykowska A. *Pedagogia pallotynek [Zgromadzenia Sióstr Misjonarek Apostolstwa Katolickiego św. Wincentego Pallotiego]*. W: *Pedagogie katolickich zgromadzeń zakonnych. Historia i współczesność*. T. 3. Red. J. Kostkiewicz. Kraków: Wydawnictwo Impuls 2005 s. 303-332.
- Micke F. *Urkundliche Geschichte der Stadt und des früheren Klosters Naumburg am Queis*. Bunzlau 1844.
- Mirek A. *Atlas żeńskiego ruchu zakonnego na ziemiach polskich w XIX i XX wieku*. Lublin 2007.
- Mirek A. *Świadectwo trwania polskich zakonnic w systemie totalitarnym PRL, na przykładzie Zgromadzenia Córek Maryi Niepokalanej*. Summarium 34:2005.

- Mirek A. *Ustawa o przejęciu dóbr „martwej ręki” – zamach na życie zakonne w Polsce?* „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne”. T. 36(2003) z. 1 s. 168-179.
- Mirek A. *Zgromadzenie Córek Maryi Niepokalanej w latach 1891-1962*. Sandomierz 2002.
- Misiurek J. *Charyzmatyczny wymiar życia konsekrowanego*. „Życie konsekrowane” 1:1998 s. 24-28.
- Misiurek J. *Vita consecrata w świetle nauczania Soboru Watykańskiego II o życiu zakonnym*. W: *Vita consecrata. Adhortacja. Tekst i komentarze*. Red. A. J. Nowak OFM. Redakcja Wydawnictw KUL. Lublin 1999 s. 159-178.
- Mistecka M. L. *Zakony żeńskie w życiu religijnym okupowanej Polski*. W: *Życie religijne w Polsce pod okupacją hitlerowską 1939-1945*. Red. Z. Zieliński. Warszawa 1982 s. 795-811.
- Myszor J. *Historia diecezji katowickiej*. Katowice 1999.
- Nieradka M. E. *Komisja Dziel Charytatywnych*. BKWPZZZ nr 20. Październik 2003 s. 96.
- Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy. Gospodarka Polski 1990–2011. Transformacja. Modernizacja. Spójność społeczno-ekonomiczna. Synteza*. Opr. T. Bal-Woźniak, M. G. Woźniak. Kraków-Rzeszów 2011.
- Niklewska W. S. *Ślužebniczki Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny (Pleszew)*. W: *Żeńskie Zgromadzenia Zakonne w Polsce 1939-1947*. Redakcja Wydawnictw KUL. Lublin 1985. T. 3.
- Nitecki P. *Bezrobocie jako wyzwanie ewangelizacyjne. Nad listem społecznym biskupów polskich*. „Roczniki Naukowe Caritas” 6:2002 s. 55-62.
- Nowak A. J. *Duchowość osób konsekrowanych*. W: *Vita consecrata. Adhortacja. Tekst i komentarze*. Red. A. J. Nowak OFM. Redakcja Wydawnictw KUL. Lublin 1999 s. 178-189.
- Nowak A. J. *Osoba konsekrowana*. Lublin 1999.
- Nowak A. J. *Osoba zakonna znakiem misji proroczej Chrystusa*. „Życie konsekrowane” 4:2003 s. 20-30.
- Nowak A. J. *Teologia życia konsekrowanego*. „Roczniki Teologiczne” 5:2001 s. 71-87.
- Nycz E. *Przesłanie Jana Pawła II do osób konsekrowanych*. BKWPZZZ nr 4. Listopad 1997 s. 49-52.
- Olech J. *Życie zakonne w Polsce po 1989 roku*. W: B. Łoziński. *Leksykon zakonów w Polsce. Informator o instytucjach życia konsekrowanego i stowarzyszeniach życia apostołskiego*. Wyd. III rozszerzone i uaktualnione. Warszawa: KAI 2009 s. 21-28.

- Ostaszewski M. *W trosce o osoby niepełnosprawne intelektualnie*. „Studia Elbląskie” VII:2006 s. 135-145.
- Parzyszek C. *Istotne treści nauczania Jana Pawła II o życiu konsekrowanym*. W: „Warszawskie Studia Pastoralne” 3:2006 s. 260-295.
- Parzyszek C. *Misja instytutów życia konsekrowanego w Polsce dziś*. „Życie konsekrowane” 12:2005 s. 20-32.
- Parzyszek C. *W służbie Kościoła i świata. Życie konsekrowane w Polsce 40 lat po Soborze Watykańskim II*. Biblioteka „Życia konsekrowanego” 3. Warszawa-Wrocław 2003.
- Parzyszek C. *Życie konsekrowane w posoborowym nauczaniu Kościoła*. Apostolicum. Ząbki 2007.
- Paszkowska T. *Apostolstwo osób konsekrowanych w missio Ecclesiae*. „Roczniki Teologiczne” 5:2002 s. 16.
- Paszkowska T. *Charyzmatyczność życia konsekrowanego*. W: *Vita consecrata. Adhortacja. Tekst i komentarze*. Red. A. J. Nowak OFM. Redakcja Wydawnictw KUL. Lublin 1999 s. 325-342.
- Paszkowska T. *Misterium konsekracji osób w perspektywie duchowości Soboru Watykańskiego II*. Wydawnictwo KUL. Lublin 2005 s. 204-230.
- Paszkowska T. *Vita consecrata w świetle nauczania Soboru Watykańskiego II o życiu zakonnym*. W: *Vita consecrata. Adhortacja. Tekst i komentarze*. Red. A. J. Nowak OFM. Redakcja Wydawnictw KUL. Lublin 1999 s. 159-178.
- Pedagogie katolickich zgromadzeń zakonnych. Historia i współczesność*. T. 1. Red. J. Kostkiewicz. Kraków: Wydawnictwo Impuls 2012.
- Pedagogie katolickich zgromadzeń zakonnych. Historia i współczesność*. T. 2. Red. J. Kostkiewicz. Kraków: Wydawnictwo Impuls 2013.
- Pedagogie katolickich zgromadzeń zakonnych. Historia i współczesność*. T. 3. Red. J. Kostkiewicz. Kraków: Wydawnictwo Impuls 2015.
- Pelczar J. S. *Zarys dziejów miłosierdzia w Kościele katolickim*. Kraków 1916.
- Piątek A. *Wielofunkcyjna działalność Domu Pomocy Społecznej Sióstr Urszulanek Unii Rzymskiej w Poznaniu*. Mps. Poznań 2005.
- Piwożński M, Szczęch S. *Rocznik Statystyczny Kościoła Katolickiego w Polsce. Rok pierwszy 1937*. Lublin 1938.
- Pompey H, Roß P.S. *Kirche für andere. Handbuch für eine diakonische Praxis*. Mainz 1998.
- Przygoda W. *Charytatywna funkcja Kościoła*. W: *Leksykon teologii pastoralnej*. Red. R. Kamiński, W. Przygoda, M. Fiałkowski. Lublin 2006 s. 130-138.

- Przygoda W. *Duszpasterstwo rodzin jako działalność zbawcza Kościoła ukierunkowana na rodzinę*. W: *Duszpasterstwo rodzin. Refleksja naukowa i działalność pastoralna*. Red. R. Kamiński, G. Pyżlak, J. Goleń. Wydawnictwo Diecezji Rzeszowskiej. Lublin 2013 s. 275-293.
- Przygoda W. *Funkcja charytatywna Kościoła po Soborze Watykańskim II*. Lublin 1998.
- Przygoda W. *Miłość preferencyjna Kościoła do ubogich i odepchniętych. Aspekt teologiczno-pastoralny*. „Studia Diecezji Radomskiej” 5:2003 s. 339-354.
- Przygoda W. *Posługa charytatywna drogą nowej ewangelizacji*. W: *Polskie drogi nowej ewangelizacji*. Red. K. Świąś, D. Lipiec. Lublin 2014 s. 75-105.
- Przygoda W. *Posługa charytatywna Kościoła w Polsce. Studium teologiczno-pastoralne*. Lublin: Wydawnictwo KUL 2004.
- Przygoda W. *Posługa charytatywna Kościoła*. W: *Teologia pastoralna*. Red. R. Kamiński. T. 2. Lublin 2002 s. 443-506.
- Przygoda W. *Praca charytatywna w kręgu rodziny w świetle nauczania Kościoła współczesnego*. „Perspectiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne” 2: 2003 nr 2 s. 123-141.
- Przygoda W. *Teologia cierpienia i choroby*. „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 33:2000 s. 257-266.
- Przygoda W. *Wyzwania duszpasterskie wobec osób w podeszłym wieku*. „Polonia Sacra” 19:2015 nr 1 s. 71-94.
- Przygoda W. Wprowadzenie. „Ateneum Kapłańskie” 2005 nr 578 s. 5-7. Przykucki M. *Iniicyatywy duszpasterskie Kościoła na rzecz rodziny*. „Znaki czasu” 1987. Nr 1 s. 20-38.
- Rajman J. *Kościół państwowy i prywatny, X-XII wiek*. W: *Dzieje Kościoła w Polsce*. Red. A. Wiencek. Warszawa–Bielsko-Biała 2008 s. 9-89.
- Rogozińska A. *Działalność Domu Pomocy Społecznej Sióstr Urszulanek Unii Rzymskiej w Poznaniu – Pokrzywnie w latach 1963-2015*. Mps. Poznań 2015 s. 26-28.
- Roth R. *Cielesny, duchowy i psychiczny wymiar choroby*. „Communio” 18:1998 nr 3 s. 10-16.
- Sakramenty chorych. Obrzędy i duszpasterstwo*. Katowice 1998.
- Samsel E. *Zadania zakonów w Polsce w III tysiącleciu*. BKWPZZZ nr 14. Czerwiec 2001 s. 7-9.
- Seliga M. *W służbie potrzebującym*. Biuletyn Zgromadzenia Sióstr Służek Najświętszej Maryi Panny Niepokalanej. Rok 37(2005) styczeń-marzec nr 17(137) s. 26.
- Sękowska Z. *Wprowadzenie do pedagogiki specjalnej*. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej. Warszawa 1998.

- Sidor J. *Rodzinny Dom Dziecka. Mroczków – naprawdę „Gościnny”*. „Biuletyn Zgromadzenia Sióstr Służek Najświętszej Maryi Panny Niepokalanej” 2010 nr 40 s. 61-63.
- Skowronek A. *Chorzy i ich sakrament*. Włocławek 1997 s. 25.
- Skreczko A. *Wybrane przejawy troski Kościoła Katolickiego o rodzinę w Polsce*. Studia nad Rodziną. UKSW 13:2009 nr 1-2 s. 129-148.
- Sprawozdanie z pracy Konsulty KWPZZZ w latach 2011-2014*. BKWPZZZ nr 41. Kwiecień 2014 s. 64.
- Statut Wielofunkcyjnej Placówki Oświatowo-Wychowawczej „Wiosna” Prowadzonej przez Zgromadzenie Sióstr Szkolnych de Notre Dame w Krzydlinie Małej*.
- Statut Zakładu Opiekuńczo-Leczniczego prowadzonego przez Zgromadzenie Sióstr Pasterek od Opatrzności Bożej w Św. Katarzynie*.
- Statystyka. BKWPZZZ nr 41. Kwiecień 2014 s. 92.
- Stefanek S. *Dokumenty Kościoła o rodzinie*. W: *Rodzina środowiskiem życia*. Red. K. Klauza. Częstochowa 1994 s. 191-219.
- Stefaniak P. *Na chwałę Trójcy Świętej. Dzieje klasztoru Sióstr Świętej Marii Magdaleny od pokuty w Lubaniu 1320-2010*. Kraków 2011. Wydawnictwo Instytutu Teologicznego Księży Misjonarzy.
- Stefański J. *Sakrament chorych w dziejach i życiu Kościoła*. Gniezno 2000.
- Strojnowski J. *Choroba*. EK t. 3. kol. 232.
- Sulej M. K. *Od teologii cierpienia do teologii krzyża*. „Ateneum Kapłańskie” 79:1987 nr 470 s. 5-21.
- Sulej M. *Kuchnia i Stołówka dla Ubogich im św. Brata Alberta*. Warszawa, ul. Kawęczyńska 4a. „Głos Brata Alberta. Posługa ubogim w Zgromadzeniach św. Brata Alberta. Spotkanie formacyjne sióstr albertynek i braci albertynów 22-24 X 2012”. Numer specjalny 2013 s. 126-127.
- Szachno J. *Zgromadzenie Sióstr Franciszkanek Służebnic Krzyża w latach 1939-1947*. W: *Żeńskie zgromadzenia Zakonne w Polsce 1937-1947*. Red. A. Chruszczewski, K. Dębowska, J. Kłoczowski. T. 1 s. 215-216.
- Szafrąński A., Wilk B. *Antonianie. Zgromadzenie braci laików*. EK t. 1 kol. 667.
- Szarafińska K. *Świetlica środowiskowa, łaźnia, noclegownia. Wejherowo, ul. Kopernika 16*. „Głos Brata Alberta. Posługa ubogim w Zgromadzeniach św. Brata Alberta. Spotkanie formacyjne sióstr albertynek i braci albertynów 22-24 X 2012”. Numer specjalny 2013 s. 138-139.
- Szelegiewicz A. *Służebniczki Najświętszej Maryi Panny Niepokalanie Poczętej (Stara Wieś)*. Seria: *Żeńskie Zgromadzenia Zakonne w Polsce 1939-1947*.

- Szutka K. *Przytulisko św. Brata Alberta dla Bezdomnych Kobiet. Kraków, ul. Malborska 64B. „Głos Brata Alberta. Posługa ubogim w Zgromadzeniach św. Brata Alberta. Spotkanie formacyjne siostr albertynek i braci albertynów 22-24 X 2012”*. Numer specjalny 2013 s. 92-97.
- Szymera M. *Działalność opiekuńczo-wychowawcza sióstr Miłosierdzia św. Karola Boromeusza w Cieszynie (na przykładzie bursy dla młodzieży żeńskiej)*. Mps. Cieszyn 2013.
- Śledzianowski J. *Kościół katolicki w służbie rodzinie*. W: *Wychowanie w rodzinie współczesnej w świetle zagrożeń i wsparcia społecznego*. Red. H. Cudak. Piotrków Trybunalski 1999 s. 385-397.
- Śliwińska B. *Regina Protmann*. EK t. 16 k. 1317-1318.
- Śmigiel K. *Życie i działalność Kościoła*. W: *Historia Kościoła w Polsce*. T. 2. Cz. 2. Red. B. Kumor, Z. Obertyński. Poznań- Warszawa 1979 s. 154-177.
- UNICEF Innocenti Research Centre (2012). *Ubóstwo Dzieci: Najnowsze dane dotyczące ubóstwa dzieci w krajach rozwiniętych, Innocenti Report Card 10*, UNICEF Innocenti Research Centre, Florencja s. 3. [Publikacja dostępna w Internecie: www.unicef.pl].
- Urban W. *Dzieje Kościoła w zaborze rosyjskim. Królestwo Polskie i tereny włączone do Cesarstwa Rosyjskiego*. W: *Historia Kościoła w Polsce*. Red. B. Kumor, Z. Obertyński. T. 2, cz. 1 s. 469-473.
- Vetulani A. *Corpus Iuris Canonici*. EK t. 3 kol. 597-598.
- W trosce o człowieka*. Seria: *Powołanie człowieka*. T. 9. Red. Roman Forycki. Pallottinum–Poznań 1992.
- Wal J. *Formacja charytatywna*. W: *Miłość miłosierna*. Red. J. Krucina. Wrocław 1985 s. 283-307.
- Wal J. *Problematyka charytatywna w Polskim posoborowym ustawodawstwie synodalnym*. „*Analecta Cracoviensia*” 15:1983 Kraków s. 151-270.
- Wal J. *Wpływ Soboru Watykańskiego II na rozwój teologii charytatywnej*. *Notif* 120:1982 nr 3-5 s. 115-120.
- Wielebski T. *Duszpasterska posługa Kościoła umocnieniem wiary chorych*. W: *Duszpasterstwo wobec kryzysu wiary*. Red. W. Przygoda, K. Święs. Wydawnictwo KUL. Lublin 2013 s. 309-337.
- Więckowska E. *Cel Dzieła Lasek w pismach Założycielki*. „*Laski*” 1998 nr 4-5 s. 14-22.
- Wilk S. *Państwowe kasaty zakonów i klasztorów*. EK t. 8 kol. 938.
- Wiśniewska M. *Opieka nad osobami w podeszłym wieku charyzmatem instytutów życia konsekrowanego na przykładzie działalności Zakładu Opiekuńczo-Leczniczego Sióstr Służebniczek NMP im. Edmunda Bojanowskiego w Warszawie*. Mps. Warszawa 2005.

- Woronowski F. *Charytatywna działalność Kościoła*. Łomża 1997.
- Woronowski F. *Funkcja miłości czynnej Kościoła*. Łomża 1977.
- Woronowski F. *Milosierni miłosierdzia dostąpią*. Łomża 1989.
- Wrońska H. *Pedagogia salezjanek [Zgromadzenia Córek Maryi Wspomożycielki]*. W: *Pedagogie katolickich zgromadzeń zakonnych. Historia i współczesność*. T. 1. Red. J. Kostkiewicz. Kraków: Wydawnictwo Impuls 2012 s. 271-307.
- Wszystkie nasze codzienne sprawy. *Ośrodek Wsparcia Zgromadzenia NSJ w Krakowie*. „Niedziela” 2012 nr 39 s. 38.
- Wysocki J. *Kościół katolicki pod zaborem pruskim*. W: *Historia Kościoła w Polsce*. Red. B. Kumor, Z. Obertyński. T. 2, cz. 1. Poznań-Warszawa 1979 s. 153-158.
- Wywiad Sekretarza Watykańskiej Dykasterii Zakonnej o „Ludziach Peryferii”. BKWPZZZ nr 40. Październik 2013 s. 43-44.
- Zalewski Z. *Rodzinna i ciepła atmosfera. W Domu Pomocy Społecznej u św. Aleksego*. „Gość Niedzielny” (Gość Opolski) 2006 nr 8/728 s. III.
- Zaremski Z. *Działania pastoralne Kościoła w służbie małżeństwu i rodzinie*. „Ateneum Kapłańskie” 98:2006 z. 1 s. 72-86.
- Zarzycki S. T. *Apostolski charakter życia zakonnego*. W: *Vita consecrata. Adhortacja. Tekst i komentarze*. Red. A. J. Nowak OFM. Redakcja Wydawnictw KUL. Lublin 1999 s. 383-406.
- Zych A. *Dom pomocy społecznej*. W: D. Lalak, T. Pilch (red.). *Elementarne pojęcia pedagogiki i pracy socjalnej*. Warszawa 1999 s. 61-62.
- Żeńskie Zgromadzenia Zakonne czynne – pomoc udzielona podczas powodzi – 1997 r. BKWPZZZ nr 4. Listopad 1997 s. 82.
- Żeńskie zgromadzenia zakonne w Polsce 1939-1947. T. 1-17. Redakcja Wydawnictw KUL. Lublin 1982-2014.
- Żeńskie Zgromadzenia Zakonne w Polsce (kwiecień 1997). BKWPZZZ nr 3. Maj 1997 s. 64-66.
- Żuchowski A. *Odnova życia zakonnego*. „Communio. Międzynarodowy Przegląd Teologiczny” (wersja polska). Poznań 6(1986)4 s. 89-99.
- Życie konsekrowane w dokumentach Kościoła. *Od Vaticanum II do Ripartire da Cristo*. Red. B. Hylla. Kraków 2003.
- Żywot Pięciu Braci Męczenników. W: *Piśmiennictwo czasów Bolesława Chrobrego*. Tłum. K. Abgarowicz, wstęp i komentarz J. Karwasińska. Warszawa 1966 s. 155-246.

Żywot Sługi Bożej Reginy Protmann, Założycielki Zgromadzenia Sióstr Świętej Katarzyny Dziewicy i Męczennicy, napisany przez wiarygodnego kapłana. Grottaferrata (Roma) 1979.

2. LITERATURA POMOCNICZA

- Bagrowicz J. *Wychowawcza opieka nad dzieckiem w tradycji Biblijnej Starego Testamentu.* Warszawa 1999.
- Beskid L. *Analiza skali, dynamiki i społecznego rozkładu procesów pauperyzacji i marginalizacji.* Opracowania PBZ. IPiSS. Warszawa 1999.
- Efektywność polityki rynku pracy w Polsce.* Red. Z. Wiśniewski, K. Zawadzki. Uniwersytet Mikołaja Kopernika. Toruń 2011.
- Fenasse J. M., Lacan M. F. *Dom.* W: *Słownik teologii biblijnej.* Red. X. Léon-Dufour. Poznań 1990 s. 211.
- Kamiński J. *Zadania duszpasterstwa rodzin.* W: *Duszpasterstwo rodzin. Refleksja naukowa i działalność pastoralna.* Red. R. Kamiński, G. Pyżlak, J. Goleń. Wydawnictwo Diecezji Rzeszowskiej. Lublin 2013 s. 309-317.
- Kłos B. *Przyczyny i przejawy marginalizacji społecznej.* W: *Przemiany społeczne w Polsce w ostatniej dekadzie XX wieku.* Biuro Studiów i Ekspertyz Kancelarii Sejmu. Warszawa październik 2000 s. 100-106.
- Kontrola społeczna procesów marginalizacji.* Red. naukowa J. Kwaśniewski. Interart. Warszawa 1997; *Ofiary sukcesu. Zjawisko marginalizacji społecznej w Polsce.* Instytut Socjologii UW. Warszawa 1977.
- Kwiatkowski E. *Bezrobocie. Podstawy teoretyczne.* Warszawa 2002.
- Majewski T. *W sprawie definicji osoby niepełnosprawnej.* „Problemy Rehabilitacji Społecznej i Zawodowej” 139:1994. Nr 1 s. 33-37.
- Majka J. *Miłosierdzie jako zasada społeczna w świetle encykliki „Dives in misericordia”.* W: *Dives in misericordia. Tekst i komentarze.* Red. S. Grzybek, M. Jaworski. Kraków 1981 s. 175-186.
- Marginalność i procesy marginalizacji społecznej.* „Polityka Społeczna” nr 11-12/1999.
- Marginalność i procesy marginalizacji.* Red. K. W. Frieske. Instytut Pracy i Spraw Socjalnych 1999.
- Maruszewski M. *Afazja. Zagadnienia teorii i terapii.* Warszawa: PWN 1966.
- Ostrowski M. *Duszpasterstwo turystyczne na terenie diecezji elckiej.* „Studia elckie” 9:2007 s. 323-339.

- Ostrowski M. *Młodzież w oczach papieża na podstawie przemówień podczas Światowych Dni Młodzieży*. „Polonia Sacra” 20:2016 nr 4 s. 5-23.
- Pawlina K. *Kościół w Polsce wobec nowej ewangelizacji*. „Studia Theologica Varsaviensia” 32:1994 nr 2 s. 139-157.
- Pawlina K. *Nowa ewangelizacja i jej realizacja w Polsce*. „Studia Theologica Varsaviensia” 50:2012 nr 1 s. 125-145.
- Pikuła N. *Etos starości w aspekcie społecznym. Gerontologia dla pracowników socjalnych*. Kraków: Wydawnictwo WAM 2011.
- Pokój z dziećmi. Pedagogika chrześcijańska wobec zagrożeń rozwoju dziecka*. Red. B. Smolińska-Theiss. Wydawnictwo Akademickie „Żak”. Warszawa 1999.
- Potasińska A. *Państwo wobec bezrobocia w okresie transformacji systemowej w Polsce*. W: *Społeczeństwo polskie w procesie zmian*. Red. U. Bejma. Warszawa 2008 s. 69-88.
- Raport na temat sytuacji osób starszych w Polsce*. Praca pod kierownictwem P. Błędowskiego. Instytut Pracy i Spraw Socjalnych. Warszawa 2012.
- Raport www.ezop.edu.pl. Charakterystyka rozpowszechnienia zaburzeń psychicznych w Polsce na podstawie badań EZOP.
- Szarfenberg R., Szewczyk Ł. *Badania ubóstwa - perspektywa ilościowa i jakościowa*. W: *Ubóstwo i wykluczenie społeczne – perspektywa poznawcza*. Red. R. Szarfenberg, C. Żołędowski, M. Theiss. Elipsa. Warszawa 2010 s. 19-38.
- Szatur-Jaworska B. *System wsparcia społecznego osób starszych w Polsce*. W: *System wsparcia osób starszych w środowisku zamieszkania. Przegląd sytuacji propozycja modelu*. Praca zbiorowa pod red. B. Szatur-Jaworskiej i P. Błędowskiego. Raport Rzecznika Praw Obywatelskich. Warszawa 2016 s. 65-108.
- Święś K. *Przemiany religijności miejskiej w czasie transformacji systemowej*. Lublin 2011.
- Współpraca administracji publicznej i organizacji pozarządowych w dziedzinie usług społecznych*. Red. Stowarzyszenie KLON/JAWOR. Warszawa 2002.

3. NETOGRAFIA

- Aktualności. Ducinaltum*. [online] [data dostępu: 22.10.2016] dostępny w Internecie: <http://www.ducinaltum.wroclaw.pl/gabinet> [data dostępu: 22.10.2016].
- Apostolat. Apostolstwo Zgromadzenia Sióstr Pasterek w chwili obecnej*. [online] [data dostępu: 13.02.2017] dostępny w Internecie: <http://www.pasterki.diecezja.torun.pl/apostolat.htm>.

Apostolstwo. Dom dziecka. [online] [data dostępu: 15.05.2016] dostępny w Internecie: http://www.tarnow.jozefitki.pl/apostolstwo_domdziecka.htm.

Apostolstwo. Polska. Zgromadzenie Córek Maryi Niepokalanej [online] [data dostępu: 10.10.2016] dostępny w Internecie http://www.niepokalanki.eu/o-nas/apostolstwo/polska_22.html.

Bank niemowlaka. Fundacja Evangelium vitae. [online] [data dostępu: 10.08.2017] dostępny w Internecie: <http://fev.wroclaw.pl/fundacja-evangelium-vitae/bank-niemowlaka/>.

Biała koło Płocka – Dom (nie)samotnych matek. [online] [data dostępu: 24.07.2016] dostępny w Internecie: <http://www.tp.com.pl/aktualnosci/biala-kolo-plocka-dom-niesamotnych-matek.html>.

Caritas Diecezji Radomskiej. Okno życia. [online] [data dostępu: 10.08.2016] dostępny w Internecie: <http://www.radom.caritas.pl/okno-zycia/>.

Caritas Polska. Okna życia. [online] [data dostępu: 11.08.2016] dostępny w Internecie: <http://caritas.pl/okna-zycia>.

Centrum „Św. Katarzyny Laboure” [online] [data dostępu: 19.10.2015] dostępny w Internecie: <http://www.parafiakrzyza.pl/home07.html>.

Centrum Poradnictwa Specjalistycznego i Edukacji. [online] [data dostępu: 22.10.2016] dostępny w Internecie: <http://progres.info.wlocl.pl/>.

Centrum Służby Rodzinie. [online] [data dostępu 20.04.2015] dostępny w Internecie: <http://www.csr.org.pl/?page=201>.

Charakterystyka rozpowszechnienia zaburzeń psychicznych w Polsce na podstawie badań EZOP. Badanie EZOP: [online] [data dostępu: 18.11.2017] dostępny w Internecie: www.ezop.edu.pl.

Choroby dzieci. ZOL dla dzieci w Jasz kotlu. [online] [data dostępu 15.09.2016] dostępny w Internecie: <http://www.zol-jaskotle.pl/choroby.html> [data dostępu 15.09.2016].

D.P.S.Grabie. [online] [data dostępu: 10.11.2016] dostępny w Internecie: <http://www.dpsgrabie.pl/index.php/nasz-dom>.

Deo Gratias za 25 lat Dzieła Miłosierdzia. [online] [data dostępu: 15.03.2016] dostępny w Internecie: <http://www.felicjanki.przemysl.pl/index.php?jubileusz-kuchni-sw.-brata-alberta-i-bl.-matki-marii-angeli,285>.

Dlaczego my? Bursa Służebniczeki Kraków. [online] [data dostępu: 17.12.2017] dostępny w Internecie: <http://bursasluzebniczeki.pl/dlaczego-my/>.

Dom dziecka w Kartuzach. [online] [data dostępu: 18.10.2016] dostępny w Internecie: <http://www.dzieci-kartuzy.gd.com.pl/index.php?kate=4&men1=12&men2=17&menu=17>.

Dom Opieki dla osób Starszych im. Sługi Bożej M. Józefy Hałacińskiej w Strzemieszycach. [online] [data dostępu: 06.10.2016] dostępny w Internecie: <http://www.siostrypasjonistki.pl/dom-opieki/>.

Dom Opieki w Białymstoku. Siostry Franciszkanek od Cierpiących. [online] [data dostępu: 10.10.2016] dostępny w Internecie: <http://www.franciszkanek.com/index.php/domy-opieki>.

Dom Pomocy Społecznej w Kamesznicy. Siostry sercanki. [online] dostępny w Internecie: <http://www.sercanki.org.pl/dom-pomocy-spo-ecznej-w-kamesznicy.html>.

Dom Pomocy Społecznej Dla Dzieci i Młodzieży Niepełnosprawnych Intelakualnie prowadzony przez Zgromadzenie Sióstr Serafitek w Białce Tatrzańskiej. [online] [data dostępu: 12.05.2016] dostępny w Internecie: http://www.dpsserafitki.bialkatatrzańska.com/?strona,menu,pol,główna,1412,0,1410,dom_pomocy_spoecznej,ant.html.

Dom Pomocy Społecznej dla Dzieci i Młodzieży prowadzony przez Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety. [online] [data dostępu: 10.11.2016] dostępny w Internecie: <http://www.dpsdzieci.pl/>.

Dom Pomocy Społecznej Dla Dzieci prowadzony przez Siostry Pallotyńki. [online] [data dostępu: 13.07.2016] dostępny w Internecie <http://bobolice.domypomocy.pl/>.

Dom Pomocy Społecznej dla Dzieci we Wschowie. [online] [data dostępu: 09.11.2016] dostępny w Internecie: <http://dpswschowa.pl/>.

Dom Pomocy Społecznej dla Dzieci Zgromadzenia Sióstr Służebniczek NMP NP. „Brzoźów Zdrój”. [online] [data dostępu: 23.08.2016] dostępny w Internecie: <http://www.dpsdzieci.przemysl.opoka.org.pl/index.html>.

Dom Pomocy Społecznej im. św. Brata Alberta. [online] [data dostępu: 17.09.2015] dostępny w Internecie: <http://www.dpsporaj.albertynki.pl/misja.html>.

Dom Pomocy Społecznej prowadzony przez Zgromadzenie Sióstr Franciszkanek Misjonarek Maryi w Kietrze. [online] [data dostępu: 17.09.2015] dostępny w Internecie: <http://kietrzparafiatomasza.pl/Dom-Pomocy-Spo%C5%82ecznej.php>.

Dom Pomocy Społecznej Prusy. [online] [data dostępu: 06.12.2016] dostępny w Internecie: http://www.kocmyrzow-luborzycza.ug.gov.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=164&Itemid=172.

Dom Pomocy Społecznej Sióstr Pielęgniarek III Reguły św. Franciszka. Szpital św. Aleksego. [online] [data dostępu: 15.09.2016] dostępny w Internecie: <https://dolny-slask>.

org.pl/538878,Opole,Dom_Pomocy_Spolecznej_Siostr_Pielegniarek_III_Reguly_sw_Franciszka.html.

Dom Pomocy Społecznej w Mielżynie. [online] [data dostępu: 18.09.2015] dostępny w Internecie: <http://www.dpsmielzyn.pl/>.

Dom Pomocy Społecznej w Zdunach. [online] [data dostępu: 23.08.2016] dostępny w Internecie: <http://www.dpszduny.pl/index.php>.

Dom Pomocy Społecznej Wadowice. [online] [data dostępu: 25.04.2016] dostępny w Internecie: www.dpswadowice.pl.

Dom Symeona i Anny. [online] [data dostępu: 14.06.2015] dostępny w Internecie: <http://siostry.net/projekty/dom-symeona-i-anny/>.

Dom św. Elżbiety Starogard Gdański. [online] [data dostępu: 04.10.2016] dostępny w Internecie: <http://www.domswelzbiety.pl/?panel=1&idf=310>.

Dom św. Elżbiety. [online] [data dostępu: 04.10.2016] dostępny w Internecie: <http://www.domswelzbiety.pl/?panel=0&idf=328>.

Dom św. Józefa. Ramowy rozkład zajęć w ciągu tygodnia. [online] [data dostępu: 16.11.2015] dostępny w Internecie: <http://www.dom-swietego-jozefa.pl/ognisko/rozklad/rozklad.html>.

Domy Pomocy Społecznej dla dzieci. Zakony. [online] [data dostępu: 09.11.2016] dostępny w Internecie: <http://www.zakony-zenskie.pl/dony-pomocy-spoecznej-dla-dzieci/>.

DPS Ludwikowice. [online] [data dostępu: 01.12.2016] dostępny w Internecie: <http://dps-ludwikowice.pl.tl/>.

Działalność Zakładu. Zakład Opiekuńczo-Lecznicy w Wierzbicach. [online] [data dostępu: 15.09.2016] dostępny w Internecie: <http://wierzbiice.jozefitki.pl/?k=1,1,1,16,0,,,,,0>.

Działalność. Hospicjum Sióstr św. Elżbiety. [online] [data dostępu: 22.10.2016] dostępny w Internecie: <http://www.hospicjum-zlotow.pl/page.php?idd=1&ida=1>.

Dziela. Nazaretanki. [online] [data dostępu: 03.02.2017] dostępny w Internecie: <http://www.nazaretanki.krakow.pl/wp/index.php/kontakt/dziela2/>.

Dzień dzisiejszy... „Dom Matki Antoniny Mirskiej”. [online] [data dostępu 25.07.2016] dostępny w Internecie: <http://www.mos-przemysl.pl/osrodek-mos/o-osrodku-mos/dzien-dzisiejszy>.

Fanimani.pl. Stowarzyszenie „Dobroć”. [online] [data dostępu: 18.01.2018] dostępny w Internecie: <http://siostry.net/jak-nam-pomoc/fanimani-pl/>.

Fiszor - Dom Pomocy Społecznej dla Dzieci. [online] [data dostępu: 12.07.2015] dostępny w Internecie: <http://fiszor.blogspot.com/>.

Fizykoterapia. Siostry elżbietanki w Zielonej Górze. [online] [data dostępu: 22.10.2016] dostępny w Internecie: <http://nowa.elzbietanki.pl/rehabilitacja/fizykoterapia/> [data dostępu: 22.10.2016].

Fundacja Aniela. Statut. [online] [data dostępu: 24.05.2016] dostępny w Internecie: <http://urszulanki-gandino.com/fundacja-aniela.html>.

Gadawa M. *Siostry boromeuszki z Trzebnicy pomagają jak św. Jadwiga.* [online] [data dostępu: 17.02.2016] dostępny w Internecie: <http://www.gazetawroclawska.pl/artukul/1071400,siostry-boromeuszki-z-trzebnicy-pomagaja-jak-sw-jadwiga-zdjecia,id,t.htm>.

Historia domu. Dom Pomocy Społecznej prowadzony przez Zgromadzenie Sióstr Miłosierdzia. [online] [data dostępu: 21.11.2016] dostępny w Internecie: <http://dpsprzeworsk.pl/tl/Historia-domu.htm>.

Historia naszego domu. DPS Chełmno. [online] [data dostępu: 28.04.2016] dostępny w Internecie: http://www.dpschelmno.pl/index_pliki/Page392.htm.

Historia. SOW Lublin. [online] [data dostępu: 14.06.2016] dostępny w Internecie: <http://www.sowlublin.pl/historia>; *Specjalny Ośrodek Wychowawczy. Dla Dzieci.* [online] [data dostępu: 14.06.2016] dostępny w Internecie: http://www.sowlbiska.pl/o_nas/dla_dzieci.

Home. Dom Pomocy Społecznej Zgromadzenia Córek Bożej Miłości w Bielsku-Białej. [online] [data dostępu: 17.09.2015] dostępny w Internecie: www.dpscbm.bielsko.pl.

Hospicjum perinatalne. [online] [data dostępu: 10.08.2017] dostępny w Internecie: <http://fev.wroclaw.pl/hospicjum-perinatalne/>.

Idea. Ośrodek Rehabilitacyjno – Wypoczynkowy w Sobieszewie. [online] [data dostępu: 17.03.2016] dostępny w Internecie: <http://orwsobieszewo.pl/o-nas/idea/>.

Informacje o ośrodku. Młodzieżowy Ośrodek Socjoterapii w Piasecznie. [online] [data dostępu: 25.07.2016] dostępny w Internecie: <http://mos-piaseczno.pl/index.php/osrodek/informacje>.

Informacje o szkole. Młodzieżowy Ośrodek Socjoterapii w Piasecznie. [online] [data dostępu: 25.07.2016] dostępny w Internecie: <http://mos-piaseczno.pl/>.

Informacje. Ośrodek Sióstr Augustianek. [online] dostępny w Internecie: <http://augustibiela.nazwa.pl/osrodek/informacje/> [data dostępu: 14.06.2016].

Inne rzeczy wyróżniające Bursę. [online] [data dostępu: 17.12.2017] dostępny w Internecie: <http://www.bursassnd.pl/index.php/obraz-bursy/inne-rzeczy-wyrozniajace-burse>.

Internat. Ośrodek Szkolno-Wychowawczy dla Dzieci z Afazją. Kraków. [online] [data dostępu: 27.10.2016] dostępny w Internecie: <http://www.osw-afazja.pl/internat>.

- Jadłodajnia świętej Marii de Mattias* [online] [data dostępu: 17.02.2016] dostępny w Internecie: <http://www.adoratorki.pl/asc.php?id=apostolat&id2=jadlo>.
- Jadłodajnia dla potrzebujących*. [online] [data dostępu: 20.10.2016] dostępny w Internecie: <http://www.elzbietankipoznan.pl/jadlodajnia>.
- Jadłodajnia*. [online] [data dostępu: 27.02.2016] dostępny w Internecie: <http://www.felicjanki.waw.pl/apostolstwo/charytatywna/57-apostolstwo/dzialalnosc-charytatywna/jadlodajnia>.
- Kim jesteście? Dom Dziecka „Wiosna”*. [online] [data dostępu: 15.11.2016] dostępny w Internecie: <http://dzieci-wiosna.pl/onas.php>.
- Klub Środowiskowy „Pozytywka”* [online] [data dostępu: 17.09.2016] dostępny w Internecie: http://www.sbsj.archidiecezja.wroc.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=14&Itemid=141.
- Komisje przy Konferencji. Zakony*. [online] [data dostępu: 15.11.2015] dostępny w Internecie: <http://www.zakony-zenskie.pl/komisje-przy-konferencji/#1465986879133-f7c732bb-6f57>.
- Kuczyńska I. *Siostra służebniczka Urbana z Nagrodą św. Kamila*. [online] [data dostępu: 17.02.2016] dostępny w Internecie: <http://pleszew.naszemiasto.pl/artykul/siostra-sluzebniczka-urbana-z-nagroda-sw-kamila,3661842,artgal,t,id,tm.html>.
- Kwaśnicka. A. *Dom 110 niepełnosprawnych*. [online] [data dostępu: 17.06.2016] dostępny w Internecie: <http://opole.gosc.pl/doc/2160252.Dom-110-niepelnosprawnych>.
- Łącka M. *Miejsce w sercach sercanek*. [data dostępu: 14.06.2015] [online] dostępny w Internecie: <http://kosciol.wiara.pl/doc/2537310.Miejsce-w-sercach-sercanek>.
- Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej. *Pomoc społeczna. Mniej osób bezdomnych*. [online] [data dostępu: 15.05.2017] dostępny w Internecie: <https://www.mpips.gov.pl/aktualnosci-wszystkie/pomoc-spoeczna/art,8681,mniej-osob-bezdomnych.html>.
- Misja dworcowa. Misje i cele stowarzyszenia*. [online] [data dostępu: 03.08.2016] dostępny w Internecie: <http://www.misjadworcowa.com.pl/o-nas/misja-i-cele-stowarzyszenia/>.
- Misja i cele. Siostry elżbietanki w Zielonej Górze*. [online] [data dostępu: 22.10.2016] dostępny w Internecie: <http://nowa.elzbietanki.pl/rehabilitacja/misja-i-cele/>.
- Misja i wartości. Centrum pod wezwaniem świętej Jadwigi Śląskiej w Trzebnicy*. [online] [data dostępu: 13.02.2017] dostępny w Internecie: <http://www.zoltrzebnica.pl/aktualnosci/misja-i-wartoci.html>.
- Misja. Dom Pomocy Społecznej Wadowice*. [online] dostępny w Internecie: <http://dpswadowice.pl/misja/> [data dostępu: 26.09.2016].

Misja. Ducinaltum. [online] [data dostępu: 22.10.2016] dostępny w Internecie: <https://www.ducinaltum.wroclaw.pl/misja>.

Misjonarki Miłości w Kokotku. [online] [data dostępu: 18.02.2016] dostępny w Internecie: <http://www.oblaci.pl/2017/08/07/misjonarki-milosci-w-kokotku/>.

Misjonarki Miłości: Miłość chcemy dawać bez miary. [online] [data dostępu: 17.09.2016] dostępny w Internecie: <http://niedziela.pl/artukul/24432/Misjonarki-Milosci-Milosc-chcemy-dawac>.

Mistrzostwa Paulińskiej Liturgicznej Służby Ołtarza w Piłkę Nożną Halową. [online] [data dostępu: 18.02.2018] dostępny w Internecie: <http://www.zyciezakonne.pl/wiadomosci/kraj/mistrzostwa-paulinskiej-liturgicznej-sluzby-oltarza-pilke-nozna-halowa-69512/>.

Młodzieżowy Ośrodek Socjoterapii w Piasecznie. [online] [data dostępu: 25.07.2016] dostępny w Internecie: <http://mos-piaseczno.pl/>.

Młodzieżowy Ośrodek Socjoterapii w Wojsce Zgromadzenia Córek Bożej Miłości. [online] [data dostępu: 24.07.2016] dostępny w Internecie: <http://www.moswojska.pl/>.

Najlepiej popatrzeć w oczy. [online] [data dostępu: 17.10.2015] dostępny w Internecie: <http://www.krakow.szarytki.pl/?p=2060>.

Nasza działalność. Siostry elżbietanki w Zielonej Górze. [online] [data dostępu: 17.02.2017] dostępny w Internecie: <http://nowa.elzbietanki.pl/nasza-dzialalnosc/>.

Natasza: Dlaczego mieszkam w bursie? Bursa młodzieży żeńskiej. [online] [data dostępu: 23.08.2015] dostępny w Internecie: http://www.bursafelicjanek.pl/wyp_02.html.

Nęcek R. Działalność Sióstr Felicjanek. [online] [data dostępu: 19.02.2016] dostępny w Internecie: <http://www.robertnecek.pl/naukowe/213-dzialalnosc-siostr-felicjanek-w-swietle-artykulow-prasowych?show all =1>.

Niewęglowska M. Niełatwo dostać się pacjentowi do ZOL. [online] [data dostępu: 8.02.2017] dostępny w Internecie: <https://bydgoszcz.tvp.pl/28974748/nielatwo-dostac-sie-pacjentowi-do-zol>.

Noclegownie. [online] [data dostępu: 12.04.2016] dostępny w Internecie: <http://zielpl13.pro-linuxplcom/artukul/noclegownie>.

O fundacji – Żywy pomnik Jana Pawła II. [online] [data dostępu: 10.08.2016] dostępny w Internecie: <http://fev.wroclaw.pl/fundacja-evangelium-vitae/o-fundacji/>.

O fundacji. Dom św. Elżbiety. [online] [data dostępu: 06.10.2016] dostępny w Internecie: <http://www.domswelzbiety.pl/?panel=2&idf=322>.

O nas. Dom nadziei. [online] [data dostępu: 17.03.2016] dostępny w Internecie: <http://www.dpsdomnadziei.pl/index.php/o-nas>.

O nas. Dom Pomocy Społecznej Dla Dzieci i Młodzieży w Poznaniu. [online] [data dostępu: 12.05.2016] dostępny w Internecie: <http://www.dps.poznan.pl/onas.htm>.

O nas. Specjalny Ośrodek Wychowawczy im. S. Klary Staszczak OSB w Puławach. [online] [data dostępu: 14.06.2016] dostępny w Internecie: <http://sow.pulawy.pl/o-nas/>.

O nas. Środowiskowa Świetlica Socjoterapeutyczna „Arka Noego”. [online] [data dostępu: 03.02.2017] dostępny w Internecie: <https://swietlicaarkanoego.blogspot.com/p/o-nas.html>.

O nas. Tęczowy Dom. [online] [data dostępu: 17.09.2016] dostępny w Internecie: <http://www.teczowydom.elk.pl/informacje/o-nas/>.

Oferta edukacyjna Ośrodka Szkolno-Wychowawczego w Laskach. [online] [data dostępu: 17.03.2016] dostępny w Internecie: <http://www.laski.edu.pl/pl/node/682>.

Okno życia - co to jest? Statystyki, prawo, adopcja. [online] [data dostępu: 15.04.2017] dostępny w Internecie: <http://www.edziecko.pl/rodzice/7,79318,22518480,okno-zycia-w-olsztynie-rodzicow-pozostawionych-dzieci-szuka.html>

Opole Szczepanowice. Siostry Franciszkanek Szpitalne. [online] [data dostępu: 14.10.2016] dostępny w Internecie: <http://www.franciszkanek.pl/opole-szczepanowice.html> [data dostępu: 14.10.2016].

Ośrodek dziennego pobytu. [online] [data dostępu: 19.08.2016] dostępny w Internecie: <http://felicjanki.waw.pl/apostolstwo/55-apostolstwo/dzialalnosc-opiekuncza/osrodek-dziennego-pobytu/70-osrodek-dziennego-pobytu>.

Ośrodek rehabilitacyjny i opiekuńczy zgromadzenia sióstr św. Elżbiety. [online] [data dostępu: 22.10.2016] dostępny w Internecie: http://www.ta.pl/orio_swelzbiety.html.

Ośrodek socjoterapeutyczny im. Matki Bożej Miłosierdzia. [online] [data dostępu: 05.12.2015] dostępny w Internecie: <http://felicjanki.tilda.ws/page45658.html>.

Ośrodek wsparcia. Siostry sercanki. [online] [data dostępu: 17.06.2015] dostępny w Internecie: <https://www.sercanki.org.pl/o-rodek-wsparcia.html>.

Ośrodki wychowawcze. Zakony. [online] [data dostępu: 19.07.2016] dostępny w Internecie: <http://www.zakony-zenskie.pl/osrodki-wychowawcze/>.

Placówki lecznicze. Zakony. [online] [data dostępu: 22.10.2016] dostępny w Internecie: <http://www.zakony-zenskie.pl/zaklady-opieki-zdrowotnej/>.

Placówki. Zgromadzenie Sióstr Miłosierdzia św. Wincentego à Paulo. [online] dostępny w Internecie: <http://szarytki.chelmnosm.pl/o-nas/placowki/> [data dostępu: 17.10.2015].

Podsumowanie 2015 roku. Dom Dziecka „Wiosna”. [online] [data dostępu: 15.11.2016] dostępny w Internecie: <http://www.dzieci-wiosna.pl/wydarzenia.php?id=224&lang=pl>.

Polak, G. *Kościół w Polsce prowadzi ponad jedną trzecią hospicjów*. [online] [data dostępu: 23.07.2017] dostępny w Internecie: <http://www.niedziela.pl/artikul/3878/Kosciol-w-Polsce-prowadzi-ponad-jedna>.

Pomnik dzieci martwo urodzonych. [online] [data dostępu: 16.03.2015] dostępny w Internecie: <http://fev.wroclaw.pl/pomnik-dzieci-martwo-urodzonych/>.

Poradnia laktacyjna. Fundacja Evangelium vitae. [online] [data dostępu: 10.08.2017] dostępny w Internecie: <http://fev.wroclaw.pl/poradnia-laktacyjna/>.

Poradnia rodzinna. Fundacja Evangelium vitae. [online] [data dostępu: 10.08.2016] dostępny w Internecie: <http://fev.wroclaw.pl/poradnia-rodzinna/>.

Poradnia rodzinna. Fundacja Evangelium vitae. [online] [data dostępu: 10.08.2016] dostępny w Internecie: <http://fev.wroclaw.pl/fundacja-evangelium-vitae/poradnia-rodzinna/>.

Program. Międzyzakonne Formacyjne Studium Teologiczne. [online] [data dostępu: 18.11.2017] dostępny w Internecie: <http://studium.osu.pl/program/>.

Programy. Ducinaltum. [online] [data dostępu: 22.10.2017] dostępny w Internecie: <https://www.ducinaltum.wroclaw.pl/programy>.

Przedszkole. Ośrodek Szkolno-Wychowawczy dla Dzieci z Afazją. Kraków. [online] [data dostępu: 27.10.2016] dostępny w Internecie: <http://www.osw-afazja.pl/przedszkole>.

Rekolekcje dla bezdomnych. [online] [data dostępu: 15.03.2018] dostępny w Internecie: <http://www.aniolbeskidow.pl/index.php/wiadomosci/2329-rekolekcje-dla-bezdomnych-3>.

Rekolekcje dla bezdomnych. Życie zakonne. [online] [data dostępu: 24.11.2015] dostępny w Internecie: <http://www.zyciezakonne.pl/wiadomosci/archiwum/rekolekcje-dla-bezdomnych-6781/>.

Rekolekcje dla rodziców po stracie dziecka. [online] [data dostępu: 10.08.2017] dostępny w Internecie: <http://fev.wroclaw.pl/rekolekcje-dla-rodzicow-po-stracie-dziecka/>.

Relacje z Sympozjum Czterech Konferencji Życia Konsekrowanego w Lublinie [online] [data dostępu: 13.10.2016] dostępny w Internecie: <http://www.zakony-zenskie.pl/relacje-z-sympozjum-czterech-konferencji-zycia-konsekrowanego-w-lublinie/>.

Rys historyczny. Zakład opiekuńczo-leczniczy prowadzony przez Zgromadzenie Sióstr Felicjanek. [online] [data dostępu: 14.10.2016] dostępny w Internecie: http://www.zol-felicjanki.pl/rys_historyczny.html.

Rys historyczny. Ośrodek Szkolno-Wychowawczy dla Dzieci z Afazją. Kraków. [online] [data dostępu: 27.10.2016] dostępny w Internecie: <http://www.osw-afazja.pl/rys-historyczny>.

Sala Doświadczenia Świata. Dom Pomocy Społecznej w Mielżynie. [online] [data dostępu: 18.09.2015] dostępny w Internecie: <http://dpsmielzyn.pl/Sala-Doswiadczenia-Swiata+169>.

Schroniska i kuchnie dla dorosłych. [online] [data dostępu: 17.02.2016] dostępny w Internecie: <https://opoka.org.pl/dobroczynnosc/schroniska-i-kuchnie-dla-doroslych>.

Schroniska i kuchnie dla dorosłych. [online] [data dostępu: 17.02.2016] dostępny w Internecie: <https://opoka.org.pl/dobroczynnosc/schroniska-i-kuchnie-dla-doroslych>.

Siostry szarytki. Parafia św. Jadwigi w Chorzowie. [online] [data dostępu: 17.10.2015] dostępny w Internecie: <http://www.jadwiga.info/informacje-o-parafii/siostry-szarytki/>.

SOW Gniezno. [online] [data dostępu: 03.11.2016] dostępny w Internecie: <http://www.sowgniezno.edu.pl>; *Specjalny Ośrodek Wychowawczy w Ignacowie.* [online] [data dostępu: 14.06.2016] dostępny w Internecie: <http://www.isow.pl/>.

SOW Grudziądz. [online] [data dostępu: 11.06.2016] dostępny w Internecie: <http://sowgdz.pl/index.php?id=0>.

SOW Orionistki. [online] [data dostępu: 13.11.2016] dostępny w Internecie: <http://soworionistki.wloclawek.pl/>.

Specjalny Ośrodek Wychowawczy im. św. Ludwika w Poznaniu. [online] [data dostępu: 14.06.2016] dostępny w Internecie: <http://www.sow-mariacka-poznan.pl/>.

Specjalny Ośrodek Wychowawczy Zgromadzenia Sióstr Franciszkanek Rodziny Maryi. [online] [data dostępu: 21.11.2016] dostępny w Internecie: <http://sowbranszczyk.pl/>.

Specjalny Ośrodek Wychowawczy. [online] [data dostępu: 14.06.2016] dostępny w Internecie: <http://sow.lukow.pl/>.

Sprawozdanie z pracy Konsulty KWPZZZ w latach 2014 – 2017. [online] [data dostępu: 13.01.2017] dostępny w Internecie: <http://www.zakony-zenskie.pl/sprawozdanie-z-prac-konsulty-kwpzzz-w-latach-2014-2017/>.

Starzak G. *Brakuje zakonnic do prowadzenia sierocińców i opieki nad chorymi.* [online] [data dostępu: 14.06.2017] dostępny w Internecie: <http://www.dziennik-polski24.pl/artykul/3323509,brakuje-zakonnic-do-prowadzenia-sierocincow-i-opieki-nad-chorymi,id,t.html>.

Statut Młodzieżowego Ośrodka Socjoterapii Zgromadzenia Córek Bożej Miłości ze Szkołą Podstawową im. Ks. Jerzego Popiełuszki w Wojsce. [online] [data dostępu 23.07.2016] dostępny w Internecie: <http://www.moswojska.pl/index.php/szkola-podstawowa/statut-szkoly-podstawowej>.

Statut Specjalnego Ośrodka Wychowawczego Zgromadzenia Sióstr Małych Misjonarek Miłosierdzia (Orionistek) we Włocławku przy ul. Leśnej 3: Statut SOW – Specjalny

- Ośrodek Wychowawczy*. [online] [data dostępu: 13.11.2016] dostępny w Internecie: <http://soworionistki.wloclawek.pl/sow-orionistki/statut-sow>.
- Statut Specjalnego Ośrodka Wychowawczego Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety w Ostrowie Wielkopolskim* §1.2, §4.2. [online] [data dostępu: 21.01.2017] dostępny w Internecie: <http://www.osrodek.osw.pl/LinkClick.aspx?fileticket=szW9jdIL5eU%3D&tabid=103&language=pl-PL>.
- Statut Specjalnego Ośrodka Wychowawczego zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety w Ostrowie Wielkopolskim*. [online] [data dostępu: 21.01.2017] dostępny w Internecie: <http://www.osrodek.osw.pl/LinkClick.aspx?fileticket=szW9jdIL5eU%3D&tabid=103&language=pl-PL>.
- Statut Wielofunkcyjnej Placówki Oświatowo-Wychowawczej „Wiosna” Prowadzonej przez Zgromadzenie Sióstr Szkolnych de Notre Dame w Krzydlinie Małej s. 2-3*. [online] [data dostępu: 15.11.2016] dostępny w Internecie: http://www.dzieci-wiosna.pl/statut_WPOW.pdf.
- Statystyka. Zakony*. [online] [data dostępu: 12.12.2017] dostępny w Internecie: <http://www.zakony-zenskie.pl/statystyka/>.
- Statystyki życia zakonnego w Polsce za 2016 rok*. [online] [data dostępu: 15.05.2017] dostępny w Internecie: <http://episkopat.pl/statystyki-zycia-zakonnego-w-polsce-za-2016-rok/>.
- Stokowska K. *Psychologiczne problemy osób niepełnosprawnych*. [online] [data dostępu: 15.01.2018] dostępny w Internecie: <http://www.kson.pl/gazeta/nasi-partnerzy/842-psychologiczne-problemy-osob-niepelnosprawnych>.
- Stołówka i kuchnia dla ubogich*. [online] [data dostępu: 17.10.2015] dostępny w Internecie: <http://www.siostrygniezno.net/index.php/dziela/stolowka-i-kuchnia-dla-ubogich>.
- Stołówki dla ubogich*. Serafitki. [online] [data dostępu: 17.02.2016] dostępny w Internecie: <http://www.serafitki.pl/dziela/stolowki-dla-ubogich>.
- Stowarzyszenie im. Edmunda Bojanowskiego „Dobroć”*. [online] [data dostępu: 18.01.2018] dostępny w Internecie: https://fanimani.pl/stowarzyszenie-im-edmunda-bojanowskiego-dobroc/wspieram/?beneficiary_id=1258.
- Studium formacyjne. Zakony*. [online] [data dostępu: 18.11.2017] dostępny w Internecie: <http://www.zakony-zenskie.pl/studium-formacyjne/#1461507548050-73bee2cd-dc91>.
- Szczecin: Misjonarki Miłości przygotowują się na kanonizację*. [online] [data dostępu: 18.02.2016] dostępny w Internecie: <https://www.deon.pl/religia/kosciol-i-swiat/zycia-kosciola/art,27250,szczecin-misjonarki-milosci-przygotowuja-sie-na-kanonizacje.html>.

Szkola rodzenia. Fundacja Evangelium vitae. [online] [data dostępu: 10.08.2016] dostępny w Internecie: <http://fev.wroclaw.pl/szkola-rodzenia/>.

Szkola. Ośrodek Szkolno-Wychowawczy dla Dzieci z Afazją. Kraków. [online] [data dostępu: 27.10.2016] dostępny w Internecie: <http://www.osw-afazja.pl/szkola>.

ŚDS. Tęczowy Dom. [online] [data dostępu: 17.09.2016] dostępny w Internecie: <https://teczowydom.pl/srodowiskowy-dom-samopomocy/>.

Środowiskowy Dom Samopomocy im św. Kingi. Tarnów. [online] [data dostępu: 17.09.2016] dostępny w Internecie: <http://www.sdsimswk.diecezja.tarnow.pl/index.php>.

Świadectwa. Centrum troski o płodność. [online] [data dostępu: 10.08.2016] dostępny w Internecie: <http://plodnosc.wroclaw.pl/swiadectwa/>.

Świadectwa. Ducinaltum. [online] [data dostępu: 22.10.2016] dostępny w Internecie: <http://www.ducinaltum.wroclaw.pl/gabinet/swiadectwa>.

Świetlica dla dorosłych – Domek Matki Magdaleny - w Więcborku. [online] [data dostępu: 17.06.2015] dostępny w Internecie: <http://www.siostryzorlika.pl/236.html>.

Terapia logopedyczna. Ośrodek Szkolno-Wychowawczy dla Dzieci z Afazją. Kraków. [online] [data dostępu: 27.10.2016] dostępny w Internecie: <http://www.osw-afazja.pl/terapia-logopedyczna>.

Terapia rehabilitacyjna. DPS Chełmno. [online] [data dostępu: 28.04.2016] dostępny w Internecie: http://www.dpschelmno.pl/index_pliki/Page436.htm.

Terapia. Dom Pomocy Społecznej Wadowice. [online] [data dostępu: 25.04.2016] dostępny w Internecie: <http://dpswadowice.pl/terapia/>.

Tęczowy Dom – Dom Pomocy Społecznej dla Dzieci w Elku. [online] [data dostępu: 09.11.2016] <http://www.teczowydom.elk.pl/informacje/o-nas/>.

Tęczowy Dom. [online] [data dostępu: 17.09.2016] dostępny w Internecie: <https://teczowydom.pl/srodowiskowy-dom-samopomocy/>.

Towarzystwo Opieki nad Ociemniałymi. [online] [data dostępu: 17.03.2016] dostępny w Internecie: <http://www.laski.edu.pl/pl/tono>.

Troska o chorych. Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety. Prowincja wrocławska. [online] [data dostępu: 10.10.2016] dostępny w Internecie: <http://www.elzbietanki.archidiecezja.wroc.pl/dzialalnosc.html>.

Usługi. Dom Pomocy Społecznej w Wolsztynie. [online] [data dostępu: 21.11.2016] dostępny w Internecie: http://www.dpswolsztyn.pl/uslugi_13.html#a.

Usługi. Siostry elzbietanki w Zielonej Górze. [online] [data dostępu: 22.10.2016] dostępny w Internecie: <http://nowa.elzbietanki.pl/rehabilitacja/uslugi/>.

W służbie niepełnosprawnym. Specjalny Ośrodek Wychowawczy w Kielcach. [online] [data dostępu 14.11.2015] dostępny w Internecie: http://new.dominikanki.pl/nasze-dziela/-w-sluzbie-niepelnosprawnym/specjalny-osrodek-wychowawczy-w-kielcach_324

Warsztaty. Aktualności. [online] [data dostępu 10.08.2016] dostępny w Internecie <http://fev.wroclaw.pl/category/aktualnosci-fundacja/warsztaty/>.

Warsztaty. Ducinaltum. [online] [data dostępu: 22.10.2016] dostępny w Internecie: <http://www.ducinaltum.wroclaw.pl/uslugi/warsztaty-grupy>.

Wierna: Dom Samotnej Matki – jeden z pierwszych w Polsce – ma już 25 lat [online] [data dostępu 20.05.2015] dostępny w Internecie: <https://ekai.pl/wierna-dom-samotnej-matki-jeden-z-pierwszych-w-polsce-ma-juz-lat/>.

Wojdyła A. *Okna życia – wynalazek współczesności?* [online] [data dostępu: 11.08.2016] dostępny w Internecie: <http://www.deon.pl/pro-life/okna-zycia/art,2,okna-zycia-wynalazek-wspolczesnosci.html>.

Wrocław. Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety. [online] [data dostępu: 20.10.2016] dostępny w Internecie: <http://www.selzbietanki.com/index.php/o-zgromadzeniu/prowincje/wroclaw>.

Wykowski J. *Opieka paliatywna w Sejmie: twarde dane kontra rzeczywiste problemy.* [online] [data dostępu: 22.03.2018] dostępny w Internecie: http://www.ryneksejora.pl/polityka_senioralna/104/opieka_paliatywna_w_sejmie_twarde_dane_kontra_rzeczywiste_problemy,9881.html.

Zajęcia aktywizujące. Dom Pomocy Społecznej w Wolsztynie. [online] [data dostępu: 21.11.2016] dostępny w Internecie: http://www.dpswolsztyn.pl/zajecia_aktywizujace_9.html#a.

Zakażenia HIV i zachorowania na AIDS w Polsce. Zakład Epidemiologii Chorób Zakaźnych i Nadzoru. [online] [data dostępu: 21.02.2018] dostępny w Internecie: http://wwwold.pzh.gov.pl/oldpage/epimeld/hiv_aids/index.htm.

Zakład Opiekuńczo-Leczniczy o Profilu Rehabilitacyjnym. [online] [data dostępu: 22.10.2016] dostępny w Internecie: <https://zol.elzbietanki.wroclaw.pl/>

Zakład Opiekuńczo-Leczniczy w Wierzbicach [online] [data dostępu: 15.09.2016] dostępny w Internecie: <http://wierzbice.jozefitki.pl/>.

Zakład Pielęgnacyjno Opiekuńczy Dom św. Franciszka. [online] [data dostępu: 14.10.2016] dostępny w Internecie: <http://www.franciszanki.com/domswfranciszka/>.

Zakład Sióstr Felicjanek dla Chronicznie Chorych Kobiet. [online] [data dostępu: 22.10.2016] dostępny w Internecie: <http://www.domopieki-felicjanki.pl/index.html>.

Zespół ZOL. Centrum pod wezwaniem świętej Jadwigi Śląskiej w Trzebnicy. [online] [data dostępu: 13.02.2017] dostępny w Internecie: <http://www.zoltrzebnica.pl/o-zol/zespo-zol.html>.

Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety. Prowincja wrocławska. [online] [data dostępu: 10.10.2016] dostępny w Internecie: <http://www.elzbietanki.archidiecezja.wroc.pl/dzialalnosc.html>.

Zgromadzenie w Polsce. Historia. [online] [data dostępu: 30.04.2015] dostępny w Internecie: http://www.krakow.szarytki.pl/?page_id=206.

ZOL. Honoratki. [online] [data dostępu: 14.10.2016] dostępny w Internecie: <http://www.honoratki.pl/54,zol>.

Życie religijne. Dom Pomocy Społecznej w Mielżynie. [online] [data dostępu: 18.09.2015] dostępny w Internecie: <http://dpsmielzyn.pl/Zycie-religijne+12>.